ADALEKOK

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZAZADBAN

ADALÉKOK

A

MAGYAR NEMZET

TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZÁZADBAN.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

Iványi Edé[illegible] kér. á.

II-DIK KIADÁS.

DR. ZELLIGER ERNŐ könyvtára

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1861.

LIBRARY OF CONGRESS
PURCHASE

LC Control Number
2002 323904

ELŐSZÓ.

A jelen gyűjteménybe sorozott dolgozatok első ízben a ‚Budapesti Szemle', ‚Pesti Napló' és ‚Hazánk' füzeteiben láttak világot; most részben bővítve és javítva bocsátatnak közre, de lényeges változtatások nélkül formájokra nézve, mely a dolgozat genesise által lévén feltételezve, bontást nem igen áll ki. Örömemre leszen, ha második kiadásukban is az olvasó közönség rokonszenvével találkoznak, mint szerény kisérletek, a történetvizsgálást annyiban gyümölcsözőbbé, élvezhetőbbé tenni, mennyiben az anyag nem tálaltatik fel egész nyerseségében. Régi meggyőződésem, hogy a történetnyomozás és a történetirás párhuzamosan fejlődnek ki; hogy a történetnyomozás mintegy vaktában kutat, hogy maga áll utban magának, hogy az általa napfényre hozott anyag értékét nem lehet megitélni, ha azt, nem mondom müvészi formába önteni, de legalább nagyából feldolgozni késik a történetirás.

Pest, 1859. január 12-én.

Sz. L.

TARTALOM.

János király és az europai hatalmasságok. 1526—1528. (I.—XXXVII.) . 1—145
Verbőczi István és Verancsics Antal. (I.—IX.) . . . . . 146—181
Szolimán és János Zsigmond 1540-ben. (I. II.) . . . . . 182—197
Statistikai adatok Magyarország török korszakából. . . . . 198—208
Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra 1573-ban. . . . . 209—226
Békes Gáspár pályájához és Balassa Bálint erdélyi fogságához adalék. (I.—V.) . . . . . 227—244
Erdély s a portai adó Báthori István és Kristóf alatt. . . . . 245—255

JÁNOS KIRÁLY

ÉS AZ

EUROPAI HATALMASSÁGOK.

1526—1528.

I.

A tudományok bajor akademiája által kiadott Monumenta Boica egynél több nagybecsü adatot foglalnak magokban, melyek a magyar történelemre vonatkoznak, s melyeket még nem méltattak kellő figyelemre a magyar történetvizsgálók. A II-ik Maximilián bajor király rendeletéből tudós választmány által közzétett vagy még közzéteendő: ‚Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte' szintén világot fognak vetni a magyar történelemnek több, eleddig homályos pontjaira, az imént megjelent IV. kötet *) névszerint kétszáz huszonhat okiratot foglal magában, melyek Zápolya János politikai viszonyát Vilmos és Lajos bajor herczegekhez teljes napfényre hozzák, s melyeknek

*) Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte. Herausgegeben auf Befehl und Kosten Seiner Majestät des Königs Maximilian II. Vierter Band. München 1857. Bei Georg Franz. Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johann von Ungern. Herausgegeben von Karl August Muffat.

eredetieik, minútáik vagy egykoru másolataik München levéltáraiban őriztetnek. Közűlök nehányról már Stumpf: ‚Bayerns politische Geschichte, München, 1816‘ czímü munkájából lehetett tudomása a magyar történetbuvárnak, s én azokra ‚Magyarország története‘ IV. kötetének kidolgozása közben figyelemmel is voltam, de a Muffat úr által kiadott okiratok jóval nagyobb része most lát első ízben világot; több titkos irásu pedig épen megfejtés nélkül feküdött a levéltárakban, s csak Muffat úr által betüztetett ki a czélbavett kiadás eszközlése végett. Midőn ezen nagybecsü gyüjteményt részletesebben szándékozom olvasóközönségünkkel megismertetni, egyúttal a Francziaország és a Porta közötti viszonyokat tárgyazó, Charrière által még 1848-ban kiadatni kezdett diplomatiai irományokra *) s V. Károly császár levelezésének azon töredékeire is tekintettel leszek, melyek Lanz Károly által 1844- s 1845-ben tétettek közzé **), leszek pedig azért, mert ezen kétrendbeli munka Zápolya korszakának felderítésére becsesnél becsesebb anyagot nyújt, s mert az egyik is, a másik is jóformán ismeretlenek maradtak nálunk e napig. S ezen méltán csodálkozhatnánk, ha nem tudnók, hogy a ‚Geschichte der Regierung K. Ferdinands I.‘ Bucholztól, sőt hogy a Gévay által kiadott ‚Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, im XVI. und XVII. Jahrhundert‘, melyek szintén e korszak főforrásai közé tartoznak, talán egy tuczat példányban sem keltek el Magyarországon.

---

*) Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires & Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople, et des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte & Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte etc. et dans les États de Tunis, d' Alger & de Maroc. Publiés pour la première fois par E. Charrière. Tome I. Paris, Imprimerie Nationale. 1848.

**) Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel mitgetheilt von Dr. Karl Lanz. Erster Band. 1513—1532. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1844. Zweiter Band. 1532—1549. Leipzig: F. A. Brockhaus.

II.

Mióta III. Fridrik császár fia, a tizenkilencz éves Maximilián 1478-ban burgundi Máriának kezével ennek gazdag örökségét is magáévá tette, Francziaország veszedelmes versenytársat látott Ausztriában, s a veszedelem még nagyobbnak mutatkozott, midőn Mária hozománya Maximilán unokájára V. Károlyra s ezáltal, vagy ha úgy tetszik, még ennek atyja, szép Fülöp által Spanyolországra szállott. I. Ferencz franczia király már 1515-ben Marignanonál, közvetlenül ugyan a svajcziak, de közvetve Ausztriának túlsúlya ellen küzdött; s a császári korona utáni törekvésének meghiusulása 1519-ben, őt mindinkább megerősítette ez irányban. 1521-ben a francziák elfoglalták Navarrát, honnan azonban csakhamar kiűzettek, valamint a két ízben megszállott Olaszországból is, melyet 1523 vége felé ujból megrohantak, hogy a következett év elején ismét kihullongjanak belőle. Bourbon connétable árulása épen Francziaország belsejébe vitte az ellenséget, — németek, spanyolok, olaszok Fréjust, Hièrest, Toulont elfoglalták. De Marseillenél bomlásnak indult a vegyes had, s azalatt míg Károly hadai kivonultak a Provenceből, egy franczia dandár, svajczi és német zsoldosok által öregbítve, Ferencz személyes vezérlete alatt Pávia előtt termett. Mindenki előnyösebbnek vélte a franczia király ügyét a császáréénál, midőn Ferencz 1525. februárius 24-kén véres ütközetben megveretett s foglyul esvén, Madridba vitetett. Eddig több ízben késznek nyilatkozott, a keresztyénség élén, vizen szárazon támadni meg a Portát; most a kétségbeesés dühében Szolimánt szövetségesül kérte. Mártius 14-én, tizennyolcz nappal a páviai csata után Ferdinand ekkép irt testvérének a császárnak: „Francziaország királya gróf Frangepan Kristóffal ármányt forralt, bujtatván azt, hogy saját embereivel és a boszniai törökök segédével Krajnba és Stájerföldre vigye a háborút. Ennek következésében a mondott törökök mondott országaimba nyomultak,

s itt némi kárt tettek nekem, és még nagyobbat fogtak volna tenni, ha nem gondoskodom eleve ilyes megtámadások visszautasításához a szükséges eszközökről. Ezen dolog egy olasz nemesember által jött tudomásomra, ki Kristóf gróffal szőtte az ármányt, s kit egyik friauli városom, Meran kapitánya elfogván, ide hozott Innsbruckba, hol még most is börtönben ül." *). A felbujtó kétségkivül, még mielőtt Ferencz fogságba esett, kapván a megbizást: világos, hogy a franczia király már akkor sem volt idegen, Szolimánt a császár testvére ellen uszítani, s így bizonyosan Ferencz megegyezésével és megbizásából küldé vala anyja Louise d' Angoulême, mint a király fogsága óta regensné, Konstantinápolyba az első követséget.

Ez, Frangepan Kristóf hozzájárulásával, mint hiszem, utját Bosznián át vette, hol azonban a követ tizenketted magával rablók által megöletett. Ezen rablók élén maga a boszniai szandzsák állott, ki a mészárlás előtt, úgy látszik, nem tudta, kikkel van dolga, s ki, napfényre jövén — igaz hogy későcskén — a tett, Ibrahim nagyvezír haragjának lefegyverzésére osztozkodott vele a zsákmányban: beküldte neki a követ irományait, de be egyszersmind az elfoglalt drágaságok részét, névszerint egy nagyértékü rubingyűrüt. Midőn Ibrahim 1533-ban Ferdinand követei Zárai Jeromos és Schepper Kornél előtt fejtegette az okokat, melyek Szolimánnak 1526-ki hadviselését eredményeztették, egyebek közt monda: ‚Ekkor történt, hogy Francziaország királya foglyul esett. A király anyja ekkép irt ő felségének, a padisáhnak: fiamat, Francziaország királyát Károly, Spanyolország királya elfogta; vártam, hogy nagylelküen szabadon fogja bocsátani, de különben történt. Folyamodunk tehát hozzád, nagy császár, hogy tüntesd ki nagylelkűségedet és szabadítsd meg fiamat. Erre a nagyúr megháborodott, és haragjában feltette magában, hogy hadat üzen Károly császárnak. Lám ez a rubin

*) Lanz, Corr. des K. Karls V. 1. k. 155. l.

is — folytatá a nagyvezír, nagy rubingyűrűt mutatván — a franczia király jobbján volt, mikor foglyul esett, s én ma amhoz váltottam.'

Midőn Ferencznek tudomására jött a követség sorsa, Károly őt már Madridban tartotta fogva; de tudjuk, hogy a királyi fogolynak itt módja volt, kéz alatt a császár ellen működni. Szolimánhoz is innen ment a második levél, s magában értetik, hogy nem a regensné, hanem a király saját nevében. A követ, Frangepan János — Kristófnak talán testvére — késő őszszel érkezett Konstantinápolyba; 1525. december 6-án Pietro Bragadino velenczei követ ekkép irt róla a signoriának: ,Követ érkezett ide a franczia királytól, ajándékok nélkül, kit a nagyúr már fogadott; mint hallom, azt mondá, hogy a királynak egy másik követe a boszniai szandzsák által kifosztatott s megöletett.' Ferencz ezen második követségére vonatkoznak Szolakzáde ozmán történetiró e sorai: ,A franczia király követet küldött a Portához, s alázatos levelének ez volt tartalma: „Ha a nagyúr Magyarország királyát kissé megleczkézné, mi képesek volnánk a spanyol királynak ellenállani s a rajtunk ejtett sérelmet megboszulni; mi könyörgünk és ohajtjuk, hogy a világ nagy császárja kegyeskedjék megengedni, miszerint ama dölyfös fejdelmet visszautasíthassuk, s mi ezentúl a nagy császárnak, a század urának köteles szolgája leszünk." A padisah, megkönyörülvén, eltökélé magában, hogy haddal megyen a gonosz szándékot forraló magyar királyra'*). Ha kifogjuk a török stylistica hyperboláit, Ferencz levelének tartalmát valószinüleg hiven közlötte az iró; Szolimán válasza fenmaradt eredetijében: halljuk a padisáht.

,Ő, az Isten, fenséges, gazdag, nagylelkü, irgalmas. Én a ki vagyok annak kegyelméből, kinek hatalma dicsőséges . . . a szultánok szultánja . . . szultán Szulejmán-khán, fia szultán

*) Hammer, Journal asiatique, X. 19.

Szelim-khánnak, szultán Bajezid-khán fiának. Te, ki vagy Ferencz Francziaország királya, te levelet küldtél Portámhoz, a fejdelmek menhelyéhez, hív ügyviselőd Frankipán által; te őt szóbeli üzenettel is megbiztad; te tudomásomra adtad, hogy országodat elfoglalta az ellenség, s hogy jelenleg fogságban vagy; te itt segédet szorgalmaztál megszabadulásodra. Előadatván minden, a mit mondottál, trónusom lábánál, a világ menedékénél, császári tudományom kiterjeszkedik annak minden részletére, teljes ismeretével birok. Azon nincs mit csodálkozni, hogy a nagy fejdelmek meggyőzetnek és fogságba esnek. Bátorodjál fel tehát, ne csüggedj el. A mi dicső őseink és nagyfényü apáink (Isten virraszszon koporsóiknál) soha sem szüntek meg hadakozni az ellenség visszaszorítására és országok elfoglalására. Mi is, mi szintén az ő nyomaikon indultunk. Mi tartományokat és erődöket, melyekhez nehéz volt hozzáférni, elfoglaltunk minden időben. Paripánk fel van nyergelve, kardunk oldalunkon van éjjel és nappal. Segítse elő a jót a mindenható Isten! Legyen meg bármely tárgy körül az ő akarata! Egyébiránt ha kérdést tészsz ügyviselődnek az ügyek és ujdonságok felől, értesülni fogsz irántuk. Ezt így tudjad. Iratott 932 (1526) rebiul-akhir havának kezdetén, székhelyemben, a birodalom fővárosában, a jól őrzött Sztambulban' *).

III.

Ferencz, hogy elvégre szabadságát visszanyerje, 1526-ki január 14-kén aláirta a Károly által szabott feltételeket, lemondván egyebek között igényeiről Olaszországra, kilépvén a császár elleni szövetségekből, s kötelezvén magát közösen vele a törökök ellen működni; de e feltételek aláirása előtt, ugyanazon órában titkos óvást irt alá, mely ama szerződést erőszakoltnak, s ennélfogva minden pontjaiban érvénytelennek nyilvánította.

---

*) Charrière, Négociations de la France dans le Levant, I. 116.

Frangepan talán Bayonneban találkozott az imént kiszabadult királylyal, s Ferencz szintén Bayonneból, honnan fejdelemtársai közűl tòbbet fogságának megszünéséről értesített, irhatta Szolimánnak a következő levelet: ‚Ferencz, Isten kegyelméből a francziák legkeresztyénebb királya, kedves, s ha azonegy hiten volna vele, legkedvesebb testvérének, szultán Szolimánnak, a nagyúrnak sat. Kezünkhöz vettük a levelet, melyet Frangepan János által küldöttél nekünk. Abból derekasan megtudtuk, mily nehezedre esett azon szerencsétlenség, mely bennünket Pávia városánál ért vala. Ez ügyben az vigasztal bennünket leginkább, hogy nem buktunk meg gyáván vagy léhán, hanem hogy magában a csatában, az ellenség legsűrüebb sorai között, sebek miatt összeroskadt lovunkról estünk kezeik közé. A mi pedig köztudomásra, mint magad is bölcsen említed leveledben, megtörtént más főfő és hatalmasnál hatalmasabb fejdelmekkel is, midőn háborúban visszakövetelték a magokét; a sors úgy szokott nagyjából eljárni, hogy megveti a félénkeket és gyávákat, s a legderekabbakat egytől egyig üzőbe veszi. Hogy pedig tömérdek kincseidet és roppant erőhatalmadat nekünk felajánlod, ezen nagylelkü bőkezüséged, melylyel akkori nyomott állapotunkban segédet igértél, nem volt kedvetlen vagy kellemetlen előttünk: sőt e miatt örök hálát mondunk neked, s kivánjuk, lenne bár alkalmunk azt nem annyira mondanunk, mint méltóságunkhoz képest, keresztyén fejdelemhez illőleg, bőséges tettekkel bebizonyítanunk. Ha nyilni fog ilyes alkalom, tapasztaló lészsz, hogy a francziák legkeresztyénebb királya a többi fejdelmekkel kölcsönös jótéteményeken által nem annyira versenyezni akar, mint őket, ha lehetséges, felülhaladni, s módod leszen látni, erőnk és kincsünk meddig terjed Európában, s mennyi bátorsággal és hadi ügyességgel birnak a francziák. De miután a mindenható Uristennek s annak irgalmasságából, ki minket drágalátos vérével megváltott, épségben érkeztünk vissza országunkba, s itt békében és nyugalomban találtunk mindent, nincs

mit kivánnunk mástól, annak oltalmára és fentartására. Mindezt bővebben fogja előadni az, kit hozzád e levéllel küldtünk, kinek ha teljes hitelt adsz, kedves dolgot tészsz nekünk, mit hogy tégy, kérve kérünk' *).

Ferencz a madridi szerződés ellen tett óvása, úgy azon körülmény által, hogy esküjét a pápa érvénytelennek nyilvánította, s hogy ama szerződés az ő irányában sem tartatott meg, mentheté önmaga előtt az ,olasz frigyhez' állását, újabb készületeit Majland és Nápoly ellen, és folytonos kaczérkodását a Portával; gondolom, talált okot, melynek alapján azt is helyesnek látá, hogy a szent-szék által ujból felhatalmaztatta magát tizedszedésre, miszerint II. Lajos oltalmára kelhessen a törökök ellen, s hogy a behajtott tizedből nemcsak egy fillér sem fordítatott a kitűzött czélra, de sőt talán azon vásároltattak meg a Konstantinápolyba küldött ajándékok, talán abból fedeztetett a Portához ment követségek költsége. A mohácsi csatának hire mindazáltal Ferenczet is megdöbbentette, mert alkalma volt tapasztalnia, hogy a kéz, melyet eszközül akart használni, nem az ő szükségeihez, hanem saját ösztönéhez képest méri a csapást. Németország most közvetlen érintkezésbe jött a törökkel, s a király, látván hogy viszonyáról a Portához egyetmást rebesgetnek Regensburgban, Augsburgban, Vetzlarban, tanácsosnak vélte, magát a német rendek előtt mentegetni. ,Nagy fájdalommal illet engem — igy szól az october 6-án hozzájok intézett levél — Pannoniának a török általi elfoglalása, Lajos király halála és Németország veszedelme. Bizonyos, hogy annak nem én vagyok oka, hanem a császár, ki a tisztességes alkupontokat visszautasítja, s ki érzéketlen marad mind a közveszélynek, mind sógora Lajos király méltatlan halálának, mind most már özvegységre jutott testvérhuga gyászos sorsának szemléletére. Eleink gyakran viseltek háborút a keresztyén név ellenségeivel: ez

*) Charrière az idézett helyen, I. 119.

most is történhetik egyesült erővel, csak akarja a császár.' Károly a vádat november 29-én visszatorolta ekképen: ,Ferencz király a hozzátok adott levélben úgy viseli magát, mintha Lajos király halálát és Magyarország gyászát fájlalná; mindez csak képmutatás, oly czélra, hogy azokat elnémítsa, kik elfogott levelek alapján folyvást állítják, hogy az ő tanácsára indította a háborút a török' *),

IV.

Zápolya János ekkor már Lajos utódául volt választva, koronázva. Kire bizodalmát leginkább vetette a külfejdelmek között, az sógora Zsigmond, lengyel király volt, — egykori sógora, mert Borbála már nem élt, és Zsigmond most Bonával, Galeazzo majlandi herczeg leányával élt házasságban.

A vajda őt még october közepén felkérte: küldene követséget Fehérvárra, hol az ország rendei a közjóról, a királyválasztásról tanakodók lesznek. A levél csak october végén érkezett Krakóba, hol — mert Zápolya czélzatáról nem lehetett kétség — csekély rokonszenvvel találkozott. Mióta brandenburgi Albert, a németrend nagymestere, 1525. április 10-dikén Zsigmondnak hódolt, mióta Prusszia, mely eddig császári hűbér volt, lengyellé vált: magasb önérzettel telt el a király. Innen van, hogy unokaöcscsének, II. Lajosnak halála után reményt táplált, hogy a cseh rendek őt fogják királyokul választani, s hasonlót várt, úgy látszik, a magyaroktól is. Reménye, várakozása csalódáson épült, minek érzetében — noha az erőszakolás és ármányforralás gondolatja távol maradt a bölcs fejdelemtől — egyelőre nem viseltethetett hajlammal versenytársai iránt, s legalább magasabb belátásának súlyát akarta velök éreztetni. ,Szivesen küldenők Székhesfehérvárra minden késedelem nélkül követeinket — válaszolá october 31-kén Zápolyának s a vele

*) Reusner epistolarum turcic. libri XIV. l. VIII. p. 134.

tartó rendeknek, — ha a levelet korábban, nem épen csak ma vettük volna, s ha követeinket mindjárt utnak indíthatnók: azon leszünk mindamellett, hogy biztosaink a lehetőségig siessenek, és ha mégis későn találnának érkezni, magyarázzák jóra a rendek, és tulajdonítsák az idő rövidségének.' A követség vezértagjául Krzyczky Endre przemysli püspök választatott, de ez nem igen sietett útnak indulni, mint látszik; legalább november 2-án Ferdinand ausztriai főherczeg követe Kammerer Detre németújhelyi püspök előtt lovagolt, midőn ez a király elébe vezettetett. Ferdinand követe előadta, hogy ura mind az 1515-ik szerződés értelmében, melyet kivált Zsigmond eszközölt a pozsony-bécsi értekezlet alkalmával, mind a régiebb egyességeknél fogva, Lajosnak Magyar- és Csehországok fejdelmi székén törvényes utóda, s kéri a királyt, segítené elő azoknak foganatosítását bölcs tanácsával, hatalmas pártfogásával. Zsigmond oda nyilatkozott válaszában, hogy miután a főherczeg cseh királyul elválasztatott, ő, a lengyel, szerencsét kiván neki a koronához. Magyarországot mi illeti, tanácsa ez: foglalja el azt Ferdinand háború nélkül, olykép mint a szóló előadó leszen annak módját; s ez esetben, de máskülönben nem, örömest segítendi tehetségéhez képest, s mennyiben Lengyelország kárt nem vall miatta. ‚Ne kimélje Ferdinand semmi fáradságát, a magyar urakat, kik jelenleg összeháborodtak, kibékéltetni egymással, s jó szerével magához vonni, hogy őt azután inkább hajlamból mint félelemből királyukúl választszák. Az országot jelen veszélyes állapotában fenyegetéssel vagy háborúval meghódítani akarni, oly kisérlet volna, melyet ő, a lengyel király, semmi esetre sem tanácsolhat; az általa javaslott út könnyebnek fog mutatkozni, s eredménye állandóbbnak.' A fogadtatásból, melyben Kammerer részesült, látni lehetett, hogy Zápolyának befolyása az udvarnál viszonylag csekély volt, hogy névszerint a kanczellár Szydloviczki, kit Ferdinand követe ‚jó ausztriai'-nak tapasztalt, Magyarország koronáját inkább a főherczegnek szánta.

Midőn Krzyczki Fehérvárra érkezett, Zápolya már Magyarország koronás királya volt. Választása utáni nap még bizodalmas levelet irt Szydloviczkinak, s két nappal koronázása után — november 13-dikán — Homonnai István zempléni főispánt követül küldte Lengyelországba, Zsigmond királyt szövetségesül kérni, a keresztyén hitnek a török elleni oltalmazására. Röviddel utóbb tudomást vett, úgy látszik, mint fogadtatott Ferdinand képviselője Krakóban, kinek egyebek közt Zsigmond azt is mondá: ‚hogy Magyarországnak olyan királyra van szüksége, ki magas származásu s kihez más nemzetek is ragaszkodnak,‘ — s most János király visszatorlásul a lengyel követséget sokáig maga elébe sem bocsátotta. Ezen eljárás Krzyczkit élesen bántotta; a hangulat, mely az uj királyi udvarnál Németország ellen uralkodott, a hajlam, mely már is mutatkozott, a Zsigmondhoz adott levél meghazudtolásával barátul fogadni a törököt, ‚nagy szomorújátékot‘ várattak a követtel, ki december 5-én ekkép irt Esztergomból, hol János király a telet volt töltendő, Brodaricsnak, az elhunyt király kanczellárjának: ‚Vannak itt nehányan, kik felséges uramat és nemzetemet mindenkép gyalázgatják. Mi bevalljuk gyarlóságunkat, de mégis, noha annyi mindenféle ellenség által körülvéve, Isten kegyelméből még meg nem buktunk eleddig. A törökök mindannyiszor kitakarodtak országunkból, s abban még egyetlen egy várat sem foglaltak el. Magyarországot egy ízben látogatták meg, s elpusztítottak mindent; a török egyszer nyúlt köldöktökhez, s úgy látszik, hogy már tönkre silányultatok mindnyájan. És mi, kik vele s más ellenségekkel évenkint szoktunk megvívni, minden segéd nélkül, magunkra hagyatva, s kik eddiglen még fenállunk, minket ti semmirekellő gombáknak néztek, nem embereknek‘ *).

Ily érzelmekkel tért a lengyel követ vissza urához.

---

*) Katona hist. crit. XIX. 778. Jászay, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 294. l.

V.

A felebbiek után János bizton várhatta, hogy ügyét a franczia király pártolni fogja; s miután VII-dik Kelemen pápa Olaszországot s ezzel magát a szentszéket Károly császár hatalma által veszélyeztetve látván, most I. Ferencz buzgó szövetségese volt: Jánosnak a pápa s az öszves olasz líga jóakaratáról nem lehetett kétsége. Még VIII. Henrik angol királynál is rokonszenvre tarthatott számot, mert Henrik ovakodott ugyan a líga részesévé válni, de alakulását mind ő, mind Wolsey bíbornok egész erővel segítették elő. Ez oknál fogva Zápolya az angol királyt is barátjai közé számlálhatta.

Ehhez képest Jozefics Ferencz zenghi püspök, Frangepan Kristóf meghittje, röviddel Zápolyának királylyá koronáztatása után követül ment Velenczébe, Rómába, Párisba, s más valaki — nevét még most nem tudjuk — Westminsterbe küldetett biztosul. December 12-én Jozefics hat lovas kiséretében érkezett a lagúnák városába, hol, mint egykori ferenczes, szent Ferencz zárdájába szállott, s 14-én szokott tisztelettel a tizek tanácsába vezettetett. János király, november 16-án kelt megbizó levelének átadása után üdvezlő beszédére a dogetől válaszul nyervén: hogy Velencze őt jó szivvel látja, felséges küldőjének királylyá választatásán örvend, s Magyarországgal mint eddiglen úgy ezentúl is jó barátságban fog maradni. A követ másnap titkos ülésben elmondá, hogy ura Velencze részéről két tagból álló követséget szeretne udvarában látni, melynek tanácsával élhessen, s hogy a mely árúk eddig Ausztrián keresztül szállíttattak Magyarországba, azokat kész Velenczéből hozatni. A signoria december 22-kén Jozeficsnek kimerítőbb választ igért, mikorra Rómából visszaérkezendett; s a püspök másnap folytatta utját a pápához *).

*) Sanuto, Jászaynál, 309. l.

VII. Kelemen ekkor a lehető legroszabb viszonyban állott Károly császárral, kinek védenczei, a Colonnák, azelőtt nehány hónappal elfoglalták a vatikánt; s Ferdinandnak sem lehetett barátja, ki novemberben tizenegy ezer, színre a törökök ellen összetoborzott németet küldött Kelemen ellen Károlynak: december végén a német dandár Piacenzánál állott. Jozeficset 1527 elején Rómában találjuk: alkalmasabb időt nem választhatott volna megbizásának előterjesztésére. ‚Magyarország felséges királya — mondá Zápolya levelét januárius 12-kén általadva — elődeinek nyomdokát követve, kik a szentséges római pápához, és ezen szentszékhez mindig csorbíthatlan kész engedelmességgel viseltettek, fiúi hódolatát jelenti, s magát és országát szentségednek alázatosan ajánlja.‘ S most szónoklatának virágaival ecsetelvén a magyarnak százados harczát a törökkel, s az elhunyt király törekvéseit, segédet nyerni a keresztyénség közellenének visszaszorítására, — kérdé: mit nyert a könyörgő Károly császártól, Ferdinand főherczegtől, mit a többi fejdelmektől? s kérdésére válaszul e szavakat mondá maga magának: Nyert ő szentsége és a szentszék segedelmén kivül semmit. A mult évi hadjárat szörnyüségeinek vázolása, az Olaszországot is fenyegető veszély felemlítése után, szivére kötötte a pápának: hogy a magyar nemzetet ezen gyilkos vitában a hálátlanság rút bélyege nélkül sem ő sem a többi fejdelmek el nem hagyhatják; ‚mert ez a nemzet az, mely egymaga annyi éveken át saját költségein harczolt az egyházért, mely pusztítást és veszélyt, kárt és halált egymaga a többiekért is szenvedett, mely, ha nem jő segéd haladék nélkül, elvész okvetlenül.‘

Kelemen Zápolyát már korábban biztosította hajlamáról, a Rómából vissza Magyarországba utazott Frangepan Ferencz által, ki akkor még a ferenczesek rendének tagja volt, s ki utóbb lényeges szolgálatokat tett királyának a külügyek kezelése körül. ‚Szentséged embere, a Krisztusban tisztelendő atya, Frangepan Ferencz — irá 1527-diki januárius 20-dikán

Esztergomból János király a pápának — engem ezen hajlamról és jóakaratról bővebben értesített, mely által vezéreltetve, szentséged kinyilatkoztatta, hogy királylyá választatásom eszközlésére a lehetőségig munkás leszen. Jó ideje már a királyi székre emeltettem, s most szentségednek forró hálát mondok, melyet iránta s a szentszék iránt tettleg is fogok bőségesen tanusítani. És noha — megengedvén azt a Mindenható, — roppant csapást ejtett a mult nyáron Magyarországomon a török, s noha boldog emlékezetü elődöm Lajos király, testvérem György, és számos egyházi s világi urak, nemesek a csatamezőn maradtak: mégis remélem, hogy országomnak megkímélt rendeivel még tetemes szolgálatokat fogok tehetni a keresztyénségnek és az apostoli széknek, ha Isten megoltalmaz s ha szentséged és más keresztyén fejdelmek segédére számot tarthatok. S kétségkivül már vissza is vettem volna nehány végvárat az ellenségtől, ha a fenséges fejdelem, Ferdinand ausztriai főherczeg, Csehország választott királya, engem nem gátol ez üdves szándékomban, ki, nem tudom miféle jogot követelvén magának országomra, ennek végeit ellenségesen megtámadta, hadainak tetemes részét egynémely városaimba vetette, s kiről tudom, hogy eltökélett szándéka nyiló tavaszszal reám és országomra törni. Esedezem tehát alázatosan szentségednek, méltóztassék mind rólam, mind országomról olykép gondoskodni, hogy Ferdinand ellenségeskedése elől biztosítva, a keresztyénség közös ellenére, a törökre, lehessen támadnom. A többit szentséged, gondolom, megértette követemtől, kit már régebben az apostoli székhez küldöttem' *). — Ezen követ épen Jozefics Ferencz volt, kit nemcsak szóbeli üzenettel bizott meg a pápa, mint minapában Frangepant, de ki okiratot is vihetett magával Magyarországba Rómából.

‚Hogy az ellenség — válaszolá a Jozefics által előterjesztettekre január 13-dikán, Zápolyához, mint „Magyarország

*) A nemz. muzeum kéziratai között, 1285. quart. lat. szám alatt.

méltóságos királyához“ czímzett levelében a pápa, — ama tömérdek veszélyeken veled együtt segíteni ügyekezett férfiaknak is vitézsége s a te szorgalmad, vezérleted és gondoskodásod által, de még sokkal inkább a mindenható Isten akaratából megrettenve, az országból önkényt kitakarodott, s a már majdnem nyert diadalmat hirtelen félelem miatt elejtette, Istennek annál buzgóbb hálát adunk, s az ország megmenekvésén annál inkább örvendünk, mert Magyarország épenmaradását, mikép a magunkét, akarjuk eszközölni ezentúl is. Felőled pedig, kedves fiunk, mindig oly véleményben voltunk, hogy érdemes vagy a legnagyobb tisztességekre, erényed olyas levén, melynél fogva neked mindenha szerencsét fogunk kivánni bármely méltósághoz, mennyiben az ország nyugalmát és épségét előmozdítja. Kész hajlammal mindent igérnénk neked, ha Krisztusban kedves fiunk, Ferdinand, Csehország méltóságos királya nevében előttünk s az apostoli szék előtt óvás nem történik, állitó: hogy választás és egyéb okok alapján neki van joga ezen országhoz. És e tekintetben véghetlenül sajnáljuk, hogy mindig akad valamely ok a keresztyénség felzavarására. Mindamellett a mi csak tőlünk kitelik az ország békés állapotának helyreállítására, az igazság mértéke szerint semmit el nem mulasztandunk. Mert a tisztelet és kötelezettség, melyet nekünk és e szent széknek felajánlasz, kedvesek előttünk, tudván, hogy értelmes, egyenes, Isten és a hitvallás iránt kegyelettel teljes lélekből származnak. . . Ferencz zenghi püspök . . . midőn hozzánk való indulatodat, a főő ügyekhez szabott elmédet, erényeidet s éber figyelmedet fejtegette, saját szemével láthatá, mily örömmel értettük meg mindezeket, s irántad bármely tisztességes ügyben mily készséggel és jóakarattal vagyunk. Miért is neked egész tevékenységünket, segedelmünket és hatalmunkat mindazokban, mik a kegyetlen ellenség törekvésének visszaverésére és az ország fentartására s békességére vonatkoznak, viszont ajánljuk, és irántad mindenha oly jóakarattal leszünk, hogy azt fenséged minden

dolgaiban és ügyeiben észrevegye' *). — Az ildomosság parancsolta, hogy Ferdinand óvásáról szót tegyen Kelemen; a rosz kedvet, melylyel azt cselekszi, épen nem palástolta.

VI.

A franczia királynak ez idétt nem volt oka, elleneit, ha csak külszínre is, kimélni. Midőn Jozefics februárius elején Párisba, St. Germainbe érkezett, nyájas készséggel fogadták mind őt mind indítványait **). Ferencz haladék nélkül egy szolgálatában álló spanyolt, Rincon Antalt, ki a közelebb mult években Zsigmond lengyel királynál volt követségben, Magyarországba indította. Általa 1527. februárius 5-én levelet küldött Báthori István nádornak, s Batthyány Ferencz horvát bánnak oly czélra, hogy őket Ferdinandtól Zápolyához térítse; általa felhivást intézett a nemzethez, melyben ezt buzdította, csatlakozzék Jánoshoz, ne Ferdinandhoz, ki az ország belviszályait saját érdekében fogja felhasználni ***). A Jánoshoz adott levél szól ekképen:

‚Ferencz, Isten kegyelméből a francziák királya, a méltóságos és hatalmas fejdelemnek, Jánosnak, Magyarország választott királyának, kedves testvérének és rokonának boldogságot kiván. Kedves és szeretett testvérünk s rokonunk: Rincon Antalt, hű és szeretett kamarásunkat s tanácsosunkat e levéllel méltóságos uraságodhoz küldjük, hogy nevünkben előadja, menynyi bánatot merítettünk azon roppant és gyászos csapásból, melyet, mint halljuk, az igaz hit legkonokabb ellensége, a törökök fejdelme, Magyarországon ejtett, számos nemeseknek, és

---

*) A cs. k. titkos levéltárból, Jászay, 428. l.

**) Hogy Jánosnak első követe Francziaországban szintén Jozefics lett legyen, csak hozzávetésen alapul. Ferencz király ugyanis csak februáriusban irja Jánosnak, hogy királylyá választatásáról értesült, s a zenghi püspök januárius közepén még Rómában levén, februárius előtt nem igen érkezhetett a franczia udvarhoz. Ha Zápolya nevében ide más megyen követül, az valószinüleg korábban fogott volna megérkezni, és Ferencz király korábban fogott volna válaszolni.

***) Istvánfi, IX. 136. — Pray, Annales V. 133.

mit leginkább fájlalunk, magának a királynak, testvérünknek és rokonunknak vesztével. De éles fájdalmunk csakugyan tetemesen enyhül, ha látjuk, hogy királylyá választattál, te, az annyi erénynyel felruházott és irántunk élénk rokonszenvvel viseltető férfiu, kiről okunk van reményleni, hogy a visszavonás hullámai által már huzamosabban hánytorgatott ama népeket mérséked és ildomosságod által a méltány és nyugalom határain belül marasztandod elvégre, s kinek kormánya, tudjuk, annyi erőt kölcsönöz amaz országnak, hogy ezentúl könnyü leszen mind a szomszédokra ráijesztenetek, mind a törökök dühét fékeznetek. Minél csakugyan nem egyedül birodalmad lakosai, hanem az öszves keresztyén köztársaság is, melynek Magyarország mindig legszilárdabb védfala volt, alkalmasabb valamit a vallás oltalmára, a vagyon gyarapitására, szóval a közbéke élvezésére nem kivánhattak volna magoknak, miért is maga a keresztyén köztársaság méltán köteles neked mind magánuton mind nyilván örömét nyilvánítani, hogy az országláshoz jutottál. Egyébiránt nem lehet erősen nem aggódnunk, mióta értésünkre esett, hogy azok, kik a királyválasztás jogával birnak, részben elleneid, és hogy bajod meggyült versenytársaid miatt. Ezért is irántad való jóakaratunknál fogva intünk: kelj bátran jogod védelmére, annál is inkább, mert tudnod kell, hogy a római pápa, Anglia hatalmas királya, a velenczei köztársaság, kivált pedig mi, nem fogunk segély nélkül hagyni, mind tenmagadért, mind pedig azért, miszerint ellened, ha Csehország koronájához Magyarországét is nyerheti, s különben is testvére levén a császárnak, magát el ne bizza olyannyira, hogy majdan vérszemet kapjon mások bántására. Mindezt bővebben magától Rincontól fogod megérteni, kinek első sorban meghagytuk, hogy bennünket szorgalmasan értesítsen: mint állanak dolgaid, az ország melyik része, a főurak közül kik tartanak veled, mennyi és miként felszerelt várakkal és városokkal, mennyi ágyuval és fegyveres erővel, mily pénzforrásokkal birsz, hol és minő segédet kivánsz

mind tőlem, mind azoktól, kik a barátság és frigy kötelékeivel hozzánk kapcsolvák: hogy ezentúl olykép támogathassuk érdekeidet, mint ezt becsületünk s irántad való különös szeretetünk követeli. És ha még nőtelenül élsz, s házasságra akarsz lépni, s azok közül, kik sógorságban vagy rokonságban vannak velünk, akarnál egyet tőlünk hitvesül kérni, tettel fogjuk tauusítani, mind barátságodat mind sógorságodat mennyire becsüljük. Miért is kérünk, hogy Rinconnak minden dologban szintúgy higyj, mint nekünk személyesen fognál hinni. Méltóságos és hatalmas fejdelem, a mindenható Isten szerencsésítsen mind téged mind ügyeidet. Kelt Saint-Germain en Layeban, február 24-én 1527 *).

Ezen levélből, úgy hiszem, erőszakos hermenevtika nélkül következtethetni, hogy Francziaország, Velencze, a szentszék és Anglia ekkor már igéretet adtak volt egymásnak, hogy Zápolya igényeit Ferdinand ellenében támogatni fogják; tettleges segédet azonban csak Ferencz biztosított János királynak, úgy látszik, mely utóbb ennek kivánságához képest pénzsegély formájában egyelőre havonkint harminczezer tallér kiszolgáltatásában nyilvánult **).

Rincon Francziaországból Ragúzán, Thráczián, a Balkánon, és Nándorfehérváron át érkezett Budára, s ennélfogva igen valószinü, hogy Laski Jeromos szirádi főispán, ki ez idén — talán a lengyel király megbizásából — volt Ferencznél, s ki ettől, úgy látszik, szóbeli üzenetet hozott Jánosnak, a tekervényes utakon járó követet megelőzte. A franczia külügyi ministerium irattárában következő levél őriztetik eredetiben: ‚A fenséges fejdelemnek és urnak, Ferencznek, Isten kegyelméből a francziák

*) Charrière, I. 155. Miután Ferencznek Batthyányhoz adott levele február 5-én, (nonis februarii, mind a Pray által közzétett mind az Istvánffi kezében volt példány szerint) kelt, bizton következtethetni, hogy a Zápolyához intézett levélnek Charrière által használt másolatában febr. 24-dike, XXIIII. hibásan áll, talán 4-dike, IIII. helyett, következtethetni annálinkább, mert Charrièrenél még az év is hibásan van kitéve, MDXXVII. helyett MDXXVI, s mert a leiró értetlenségéből a szövegbe más hibák is becsúsztak.

**) Bel., Monum. d. I. 165. l.

legkeresztyénebb királyának, Majland herczegének és Genua urának, János ugyanazon kegyelemből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. üdvezletét s testvéri szeretetének és szolgálatra-készségének ajánlatát. Fenséges fejdelem, különösen tisztelendő nagyobb testvérünk! Midőn tekintetes és nagyságos Laski Jeromos úr, szirádi főispán és Lengyelország senatora, minket, kik Isten akaratjából ezen Magyarországunk polczán állunk, irántunk való tiszteletének tanusítására meglátogatna, s jóformán tenkre jött országunk sorsát fájlalná: mihelyest legkeresztyénebb felségedre fordult a beszéd, elmondta, mily hajlammal viseltetik felséged a keresztyén ügy, névszerint Magyar- és Lengyelországok iránt, melyek vállaikon úgy szólván egymagok hordozzák nagynehezen s mármár roskadozva a pogány ellenség súlyát. Felséged ezen dicséretes s valóban keresztyén és királyi hajlamát Jeromos úr ugyan mindenütt hirdette, de mégis legkivált, nálunk biztossá tevén bennünket arról, mit magunk is feltettünk eleve felségedről, s hálát adatván velünk Istennek felséged buzgalmáért, melyet örök emlékeül s a keresztyén név dicsőségére mindinkább öregbítsen az Úr. Miért is a mondott tekintetes Jeromos úrnak czélzatainkat őszintén bevallottuk, tudván, hogy ő valamint nekünk kedves emberünk, úgy felséged jámbor, hű szolgája, kit — mert ismerjük jellemét, — bizonyos nagyfontosságu, személyünket s urodalmainkat illető tárgyakkal megbiztunk, melyeket felséged elébe terjesztő legyen. Figyeljen, kérjük, magasságod kegyesen reá, adjon hitelt azoknak, melyeket nevünkben előadandó s teendő leszen, méltóztassék őt minélelőbb utnak ereszteni, s minket és testvéri szolgálatainkat nyájas szemmel nézni mindenha. Kelt királyi várunkban, Budában, aprilis 26-án, az Úrnak egy ezer ötszáz huszonhetedik, országlásunknak pedig első évében. János király.' *)

---

*) Charrière, I. 158.

VII.

Akárki ment legyen első ízben Zápolya részéről követül Angliába, annyi bizonyos, hogy VIII. Henrik és főtanácsosa Wolsey a követküldést már az 1527-ki év elején viszonozták. Wallop — ez volt az angol küldött neve — Ferdinandnál is levén megbizva mint cseh királynál, itt sejditették a viszonyt Henrik és János között, s nem engedték, hogy Prágából Magyarország felé utazzék a követ. Fenmaradt Ferdinand udvari kanczellárjának egy emlékirata, mely a király jogait Magyarországra bővebben fejtegeti, s mely annak 1527. március 11-én Prágában kelt leveléhez mellékelve érkezett Westminsterbe. ‚Midőn a közelebb mult években — így szól Ferdinand levele Henrikhez — Nándorfehérvárat, a dicső és hatalmas várost, ama vidéknek főerősségét és mintegy kulcsát a kegyetlen török császár körültáborlotta, János vajda, noha tetemes sereg állott rendelkezésére, csak önmagáról gondoskodva, sem a várnak, sem királyának nem hozott segédet, hanem mindaddig késett, míg a várnak bukásával, Magyarország sőt az öszves keresztyénség kebelébe megnyilt elvégre a töröknek az út. S a gonoszság ezen nemét ismételte a mult évben, számos hadait nem akarván a királyi sereghez kapcsolni, mely Mohácsnál magára várta a törököt. Ha e gonosz tettet el nem követi, Magyarország fővárosa, Buda, még most is épen állana, s a boldogemlékezetü király élne még most is, élne és uralkodnék.‘ — ‚S miután a vajda — folytatja Ferdinand — magát a régi szerződések s mind azon öröködési jogok ellenére, melyekkel én és kedves hitvesem azon országra birunk, királyul koronáztatta, tetemes kárt ejtett az öszves közjón, s gonosznál gonoszabb példát adott, melyet más orságokban is fognak követni, ha nem fosztatik meg minélelőbb a legjelesebb királyok és fejdelmek hozzájárulásával a vakmerően bitorlott országlástól, méltó büntetésül erőszakos eljárásaért. Mert fog-e még valamely

öröködési remény, fog-e öröklési jog akármely monarchiában érvénynyel birni és fenállani, ha a vakmerőnek és hatalmasnak szabadságában álland, hasonló esetben magát csalárdság és erőszak által királylyá vagy fejdelemmé tenni s a lakosokat engedelmességre kényszeríteni.' S hogymint leszen képes — folytatja a levél — az országot a törökök ellen megvédeni, kik annak egy negyedét már elfoglalták és pusztítják? ő kénytelen lesz vagy magát nekik megadni, vagy gyalázatos és kártékony szövetségre lépni velök. Ereje, eszközei elégtelenek az ellenállásra, s feltehetni-e, hogy keresztyén fejdelmek támogatnák az árulót? . . . Miután pedig más részről nekünk kétségbevonhatlan jogunk és igazságos igényünk van az országra, melyet egyéb tartományainkból merítendő erővel, a német birodalom s a császárnak is segédével képesek leszünk oltalmazni: ,ez okon kérjük és intjük fenségedet, hogy kegyeleténél és irántunk való kölönös jóakaratánál fogva, tessék ebbeli törekvéseinket buzgóan elősegíteni, jogunkat, melylyel Magyarország kormányára birunk, oltalmazni és védeni, érdekeinknek a méltányhoz képest, kedvezni, s követének minélelőbb meghagyni és megparancsolni, hogy fenséged korábbi utasítását velünk közölje s minket Magyarország királyaul ismerjen.'*)

A kanczellár — nem hiszem, hogy Harrach lett volna, mert az iraton magyar íz van — az ügyet a követ számára is külön fejtegette, válaszul ennek nyilatkozására, hogy neki kötelességévé tétetett, kinyomozni, ki legyen Magyarország törvényszerü királya, a törvényszerüt és nem mást akarván az ő ura Szolimán ellen támogatni.

,A vajda úr — így szól az oklevél — ellenére hazánk törvényeinek és szokásainak ragadta magához a koronát, a

*) British museum, Cotton manuscripts. Nero. B. fol. 77. Vitellius B. XXI. fol. 6, 8, 30, 31, 38, 50, 67, 70, 78. Gévay ezen okiratok másolatát vétette, de meghalt, mielőtt közzétételökről gondoskodhatott volna. V. ö. Chmel József Habsburgische Excurse, — Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wissensch. Phil. hist. Classe, VI. Band. Bécs, 1851, 244. l.

magyar királyok véreinek és utódainak tetemes rövidségével és czégéres meggyalázásával. Mert megtudván, hogy a nádor a törvények értelmében országgyülést hirdetett: ennek megelőzésére, maga mellé vevén nehány czimborát, ő is tűzött ki határnapot országgyülés tartására, súlyos büntetéssel fenyegetvén azokat, kik onnan, mint rothadt és mármár levágott tagok elmaradozni találnának. És hogy annál könnyebben juthasson a koronához, mely után első ifjusága óta minden uton módon esengett, oly rövid határidőt szabott, miszerint még a törökök elől szerteszét barangolt magyarok sem jöhettek együvé, nem hogy a melléktartományok. Aztán felállítván a várostéren fegyveres embereit, nem szavazatok, hanem egyedül az övéinek kiabálása által neveztette ki magát. Háladatlan fia a hazának, törvényeit sárba taposván, szabadságát bepiszkolván, első nyitott utat másoknak, Magyarországon és elkeseredett unokáinkon paczkázni.'

S most általtérvén a nádori méltóság és hatalom jellemzésére, leirja Ferdinand választását, felemlítvén Báthori Istvánnak, mint nádornak, ez alkalommal tartott beszédét. ,Röviden — úgymond — előadta a mohácsi ütközet szörnyüségeit, a pusztaságra jutott országot, Magyarország öszves hadainak belső külső árvaságát, az ellenség kezébe esett végvárakat, honnan az ország minden részeibe nyitva az út. Ilyes hézag töltésére a leggazdagabb magánpolgár kincsei sem elégségesek. Azért ha valaha, úgy most van szüksége Magyarországnak hatalmas királyra, ki nem csak a rosz karban levő erősségeket felszerelni, hanem a mult nyáron veszendőbe ment várakat is visszafoglalni és a szükségesekkel ellátni, s a törökökkel vizen, szárazon sükerrel megütközni képes legyen. Ilyest pedig csak egyet lát a szomszéd királyok közt, mást senkit.'

Folytatván fejtegetését a kanczellár, idézi az 1463- és 1491-diki szerződéseket, melyekre Ferdinand biztosai e választás alkalmával urok igényeit alapították, igérvén ennek nevében,

hogy ez mint istenfélő fejdelem nemcsak törvényszerüleg fogja vinni a kormányt, hanem azon is leszen, hogy saját és tartományainak öszves erejével Magyarországot megvédje és Nándorfehérvárat s a többi végvárakat visszafoglalja. Előadja továbbá, hogy Lajos özvegyének, Máriának éleselméjü és történettudó magyar tisztviselői mindenkinek elragadtatására felemlítették Magyarország régi, dicséretes szokásait, s magasztalták a magyarok hűségét, őszinte és lelkiismeretes gondoskodását királyaik vére és nemzetsége iránt. Ugyanis ötszáznál több éven át senkit sem hagytak magok felett uralkodni, hanemha Magyarország királyainak nemzetségéből származott, az egy Mátyás király, ama dicsőséges fejdelem kivételével, ki maga is csak atyjának a haza s a keresztyén hitvallás ügyében szerzett érdemeiért, s az ellenségen vett számos győzelmeiért nyerte meg a koronát. . . Minthogy tehát ő felségének hitvese, a fenséges Anna királyné, Magyarország királyainak régi és igaz nemzetségéből való, nem kell őt a koronától, melyhez joga van, megfosztani, főleg miután Aba király, Zsigmond császár és Albert király nejeik hasonló öröködése által tettek szert Magyarország koronájára.‘

Az özvegy királyné biztosai ‚figyelmeztették az országos rendeket, hogy tekintetbe vevén mind a szentséges császári felség (Károly) mind ezen fenséges király (Ferdinand) hatalmát és nagyszerü birodalmát, inkább oltalmukat és segédöket, mint fegyvereiket vonják magokra, kivált az országnak ily szenvedő és elnyomott, hogy ne mondják véginségre jutott állapotában. Hiszen a fenséges király Ferdinand mind maga, mind hitvese ezen kétségbevonhatlan jogait, hogy saját felségének és elődeinek méltósága és tekintélye épségben maradjanak, nem akarná elhanyagolni, de el sem hanyagolhatná, mert valamennyi alattvalói nemcsak nem húnynak szemet ezen jogokra, de sőt kivívásukra ösztönzik és kényszerítik ő felségét.‘

‚Mindezekből — rekeszti be emlékiratát a kanczellár — világosan látja nagyságod, követ úr, hogy ő felsége annak rende szerint választatott Magyarország valóságos és törvényes királyává.‘ *)

Másnap, március 12-dikén a követ ugyancsak Prágából, Wolsey bíbornokhoz irt ekképen:

‚Nagyságod méltóztatik tudomásul venni. E levelet azért küldöm külön, mert akadhatna, ki leveleimet útközben kikutatni akarná; szolgám tehát ezt a levélnyalábtól elkülönítve fogja magánál tartani. Ide érkezésem után Magyarország királya (Jánost érti) iratott nekem kéz alatt titoknoka által, hogy megtudhassa: valljon őhozzá utasítattam-e vagy sem? Én válaszoltam neki: hogy igenis, hozzá küldettem, de Csehország királya által itt feltartóztatom; hogy azonban királyomnak és nagyságodnak ezt már bejelentettem, kiknek parancsait várom e tárgyban. Én a magyar király szolgájának több kérdést tettem s mutattam neki, mily közlemények érkeztek be hozzám uráról. Ő nekem válaszul adá, hogy ezen közlemények többet mondanak, mint a mennyi való. Állításához képest a magyarok, kik Csehország királyának pártján vannak, nem oly hatalmasok, hogy ügyén segíthetnének, birtokukban nincsen semmi város, semmi vár, az egy Pozsony kivételével, hol azon esetre, ha Csehország királya János királyra haddal fogna menni, ez kénytelenítetnék békét kötni a törökkel és segédet kérni tőle, oly dolog, melyen épen nem kétkedhetni; s ura békét köthet a törökkel, mihelyest akarja, de ha nem kényszerítetik, nem fogja tenni. **) Részemről meg nem foghatom, Csehország királya, honnan szedné az erőt a hadviseléshez? hiszen kénytelen volt

*) Chmel az id. h.

**) Schwihau Henriknek, a bajor herczegek követének, 1527. január 9-én Prágából küldőihez adott levelében olvasom: ‚Es ist auch die tirkisch pottschafft icztt zu Offen pay dem khunig.‘ Állítólag békét indítványozott, ha János megengedi, hogy a török hadak, Magyarországon át vehessék útjokat a német földre.

Ausztriában és Tirolban valamennyi egyházainak kincseiket elkobozni, hogy a koronázásához szükséges pénzt verhesse, mi jobbágyait nagy mértékben elkeserítette. Nekem úgy látszik: a német rendek őt nem fogják segíteni, hogy Magyarországot elfoglalhassa; az ő vélekedésök szerint úgy is már több van neki, mint kellene; s én hiteles forrásból tudom, hogy a választó fejdelmek titkon követet küldtek Magyarország királyához, ez pedig viszont őhozzájok küldött követet, vagy küldend rövid idő mulva. Bizonyossá teszem nagyságodat, a német fejdelmek nem szeretik őt (Ferdinandot), sőt fel se veszik; a brandenburgi őrgróf testvéreinek kivételével, kik nála voltak, midőn megkoronáztatott, mások nem voltak jelen.' . .*)

Ferdinand nevében ez idétt gróf Salamanca Gábor volt Henrik királynál, színre azért, hogy segédet szorgalmazzon a törökök ellen, valósággal azért, hogy ellene dolgozzék Zápolyának. Mily sükere lett legyen Ferdinand törekvéseinek, 1527. május 5-én Boroszlóból Henrikhez adott levele mutatja: ,Mind szeretett hivünk gróf Ortemburg (Salamanca) Gábornak, Freienstein és Carlspach urának, tanácsosunknak és kamarásunknak, Ausztriában Németujhely városunk kapitányának és fenségednél követünknek leveléből, mind fenséged itt levő követének előadásából megértettük, hogy fenséged beléegyezett, miszerint mondott követe a magyar ügyekben semmit se tegyen tudomásunk, tanácsunk és végzésünk nélkül, mit fenségedtől testvérileg s őszinte köszönettel vettünk. Kérvén tehát ezen követ bennünket, engednők meg, hogy a szepesi grófhoz, ki magát hamisan Magyarország királyának mondogatja, mehessen, ha nekünk úgy tetszenék, mi abba nem akartunk beléegyezni, kivált ezen okoknál fogva: A vajda ezen követséget teljesen a maga hasznára bányászná ki, s ezáltal nem kevéssé erősödnék meg önhittségében; ő e lépést mindenütt királyságának

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

megismerése gyanánt hirdetgetné; ő épen hatalmas segéd igéretét olvastatná ki mindszerte belőle. És ámbár bizunk benne, hogy fenséged nem ir, nem hágy meg ilyesmit követének, a gróf mindazáltal bizodalmát vetvén effélékbe, s valóság helyett hazugságokat árulgatván, földieinek árva lelkét jól tartaná velök. Ezt mi megfontolván, inkább megelőzni akartuk a bajt, mint vigyázatlanul előmozdítani, annál is inkább, mert bennünket kézzelfogható kár érne miatta, s más részről a keresztyén világ s maga Magyarországunk semmi hasznát sem fogná látni. Egyébiránt, tudomásunkra esvén, hogy a mondott követ a választ, melyet neki fenséged kivánalmaira minapában adtunk, még be nem küldötte, a bennünket érhető rövidség elhárítása végett meghagytuk neki, (noha mondatik ugyan, hogy fenséged neki a menetelt ama grófhoz meghagyta) miszerint nálunk maradjon, míg fenséged ez iránt akaratját a nekünk adandó válaszban ki fogta nyilatkoztatni'. . .*)

VIII.

Olvastuk felebb Wallopnak Wolsey bíbornokhoz adott levelében, hogy ő hiteles forrásból tudja, hogy a német választó fejdelmek titkon követet küldtek Jánoshoz; levelének Németországot illető s általunk elmellőzött részében azt is említi, hogy kivált a bajor herczegek — a három testvér: Vilmos, Lajos és Erneszt — Ferdinand ádáz ellenei. Ezen testvérek közül a két első, — a harmadik, passaui püspök levén, némileg oldalt állott a bajor tartományok világi kormányától — idejekorán közeledtek Zápolyához. Midőn ezt Francziaország és Anglia, Velencze és a szentszék nagyobb kisebb mértékben támogatták, főleg Károly császáron akartak boszút állani; ellenben midőn a bajor herczegek Zápolyát ellenállásra buzdították, közvetlenül Ferdinandra mérték a csapást. A mohácsi

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

csata után kilátás nyilt Ausztria főherczegének a cseh s a magyar korona elnyeréséhez. E pillanattól kezdve a bajor herczegek, ámbár a vallási viszályokat mi illeti, azonegy táborban küzdöttek vele, s ámbár Károly császárral folyvást jó lábon ügyekeztek állani, Ferdinandban veszedelmes szomszédot láttak, kinek politikája, mint egynél több jelenség az avatottabbaknak értésül adá, már ekkor oda volt irányozva, hogy maga és családja számára, Károly császártól pártfogolt s mégis tőle és Spanyolországtól független, a lehetőségig különleges monarchiát alapítson. Mi nem várhatunk semmi jót Ferdinandtól; — így nyilatkoztak a bajor rendek előtt a herczegek — hogy magunkat, országunkat és népünket fentarthassuk, nagy ovatosságra van szükség; most ugyan nem mer Ferdinand bennünket megtámadni, de talál majd ahhoz ürügyet, mert herczegségünk inkább van kezére, mint bármely más. *)

Aggodalmuk elhárítására Vilmos herczeg magának ügyekezett biztosítani a cseh koronát. 1526. őszszel mindent elkövetett, hogy Csehország királyává választassék. Több országnagy által felhíva, tanácsosát Weissenfeldert septemberben Prágába küldötte, s mivel ez a tapasztaltak után bizonyosnak vélte, hogy ura czélt fog érni, ünnepélyes követség ment Csehország fővárosába, a herczeg számára szorgalmazni a koronát. I. Ferencznek a cseh földön is voltak hivei. Sanuto gyüjteményében említi egy velenczei követjelentés, hogy a francziáknak 1523-ban szándékuk volt Ausztriát Csehországból megtámadni, s e tekintetben egy Wallenstein közremunkálására tartottak számot. Zsigmond lengyel király, ki ez idétt Ausztriától távolabb esett, s kinél a franczia már 1524-ben Rincon Antalt járatta: látván hogy igényei a cseh koronára nem fognak czélt érni, most Vilmos herczeg ügyét támogatta, s hasonlót cselekedett követe által Ferencz király is.

---

*) Bucholtz, Gesch. der Regierung K. Ferdinands I. IV. k. 158. l. Oesterr. Blätter für Literatur und Kunst, 1857, 32. szám.

Mind hiába. Ferdinand october 23-dikán, noha a bajor biztos, urának diadaláról még ekkor sem kétkedett, a cseh rendek tetemes többsége által királyul ismertetett. A főherczeg, ifjusága daczára sok ildomosságot s az erély és kitürés ritka vegyületét tanusította. Kegyelem-igéretekben és kegyelem-osztogatásokban nem volt fukar. Rozmital Zdenkót, a prágai fővárgrófot azáltal nyerte meg magának, hogy számadási kötelezettsége alól eleve felmentette. A Schlickek és Pflugok, a münsterbergi herczeg tetemes előnyökben részesítettek. Mindamellett, hogy öröködési jogot tartott a koronára, nem volt idegen, Károly császár által is tanácsoltatva, azt a nemzet választásának köszönni ideig-óráig. Követei Prágában kivált arra támaszkodtak, hogy a főherczeg, mint szomszéd fejdelem, mint Magyarországnak is rövid idő mulva koronás ura, mint a német császár testvére valamennyi elleneik elől fogja a cseheket megmenthetni. A kelyheseket biztatta, hogy a baseli végzemények, melyektől II. Pius pápa megtagadta az erősítést, ujból érvényességre fognak kapni; az ország adósságait részben magára vállalta. Ezen eljárásának köszönheté Ferdinand diadalát a bajor herczeg felett. *)

Elejtetvén ekkép a cseh koronától, törekvéseit arra irányozta a herczegpár, hogy legalább Magyarországban ne verhessen gyökeret Ferdinand hatalma. Nem késtek az első lépéssel: minél bizodalmasabb viszonyt füzni Zápolyával. A török veszély ürügye alatt, mely ellen közösen hozandó és közösen végrehajtandó rendszabályokhoz kelletik nyúlni, az 1527-dik év elején Posnitzer Konrádot követül küldték János királyhoz. ‚Mondja meg a királynak — így hangzik a követ utasítása — először is azt, hogy ő nagyságaik a herczegek örömmel értették meg ő felségének magyar királylyá választatását, reményök levén, hogy ez Magyarország s az öszves keresztyénség

*) Stumpf, Bayerns politische Geschichte, I. 39. Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, II. 417.

hasznára fog válni, s hogy ő felsége Krisztus ellensége a török ellen keresztyén királyhoz illő módon fogja magát viselni. Másodszor: mivelhogy a római szentbirodalom rendei április 1-én Regensburgban gyülést akarnak tartani, a törökök elleni derekas segéd kiállitásáról tanakodandók, a herczegek őt, Posnitzert, azért küldték a királyhoz, hogy nála, s általában Magyarországon megtanulja, mint lehessen a végeket legczélszerübben a törökök ellen oltalmazni, mennyi hadakra s mily nemzetekből valókra, mennyi gyalogra s mennyi lovasra volna szükség, ezek honnan fognának alkalmaztatni, a Dunán, Dráván, Száván miféle révekből kelhetni át legbiztosabban sat., mindezt tudnia kell a regensburgi gyülésnek czélirányos végzés hozatalára, melynek eszközlését, tettleges hozzájárulásukkal fogják szorgalmazni a herczegek. Harmadszor: ha ő felsége és a cseh király között viszály támadna a választás miatt, oda megyen a herczegek kérelme, hogy János király e miatt fel ne hagyjon a török elleni működéssel, mert ők nem kétlik, miszerint azon esetre, ha ő felsége a keresztyénség ellenségének ellensége marad, Németország fejdelmei és egyéb rendei szintén nem fognak valakinek netaláni szorgalmazására, ellene, a király ellen, haddal menni, sőt ügyének békés utoni kiegyenlítését fogják eszközölni. Negyedszer: miután ő nagyságaik, a herczegek, semmit sem ohajtanak inkább, mint hogy Nándorfehérvár s a többi erősségek, melyek a közelebb mult években török kézbe kerültek, meg visszafoglaltassanak, bizonyos lehet benne ő felsége, hogy ők készek, egész erővel mozdítani elő ez üdvességes czélt, s velök az öszves német nemzet. Végre: irjon fel mindent Posnitzer, mit tapasztalni fog, s ha lehetséges volna, hozza meg rajzban az erősségeket, réveket és útszorosokat.'*)

A bajor követ talán még útnak sem indult, midőn Zápolyának valamelyik nevezetes embere — úgy látszik, Kolowrat

*) Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte IV. 1—3. l.

János, kiről még alább is leszen szó — Prágában a herczegek egyik hivét, Schwihau Henriket felkereste, s kérdést tett neki: mint fogják magokat a németbirodalmi fejdelmek Zápolya irányában viselni, fogják-e Ferdinandot ellene támogatni? ‚Én bizodalmasan értésére adtam — irja 1527. január 9-kén a herczegeknek Schwihau — hogy nagyságtok barátságos indulattal viseltetik ura iránt, mit ő, a biztos, örömmel vett tudomásul. Itt marad egész a koronázásig (Ferdinandnak cseh királylyá koronáztatását érti), hogy lássa, mily fordulatot vesznek az ügyek, s én kérem nagyságtokat, tartsa mind ezt magánál, mert senki sem tud róla semmit, még testvérem sem; és arra is kérem, ne tartsa meg e levelet, hanem szakítsa el, hiszen úgy is tudja, hogy életemet, mindenemet készséggel vetem koczkára nagyságtokért.‘ — Zápolya, Lajos özvegyét örömest nőül vette volna s Máriát ismételve megkérte, de süker nélkül; Prágában mulatozott biztosa ezt vagy nem tudta, vagy tanácsosnak látta, Schwihau előtt palástolni. ‚Találkoztak — monda ennek — kik urunknak ajánlották, venné el Lajos özvegyét, de a rendek ezt nem helyeselték s neki sincs kedve hozzá, és az urak felhivták, lépne magyar nővel házasságra, ki termékeny, kinek jó nagy emlői vannak, nem oly laposak, mint a volt királynéi, mert máskülönben nem remélhet örökösöket magának.‘ János király — folytatja a levéliró — hajlandó volna a németbirodalmi fejdelmek közül valamelyikkel sógorságra lépni, hogy ezáltal is közte s a német fejdelmek között szorosabbá váljék a viszony.*)

Vilmos herczeg e levelet közölte kanczellárjával Eck Lénárddal, egyikével e korszak legravaszabb államférfiainak, kit hiba volna Eck Jánossal, az ingolstadti tanárral, Luther antagonistájával összekeverni; s a kanczellár január 18-dikán Kemptenből válaszában oda nyilatkozott, hogy azon esetre, ha

*) Ugyanott, IV. 3—6. l.

Zápolyának ama biztosa, mint talán szándéka van, Prágából a herczeghez talál jőni, úgy kellene vele bánni, ‚miszerint czélzatait s általuk uraéit alaposan lehessen kiismerni; nagyságod például azt fogná neki mondani, hogy erős bizodalommal viseltetik a király iránt, mint kitől nagy dolgokat várhatni a pogány ellen sat., de másrészről őt amúgy melleslegesen a főherczeg ellen lázítandja, mondván: hogy a németbirodalmi rendek, bizony nem fogják a főherczeget a király ellen támogatni, neki magának pedig nincsen pénze, nincsen ereje, ő szegénynél szegényebb; s hogy csak küldjön követséget a király a regensburgi gyülésre sat.‘ *) — Négy nappal később Eck a herczegek nevében levelet irt a pápai datariusnak, Ghibertinek, hogy ‚Ferdinandot nehány kevés magyar úr királylyá választotta, de a már előbb királylyá választott és koronázott vajda olyannak mutatja magát, kitől a főherczeg nem igen fog valamit elcsipdeshetni;‘ s levelet irt a franczia király követének, Grangisnak, Churba: ‚hogy Ferdinandot a mohácsi csata után hozzá szökött kevés úr királyul választotta magának, de végsükerhez nem igen lehet reménye, mert nincsen pénze, s nem is lesz pénze; minélfogva attól sincs ok tartani, hogy a Ferencz király és a pápa ellen Olaszországba küldött landsknechteket Németországból felkereshetné a zsold.‘ **)

IX.

E közben Posnitzer Esztergomba érkezett János királyhoz, ki őt 1527. január 28-kán következő viszonbizoványnyal a herczegekhez bocsátotta: ‚János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát- és Tótországok királya, nemkülönben Morva és Luzsicza őrgrófja, mindkét Szilézia herczege. A méltóságos fejdelmeknek, Vilmos és Lajos uraknak, rajnai grófoknak, s felső és alsó Bajorország herczegeinek üdvezletet s barátságot.

*) Ugyanott, IV. 6—9. l.
**) Ugyanott, 9—12. l.

A mit nekünk méltóságtok ezen követ, jelen levél előmutatója által üzent vala, megértettük. Feleltünk reá méltóságtoknak ugyanazon követ által. Kérjük a méltóságos urakat, adjanak feltétlen hitelt annak, mit ama követ nevünkben mondó leszen. Kik hogy jól és boldogul éljenek, kivánjuk. Kelt Esztergomban 1527. január 28-án mondott országaink feletti uralkodásunk első évében. János király.'*)

A követ februáriusban küldetéséről részletes jelentést tett a herczegeknek. Utasításom első czikkelyét — így ir — szives üdvezlettel és szolgálatainak felajánlásával viszonozza Magyarország királya. A másodikat nagy örömmel vette, nem levén egyéb kivánsága, mint hogy a Mindenható kegyelméből Németország fejdelmei megannyian a török ellen indulnának, kiket ő aztán kész volna vérének is hullásával támogatni. A végek és szorosok oltalmát mi illeti, arról ő felsége követei majd jelentést teendenek Regensburgban; addig is ohajtását fejezi ki a király, állitanának ki a németbirodalmi rendek nyolczezer lovast, de nem szerfelett nehézkeseket, és negyvenezer gyalogot; a hadakat a Dunán kellene az országba szállítani, hogy a szükséghez képest annak jobb vagy bal partján alkalmaztathassanak; ő felsége kész e seregnek részét hússal, kenyérrel és borral ellátni, másik része számára szintén a Dunán szállítathatnék be Németországból az élelem, mely hogy idején a táborba érkezzék, arról majd gondoskodandik a király. — A harmadik czikkelyre így hangzik a válasz: ,Ő felségének sohasem volt szándéka, Csehország királyára s Ausztria főherczegére, vagy más valamely keresztyén fejdelemre haddal menni, vagy nekik keresztyén vér ontására okot szolgáltatni: az egyenetlenség okát nem benne, hanem a cseh királyban kelletik keresni. Ő — János — első ifjuságától fogva mindig vágyódott a török ellen működni; mióta királylyá lett, ily működésre épen kötelesnek érzi magát.

*) Ugyanott, 12. l.

S hogy kivilágoljék, miszerint ő nem egyenetlenséget és háborút, hanem békét és egyességet keres, ám itéljék meg a németbirodalmi választó fejdelmek: kinek van több joga Magyarország koronájához; ő eleve aláveti magát végzésöknek.' — A negyedik czikkelyre adott válasz ismétli, hogy ez életben örvendetesebb dolog nem érhetné a királyt, mint ha a németbirodalmi fejdelmekkel egyetemben haddal mehetne a törökre; de annak még az idén kellene történnie, még mielőtt a pogány sereg, melyet a tavali hadviselés kifárasztott, s mely kivált lovakban nagy veszteséget szenvedett, magát kinyugodhatja és kiegészítheti; s a németbirodalmi hadnak élén álljon valamelyik bajor herczeg, ne a cseh király, ki ebbeli tisztét csak arra fogná használni, hogy magát Magyarország királyaul koronáztassa, s ki elől János elzáró lenne az ország belsejébe az utat.

,Az utasításom pontjaira adott válaszon kivül — rekeszti be előadását a követ — még ezeket üzeni herczegi nagyságodnak a király:

Ő felsége hitelesen értesült, hogy a római szent birodalom valamennyi rendei ellene tetemes segédet igértek Csehország királyának; de mindamellett nem ád hitelt e hirnek, mert felteszi, hogy a rendek előbb mind az ő mind versenytársának jogát fogják vizsgálni, s aztán, mint keresztyén fejdelmekhez illik, a méltányossághoz képest eljárni, miért is levelet iratott a birodalom valamennyi rendeinek, mindeniknek külön-külön.

Ő felsége jelenti herczegi nagyságtoknak, hogy a szultán hadi ereje taval Mohácsnál (ide nem tudva a hajósnépet) kétszáz nyolczvanezer emberből és számos nagyobb ágyuból állott.

Továbbá: Radics, ő felsége szolgálatában álló rácz, ki Péterváradnál tanyázik, s kinek ott ötszáz naszáda van, melyeknek segédével már előbb is kárt tett a töröknek, szent Sebestyén napja előtti szerdán, midőn a királyi felségnél voltam, hetvenhat törököt megölt, s tizenötöt foglyul küldött a királynak.

Továbbá: Sebestyén előtti pénteken a pápa követsége megérkezett, három sarutlan barát (köztök, mint felebb láttuk, Frangepan Ferencz), kiket nagy tisztelettel fogadott a király.

Mondott péntek napon Lengyelország királyának követsége is megjött.

Ő felsége különösen arra is kéri herczegi nagyságtokat, értesítené őt a beállandó birodalmi gyülésből minél hamarabb: ha lesz-e valami ama szándéklott keresztyén hadjáratból, hogy ahhoz képest intézkedhessék.' *)

X.

A bajor herczegek 1527. novemberben Losenstein Gergelyt és Winzerer Gáspárt Bécsbe küldötték, hogy nevökben Ferdinandnak szerencsét kivánjanak a cseh koronához. Az utóbbik, ki még a mult évben egyike volt Lajos király hadi tiszteinek, Bécsből Prágába utazott, hogy tanúja legyen Ferdinand koronáztatásának. Midőn a koronázás után készülőben volna vissza Bajorországba lovagolni, hozzá jöttek, úgy szólván a végórában, egy úr: Kolowrat János, s egy nemesember: Kienast Henrik, mindketten Zápolya szolgái, kik őt felhivták, jőne velök Esztergomba a királyhoz. A regensburgi országgyülés közeledése Zápolyának és tanácsosainak figyelmét most kivált Németországra fordította. Winzerer engedett a felhivásnak, s kalmár képében utazván el Prágából Zirnstein felé, első bőjtvasárnap előtti szombaton Esztergomba érkezett. A király őt másnap maga elejébe bocsátotta, s főhadvezérének, Frangepan Kristófnak jelenlétében értekeződésbe ereszkedett vele. Halljuk magát Winzerert, mint irja le 1527. március 31-dikén Landshutból a herczegekhez adott levelében találkozását Zápolyával.

,Ő felsége előtt könyv feküdött az asztalon, s hadiügyekről mindenféle kérdéseket tett nekem: a gyalogoknak csatarendbe

*) Ugyanott 12—17. l.

állításáról, mennyibe kerülne havonkint tiz, húsz landsknecht élelmezése, tartása, zsoldja, mily áron kaphatni a nagyobb, milyenen a kisebb ágyukat. Ezekről s ilyesekről beszélt velem ő felsége mind ebéd előtt, mind ebéd után, egyedül Kristóf gróf jelenlétében. Ő deákul szólott, igen nagy jártassággal; mit nem értettem, azt tolmácsolta nekem a gróf. Úgy látszik, hogy az én válaszaim a könyv tartalmával összevágván, ő felségének tetszését megnyerték, mert sok szó után tudni kivánta: ha akarok-e az ő kedveért részt venni egy hadjáratban a törökök ellen? Számos év óta, mondá, nem voltak oly kedvezők a körülmények; aztán több jeles tervet közlött velem, melyeket herczegi nagyságtok elébe fogok terjeszteni. Én herczegi nagyságtok szolgája vagyok, — válaszolám — s mint bajornak is vannak kötelességeim, és ha a római szent birodalom rendei haddal találnának menni a szultán ellen, ott lesznek köztök az én uraim, kik nekem is fogják hasznomat vehetni; ha azonban ez nem történnék, s ha uraim engem másfelé sem akarnának alkalmazni, azon esetre felséged szolgálatára állok, mint ki már egy ízben, Lajos király idejében, magam költségén lejöttem hadakozni: de akkor eredményről nem lehetett szó. Nyilatkozásomat kegyesen vette ő felsége, mondván, hogy ő, nagyságtokat testvérei gyanánt nézi, hogy testvéri barátságát rövid idő mulva tapasztalni fogja nagyságtok, hogy a ki nagyságtokat szolgálja, az őt is szolgálja; végre meghagyta Kristóf grófnak, készítené el az okiratot tisztül fogadtatásomról. Más nap, ismét Kristóf gróf jelenlétében, ő felsége többet beszélt velem a cseh királyról, a törökökről sat., meghagyván, hogy nehány pontot herczegi nagyságtok elébe terjeszszek. Ezen utasítást, a mint szájából jött, papirosra vetettem német fordításban, melyet a gróf aztán felolvasott és tolmácsolt a királynak.

Ő felsége igen örvend, — így szól az utasítás első pontja — hogy nagyságtok egészségesek, kiknek is általam szolgálatát ajánlja. Továbbá parancsolta nekem ő felsége, jelenteném

be herczegi nagyságtoknak, hogy követeit a cseh király elfogdossa és eljárásukban gátolja, pedig még nem üzent háborút neki; aztán levelet küldött Magyarországra száz meg száz példányban, melyek a hívek által beszolgáltattak ő felségének, ki ez oknál fogva fel se venné a cselszövényt, ha nem állana a levélben: hogy Nándorfehérvárat s a többi erősségeket még az idén akarja a cseh király visszafoglalni a törököktől és a magyaroknak általadni, oly igéret, mely a szultánt dühre fogja gyulasztani, s melyet a német birodalom s Magyarország segéde nélkül bizony nem leszen képes beváltani a cseh király. Aztán, hirdeti a levél, hogy mennyi jogczíme van Ferdinandnak Magyarországra, pedig ő felségének (Zápolyának) sincsen oka szégyenpironsággal lemondania igényeiről. Ám választassanak birákul ő szentsége a pápa, Anglia és Lengyelország királyai, Lajos rajnai pfalzgróf, és Vilmos bajor herczeg, s birjon kötelező erővel végzésök ez ügyben. Azt is jelenti ő felsége, hogy a cseh király béke idején, mert a háború, mint felebb mondám, még nincsen megüzenve, Sopronyt elfoglalta, ő, János király, a keresztyénség kedveért, nem akarta a kölcsönt kölcsönnel fizetni, de mégis kénytelen lesz azt tenni, ha Ferdinand folytatni találná ebbeli eljárását, s akkor majd megválik, ki leszen a nyertes. Ő felsége a németbirodalmi gyülést követség által fogja felkeresni, mely a rendeket hitelesen értesítendi, hogy a jelen évben viszonylag csekély számu hadi erővel többet lehetne végrehajtani, mint háromszor annyi hadakkal esztendőre. Nem is kétli ő felsége, hogy azon esetre, ha elődei, úgy mint kell vala, sürgetik a segédet Németország rendeinél, a tavali szerencsétlenség nem fogta volna érni Magyarországot; mert miféle katonák lettek legyen Ulászló király és fia, arról kár volna szót tenni, azt tudja mindenki. Igaz, a cseh király nagyot és sokat igér a keresztyén világnak a törökök ellen, de ő felsége arról semmit sem talál az ő magyar krónikájában, hogy Ferdinand elődei sükerrel működtek volna az ozmán hatalom

visszaszorítására; ellenben azt igenis olvasta benne, hogy egy bajor fejdelem magyar királylyá lett és több ízben győzelmet vett a törökökön; *) miért is ő, a király, egyáltalában nem engedhetné meg, hogy Ferdinand a törökök ellen indulandó német segédhadak élére álljon; legyen valamelyik bajor herczeg vezérök. Álljon e segédsereg huszonnyolcz vagy harmiczezer lovasból és hatezer gyalogból, s ügyekezzék augusztus végeig Magyarországba érkezni, hol a királynak százezer lovasát már készen fogja találni, kikkel közösen előnyös békekötésre kényszerítendheti a törököt. Mert tudni kell, hogy Szolimán, mielőtt taval Magyarországba érkezett, öt csatát vesztett a perzsák, hármat az egyiptomi szultán ellen, s hogy Magyarországon nyolczvanezer, Rhodus előtt hatvanezer embere, ki pestisben, ki meg a keresztyén fegyver éle alatt hullott el. Mindezt bővebben fogja a birodalmi gyülésen ő felségének követsége fejtegetni, melynek számára eszközöljön szabad menetjövet-levelet herczegi nagyságtok. Végül reményét fejezi ki János király, hogy mind nagyságtok, mind a német birodalom egyéb fejdelmei nem fognak ellene Ferdinand mellett működni, máskülönben ő, a király, nem volna képes, mint keresztyén fejdelemhez illik, a török ellen indulni. Ha pedig a cseh király egymaga, németbirodalmi segéd nélkül, nyujtaná ki jobbját az ő, János koronája után, akkor védeni fogja magát ellene saját erejével, s nem fog oltalomért a Portához folyamodni; de hogy ezen eljárás a keresztyénség hasznára fordulhasson, azt nehéz volna elhinni. Pártfogolja tehát herczegi nagyságtok ő felségének ügyét a birodalmi gyülésen; köszönet fejében kész a király, valahányszor kivántatik három, négyezer lovast felségtek oldala mellé küldeni, sőt személyesen is, mint testvértől várhatják, nagyságtok segédére sietni. **)

---

*) Bajor Otto, cseh Venczelnek versenytársa, mindnyájunk tudomására, nem viaskodhatott a törökökkel, kik csak ötven évvel később jöttek át Kisázsiából Európába. Zápolya, úgy látszik, amúgy igazán akart hizelkedni, hogy czélt érhessen.

**) Ugyanott, 18—27. l.

A németbirodalmi gyülés már aprilis 1-jén volt Regensburgban megnyilandó, miért is Kolowrat János, Zápolyának felebb említett cseh híve, még mielőtt ez kezdetét vette volna, szintén felkereste a herczegeket, s az általa, úgy látszik, csak élő szóval, s a Wintzerer által indítványozott pontokat következő javaslattal viszonozták a herczegek: Köztök és örököseik között egy részről, s János király között más részről húsz évre szóló szövetség leszen. Ha a királynak a törökök vagy más valaki ellen német hadra van szüksége, ekkor azt a bajor herczegek valamelyike fogja vezérleni, még pedig legalább négyezer lovast és tizezer gyalogot a szükséges tüzérséggel egyetemben; a költségek Jánost fogván illetni, ki a herczegnek kétezer s külön mindenik lovasnak tizenkét forintot köteles havonkint fizetni, s a gyalogokat és tüzéreket is szokott díjaikkal ellátni. Ha a bajor herczegeknek leszen segédre szükségök, akkor a király, megkerestetése után legalább is két hónappal, négyezer fegyveres lovast küld nekik, s a háború lefolyásaiglan azoknak eltartásáról is gondoskodik. A herczegek ezen szövetséget a pápa, a császár, a cseh király, úgy Bajorország valamennyi fejdelmei s a sváb szövetség öszves tagjai ellen nem fogják alkalmazásba venni; más részről kötelezik magokat, ‚hogy a cseh királynak, noha az nekik közel rokonuk és barátjok, nem fognak a magyar király ellen segédet nyujtani, s többi fejdelmi rokonaiknál és a birodalom egyéb rendeinél is azon lesznek, hogy segédet ők se ajánljanak fel a király ellen;‘ valamint általában véve olyas leszen eljárásuk, miszerint más német fejdelmek is tagokul szegődjenek jelen frígyhez.

Zápolya a még 1488-ban megalakult ‚sváb szövetség‘-be is kivánt volna tagul beállani, de a herczegek úgy vélekedtek, hogy ezt nem kell szorgalmaznia, mert előreláthatólag vissza fog utasítatni, valamint ez más nem-német fejdelmekkel is történt, kik szövetségesekül ajánlkoztak; s mert ők a herczegek befolyásukat különben is arra fogják használni a szövetség

kebelében, hogy ez ne forduljon a király ellen. Ügyekezzék János mindenek előtt Regensburgban követei számára szabad jövetet-menetet kieszközölni, kiknek a birodalmi gyülésen mindenkép kezökre lesznek a herczegek; s irja alá két hónap lefolyása alatt a felebbi pontokat.

XI.

Kiket, mint alább láthatni, Ferdinandhoz küldött volt Zápolya követekül, azok Regensburgba is fogtak volna menni, Bánffi János és Endre prépost.

Felhatalmazó levelök ekkép volt fogalmazva:

,Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat., Morva és Luzsicza őrgrófja s mindkét Szilézia herczege sat., teljes bizodalommal levén követeink, nagyságos lendvai Bánffi János verőczei örökös főispán, és tisztelendő Endre tudor esztergomi nagyprépost hűsége, ügyessége, belátása és eljárási képessége iránt, mondott követeket... felhatalmaztuk, hogy a római szent birodalom fejdelmeinek jövő aprilis első napjára Regensburgba hirdetett gyülésében a magasságos fejdelemmel és úrral, Károlylyal, Isten kegyelméből a rómaiak dicsőséges császárjával és Spanyolország királyával sat. valamint az ő, ama gyülésben jelenleendő biztosaival és követeivel; továbbá a római szent birodalom főtisztelendő, tisztelendő, méltóságos . . . választó s egyéb fejdelmeivel és rendeivel, s ezeknek ott létező biztosaikkal és követeikkel értekezhessenek, szerződhessenek, rendelkezhessenek és végezhessenek a törökök, mint szentséges hitvallásunk ocsmány üldözői ellen indítandó hadviselésről, ennek módjáról és eszközeiről, a Magyarországunknak hozandó segélyről, s az ama hadviseléshez és segélynyujtáshoz szükséges minden dolgokról; továbbá, hogy bennünket mindannak megtartására kötelezhessenek, mi az ő hozzájárulásukkal végeztetni fog ama gyülésen; végre hogy minden idetartozó dolgokban eljárhassanak, melyekben magunk

fognánk eljárhatni, ha személyesen lennénk jelen, még olyasokban is, melyekhez a jelennél részletesebb megbizás volna szükséges. Királyi szavunkkal fogadván, hogy a mit követeink császár ő felségével és Spanyolország királyával, nemkülönben a birodalom egyéb fejdelmeivel s ezeknek biztosaikkal, együtt vagy külön, nevünkben végezők és nekik igérők lesznek, azt helybenhagyni, szilárdul és rendületlenül megtartani és megtartatni fogjuk; valamennyi igéreteik és nevünkben történendő kötelezettségeik csel és álnokság nélkül, valósággal levén beváltandók jelen levelünk erejénél fogva, melyhez titkos pecsétünk, minővel mint Magyarország királya élni szoktunk, van függesztve. Kelt Budán, mártius tizenötödikén, az Úrnak ezer ötszáz huszonhetetik, országlásunknak első évében. János király.'*)

A követek ezen felhatalmazó levelen kivül még megbizó leveleket vittek magokkal magához a gyüléshez, s külön-külön a mainzi, trieri és kölni érsek-választóhoz, a rajnai pfalzgrófhoz, a szász választó-fejdelemhez, a brandenburgi őrgrófhoz, a salzburgi érsekhez, a passaui és würzburgi püspökökhöz, a bajor herczeghez, a hessz tartomány-grófhoz, a mecklenburgi herczeghez s még tizenegy más személyhez; utasításuk pedig ekkép hangzott:

‚Először és mindenek előtt mondják el követ urak nevünkben annak rende szerint, hogy mily csapással illette legyen ezen országunkat mult nyáron a török császár, midőn azt mindenhatóságával megrohanta, és hadakat s népeket nagy számmal leöldösött benne; mely alkalommal a fenséges úr, néhai boldogemlékezetü Lajos király is meghalt, azonfelül a mi édes testvérünk számos egyházi s világi urakkal és nemesekkel egyetemben megöletett; végre számtalan sok ember mindkét nemből rabszolgaságra jutott. Elhunyván tehát a fenséges

*) A nemz. muzeum kézirattárában 2232. XI. fol. lat. szám alatt.

király úr, s tekintetbe vevén az ország, hogy fejdelem és vezér nélkül nem lehet el továbbá, mert még felette függ az ellenség kardja: együvé gyültek az öszves ország valamennyi egyházi s világi urai és nemesei, ama háború s ama szerencsétlen ütközet maradványai, tanácskozandók uj király választásáról. Minthogy pedig az ország végzeményeinél fogva külföldi fejdelmet nem választhattak magoknak, megannyian egy szóval és egy akarattal, Isten kegyelméből Magyarország királyává minket választottak, minket koronáztak.'

‚És midőn elménkben forgattuk, mily gyászt hozott országunkra a keresztyén világ közös ellensége, mily sükeresen járt el ügyében: úgy találtuk, hogy ő mindaddig nem fog nyugodni, míglen rég felvett szándékát, mennyire tőle kitelik, végrehajtandotta. Mi is tehát elhatároztuk magunkban, hogy öszves erőnket együvé gyüjtvén, Isten segedelmével elébe megyünk a ránk jövő ellenségnek; mindenek előtt pedig a jelen téli időszakban, mely erődök kivívására látszott alkalmasnak, visszafoglalunk a tőlünk elszedett várak közül nehányat. De az Ausztriából érkezett tudósítások ezen szándékunkat hatalmasan megrendítették. Hire volt ugyanis, hogy a fenséges fejdelem Ferdinand ausztriai főherczeg és akkoron választott cseh király, ellenünk haddal jőni s országunkat megrohanni és jogtalanul elfoglalni szándékozik. Mely dolog országunk s a szomséd népek roppant kárával czélzatunkat gátolta. Ezen időközben ugyanis Isten segédével nehány várat megvehettünk, s ezáltal magunknak és a szomszédoknak kétségtelenül békét s biztosságot szerezhettünk volna.'

‚Ezalatt, midőn mi a keresztyén vallás közös ellenségére fegyverrel készültünk menni, s midőn darabokra szaggatott országainkból sereget gyüjtöttünk, hozzák a hirt, hogy főtisztelendő és méltóságos uraságaitok jövő aprilis első napjára Regensburgba országgyülést hirdettek, mi nekünk nem csekély vigasztalásunkra volt, reményt nyujtván, hogy uraságaitok, mint

a katholikus hitvallás fejei, valóságos és fő tagjai, a gyászos sorsra jutott Magyarországot, mely több századon át eddiglen tömérdek övéinek feláldozásával békét és nyugalmat szerzett országaitoknak, végre sükeresen fogják támogatni.'

S most előadván, hogy a török erőt kivált a keresztyén fejdelmeknek egymással háboruskodása növesztette; hogy eddig Magyarország egymaga volt az öszves keresztyénség előfala a török ellen; hogy a százötven év óta folyton folyt háború szükségképen elgyengítette az országot; hogy tehát ez annyival is inkább igényelhet most segédet magának, mert a keresztyén hatalmasságok önmagokat védik, ha Magyarországot védik, ennek végromlása őket is belerántván az örvénybe, utasítatnak a követek:

„Adják elő továbbá, hogy a fenséges fejdelmek és urak, Magyarország néhai királyai Mátyás, Ulászló és Lajos sokat könyörögtek és fáradoztak a törökök ellen nyujtandó segédért magának a római szent birodalomnak akkor-időbeli fejdelmeinél, kik azt, nem tudni mi által indítatva, eddiglen elmulasztották; miért is látván az ellenség, hogy magunkra hagyattunk, jelen nyomoruságunkba sülyesztett. A magyaroknak és nevezett királyaiknak lett volna ugyan módjok, szövetségre és barátságra lépniök a törökkel, fegyvernyugvást, békét kötniök vele: de ez a többi keresztyén országok végromlását fogta volna maga után vonni. Ők tehát, mint a keresztyénség valóságos tagjai inkább magokat akarták veszélyeztetni, mint a keresztyén köztársaság romlására és pusztulására okot s alkalmat szolgáltatni."

„Minthogy tehát — folytatja a szónoklattá váló utasítás — minden baj, minden veszedelem, melyek Magyarországot érték, most már a többi keresztyén országok küszöbénél is látszanak kopogtatni: kérjük és kényszerítjük főtisztelendő és méltóságos uraságaitokat, mint testvéreinket és szeretett barátainkat, nyujtsanak már valahára támaszt és segédet az öszves keresztyén világ marczona ellenségének visszaszorítására, oly

számmal, oly intézkedésekkel, oly feltételek és biztosítékok mellett, hogy általok, Magyarország hatalmát is melléjök adván, nemcsak magunknak hanem a ti országaitoknak és tartományaitoknak egyszersmind, Isten segedelmével nyugalmat és békét szerezhessünk" . . .

„Jobb alkalom már rég nem kinálkozott, nem is fog egyhamarjában kinálkozni e czélra. A török császár visszaküldte hazájokba az ázsiai hadakat, melyeknek roppant száma, gondoljuk, tudva van uraságaitok előtt, s azokat a nagy távolságok miatt ez évben nem igen fogná újolag összegyüjthetni; a mely serege pedig Græciában és Romániában volt, az részint Magyarországban veszett, részint lovak szükében van. Gyalogsága jóformán megfogyatkozottnak és bágyadtnak mondatik; lovainak maradványai (mert Magyarországon roppant számmal mentek veszendőbe) a még csak növendő fűre utasítvák; népeinek számára is szűk az eleség, mert a tavali tömérdek sok had majdnem mindent felemésztett: meg annyi ok, melyek nem látatják valószinünek, hogy a jövő nyáron képes lehetne a tavalihoz hasonlatos sereget kiállítani és fentartani."

„Azt is kell tekintetbe vennünk, hogy azon esetre, ha az ellenség által minap elfoglalt várak jövő tavaszszal s a jövő nyár elején vissza nem vétetnek, azokat mind emberekkel mind eleséggel és hadi szerszámokkal annyira fogja erősíteni az ellenség, hogy megszállásuk és kivívásuk utóbb sokkal több időbe fogna kerülni, miért is jóval később jutnánk el magokba az ellenséges országokba, melyeket haladék nélkül kellene tűzzel vassal pusztítani, hogy módja ne legyen ujabb hadak gyüjtésére és ellenünk indítására. Magyarországon nyert minapi diadala őt oly dölyfössé tette, hogy egyelőre épen lehetetlennek véli, miszerint vagy valaki ellenállhasson neki, vagy őt épen saját földjén felkereshesse. Tehát a legnagyobb gyorsaságra van szükség; szükséges őt úgy megtámadnunk, hogy

mielőtt hadai együvé gyülnek, mi amaz erősségeket már a magunk, már a keresztyénség hatalmába ejtettük legyen.“ *)

Így az utasítás. De a követek, útközben, irományaikkal egyetemben Ferdinand hivei által letartóztatván, az okmányok elszedettek tőlök, s őkmagok Zápolyához visszaküldettek.

XII.

A bajor herczegek viszonyai Zápolyához nem maradtak titokban Ferdinand előtt. ‚Igen nehezemre esik hinnem — irá 1527. március 27-én Pozsonyból Mária királyné a féltett testvérnek — hogy Wintzerer Gáspár annyi landsknechtet igért hozni pénzért a vajdának, mennyit ez akar; nehezemre esik azért, mert Wintzerer régi szolgája házunknak, melytől sok jótéteményt nyert.‘ **) Hasonló hirek Németországból is érkeztek, mihez képest Ferdinand 1527. aprilis 24-én Polheim Lajosnak utasításul adta: keresse fel haladék nélkül a herczegeket, s fejezze ki az ő, Ferdinand megütközését eljárásukon. Barátságos ajánlkozásuk daczára — így szól az utasítás — melylyel cseh királylyá választatásunk után bennünket megörvendeztettek, csakhamar emberöket küldötték János szepesi grófhoz, a néhai erdélyi vajdához, ‚ki magát most Magyarország királyának mondja‘, és kártékony dolgokat forraltak vele; valamint Wintzerer Gáspár is bizonyosan nem tudtok nélkül volt Jánosnál, oly dolog, melynek veszedelmes, reájok nézve veszedelmes következményeire figyelmeztesse őket a biztos. ***)

Május 18-án vége szakadván a regensburgi gyülésnek, először is Jánost ennek eredményéről tudósították a herczegek: ‚Királyi méltóságod követeinek a cseh király által eszközlött

*) Ugyanott.

**) Gévay, Urkunden zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, I. k. 1. f. 57. l.

***) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johan von Ungern (a ‚Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte‘ IV. kötete), 34. l.

feltartóztatásán a birodalmi rendek megannyian, s kivált mi igen megbotránkoztunk, kik egyszersmind tudtára adjuk királyi méltóságodnak, hogy a gyülés végét érte, s hogy a cseh király minden kivánságaitól elüttetett; hogy tehát magunk törekvésének is következésében ezuttal nem fogja őt a birodalom méltóságod ellen segíteni. Hallatszik ugyan, hogy nehány fejdelem segédet igért neki, de az valószinüleg csekély leszen s nem fog idején hozzá érkezni; hallatszik az is, hogy ő július 1-én akarja hadait Bécsből királyi méltóságod ellen indítani, de hiszen lehet őt megelőzni, s a háborút az ő országába szállítani.' — Talán még útban sem volt e levél, midőn a herczegpár május 26-án Ferdinand biztosának, Polheim Lajosnak adott válaszában nehezteléssel utasította el magától a vádat, hogy ők a néhai erdélyi vajdánál, ,ki magát most Magyarország királyának irja' Ferdinand vagy hitvese igényeinek rövidítésére munkásak lettek volna. Posnitzer Konrád az esslingeni gyülés határozatának következésében ment Magyarországba, adatok gyüjtésére, mint lehessen a törököknek ellenállani; ki is megbizó levelét, midőn Bécsen átutazott, az ausztriai kormánynak másolatban bemutatta. Wintzerer pedig az ők — a herczegek — tudta nélkül ment a vajdához, s feltéve, hogy elbizakodásában segédet igért neki nevökben, ilyesminek nem kellene hitelt találnia Ferdinand előtt, ki őket mindenha szives rokonainak s az ausztriai ház iránt szolgálatra készeknek tapasztalta, s tapasztalni fogja ezentúl is.*)

E közben a franczia király követe Rincon, Jánost igényeinek ernyedetlen fentartására buzdította. ,A vajda nagy készületeket tesz városainak és erődeinek oltalmára; — irá Wallop július 11-dikén Bécsből Wolsey bíbornoknak — szándéka van koronájaért minden lehetségest megtenni. Sarlós-boldogasszony napján (július másodikán) Budavárában ünnepélyes nagymisét

*) Muffat, az id. h. 42—47. U.

énekeltetett; kivüle a pápa, a franczia király s a velenczeiek követei is jelen voltak az egyházban. A mise után beszéd tartatott, a közte, Francziaország, Velencze s még más államok között megalakult szövetségről*), s ő hálát mondott érte Istennek. Közhir szerint a király felsége (VIII-ik Henriket érti) is benn volna a szövetségben'**). A hir részben igazat mondott, de annyiban hamis volt, mennyiben a pápát és Velenczét különkülön követ által képviseltette az ünnepélynél. Egy német úr, Sternberg Albrecht, Budán július 5-dikén kelt levelében Lajos bajor herczeget egyebek közt a következőkről is kivánta értesítetni: ,Midőn Budára Magyarország királyához érkeztem, ő engem sok ember előtt igen szivesen látott. Jobbjával jobbomat fogta, a ballal karomnak felső részét, és szólott hozzám ekképen: „Sternberg úr, szivemből örvendek, hogy láthatom s hogy friss és egészséges; nagy aggodalomban voltam kegyelmed miatt; a cseh király, mint hallom, kötéllel fenyegette mindazokat, kik netalán szolgálatot tesznek nekem.“ Jelentem továbbá, hogy itt találtam a franczia király tanácsosát, ki teljhatalommal volt felruházva a franczia király, az angol király, a pápa és Velencze által; s hogy egy részről a mondott tanácsos, amaz urak nevében, más részről Magyarország királya oltalmi és támadási szövetségre léptek Károly császár és a cseh király ellen'***).

Rincon, vagy talán csak megbizó levelének (l. VI. alatt) magyarázója Verbőczi, többet igértetett az angol királylyal, mint a mennyit ennek egyelőre szándéka volt megadni. Laski Jeromos, elvégezvén teendőit a franczia udvarnál, általment Angliába s itt július 15-dikén VIII. Henrik s ennek tanácsa

---

*) Verbőczi volt a szónok, mint Istvánffitól tanuljuk (IX. 136.), ki egyébiránt téved, midőn az ünnepélyt a március 17-én megnyilt országgyülés jelenetei közé sorozza.

**) British museum; Cotton Mss.

***) Muffat az id. h. 49. l.

előtt tisztelkedett. Knighte titkár még a követ fogadásának napján tudósította az akkor Francziaországban tartózkodott Wolseyt a jelentékes eseményről. ‚Laski úr, az újválasztott magyar király követe — irja a titkár — ma járt el megbizatásában király és tanács előtt. Kezdetben sokat beszélt Magyarországnak könyörületreméltó állapotáról, s hogy ura, a vajda, most már a magyar nemesség szabad választásából király, e méltóságot bizonyos okoknál fogva vonakodott elfogadni, de a nemesség s a község könyörgései által mintegy kényszerítetett magára vállalni az országlás terhét, erős hittel levén, hogy valamennyi keresztyén fejdelem helyeselni fogja e választást s az ország kormányának ezen felvállalását, még pedig annyival is inkább, mivel a törökök a főbb véghelyek birtokában vannak, s belháború esetében, mit különben is szándékoznak, egészen elfoglalhatnák az országot. Ehhezképest segédet kér ő felségétől a király, mint kihez nagy bizodalommal viseltetik, segédet a törökök ellen s az ország fentartására.‘ — Henrik a beszéd tartalmát tanácsa előtt ismételte, s azon való tetszését nyilvánítván, meghagyta a tanácsnak, adna választ. Ez ekkép hangzott: ‚Ő felsége nagyon fájlalja a magyar nemzet szenvedéseit; az új királyról, miután közakarattal választatott nemesség és község által, fel kell tenni, hogy olyas tulajdonok vannak benne, melyek őt képessé teszik, nemcsak béke idején uralkodni, hanem háborút is viselni s az országot megoltalmazni a törökök ellen. Ő felsége neki szerencsét kiván hozzá, s felmagasztaltatásán igen örvend. A kivánt segédet mi illeti, nem kímélne költséget, nem saját személyét a király, ha tartományai Magyarországhoz oly közel fekünnének, hogy idején érkezhessék oda a segedelem. Tekintetbe vévén azonban a nagy távolságot, úgy azon körülményt, hogy jelenleg a keresztyén fejdelmek közül többen harczban állanak egymással, kiket czélszerü közbenjárás által ki lehetne engesztelni, de leginkább azon oknál fogva, mivel Krisztus helytartója most gonosz zsarnokságnak van kitéve,

ő, kit támogatni és oltalmazni főfő kötelesség: a felség egyelőre öszves hatalmát és erejét ez ügynek tartozik szentelni.'

Henrik ekkor még számot tartott a pápa engedékenységére, hogy nejétől, aragoniai Katharinától megválhassék: innen származott rendkivüli buzgalma a szentszék iránt; és Laski, miután vele volt testvérét, Szaniszlót, lovaggá ütötte a király, haladék nélhül tovább sietett *).

XIII.

Az ellenkirályok mármár a háború küszöbén állottak, mindamellett hogy János a mult évben nem mulasztotta el követei által versenytársát is felkeresni. Koronázása után nyomban Bánffi János és Endre esztergomi prépost **) Bécsbe indultak, hol tizennégy napot töltöttek, a nélkül, hogy Ferdinand elébe bocsátattak volna. Végre, midőn ez 1526. december 8-kán a boldogságos szűz fogantatása ünnepén, István templomában a cseh rendek küldötteivel misét hallgatna, Bánffi és társa királyuk nevében kezet nyujtottak neki. Ha Zápolya, mint erdélyi vajda képében jöttök, kezet nyujtok én is, volt a válasz, és szivesen látlak benneteket. Elmondották, s magyarul, küldőjök üzenetét, melyet aztán deákul is tolmácsoltattak. Ferdinand látván, hogy János igényeit a magyar koronára fejtegetik, még csak választ sem adott nekik; de helyette kanczellárja Kles Bernát trienti püspök felelt, mondván: ő felsége értette az előadást, de tegyék irásba, hogy szintén irásban viszonozhassa ***).

A követek a szerint cselekedtek; s december 17-dikén, midőn már Ferdinand is magyar királynak irhatta magát, mert

*) British museum, Cotton. Mss.

**) Ha Szerémi György hitelt érdemel, Verbőczi is velök küldetett volna, de útközben betegnek tetetvén magát, szerencsésen elmaradt társaitól. Az anekdotácska nekem nem látszik valószinünek.

***) Wintzerer Gáspárnak, Bécsből, 1526. december 8-kán a bajor herczegekhez adott levele, Muffatnál, az id. h. 18. l. a jegyzetben. Sanudo, Jászaynál, 198. l.

hívei azelőtt való nap választották meg Pozsonyban, kiadatott reá a viszonzás. Bánffi és Endre prépost beadványa ekkép volt fogalmazva: *) „Ő felsége a magyar király, a mi legkegyelmesebb urunk, szerencsét, üdvet, áldást, s őszinte barátsága mellett szakadatlan jólétet és országszaporodást kiván felségednek, mint legkedvesebb barátjának és szomszédjának. Fenséges király! A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, méltóztatik felségednek kegyelmesen jelenteni, hogy ugyanakkoron, midőn neki a felséged cseh királylyá választatása tudomására jutott, a mindenható Isten őt is azon szerencsében kegyeskedett részeltetni, hogy ő Magyarország egyházi s világi urainak és nemességének egyhangu szavazatával és közakaratával királyi székbe emeltetett s magyar királyul megkoronáztatott. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged ez elválasztatásán és felmagasztaltatásán azon erős bizodalomnál és reménynél fogva örvend, hogy a mindenható Isten mindkét felségteknek az elválasztatást adományozni, s felségteket egyazon időben a legfőbb királyi polczra azért méltóztatott emelni, miszerint egyesült lélekkel, akarattal, segítséggel és hatalommal az öszves keresztyénség iszonyatos ellenségének annál hősebben lehessen ellenállani. Továbbá, fenséges király! a mi legkegyelmesebb urunk, Magyarország királya, édes mindenét hiven és barátságosan ajánlja felségednek, kölcsönös barátság és szomszédság kikérésével, mi által mind királyi felséged, mind a most említett magyar király országaik, tartományaik és alattvalóik annál biztosabban az ellenség elől megőriztethessenek, megtartathassanak. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, egyszersmind aziránt tudósítja felségedet, mily nagy, sőt már-már végső veszedelemben forog az öszves keresztyénség, mi különben is jól van tudva felséged előtt, kinek országai vajmi közel

*) Gr. Joseph Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, II. Band, Kolozsvár, 1840, 11—14. l.

fekszenek a tűzhez; és tudósítja arról, hogy az ellenség elméjében nem forgat egyebet, nem kiván mást, mint az egész keresztyén világ bukását s enyésztét, és saját magának uralmát valamennyi hatalmasság felett. Ez okon legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felségedet, mint a keresztyénség egyik fejdelmét és őszinte barátját inti és kéri: méltóztatnék akaratját és szándékát arra irányozni, hogy a mindnyájunk iránt vajmi kegyetlen, s felségtek mindkettőjök országaira törő ellenség hatalma közös erővel visszaszorítathassék és szétverethessék. Mire nézve legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged irányában odanyilatkozik: hogy az Úristen segedelmével részéről mindabban nem leszen hézag, mit ezen tartományok javára, hasznára és megtartására ő, a király, képes leszen mívelni; s hogy szakadatlanul azon fog lenni, miszerint felségednek segéddel, ovatossággal, szorgalommal, buzgósággal, hadi néppel és készpénzzel tettlegesen szolgálhasson; vágyva vágyván, felségeddel a keresztyénség oltalmazására közösen működni; s ezáltal nemcsak felséged alattvalóinak véromlását akarja eltávoztatni, hanem saját életének és szerencséjének veszélyeztetését is erős fogadással eltökélette.'

Ferdinand a követeknek az ausztriai kormány által adatott választ, szintén deák nyelven és szintén irásban*). Ő királyi felsége — így hangzik az oklevél — bőven megértette mind előszóval, mind irásban hozzá intézett kérelmeteket és előadástokat, s talált abban olyas pontokat, melyek mind a császárnak, mind ő királyi felségének, valamint az ő királyi hitvesének, Magyar- és Csehországok született királyasszonyának jogait sértik; és talált másokat, melyekben némi felszólítás s buzdítás foglaltatik azon egyetértés és tetemesb segedelmezés iránt, mely a mi keresztyén hitünk ellenségei ellen szándékoltatik létesítetni. Lévén tehát ezen előadástok és kérelmetek már magában nagy

*) Kemény József az id. h. 14, 15. l. Jászay Pál, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 346. l.

és fontos, a szükség kivánja ő felségétől, hogy az a császári felség, a németbirodalmi rendek s az ő felsége országai és tartományai elébe terjesztessék, megvítassék, s utak és módok találtassanak s végzésbe foglaltassanak, melyek a császárnak, a római szentbirodalomnak s ő királyi felsége tartományainak, embereinek, s magának Magyarországnak hasznosak, egyszersmind a töröknek meggátlására foganatosak és alkalmasak lehessenek. Miért is ő királyi felsége mostanság semmi alapos választ nem adhat nektek, hanem gondolkozásra időt vesz magának a legközelebbi szent György napig, akkor, ha újabban megkerestetik, végfeleletet ád majd nektek e kérelmetekre. Azt azonban nem akarja elhallgatni, hogy ő felsége eddig is, mint keresztyén fejdelem, a lehetőségig állott ellen a keresztyén hit ellenségeinek, e részben nem kímélve szorgalmat és fáradságot, nem költséget és munkát, mi által, Isten segedelméből, Horvátország is eleddig megtartatott a keresztyén hitnek. Mely indulatában nem kevesbé megmaradt ő felsége jelennén is, és a végett folyton szorgalmasan munkálkodik; íme a romai szent birodalom választó fejdelmei, herczegei és rendei most az ő felsége eszközléséből és hozzájárulásával gyűltek össze e czélra; hasonlókép nem szünik, nem is fog megszünni ő felsége a hitetlenek elleni derekas hadviselésre és ellenállásra, a keresztyénség s főleg Magyarország és lakosai megvédésére és oltalmazására, nem mellőzve semmi fáradságot, először is mondott ő császári felségét, mint a keresztyénség fejét, aztán valamennyi országot és saját örökös tartományait inteni, kérni, buzdítani, mikben ő felsége ugyan saját személyét és vagyonát sem szándékozik kíméleni. Miért is örömest hiteti el magával ő királyi felsége, hogy uratok úgy fogja magát viselni, s cselekedetei által olyannak fog mutatkozni, hogy a keresztyén hit ellenségeire semmi erősbülés, a keresztyénségre pedig és kivált Magyarország koronájára, de másokra is semmi sérelem ne háramolhassék miatta.

Ezen oklevélben egy részről félreismerhetlen a szándék, mindent ovatosan kikerülni, miből János netalán azt következtethetné, hogy igényei a magyar koronára Ferdinand által megismertettek; de más részről feltünő, hogy saját jogáról e koronára, csak mintegy lepel alatt teszen említést a válaszadó. Tudnillik, nem akart háborúba keveredni Zázolyával, míg nem Csehországot tettleg is birtokába veendette, s mielőtt testvére Károly császár által a háború megnyitására egyenesen felhatalmaztatott volna. Zápolya követei oda voltak utasítva, hogy magát a császárt is felkeressék; de Ferdinand erről semmit sem akart tudni*), s Bánffi és társa Bécsből eredmény nélkül tértek vissza urokhoz.

XIV.

Zsigmond lengyel király most közvetitőül ajánlkozott a magyar ügyben. Ferdinand talán azért is, mert Károly császár őt intette, kisértené meg az egyezkedést, mielőtt fegyverre kél, nem volt idegen az indítvány elfogadásától. ‚Sok jó dolgot — irá öcscsének Károly — békés eszközök által érhetni el, jobb várakozni, mint a szerencse kerekére biznunk magunkat. Sokkal hasznosabb lenne, szerződésre lépni az erdélyi vajdával, kerüljön bár némi áldozatokba, de mégis annak kikötésével, hogy a korona kegyelmedé marad; ezáltal nagy költségeket és nagy veszélyeket lehetne kikerülni, s hogy ennél is többet mondjak, meghiusítani a vajda cselszövényeit, ki a törökhöz csatlakozván, az adófizetés felajánlásaért segédet nyerhetne tőle ... először is kegyelmed örökös tartományainak megrontására‘**).

---

*) In principio assumpti regiminis nostri — irá 1530. július 20-án Károly császárnak Zápolya — miseramus oratores nostros Joannem Bánffi, modernum palatinum regni nostri, et reverendum Andream doctorem, praepositum ecclesiae Strigoniensis ad caesaream M. V. sed oratores nostri illuc pervenire non potuerunt: Ferdinandus eos non detinuit solum, verum etiam contra jus fasque omni ludibrio affecit. A nemz. Muzeum kéziratai között, 1285. quarto. lat.

**) Gévay az id. h. I. k. 1. f. 49. l.

Efféléket maga Ferdinand is mondhatott magának, s ehhezképest 1527. március 27-én követeinek június 1-én Olmüczben megjelenésére ajánlkozott, kik ott János képviselőivel találkozván, kölcsönös jogfejtegetés által a háborúnak elejét vegyék *). Aprilis 14-dikén Zápolya részéről elfogadtatott az indítvány. Békéltetőkül Szydlowiczky Kristóf lengyel kanczellár és Endre ploczki püspök választattak; követekül Ferdinand által Thurzó Elek tárnok, Harrach Lénárd ausztriai kanczellár, Jakab, boroszlói püspök, Adler Endre udvari titkár és Widmann Beát törvénytudor, — Zápolya által Frangepan Ferencz most már választott kalocsai érsek, Verbőczi István kanczellár, Bánffi János verőczei főispán, Endre esztergomi és Statileo János budai prépostok és törvénytudorok küldettek. Widmann és Statileo voltak a szóvivők; a fejtegetés nem szemben egymással tartott beszédek, hanem a lengyel békéltetőkhöz intézett s ezek által a másik féllel közlött szó- és irományváltások alapján volt eszközlésbe veendő.

Widmann, hogy Ferdinand jogát támogassa, a Mátyás és Fridrik között Sopronyban, az Ulászló és Maximilián közt Pozsonyban kötött szerződésekre; a nádor által kihirdetett és Ferdinandot királyul választotta országgyülésre; és végre hitvesének öröködési jogára hivatkozott. S különben is János választását szerinte hét ok semmisnek bizonyítja. Először, mert a fehérvári gyülés nem a nádor által hivatott együvé; másodszor, mert kivüle az ország más főtisztei is: a kanczellár (Brodarics), a bán (Batthyány), a tárnok (Thurzó) nem voltak jelen; harmadszor, mert a távolabb vidékek lakosai nem jöttek a gyülésre, s a törökök elől megfutamodott nemeseknek részben kihirdetéséről sem volt tudomásuk; negyedszer, mert János fegyveres népei elfoglalták Fehérvár utczáit; ötödször, mert kiáltás volt, nem választás, senki se mervén ellenmondani; hatodszor, mert

*) Dogiel, Cod. dipl. Pol. I. 121.

Ferdinand követei nem hallgattattak ki; hetedszer, mert János a koronát már magával hozta, holott annak csak a választás megtörténte után kellett volna őriztetése helyéből kivétetnie. — Mindezen okoknál fogva Ferdinand, a törvényes király, követeli, s joggal követelheti: hogy János az országnak általa bitorlott kormányáról lemondjon, kárpótlásul háromszázezer aranyat fizessen, a Mária királyné hitbéréhez tartozó jószágokról számot adjon, s a beszedett adót a rendek kezéhez juttassa. Ha ezt megteendette, menjenek feledésbe a történtek, János hívei számot tarthatnak Ferdinand kegyeire, az ország pedig a császárnak is oltalmára.

János képviselői következő ellenokokkal válaszoltak: A pozsonyi országgyülést Lajos özvegye Mária hivta együvé, nem a nádor, ki részéről csak megerősitette a királyné levelét, mely később kelt, mint a székesfehérvári országgyülést kitűzte tokaji végzemény, és a szándéklott királyválasztást elhallgatta; s mely csak kevesek tudomására jutott. Zápolya választása érvényes, mindamellett hogy a fehérvári országgyülés nem a nádor által hivatott együvé: Mátyás és Ulászló szintén olyas országgyüléseken választattak, melyek nem a rendek által tűzettek ki; a rendek, valamint hatalmukban állott a nádorság jogkörét szabályozni, úgy hatalommal is birnak e végzeménytől elállani, s magokhoz vévén a nádorságot, ennek jogait gyakorolni. Aztán, Báthori a mohácsi vész után Németország széleihez szaladt, kétszeri meghivásra sem akart országgyülést hirdetni, s még csak nemis valóságos nádor, mert a hatvani gyülésben letétetett, s nem helyeztetett vissza törvényesen méltóságába. Székesfehérvárra az összes ország volt hivatalos; a mely megyékből nem voltak jelen a nemesek, azok magánjavokat elébe tették a közjónak. A hazát fenyegető veszély szükségessé tette a sietséget; a választás nem erőszakoltatott: kézfelemeléssel történt. János és társa a koronaőrségben magokkal vitték e kincset, mert tartottak a töröktől, s hogy a koronázás mindjárt

másnap a választás után történt, az közönyös dolog. Ferdinand öröködési szerződésekre hivatkozik, de ilyes szerződések tiltatnak Isten törvénye által, a pogányok előtt is gyülöletesek voltak. Aztán, ha Maximiliánnak a sopronyi szerződés alapján joga van a koronára, az megszünt volna azáltal, hogy Ulászlót királyul ismerte. A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az országgyülés. Anna, Ulászló leánya és Ferdinand neje nem szállíthatta az országot férjére, mert a nőnemnek semmi joga a koronához; ha máskülönben volna, még pórra is szállhatna az álladalom, ha t. i. pórral lépne házasságra a királyleány; hiszen még az Istenanya sem bizatott meg az apostolkodással, Péternek és Pálnak jutván e tiszt. Végre, ha a nőnem valaha öröködési joggal birt volna Magyarország királyi székén, az következnék belőle, hogy a Mátyás és Fridrik közötti szerződés igazságtalan volt és törvényellenes, mint a mely, tekintetbe sem vévén a nők igényeit, Fridriknek és Maximiliánnak biztosítja az öröködést, Mátyás fimagva szakadásának esetére; s áll ez, mert hasonlatos az ügy, a Maximilián és Ulászló között történt egyezkedésre nézve is.

Ferdinand követei sophismákat láttak ezen válaszpontokban, s újabb nyilatkozataik kivált a nőnem öröködésének s a sopronyi és pozsonyi szerződések jogosságát támogatták. Zápolya biztosai ellenben úgy vélekedtek, hogy Ferdinand már azért sem lehet magyar király, mert ő spanyol, nem magyar. Igaz, hogy Zsigmond, Albert, Ulászló sem voltak belföldiek, de azóta meghozatott az 1505-ki végzemény: új dolgokhoz új eszközök kivántatnak. Viszonzásul az alkalmazásba vett új eszközök törvénytelenségét fejtegették a Ferdinandiak*). A feleselések

*) Widmann: „Summarische Ausführung und Justifikation der k. Majestät zu Hungern und Beheim Gerechtigkeit zu der Kron Hungarn“, Goldastnál: Collectio variorum consiliorum de successione et jure haereditario familiae regnantis in Hung. Frankfurt. 1719. Pray, Annales, V. 135. Bucholtz: Gesch. der Regierung Ferd. I. III. k. 194. l. Bartal, comment. ad histor. status jurisque public. Hung. III. k. XIX s kk. ll. Szalay, Magyarország története, IV. 53.

június 15-dikéig, mint eleve kitűzött határnapig huzódtak el. A tanácskozmány eloszlását megelőzőleg, Ferdinand követei még indítványt tettek, mondjon le János Magyarországról: díjul Boszniát fogja nyerni királyi czímmel, s azonfelül negyvenezer forintot és öszves örökségének biztosítását. János emberei az indítványra ellenindítványnyal válaszoltak: köszönjön le Ferdinand Magyarország királyságáról, s birja érte háborítatlanul Morvát és Sziléziát, melyekhez mint Mátyás óta a magyar korona tartományaihoz, máskülönben nem volna joga*). S ezzel az értekezletnek vége szakadt.

XV.

‚A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az országgyülés', ez volt a János-királyiak egyik ellenvetése. Ismétli ezt egy okirat, melyet Zápolya kanczelláriája röviddel az olmüczi értekezlet eloszlása után I. Ferencz franczia királyhoz intézett: ‚Valakik az országgyülésen jelenvoltak, megannyian szilárdul ellenmondanak, lázadás támad, s hangzik a kivánság, hogy büntetést kell mérni a szerződés fogalmazóira, kik Magyarország szabadságát Fridriknek és Maximiliánnak áruba bocsátották', — így szól az oklevél. És más helyütt: ‚a szerződés nem érvényes, mert az ország nem erősítette meg, sőt ellenmondott nyilvánosan, a király pedig kevesed magával nem kötelezheti az országot kénytelen-kelletlen ily nagy dologra'**). — Lássuk közelebbről az ügyet.

‚Ha Ulászló figyermek nélkül maradna, — mondja az 1491. november 7-kén kelt pozsonyi szerződés — vagy ha figyermekei egyenes águ fiörökös nélkül találnának elhalni, akkor Magyarország a magyar koronához tartozó valamennyi országokkal, tartományokkal és urodalmakkal a római királyra (Maximiliánra) vagy egyenes ágon levő utódaira szálljon. S Maximilián

*) Bethlen Farkas, histor. l. I. 86.

**) British museum, Cotton. Mss. Chmelnél az id. h.

ezen jogának nagyobb biztosítására Ulászló minélelőbb országgyülést tartson, melyre az egyházi és világi urakat, városokat és más hatalmasabb országrendeket minél nagyobb számmal meghivja, de melyre a római király követei is megjelenendenek, s mely a jelen szerződést ünnepélyesen fogja elvállalni; valamennyi tagjai öszvesen és egyenkint, hittel és oklevél által kötelezendvén magokat és utódaikat ama követek jelenlétében ilykép: hogy azon esetre, ha Ulászlónak nem volnának törvényes figyermekei, vagy ha ezek egyenes ágon levő örökösök nélkül találnának elhalni, Maximiliánt, vagy ha ő már nem lenne életben, fiai közűl egyet, vagy ezek nemlétében egyenes ágbeli fiörököseik közűl azt, kire választásuk esik, törvényes és kétségtelen királyul fogadandják; hogy az ország birtoklására minden nehézség nélkül jöhessen, megengedendik; az ország birtokába bevezetendik; iránta mint királyuk és urok iránt tartozó engedelmességgel leendenek; s ezt nyilvánosan és ünnepélyesen ugyanazon országgyülésen a római királynak, követei jelenlétében, hittel fogadandják. S miután megtörténhetik, hogy azok közűl, kiket illet, többen ez országgyülésből elmaradandanak, s különben is az ügy nagysága követelvén, hogy jelen egyezkedés kinek-kinek fülébe szállítassék, pünkösdre vagy pünkösd-tájban, nevesebb helyen és szintén a római király követeinek jelenlétében új országgyülés fog tartatni, melyen összehivatván a magyar birodalom valamennyi lakosai, a szerződés kihirdettessék, s a római király vagy utódsága — azon esetre ha Ulászló figyermek nélkül találna elhalni — az összes nemzet által Magyarország leendő királyaul választassék; a megjelenendők közül azok, kik amaz első országgyülésből elmaradnak, az egyezkedés pontjaira hittel és okiratilag fogván köteleztetni. S ezentúl, mindaddig, míg a római király és utódsága számára az öröködés megnyilandott, kineveztetése után valamennyi főpap, úgy az ország nádora, az erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi ispán, a jajczai, szörényi és nándorfehérvári bánok, Budavárnak

s az ország jelesebb erődeinek parancsnokai, a pozsonyi ispán s a többi főbb tisztviselők, kivált a végekben levők, hivataluk felvállalásakor hittel és irással fogják magokat e tárgyban a római királynak lekötelezni; valamint a koronaőrök is, midőn hivatalukba iktattatnak, esküvel és irásban igérendik, hogy előfordulván az érintett eset, a koronát s a visegrádi várat másnak kezéhez nem juttatják, hanem Maximilián és örökösei számára megőrzik. És valamint e szerződést Ulászló okiratilag fogja megerősíteni, úgy fogják ezt valamennyi utódai is tenni, s mennyiben kiskoruak volnának, gyámjaik az öröködési pontnak szentültartását esküvel is igérendik, — megannyi oklevél Haimburg birájának és polgármesterének vagy várnagyának levén beküldendő'*).

Zápolya olmüczi követei eredetiben kivánták látni a pozsonyi szerződést, s Lamberg Kristóf alsóausztriai kormányzó és Puetsch Vilmos tanácsos csakugyan meghozták Bécsből az eredeti oklevelet, s meghozták, még pedig szintén eredetieikben, ezen szerződésnek tizrendbeli megerősítését: a) Fridrik császár, úgy Maximilián római és Ulászló magyar királyok, b) tizenöt egyházi és világi magyar úr, c) Drágfi Bertalan erdélyi vajda, d) Kanizsai László horvát bán, e) Czobor Márton nándorfehérvári bán, f) a hét szász szék, g) Brassó, h) Medgyes, i) Besztercze, és k) Kolozsvár részéről; de a szerződésnek az öszves országgyülés, ennek valamennyi tagjai által történt elfogadását bizonyító oklevél nem volt közöttök. S a magyar történetvizsgálás csakugyan a legeslegújabb időkig oly véleményben volt, hogy ilyes oklevél nem is létezik, s hogy a szerződés nem fogadtatott el országgyülésileg. Bonfini bőven irja le az ellenszenv nyilatkozását, melylyel Bakács és társai, a pozsonyi békekötés szerzői, Budára érkezésökkor, november közepén a nép által fogadtattak; s aztán folytatja ekképen: ,a király,

*) Kollár, Ursinus Velius toldalékában, 238. l.

miután a nádor és Báthori (az országbiró és erdélyi vajda) a háborgókat némileg lecsendesítették, magához hivatta mindnyájokat, s röviden intvén őket, hogy az ő s az országnak reá bizott méltóságáról ne aggódjanak, mérsékelte a bébekötés feltételeit, és az illetőket arra birta, hogy a szövetséget, miszerint az elvégre eszközlött egyesség fel ne bomoljék, részökről is esküvel megerősítsék.' Ehhezképest a szerződés nyomban megkötése után elfogadtatott volna a rendek által; de az újabb történetirók már annálfogva sem adtak hitelt az állításnak, mert be van bizonyítva, hogy 1491. november 7-kén, mint a béke szerzésének napján innen egész az év végéig nem tartatott országgyülés, s mert a tizenöt egyházi és világi úr által november 29-én kiadott és Widmann által az olmüczi értekezleten előmutatott oklevél nem kelvén országgyülési végzés alapján, nem több s nem kevesebb mint nyolcz főpapnak és hét világi úrnak a pozsonyi békekötés feltételeihez járulása*).

Ezen oklevél keletkezése utáni nap, november 30-dikán, Ulászló a békekötés egyik ágozatához képest 1492. február 2-kára csakugyan összehivta az országgyülést, melyen a szerződés kihirdettessék. ,Szükségesnek láttuk — így szól a szabad királyi városokhoz intézett, reánk maradt meghivó levél — a többi rendek között hűségteknek is részletesen tudtul adni, mily alkupontok és feltételek mellett kötöttük legyen meg a békét; minélfogva, de az összes ország számos egyéb ügyei miatt is, a jelenleg nálunk levő egyházi s világi urak és főbb nemesek érett tanácsából, jövő évi gyertyaszentelő boldogasszony napjára valamennyi rendeknek országgyülést hirdettünk. S e végre hűségtek . . . a mondott napra és országgyülésre nehány

*) Kollár, Urs. Velius, 260. l. Az álladalmi levéltár könyvgyüjteményében egykoru nyomtatvány ily czímmel: ,Ratificatio concordiae hungaricae . . . Posonii factae, per quosdam Hungariae potiores praelatos, barones et proceres tam suo quam aliorum regnicolarum nomine, qui conclusioni ejusdem tractatus non interfuerunt.' A tartalomból világos, hogy a czím e szavai ,aliorum regnicolarum nomine' nem állanak.

előkelőbbet teljhatalommal . . . küldjön ide Budára kebeléből, kikkel ezen béke ágozatait és feltételeit közlők leszünk, s kikkel azonfelül, valamint a többi városokkal, a ti testvéreitekkel ezen ország jólétére és magasabb nyugalmára vezető eszközökről értekezhessünk'*). A meghivó levelek szétküldettek, és Ulászló, mintegy irányt adandó a rendek végzésének, december 6-án, saját és örökösei nevében a békeoklevélhez járulását, ,mint nemcsak a szerződő felek s az illető országok becsületére, nyugalmára és hasznára, hanem az öszves keresztyénségnek is tetemes előnyére szolgáló dologhoz' nyilvánította**). Maximilián december 20-dikán Innsbruckban, s Fridrik 1492. január 4-én Linzben erősítették meg a béke feltételeit†).

XVI.

Gyertyaszentelő, az országgyülés megnyilásának napja, melyen a nemzet a Maximiliánnal kötött béke feltételeiről hitelesen értesüljön, megérkezett, s vele a római király követei: gróf Hohenzollern Fridrik hohenburgi kapitány, báró Prueschinck Henrik kamarás, Schefftenberg Bernát tanácsos és Fuchsmagen János törvénytudor, kik előtt magokat a békekötés s illetőleg az öröködési szerződés elfogadására kötelezzék a rendek††). Az egykoru Bonfini ezen országgyülésről semmit sem iktatott historiájába, ha kifogjuk annak említését, hogy Ulászló 1492. február 1-én népes tanácskozmányban a török ügyet tárgyaltatta; de a szintén egykoru és korának eseményeibe szintén

*) Kovachich, Vestigia comitiorum, 414. l.

**) Kollár, Urs. Velius, 262. l. Egykoru nyomtatvány az álladalmi levéltár könyvgyüjteményében. Chmel, regesta. Frid. 8733. sz. a.

†) Kollár, Urs. Velius, 322. 323. l. Lichnowsky. Gesch. des Hauses Habsburg, VIII. a regestákban, 1674 és 1698. számok alatt, kivonatban. Egész terjedelmében az ,Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen' 1849-diki folyamatának 502 és 506. lapjain olvasható mindkét oklevél.

††) Archiv für Kunde oest. Geschichtsquellen, 1849-ki folyamat, II. 504. l. Maximilián Vitéz János veszprémi püspököt s Iván korbáviai grófot is biztosokul nevezte; de ezek jónak látták egyelőre el nem járni e tisztben.

mélyebben avatott Tubero ezen országgyülésről s a szóban levő ügyről ir ekképen: ,Az e végre kitűzött napon Magyarország nemesei nagy számmal gyülekeztek Budára . . . hová követeit Maximilián is küldötte. Egyébiránt, miután a római király követelései nyilvánosan elősoroltattak, nemesek, nemnemesek megannyian hévvel tiltakoztak ellenök, tagadván hogy őket olyatén szerződés kötelezhetné, mely országos felhatalmazás nélkül alakult meg. Lehurrogatták Báthori Istvánt és Tamás püspököt, a közügy árulóinak mondván őket. S ez több napig tartott.' De Bakácsnak egy hatalmas beszéde erőt vett az országgyülésen, szerző szerint, ki előadását ekkép folytatja: ,Leülvén Tamás, a főbbek nagyobb része a mondottakat helyeslé: s elmellőzvén a németnek feltételei közül nehányat, hogy a többieket annál könnyebben lehessen a magyarokkal elfogadtatni, mindnyájan végzéssé emelék a békét. E szerint tehát megalakult Maximiliánnal az örök béke; igaz, hogy nem olyan, minő a magyarokhoz, a valamennyi szomszéd nép győzőihez illett, de olyas, mely a király vakmerően lekötött szavának, és általa megrovásig esdett nyugalmának látszott kedvezni' *). Miután a mit Tubero mond, ,hogy a pozsonyi békekötés nehány feltételei elmozdítattak', ,quibusdam tamen ex conditionibus alemani demtis', azt Bonfini is mondja: ,mérsékelvén a követekkel a feltételeket', ,temperatis cum legatis conditionibus': talán nem volt rendén, bárki bármily okleveleknek lett legyen birtokában, ezen észrevételt egyszerüen meghazudtolni; de Firnhaber Fridrik úr, kinek egyébiránt e tárgy felderítése körül nagy érdemei vannak, mégis jónak látta Tubero felebbi szavaira a tudományok bécsi akademiájának történetvizsgálati folyóiratában ezt jegyezni meg: ,a magyaroman irónak üres formulája, mint az ellenkezőt bizonyító oklevelek tanusítják.' Gleich ist die Jugend fertig mit dem Wort, mondám Schiller Wallensteinjával, midőn Firnhaber úr

*) Comment. l. IV. §. 14.

anathemáját olvastam; s hogy a tisztelt férfiu elhamarkodott itéletet hozott, azt épen az általa közzétett, az általa felhivott oklevelekből remélem bebizonyíthatni. Lássuk azonban mindenekelőtt a nyomozás további fejleményeit.

Mondtuk felebb, hogy Widmann nem volt képes az olmüczi értekezleten a szerződésnek az országgyülés általi megerősítését bebizonyítani; s miután Kollár, Ursinus Velius toldalékában, mely a sopronyi és pozsonyi békekötésekre vonatkozó oklevelek valóságos tárháza, miután Hormayr és Lichnowsky, kik előtt a cs. kir. udvari és álladalmi levéltár szintén nyitva állott, s kik Kollár gyüjteményét csakugyan pótolták, az országos rendek öszvessége által kiadott erősítő oklevelet nem tették közzé és ilyesnek létezéséről nem tettek említést: gondolom, igen természetes, hogy Istvánffitól kezdve napjainkig valamennyi magyar történetvizsgáló és történetiró, ilyes oklevél elő nem kerüléséből, s Bonfini és Tubero felebb érintett előadásaikból, névszerint a feltételek mérséklését említő záradékból azt következtették: hogy a békekötés, mint olyas, helyeseltetett ugyan az országgyülés által, de azon pontnak, mely Maximilián öröködési jogát megállapítja, kivételével: s hogy csak egyes hatóságok s egyes urak fogadták el e pontot is. — Csalódtunk.

Az 1492-ki országgyülés megerősítő levele, vagy inkább megerősítő levelei, igaz, hogy sokáig nem kerültek elő, de léteznek mégis, léteznek a cs. k. álladalmi levéltárban. Firnhaber Fridrik úr azokat egyebekkel az Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen 1849-diki folyamatának második kötetében (375—552 l.), ily czím alatt: „Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490—1526, grösstentheils nach Originaldokumenten des kais. oesterreichischen Haus- und Staatsarchives“ nyilvánosságra hozta.

Az egyik oklevél, melyet történeti irodalmunk, ha nem csalódom, eddig teljesen ignorált, magyar fordításban így hangzik:

„Mi, Corvin János tótországi, oppelni és liptai herczeg sat., gróf Báthori István országbiró és erdélyi vajda, Zápolya István Szepesföldének örökös grófja, Kinizsi Pál temesi ispán s az ország alsó részeinek főkapitánya, herczeg Ujlaki Lőrincz macsói bán, vingárti Geréb Péter és lindvai Bánffi Miklós királyi ajtónálló, guthi Ország László lovász- és Losonczi László tárnokmester, György Ráczország deszpotja, Báthori Endre és György, bélteki Drágfi Bertalan királyi komornyikmester, Perényi Imre, Perényi János, szalónoki Pankircher Vilmos, Palóczi Antal, dengelegi Pongrácz Mátyás, Rozgonyi István, Kanizsai Miklós és György testvérek, Thuróczi György királyi pohárnokmester, lindvai Bánffi János, Hédervári Miklós, megyesaljai Morócz István, györgyi Bodó Gáspár, Homonnai Gáspár, nádasdi Ongor János, monyorósi Rozgonyi István, Jakcsics Ferencz, Paksi Pál és Albert, Dombai Pál és Miklós testvérek, gersei Pető Miklós, János és György testvérek, Ráskai Balázs, szekcsői Herczeg László, Bernát és Ferencz, Buzlai Mózes, Dóczi Péter és Imre testvérek, pelsőczi Bebék János, Telegdi István erdélyi alvajda, rátoldi Gyulafi István, Csetneki László és János testvérek, albesi Zólyomi Miklós, Várdai Aladár és János testvérek, dobozi Danfi Endre, bajnai Both János és Endre, gímesi Forgács Péter, macskási Tárnok Péter, Gerendi Miklós, Sikesdi Miklós, somkeréki Erdélyi János és Márton testvérek, Bethlen Miklós, szamosfalvai Mikola Ferencz, Barlabás János és Lénárd, Zobi Mihály, Káldi Benedek, Kendeffi Mihály, Hosszuázó (?) Bálint, Bartai János s Magyarország és az erdélyi részek többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudtára adjuk ezennel mindenkinek: hogy miután a közelebb mult napokban mind azon háborúskodások, egyenetlenségek, meghasonlások és ellenségeskedések, melyek a fenséges és magasságos fejdelmek és urak, Fridrik császár és Maximilián római király urak, ő hatalmasságaik között egy részről, valamint néhai Mátyás, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok dicső emlékezetü királya,

s aztán a fenséges úr, Ulászló, hasonlag Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok királya, a mi legkegyelmesebb urunk és ezen Magyarország között a másikról, régebben támadtak s egész a jelen korig folytattattak, bizonyos szerződések erejénél fogva, melyekre ő felségeik követeik által kölcsönös értekezlet folytán léptek, néminemü feltételek és alkupontok mellett lecsillapíttattak és épen megszüntettek; s minthogy Pozsonyban szent Lőrincz hitvalló napja utáni hétfőn az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenegyedik esztendejében a mondott három felség s országaik és urodalmaik, fejdelemségeik és alattvalóik között örök béke és egyesség köttetett és megerősítetett; és egyebek közt kivált ez ment határozatba és végzésbe: Ha a mondott fenséges úr, Ulászló király, a mi legkegyelmesebb urunk, ágyékából törvényesen nemzett figyermekek nélkül találna kimúlni, vagy ilyeseket maga után hagyván, azok tőlök származó örökösök nélkül haláloznának meg: ez esetben a mondott fenséges urat, Maximiliánt, a rómaiak, s Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királyát, vagy ennek nemlétében valakit fiai közül, vagy ezeknek nemlétében, ágyékaikból egyenes ágon törvényesen származó fiörököseik közül valakit tartozzunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul s urunkul választani és fogadni; mi tehát magunkért, örököseinkért és utódainkért ezen béke- és egyezkedési szerződést az e végre egybehivott jelen budai gyülésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s külön mindenikünk a felebb említett fenséges római király úrnak, követei jelenlétében kézadás mellett, hittel fogadta és igérte, s hittel fogadjuk és igérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk, s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örökösei közül valakit, a mondott s amaz értekezletben készített czikkely formája, értelme és tartalma szerint urunkul és királyunkul választandjuk

és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a magunk és valamennyi rendek mondott közgyülésében, hamvazó szerdán (március 7-kén), az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében*).

Következik a másik megerősítő oklevél:

‚Mi, Egervári László Datmát-, Horvát és Tótországok bánja sat., Frangapan Bernát, Zeng, Veglia és Modrus grófja, továbbá Frangapan Miklós, János és Mihály, szintén Zeng, Veglia és Modrus grófjai, Károly korbói gróf, Blagai István és Mihály grófok, Zríni Péter és Pál, szomszédvári Hening János, Balsa szent-szávai herczeg, Batthyány Boldizsár, Bocskai Péter, Rohfi Bernát, Pogány Péter, Mikolicsics György, Kerhen Mihály, Szempcsei György, Mogorics Tamás, Gudóczi Péter, petnyai Subics Kristóf, Kasztellánfi György, Thúrbelth Miklós, Martinusevics Jakab, Guzics György és Máté, Lónyai Albert, Bocskai Miklós, Brukovics György, Perusics Gáspár, Farkasics Gáspár, Subics György, Martinusevics Tamás, Herkfi Miklós, Hassagi Imre, Peszéri János, Pogány György, Bucsics László, Mindszenti János, Bucsinczi Illés, Bolkovics Pál, Krucsics György, Orlovcsics György, Jeskovics János, Keglevics János, Bobojlics György és Márk, Mikcsics János, Stubiczai László, Pekri László, Rezics Miklós, Plavicsevszki György, Maretics Vojko, Otmics Szidán, Petricsevics Pál, Orros Miklós, Orecsóczi György, Cseszteczi János deák, Gereczi Péter, Orlics János, Kernyák János és Orecsóczi János, s Horvát- és Tótországok többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudtára adjuk ezennel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra a felebbi oklevél illető része egész eddig: ‚fiörököseik közül valakit') ezen Magyarország főpapjai, bárói, grófjai, főbbjei, nemesei, városai és egyéb lakosai, úgy maga az összes ország, s az ehhez tartozó egyéb

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hetven személy hetven pecsétjével.

országok és tartományok valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan királyokul és urokul tartozzanak választani és elfogadni. Mi tehát, mivelhogy a mondott Horvát- és Tótországok, s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartozunk tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve: ez okon, valamiképen a mondott Magyarország egyházi urai, bárói, grófjai, főbbjei és nemesei, az e végre egybehivott jelen budai gyülésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk ezen béke- és egyezkedési szerződést, s tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejtel Fridrik hohenbergi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinck Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében a felebb említett fenséges római király úrnak kézadás mellett, mindenikünk külön-külön, nyilvánosan, hittel fogadtuk és igértük, s hittel fogadjuk és igérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örökösei közül valakit, a felhivott, s amaz értekezletben készített czikkelynek formája, értelme és tartalma szerint, a felebb említett Magyarország mondott egyházi uraival, báróival, grófjaival, főbbjeivel és nemeseivel egyetemben, urunkul és királyunkul választandjuk és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a rendeknek mondott közgyülésében, hamvazó szerdán, az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében'*).

Azok miatt, miket mondók leszünk, a harmadik megerősítő oklevelet, legalább nagyjából szintén ide kell iktatnunk:

---

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hatvanhárom személy hatvanhárom pecsétjével.

‚Mi, aragoniabeli esztei Hippolit, választott és megerősített esztergomi érsek, s ezen helynek örökös főispánja, Magyarország primása és született szentszéki követ sat., Osvát zágrábi, és királyi kincstartó, Bálint váradi, és Bihar vármegye örökös főispánja, Zsigmond pécsi, Tamás győri, s királyi főkanczellár, János veszprémi, János csanádi, Miklós váczi, István szerémi, Lukács boszniai püspökök, Domokos székesfehérvári prépost és ezen hely örökös főispánja sat., és Bertalan vránai perjel, Magyarország főpapjai, megismerjük, s tudtára adjuk ezzel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra az első helytt közlött oklevélnek Maximilián és örökösei jogát illető része egész eddig: ‚tartozzunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul és urunkul választani és fogadni'). Mi tehát magunkért és utódainkért ezen szerződést az e végre egybehivott jelen budai gyülésen nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s a felebb említett római király úrnak követei, névszerint tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejtel Fridrik hohenburgi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinkh Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében, kézadás mellett, külön mindenikünk, hittel fogadtuk és igértük, s hittel fogadjuk és igérjük, hogy (következik szóról szóra az első rendbeli oklevél berekesztése) *).

Ezen három rendbeli okiraton kivül, melyek közül az első a magyarországi úri és nemesi rend, a második a horvát- és tótországi úri és nemesi rend, a harmadik a magyar főpapság nevében a pozsonyi békekötésnek Maximilián öröködési jogára vonatkozó részét megerősíti, szintén az 1492-diki országgyülésen és szintén március 7-én, külön oklevelekben még Péter kalocsai érsek **), Geréb László gyulafehérvári püspök ***),

*) Lichnowsky, az id. VIII. k. regesták, 1728. sz. a. Eredetije irhán, a tizenkét főpap tizenkét pecsétjével.

**) Eredetije irhán, egy pecséttel.

***) Eder, script. rer. transsyl. I. 207. Eredetije irhán, egy pecséttel.

s János, Péter és Simon, szentgyörgyi s bazini grófok*), továbbá Buda városának birája, Pemflinger János, eskütt és egyéb polgárai s egész községe, Pest városának birája, Szegedi Pál, eskütt és egyéb polgárai s egész községe**), ama békekötés illető részéhez járulásukat nyilvánították.

Lássuk már most, miben állott a pozsonyi szerződés alkupontjainak Bonfini és Tubero által említett s Firnhaber úr által kétségbe vont mérséklése.

XVII.

A szerződésnek 11-dik pontja, melyet felebb, a XV-dik szakaszban közöltünk, követeli, hogy a Maximilián öröködési jogát megismerő formulába kötelesek lesznek azt is beiktatni az országos rendek, hogy öröködése megnyilásának esetében, őt az ország birtoklására minden nehézség nélkül hagyják bejőni, az ország birtokába bevezetendik, s iránta mint királyok és urok iránt tartozó engedelmességgel lesznek. A felhivott szakasz egyéb intézkedései híven és szabatosan belémentek a formulába, de az imént idézett sorok kimaradtak valamennyi megerősítő oklevélből, valószinüleg azért, mert a rendek nem akarták magokat jogának fegyveres erővel is kivívására lekötelezni, s mert az engedelmességnek ilyes korlátlan felajánlásában, daczára a 20-ik ágozat biztosításának, az 1222-ki bulla végzáradékának megszüntetését látták. Az ama sorok helyébe iktatott szavak: ‚a czikkely formája, értelme és tartalma szerint' mindenre s tehát különös ékezéssel semmire sem vonatkoznak, s azonkivül — és úgy látszik, ez volt a czélzat — minél tágasab kört nyitnak a mindenféle hermenevtikai kisérleteknek.

De nemcsak a fogadás tartalmára nézve történt mérséklés, történt ilyes, még pedig lényeges, a fogadás formájára nézve is.

*) Eredetije irhán, három pecséttel.

**) Eredetijeik irhán, mindenikén egy pecsét.

A pozsonyi szerződés tizenegyedik ágozata arra is kötelezte a rendeket, hogy a római király követeinek jelenlétében, magán az országgyülésen, nyilvánosan és ünnepélyesen esküdjenek meg a fogadás megtartására.*) S a horvát- és tótországi rendek oklevelében csakugyan bennáll, hogy ők ezen esküt nyilvánosan letették, hogy hittel kötelezték magokat, még pedig nyilvánosan, e fogadás megtartására**); de olvassa meg Firnhaber úr még egy ízben a magyar főpapok s a magyar világi urak és nemesek által kiadott megerősítő okleveleket, s mondja meg, ha találta-e bennök ugyanazon helyet? találta igenis, de a ‚nyilvánosan' szónak kivételével†). S tudja-e Firnhaber úr, miért nem állanak benn a szent-györgyi és bazini grófok a világi urak s nemesek oklevelében? s Péter kalocsai érsek és Geréb László gyulafehérvári püspök neveik miért nem mentek belé a főpapok által kiadott megerősítő iránnyba, mindamellet hogy jelen voltak az országgyülésen, hogy mártius 7-dikén Budán tartózkodtak? Bizonyosan nem azért, mert vonakodtak a szerződéshez járulni, hiszen ők épen mártius 7-én, tehát azon egy nap társaikkal, de külön-külön oklevelek által kötelezték magokat Maximilián öröködési jogának szentül tartására. Neveik azért maradtak ki onnan, mert ők, s egyedül csak ők, tovább mentek egyházi s világi úrtársaiknál, és, mint okleveleikből láthatni, nyilvánosan tették le az esküt††). Firnhaber úr csalódott, midőn a Péter érsek által kiadott kötelező levél fölébe ezt irta: ‚Péter kalocsai érseknek, mint országos kanczellárnak beléegyezési okmánya', — mert egy az, hogy kérdés: valljon vonatkoznak-e a pozsonyi szerződés tizenharmadik és tizennegyedik ágozatai a kanczellárra is; más az, hogy a felhivott

---

*) Hancque sententiam publice et solemniter in eadem congregatione Romanorum regi in praefatorum regis Romanorum oratorum praesentia jurabunt.'

**) ‚publice juravimus et promisimus, juramusque et promittimus.'

†) ‚juravimus et promisimus, juramusque et promisimus,' mindkét oklevélben.

††) ‚publice juravimus et promisimus, juramusque et promittimus.'

ágozatok értelmében kiadott kötelezvények máskép szerkesztvék, mit Báthori Istvánnak, mint erdélyi vajdának és koronaőrnek 1492. március 7-én, Kinizsi Pálnak, mint temesi grófnak szintén 1492. március 7-én, Ráskai Balázsnak, mint budai várnagynak 1492. március 16-án, és Drágfi Bertalannak, mint Báthori István halála után erdélyi vajdának 1493. november 22-én kelt kötelező leveleik világosan bizonyítanak*).

S mindezek után valószinüleg oly véleményben leszen az olvasó: hogy Maximilián hivei nem tévedtek, midőn urok öröködési jogát a budai országgyülés által megismertnek, megerősítettnek állitották, mert hiszen tanuságot teszen róla annyi oklevél; hogy más részről Bonfini és Tubero, az ezen korszak eseményeibe mélyebben beavatott történetirók szintén nem tévedtek, midőn a pozsonyi szerződés mérsékléséről szólottak, mert hiszen mérsékeltetett is az valósággal, tartalmára, de még inkább formájára nézve; s hogy végre nem csoda, ha a nagy tömeg az országgyülés többsége által elvetettnek vélte a pozsonyi szerződést, mert hiszen, mit is gondolhatott egyebet, látván, hogy a horvát- és tótországi urak és nemesek, s velök még egykét város nyilvánosan megesküsznek reá a gyülésben, de Magyarország összes úri és nemesi rendje, talán hat ember kivételével, ugyanazon gyülésben megtagadja az esküt? inkább azon kellene csodálkoznunk, ha a közönség, ha a nézők ily előzmények után sejdítették volna, hogy ezen úri és nemesi rend a színfalak megett mégis letette Maximilián biztosainak kezébe az esküt.

Bizony nagy vilitás! fog egynémelyik olvasóm felkiáltani Zrínivel, ezen eljárás szemléletére; de ne feledjük, hogy azon korszak küszöbénél állunk, melyhez historiánkban nincsen hozzáfogható jellemtelenség dolgában, s hogy Maximilián és Ulászló megelégedtek az eljárással. Egy pillantás a világi urak és nemesek

*) Lásd ezen okleveleket magának Firnhaber úrnak értekezésében.

oklevelében foglalt nevekre láttatni fogta az olvasóval, hogy az úri rend s a főbb nemesség — barones et proceres — ott ugyan gazdagon vannak képviselve, de annál gyérebben a kisebb, a megyei nemesség; ez makacsul vonakodott a pozsonyi szerződéshez járulni; s hogy ez ne tiltakozhassék, a felebbi mód szerint adatott ki az oklevél. Úgy gondolom, innen van, hogy az Maximilián által nem tétetett közzé, és miszerint időnek előtte közzé se tétethessék, épen Augsburgba küldetett általa őrizés végett. ‚Midőn a pozsonyi szerződés Budán a magyaroknak kihirdettetett, — irja Fugger, Oesterreichischer Ehrenspiegel, Nürnberg, 1668, czímü munkájában — morogtak ellene s felkiáltottak: ezek nem békeágozatok, hanem szolgasági hálózatok, s ők készek, inkább ezer ízben meghalni, mint magokat alávetni. De a király őket végre lecsendesítette, s aztán elkészítetett a megerősítő oklevél, aláiratott, hetven pecséttel ellátatott és Maximilián királynak általadatott, ki azt a következő évben kanczellárja Stürzel Konrád által az augsburgi tanácsnak őrizés végett kézbesítette, hol 1548-ig hevert az oklevél, kiadatván a mondott évben Ferdinand királynak.‘ Hasonló okból Ulászló is ovakodott dobra ütni a rendeknek olyan a milyen engedményét. 1492-ki végzeményében csak mintegy mellesleg említetik, hogy a pozsonyi szerződésről is volt szó az országgyülésen, de hogy megerősítetett-e vagy nem ama szerződés, arról hallgat a végzemény.

A pozsonyi tizenkettedik ágozat értelmében Ulászló még egy második országgyülést volt 1492-ben tartandó, melyen azok is, kik gyertyaszentelőkor bár mi oknál fogva akadályozva voltak Budán megjelenni, hozzájárulásukat a béke művéhez és ennek feltételeihez nyilváníthassák. De az országgyülés, úgy látszik, épen azért, mert e czélra fogott volna tartatni, nem gyült együvé, s azon körülményből, hogy például Kassa, Bártfa, Lőcse még mindig nem küldötték be kötelezvényeiket, hogy Zápolya István az új nádor, a szerződés tizenharmadik

pontjának ellenére, magát úgy is, ‚mint nádort' lekötelezni elmulasztotta sat. többtöbb ellenszenv világolt ki Maximilián öröködésének ezen útoni megismerése ellen. A római király maga is felhagyott ez ügy sürgetésével, s 1506-ban jogát a magyar koronára már nem annyira az Ulászlóval kötött szerződésen, mint azon alapította, hogy ő valóságos magyar, mert női ágon a magyar királyok véréből származik, s igényein ennélfogva az 1505-ben közbejött rákosi végzemény sem üthet csorbát*); családjának igényeit a koronára pedig még az 1506, 1507, 1515-ben Ulászlóval kötött házassági szerződések által is**) ügyekezett biztosítani, melyek 1520-ban Lajosnak Máriával és Ferdinandnak Annával egybekelése által teljesedésbe mentek. És hat évvel később Ferdinandot csakugyan ezen alapon választotta meg királylyá az országgyülés. Midőn a pozsonyi szerződés 1548-ban Augsburgból vissza Bécsbe került, Annának férje már husz évnél tovább volt Magyarország királya; s az oklevelet, melyet 1527-ben az olmüczi értekezletben azért nem lehetett előmutatni, mert hollétét akkor maga Ferdinand sem tudta, közzé tenni most annálfogva sem volt ok, mert a pozsonyi szerződés egy részről kizárja a női öröködést, melyen 1526-ban igényeit a koronára alapítá vala a király, s mert más részről a választás elvét is kimondja, pedig Ferdinandnak és utódainak épen az öröködési elvnek a választási elv helyébe léptetése volt természetesen egyik főtörekvésök, s ezt elvégre a török uralomnak megtörése sükerrel koronázta.

Ezen hosszasabb kitérés után, melyet azonban a kezünk alatt levő tárgy szükségessé tett, ismét visszaérkeztünk János diplomatiai működéséhez.

---

*) Maximiliánnak 1506. aprilis 18-kán a magyar rendekhez adott levele, Horvát Istvánnál, Verbőczi emlékezete, LXXVI. szám alatt.

**) Kollár, az Ursinus Veliushoz kapcsolt auctuarium diplomaticumbau, XIV—XXXIII.

XVIII.

Az olmüczi értekezletnek eredmény nélküli felbomlását Ferdinand részéről ujabb hadi készületek követték, s Jánoséról a franczia királylyal kötött szövetség ünnepélyes kihirdetése, melyről fennebb szólottunk. Rincon — a franczia követ — Budáról utját Krakónak vette, János király egyik titkára, Szálkai Pál társaságában. ‚Francziaország legkeresztyénebb királyának azon követe, ki e napokban nálunk volt, — így szól a Zápolya által Budán 1527. július 14-én Rincon számára kiadott utlevél — kedves sógorunkhoz, Lengyelország fenséges királyához megyen, miért is meghagyatik a hatóságoknak, ha kivánságuk benn maradni kegyelmünkben, hogy őt tisztességesen fogadják, eleségéről, szállásáról gondoskodjanak, Lublóig számára szekeret rendeljenek, s azonkivül mindazt cselekedjék és végrehajtsák, mit hivünk és titkárunk nemes Szálkai Pál mondani fog nekik nevünkben. Másként ne cselekedjetek.‘ *)

Olaszországban Ferencz király és a pápa ellen szerencsésen működtek a német hadak; a cognaci szövetség feloszlott; s Ferdinand, ki a főleg Bácsban és Bodrogban garázdálkodott rácz hadakat magának már korábban megnyerte, most aggodalom nélkül küldhette cseh és német fegyvereseit Magyarországra. Lovassága Magyar-Óvárnál, gyalogsága Haimburgnál gyült együvé. Fővezére Kazimir brandenburgi őrgróf volt **); György szász és braunschweigi herczegek segédcsapatokat küldöttek neki. Midőn Ferdinand, Dévény elfoglalása, Pozsony és Nagyszombat hódolása s hadüzenet előbocsátása után, július 31-én

---

*) Pray kéziratai, XXV. k. a pesti egyetem könyvtárában.

**) A háborút is ez üzente meg Zápolyának, nem Ferdinand, ki versenytársát ezzel élesen bántotta. ‚Indixisti nobis bellum — irá két évvel utóbb Ferdinandnak János, midőn őt párbajra kihivná — per marchionem Casimirum, tui furoris atque avaritiae asseclam et administrum, indignius siquidem tibi visum erat, quum te ex sanguine archiducum Austriae oriundum profitereris, si nobiscum ex comitibus orto in arenam decsenderes.‘

az ország széléhez érkezett, hivei az 1491-ki pozsonyi szerződés rendeletéhez képest Pozsonyból elébe siettek fogadására. A király Köpcsén és a Lajta között a határszélnél leszállott lováról, a nádor, Báthori István, magyar nyelven üdvezlő beszédet intézett hozzá, melyet Maczedoniai László pécsi prépost deákra fordított. Kérték a rendek nevében, erősítené meg a nemzet szabadságait; és Ferdinand, Widemann tudor által adatván választ, a kanczellár, Szalaházi Tamás kezébe letette az ország jogaira és szokásaira az esküt.*)

Más nap tanácskozmány tartatván Óvártt, hire jött, hogy Zápolya hadai a ráczokat megverték, vezéröket Cserni Jovánt, az úgynevezett ‚fekete ember'-t megölték. János király Buda várában harang- és ágyuszó által hirdettette ki az eseményt, s Rincon Antal, a franczia követ, röviddel Krakóba érkezése után, itt szintén zajosan ülte meg a győzelmet. ‚Rincon olyan lármát üt a fekete ember halála miatt — irá 1527. augusztus 12-kén Krakóból Ferdinand követe — mintha a törökön vett győzelemről volna szó. Háromszáz viaszgyertyát és szövétneket gyujtatott a házak ablakaiban, trombitáltatott, doboltatott, Téged Isten dicserünk-et énekeltetett, az utczákon pénzt szóratott; rég nem hallatszott hasonlatos örömzaj Krakóban.'**).

Ferdinand augusztus 3-dikán Óvárról belebb indult az országba; Nádasdy Tamás háromszáz lovassal előre sietett; Győr és Szent-Márton hódoltak a királynak. Augusztus 9-kén Komárom, 10-én Tata megadták magokat. Két nappal később már Esztergom is Ferdinand hatalmában volt, s a mint Nádasdy Visegrád elébe érkezett, a felső és alsó erősség készséggel kaput tártak előtte. — Zápolyával Budán és Buda környékén csak háromezer fegyveres volt; fővezére Czibak Imre még mindig a tiszai részekben időzött. Fel sem tette, hogy kivált Komárom, Tata, Esztergom és Visegrád ne álljanak ellent. S most

*) Ursinus Velius, l. I.
**) Bucholtz, III. k. 219. l.

a dunai hajósereg is Ferdinandhoz pártolván, és ennek előhada már Szent-Endréig érkezvén, augusztus 15-dikén János király Budáról Pestre magyar-rácz hadainak rákosi táborába költözött. Távozása előtt meghagyta a budai polgároknak, adnák szép szerével Ferdinand kezéhez az erősséget, hogy neheztelését ne éreztesse velök a győző. Augusztus 16-án Kerepesen, 17-kén Hatvanban táboroztak a Jánosiak; István király napját is Hatvanban ülték, elhallatszott hozzájok Budavár falairól az ágyuszó, mely Ferdinand bevonulását a fővárosba hirdette az országnak. Ekkor felszedték sátoraikat és Árokszállásra mentek hálni, honnan, Czibak hajdúi által kisértetve, útjokat a Sajó felé irányozták *).

Borsodban a Sajó és a Hernád között fekszik Lád, János király idejében a szent Pál után nevezett remeték egyik székhelye. Zápolya hadai majdnem egy hónapig táborozván e környéken, a fejdelemnek alkalma volt megujítania az ismeretséget Utissenics Györgygyel, ki azelőtt több évekkel, nála, mint erdélyi vajdánál, hadiszolgálatban állott; ki, nem tudni mi okon, a hadmezőt a kolostor falaival cserélte fel, s ki utóbb, elsőséget adván Horvátország egyik jelesebb családából származott anyja nevének, mint Martinuzevics György hirével nevével betöltötte a világot **). Zápolya különben is távol lévén attól, hogy igényeiről lemondjon, mit Hatvanban kelt körlevele is tanusít, melyben az övéit hűségre intette, igérvén, hogy ‚mihelyest serege elégségesen megnövekedendett, nemcsak kiűzi az országból az ellenséget, hanem boszút is áll rajta' ***), Fráter György által megerősítetett mind szándékában mind reményében. Egyelőre ez még nem mehetett teljesedésbe, mert Ferdinand

*) Szerémi György emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543. közli Wenzel Gusztáv, Pest 1857. 173. l. Zermegh, Schwandtnernál, II. 388. Ursinus Velius, az id. h.

**) Verancsics Antal összes munkái, I. 16 és kk. ll. Martinuzevics levele Verancsicshoz, Praynál, Annales, V. 271.

***) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 307. l.

hadvezére Salm Miklós Zápolyát üzőbe vevén, először is Ládnál, majd Tokajnál — semptember 27-dikén — véres ütközetben erőt vett a Jánosiakon*).

XIX.

Rincon e közben Krakóba érkezett Zsigmond királyhoz, ki őt september 6-án I. Ferenczhez intézett következő levéllel eresztette útnak: ‚Nagyságos Rincon Antal, felséged követe, nálunk volt és elmondott mindent, mivel őt felséged megbizta. Határtalan köszönetet mondunk, hogy irántunk és országunk iránt annyi kedvezéssel viseltetik felséged, és hogy meg nem szünik mind arról gondoskodni, mi kölcsönös szövetkezésünkhez és az öszves keresztyén ügy állapotához látszik tartozni. Részünkről azon leszünk, hogy felséged jóakaratát szeretettel, tisztelettel és mindennemü szolgálatokkal viszonozzuk mindenha. S hogy mit válaszoltunk a követnek, mily állapotban van országunk és Magyarország, s mit követel tőlünk, hogy boldogulhasson, a keresztyén ügy, azt követ úr bőségesen fogja előadni. Az Úristen tartsa meg felségedet épségben és szerencsésen; szivünkből ajánljuk magunkat**).'

A követ Krakóból Kassára sietett, s egész bizonyossággal állíthatni, hogy nehány nappal a tokaji ütközet előtt találkozott Jánossal. Ennek udvarában, kivált ama politikai kapcsolatnál fogva, melyben Beriszló Péter bánnal állott vala***), számos dalmát nyert alkalmazást, köztök: Statileo, Verancsics, Andreis. Az utóbbik, a traui születésü Tranquillo Partenio Andreis, nem régiben még lipcsei tanár, most a király által titoknokul adatott Rinconnak, ki őt 1527. september 23-kán Kassáról Franczia-országba küldötte. ‚Tudván bizonyossággal — irá ez nap

*) Salmnak a tokaji táborból Ferdinandhoz september 27-én adott levele, Hormayr Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1823-diki folyamat, 137. l. Verancsics, II. k. 27. l. Szerémi, 179 és kk. ll.

**) Charrière, I. k. 159. l.

***) Verancsics, II. k. 261. l.

Montmorency maréchalnak — hogy méltóságod látja mindazon leveleket, melyeket urunknak a legkeresztyénebb királynak irok, s megtudja belőlök az ittvaló dolgok állapotját, ritkán irok méltóságodnak, kit mint pártfogómat és jótevőmet különösebben szeretek, tisztelek. Küldöm ime a király parancsára ezen titkáromat, Tranquillót, s könyörgök méltóságodnak, értesítse ő legkeresztyénebb felségét azon dolgokról, melyek miatt őt küldöm, s eszközölje ki, hogy minél elébb indítassék utnak, mert szükséges, hogy a legkeresztyénebb felségnek akaratáról minél előbb legyen tudomásom.'*)

Tranquillo visszaérkezéseiglen a magyar-lengyel végekben tartózkodott, úgy látszik, Rincon; annyi bizonyos, hogy midőn 1528. februáriusban János Erdélyből és Debreczen környékéről ismét a Hegyaljára jött, Rincon ott felkereste a királyt. ,S e közben — irja Szerémi — Francziaország királyától követ érkezett János királyhoz. És a szegény király nagyon örült, vigasztalására volt a segédigérés.' Kevés napokkal utóbb megveretvén Szinánál Zápolya, előbb ugyan sógoránál Homonnainál vonta meg magát, s majd tanácsosnak látta, a Karpátokon átmenni Lengyelországba, hol Tarnow várában, , mint örökségében leszálla,'**) s hová őt Rincon is követhette.

A bajor herczegek, kik még imént oltalmi és támadási szövetségre voltak Zápolyával lépendők, aggodalommal és boszusággal értesültek Ferdinand szerencséjéről. Kanczellárjok, dr. Eck kétrendbeli levele minél kevésbé sötét szinekben ügyekezett előttök feltüntetni a kivált az ő tanácsára általok felkarolt ügyet. ,Kegyelmes fejdelmem és uram — irá 1527. september 12-én Vilmos herczegnek — Schwarzenberg János úr megirá fiának a magyarországi hadjárat minden eseményeit, jelentvén, hogy Ferdinand Budavárban van, és tábora a város

*) Charrière, I. k. 160. l.

**) Verancsics, II. 29. Anyai öröksége lehetett.

körül, és a magyarok Budával átellenben, és hogy Ferdinand september 10-dikére országgyülést hirdetett. És miután azon magyar urak közül, kik a vajdával tartottak, eddig még csak kevesen állottak a királyhoz (Ferdinandhoz), ezen országgyülésen fog nyilvánulni, mily szándékuk van a magyaroknak. Jelentette azt is, hogy a moldvai vajda szintén követeket küldött a királyhoz, hogy Székesfehérvár magát megadta, hogy a töröknek meggyült baja a perzsával, s hogy Magyarországon drága az eleség. De én ezen levélből azt következtetem: hogy kevés magyar, és különösen kevés úr állott a királyhoz, kik nagyjából még a vajdával vannak; és ha nem jőnek az országgyülésre, nagyon lehetséges, hogy a király nem fogja hasznát látni hadviselésének, és az országnak jóval nagyobb részét nem fogja elfoglalhatni, mert Magyarország terjedelmes tartomány, azt nem lehet nehány nap alatt kivívni vagy elfoglalni. Ezt kötelességemnek tartottam felségednek jelenteni, és véleményem szerint az egész hadjárat sarka az országgyülés, mely tegnap-előtt volt megnyilandó*).'

Az országgyülés megnyilt, nem ugyan september 10-én de Mihály napja után. October 7-én az urak együtt voltak a királyi lakban. Ferdinand bővebben fejtegette előttök jogát a magyar koronára; említette a Fridrik és Maximilián között egy részről és Ulászló között a másikról említett szerződést, említette az olmüczi értekezletet, hitvesének Ulászlótól származását, s a pozsonyi választást, melynek megerősítését várja. Az urak jogszerünek nyilatkoztatták a választást. Más nap a várlak előtti téren Ferdinand, a kanczellár tolmácslata mellett beszédét a nemességhez intézte, biztosítván őket, hogy kormánya atyai kormány leszen, figyelmeztetvén őket, hogy nem az a kérdés:

---

*) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern und König Johan von Ungern, 52. l.

ki honnan való? hanem az: ki mint kormányoz? és szilárd meggyőződését nyilvánítván, hogy a kik szavazataikat reá adták és reá fogják adni, azoknak megbánásra nem lesz okuk. Felséged országlását senki sem ellenezte volna — viszonzá a nemesség szónoka Bessenyei István — ha az ármányosok nem hitetik el velünk, hogy a szepesi grófnak királyságába felséged is Károly császár is beléegyeztek, s ha felséged leveleit el nem kapdossák, el nem rejtik előlünk. Most tudjuk, miben van a dolog, s felségedet, mint törvényes királyunkat örömest üdvezeljük*). ‚Tudomására kivánom adni — irá october 8-dikán Ferdinand Budáról testvérének, Mariának — hogy épen most visszajöttem az országgyülésből, hol első előadásomat tettem, és nyomban feleletet is kaptam, és választatásomat megerősítették mindnyájan.**)‘

A budai országgyülést megelőzte Zápolyának tokaji veszedelme, s követte Ferdinandnak királylyá koronáztatása és ellenének előbb Nagyváradra, majd Erdélybe vonulása. Nagyváradon october 4-én kelt levele által hijába intett mindenkit: ovakodjék Ferdinandtól s várja a nemzet üdvét tőle, Jánostól, ki most a Tisza megé kénytelenítetett vonulni, ‚mert annyi s megannyi könyörgésére sem akartak a nemesek felkelni:‘ a rendek tetemes számmal gyülekeztek Ferdinand körül; hijába emlékeztette Perényi Pétert a barátságra, mely őket első ifjuságuktól fogva összefűzte, s a családával kötött frigyre: Perényi, mint Ferdinandnak october 8-án Máriához adott levelében olvassuk, kinyilatkoztatta: ‚hogy azon esetre, ha a rendek kivánni fogják, kész magával hozni a koronát,‘ s a rendek csakugyan kivánták, és november elején Székesfehérvárott volt a korona***). Ezen körülmények, valamint az is, hogy János

*) Ursinus Velius, II. 28. Widemann, Praynál, Annales V. 145.
**) Gévay, I. k. i. f. 115 l.
***) Ugyanaz, ugyanott.

Erdélyben sem érezte magát menedékben, melynek szász lakosait, de részben a székelyeket is Ferdinand biztosai, névszerint az erdélyi születésü Reichersdörfer György ellene hangolták,*) — mindez, mondom, a bajor herczegeknek is tudomására jött.

‚A magyar ügyek — irá Eck kanczellár 1527. december 2-án Vilmos herczegnek — így állanak: A király és neje Pozsonyba fognak menni, a telet ott töltendők, az özvegy királyné Óvárban fog maradni, s hitbére, a bányavárosok, kezéhez adatnak. Magyarországon a hivatalok betöltvék, a hadak nagyjából elbocsátvák, de hat zászlóalj Landsknecht, ha szerét tehetni, az országban marad. A vajda, mint Losenstein és Schwichau irják, valamely erdélyi városban van, de olvastam az udvartól (gondolom, Ferdinand udvarát érti) kiindult irományokat, melyek szerint onnan eltávozott; azt is mondják, hogy távozáskor sok népet veszített, minek részemről nem adok hitelt, könnyü neki olyas várba vagy városba bejutnia, melyet lehetetlen lesz e télen kivívni. Mindent összevéve, azon fordul a dolognak sarka: hogy a pápa felmentessék, s hogy Ferrara Francziaországhoz álljon; ha ez csakugyan megtörtént, mint hirlik, akkor lesz mód a cseh király terveit meghiusítani. Nem ártana az olasz hireket Csehországba irni, onnan talán elszivárognának a vajdához, a magyarokhoz, s Ferdinandnak meggyülne baja miattok.‘**)

XX.

A lengyel király nem nagy hajlammal viseltetett Zápolya iránt, de Magyarországon mégis inkább őt óhajtotta szomszédjául, mint a hatalmas német császár testvérét. A lengyel nép és a lengyel urak hasonló nézetben voltak. Logschau György

---

*) Ostermayer Jeromos, Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgruben der Gechichte Siebenbürgens, I. 11.

**) Muffat, az id. h. 53. l.

ausztriai követ Krakóban, kinek egyik jelentését már feljebb idéztük, 1527. június 7-én panaszképen irá: ,a lengyel köznép a vajdával tart;' június 9-én: ,a nagymise közben szónoklatába imádságot szőtt a pap Magyarország királyáért, én Ferdinandot értettem alatta, ő a vajdát; Zsigmond és hitvese jelen voltak.' A követ s Ferdinand még két hivének az 1528. január 8-án Petrikowba jött Lőrincz székesfehérvári prépost és Herberstein Zsigmond kérelmére, hogy a király ne engedje Zápolyát fegyverrel, hadi néppel országából ellátni, ilyetén parancs adatott ki: ,a tatárok veszedelemmel fenyegetnek bennünket, nagy seregre van szükségünk, és ez okon senki se merészeljen az országból kiköltözködni;' de egy lélek sem hitte komolynak e parancsot, s a franczia követ és Zápolya biztosai folytatták a toborzást.*)

A biztosok Frangepán Ferencz, Brodarics István szerémi püspök és egy Walseck nevü lovag voltak, kiknek jelentései mióta János király Budáról Tokajra, Tokajból Váradra, Váradról Kolosvárra, Kolosvárról Tasnádra s Tasnádról ismét Tokajra bujdosott, válasz nélkül maradtak, s kiket ezen eljárás és a közvélemény rögtöni fordulójának szemlélete egészen elbőszítettek. ,Felséges urunk ügyei itt roszul állanak — irá 1528. január 23-án Verbőczinek, mint Zápolya kanczellárjának, Frangepan — igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már korábban állottak királyunk szolgálatába, hivattassanak vissza jószágvesztés büntetése alatt. Fognak-e czélt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövendője iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez

*) Buchholtz, III. 215. Fontes rerum austriacarum. Erste Abtheilung, Scriptores. I. k. Bécs, 1855, 283. l.

azért történt, urunk ügyei — bár mit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tönkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól újúj futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi fejdelmünk megveretéséről, és annyi egyébről, mik ha igazak-e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak; s mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen hitelt adnunk e hireknek, de nincsenek leveleink, melyekkel e hiábavalóságokat megczáfolhassuk.'*)

Frangepan Ferencz rövid nap mulva, a nélkül, hogy Lengyelországot odahagyta volna, személyesen találkozott mind Zápolyával, mind Verbőczivel; s Tarnow várában János király hívei rendkivüli munkásságot fejlesztettek, nemugyan a magyar-török szövetség alkotása körül, mint Pray és társai hitték, mert alább bőségesen fogja látni az olvasó, hogy ama szövetség ekkor már megalakult volt; hanem buzgólkodtak kivált a nyugoti hatalmasságok rokonszenvének felköltése, ápolása körül. Ha az illető levéltárak elvégre alaposan fogtak átvizsgáltatni, kezünkben lesznek az ügy minden szálai, jelenleg még csak töredékeket birunk, de melyek minden kétségen kivül helyezik az európai nyugot tetemes részének solidaritását e tárgyban.

A királyi bujdosó 1528. aprilis 8-án hosszadalmas levelet irt a németbirodalmi rendeknek, kik ekkor Regensburgban összegyülendők voltak. Előadta, hogy a nemzet őt a mohácsi vész után, melyben testvéröcscse is halált szenvedett, közakarattal királyul választotta, mert csak személyes ellenei és önhasznukat kereső, csekély számu úri emberek nyilatkoztak Ferdinand mellett; hogy koronáztatása után kivált azon volt, miszerint nem csak Németország, hanem a többi keresztyén népek is, valamint ez már százötven év óta történik, a magyar vér oltalma alatt békében élhessenek; hogy Ferdinand őt méltatlanul

*) Diplomatarium Széchenyianum a nemzeti muzeum kéziratai között.

bántá vala s királyul magát törvénytelenül Pozsonyban, nem, mint kellett, Székesfehérvárott, választatta. ‚Eziránt — folytatja — panaszt emeltünk levelek és követeink által ő szentségénél VII. Kelemen pápánál, s Ferencz, Henrik és Zsigmond, Franczia-, Angol- és Lengyelországok királyainál, és követeket küldtünk mind uraságtokhoz mind a császárhoz, kik jogunkat előttetek fejtegetvén, egyszersmind készségünket nyilvánítsák, az ügyet itélőszéketek elébe bocsátani: de ezen követek Ferdinand által letartóztattak. Hogy mindazáltal uraságtokat magunkról, ügyünkről értesíthessük, irjuk e levelet, melyből meglássék, mily igazságtalan háborút hozott reánk Ferdinand, mert uraságtok, gondolom, nem fogja hinni, hogy az jogczímmel bír, ki vonakodván jogosan cselekedni, fegyvert fog, akarván talán dédősének Fridriknek és nagyapjának Maximilánnak szerencsétlen hadjárataikat megboszúlni, kiknek egyikét nagybátyánk Imre Magyarországból kiűzte, a koronát is visszafoglalván tőle, s kiket mindkettőjöket atyánk Imre, szepesi gróf, Magyarország nádora és főhadvezére, Mátyás király kormánya alatt Ausztria nnenső részéből kimozdította, Bécset is meghódítván. Mi szintén, még mint gyermek ifjú, a Magyarországra fegyverrel jött Maximiliánt határai közé utasítottuk vissza; s jelen ellenségünken is már rég fogtunk volna erőt vehetni, ha egyedül fegyverrel, nem nehány magyarnak árulásával is harczolna velünk.‘ A levél szerint ezek miatt kénytelenítetett ő, Zápolya, Lengyelországba vonulni. Keserves dolog, mondja, nemcsak a hozzá hasonlatos, hanem a középszerü állásu emberekre nézve is, lezuhanni kedvező helyzetből mostoha viszonyok közé; s így nem csoda, ha az igazságos ok nélkül szenvedő ott keres segédet, a hol talál; és ha ő most olyatén eszközhöz fog nyúlni, mely a keresztyén világot veszedelembe ejtheti, annak Ferdinand lészen oka.*)

*) Bethlen Farkas, I. 129. Kelemen pápáról e hely: „sanctissimus autem Clemens dirissima in nos jecit fulmina et inclementissime detonuit; quae tamen

Aprilis 26-án és 27-én Pack Otto, a hessz tartomány-gróf küldötte, ugyancsak Tarnowban, hol a felebbi levél kelt, alkudozásba ereszkedett Zápolyával. Ura, mint buzgó pártfogója Luther tanainak, örömest minél több ellenséget szerzett volna Ferdinandnak, és Zápolya reményt nyujtott a hessznek, hogy a lengyel királytól százezer forintot szerez számára.*) Eddig is elég emberünk volt — irá ez idött János egyik levelében, melyet Ferdinand emberei elfogtak, — de a hadviselés megnyilásakor magunkra maradtunk, s ez okon Tarnowba érkeztünk, idegen zsoldosok gyüjtésére; máris bérbe vettünk a magyarokon kivül, ezer német nehéz lovast s háromezer hatszáz landsknechtet húsz ágyuval és ezer hatszáz cseh lovast. Ezen német zsoldosokat, kiknek számát Zápolya valószinüleg túlozza, Minkwitz szász lovag fogta volna Luzsiczán és Szilézián át Posenbe hozni, János rendelkezésére.**) Ennek személyes jelenléte Lengyelországban, s roppant kincseinek pazar kézzel osztogatott maradványai Krakóban tetemesen fogyasztották Ferdinand pártját, ki Malzan Joákimot küldé Zsigmond királyhoz panaszszal, hogy János menhelyet talált Lengyelországban, hol toborzásait kényelemmel személyesen folytathatja. Valamint Károly császár nem akadályozhatta, hogy német zsoldosok ne gyüljenek Ferencz király zászlai alá, — válaszolá Zsigmond — úgy én sem zárhatom el az utat mindazoknak, kik Zápolyához ügyekeznek. Rég már adtam ki a parancsot, hogy itthon maradjon a lengyelség, és Zápolya rövid idő mulva távozni fog az országból.

XXI.

Tranquillo Andreis — deákos elnevezéssel Tranquillus Andronicus — e közben visszajött Ferencz franczia királytól.

---

nos patientissime detulimus“ minden bizonynyal interpolálva van, mert Zápolya ekkor még igen jó lábon állott a pápával. Pray, Epistolae procerum, I. 332.

*) Ranke, Gesch. Deutschlands im Zeitalter der Reformation, III. 37.

**) Bucholtz, III. 243.

Zápolya 1528. május 16-án Statileo Jánost, előbb óbudai prépostot, most már erdélyi püspököt követül küldte, ugyancsak Francziaországba, következő megbizó levéllel: ‚Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királya, morva őrgróf, s luzsiczai és mindkét sziléziai herczeg sat. tudtul adjuk, jelen levelünk által értesítvén mindazokat, kiket illet: hogy mi erősen bizván hívünknek, Krisztusban szeretett atyánknak, erdély-fehérvári választott püspöknek, tanácsosunknak és követünknek Statileo Jánosnak derekas hűségébe, eszélyes és törvényszerü magaviseletébe, s elégséges ügykezelési képességébe, őt minden úton és módon, lehető legjobb és leghatásosabb formában, tettük, csináltuk, ünnepélyesen rendeltük és neveztük valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan követetünkké, biztosunkká és különös küldöttünkké, hogy a legkeresztyénebb fejdelemhez és fenséges úrhoz, Ferenczhez, a Frankok királyához, Majland herczegéhez és Róma urához sat., kedves és tiszteletes atyánkfiához és vérünkhez indulván, ő felsége között és köztünk szilárd barátságot, testvérséget, egyetértést csináljon és tegyen; s hogy magát nevünkben és helyettünk mindenre kötelezze, átalában pedig mindazt cselekedje, rendelje és gyakorolja öszvesen s egyenkint, mi a felebbmondott barátságra, testvérségre, frigyre és szövetségre nézve szükséges és alkalmatos leszen; mit törvényes és valóságos követ és biztos véghezvihet és végrehajthat, s mit minnenmagunk fognánk tehetni, ha személyesen jelenlennénk, legyen bár olyasmi, mihez még a jelennél is szabatosabb megbizó levél kivántatnék; adván királyi szavunkat és jó lélekkel igérvén, hogy mindazt, külön és öszvesen, mit jelen követünk e frigy és szövetség érdekében és ügyében alkudozó, elfogadó, rendelő, határozó és megerősítő leszen, helyesnek, kedvesnek és megállónak fogunk ismerni, tartani és sértetlenül követni; valamint ezen követünk levelét is, ha ilyest netalán saját pecsétje alatt, a mondottak érvényesítésére kiadna és végrehajtana,

midőn tudomásunkra jövend, magunk levelével és magunk pecsétje alatt, az általa szabott időközre fogjuk megerősíteni, és őt minden kötelezettségi teher alól felmenteni és felszabadítani, jelen levelünknek, melyhez titkos pecsétünk függesztetett, erejénél és tanuságánál fogva. Kelt Tarnowban, 1528. május 16-án, országlásunk második évében. János király.'*)

Szintekkor Montmorency maréchalhoz, a király meghitt tanácsosához is adott levelet. ,Méltóságos fejdelem, legkedvesebb barátunk, — így szól a levél — küldtük uraságodhoz ezen kedvelt hivünket, tisztelendő Statileo urat, választott erdély-fehérvári püspököt, tanácsosunkat és követünket, kinek meghagytuk, hogy bizonyos dolgokról és ügyekről uraságodnak tegyen jelentést nevünkben. Kérjük tehát, adjon hitelt azoknak, melyek felebb említett követünk, nevünkben mondó és előadó leszen, mert azt fogja mondani, mit hogy szándékunkhoz képest mondjon, megbíztuk. Uraságod jól és szerencsésen éljen, kivánjuk.'**)

Statileo, Rincon kiséretében indult el, de ők útjokat Anglián át vették Francziaországba, kétségkivül a végre, hogy VIII. Henrikkel is értekezzenek a reájok bizott ügyről; miután pedig Angliába csak augusztusban érkeztek, addig valószinüleg német udvaroknál időztek. ,Nagyságos uram — irá 1528. augusztus 11-én Londonból Montmorencynak Rincon, — jelentem, hogy visszajövet Magyar- és Lengyelországokból, hová legkegyelmesebb királyunk küldött volt, Angliába érkeztem. Egy püspök is velem jött, követül Magyarország királyának részéről. Én haladék nélkül tovább utaztam volna, ha nem tartóztat a bíbornok. De exczellencziádnál leszek, mihelyest lehetséges, hogy egyremásra figyelmeztessem. Kérem, tartson meg engem kegyelmességében, mint leghívebb szolgáját, és ajánlja szolgálatomat ő felségének.'

*) Charrière, I. 166.
**) Charrière, I. 161.

Londonban mit végzett mit nem végzett Statileo, arról hallgatnak az eddig közzétett oklevelek; de hogy mit felelt Kelemen pápa, János követségére, mely őt ez időtájban, hihetőleg Brodarics szerémi püspök képében felkeresé vala, olvassuk e levélben: ,Valamint nem kétkedünk, hogy nehezteled bajainkat, melyek bennünket értenek, (Romának 1527. május 6-án a császáriak általi elfoglaltatására s ennek következményeire czéloz) úgy te se kétkedjél, fiam, arról, hogy mi meg a te bajaidat vettük nehezen. Mert valamennyi keresztyén fejdelem szenvedésein sajnálkozunk, mint kik valamennyi fejdelem iránt közös szeretettel viseltetünk. Ismeretes előttünk erényed és vallásosságod, melyet országodnak a törökök elleni oltalmazása által régebben kitüntettél; miért is rajtad, ki, mint irod, egész erővel szeretnél a hitetlenek ellen fordulni, örömest segítenénk, ha fenséged által bevallott és kétségbe senki által sem vonatható véginségünk abbeli óhajtásunkat, hogy bár kedves dolgot tehetnénk neked, nem akadolyozná. Mert mult évi roppant inségünk mindenkinek tudtára, még most sem enyhült . . . . S ennek körülményei és folytonos távollétünk Rómától, tudva levén, mint hisszük, fenséged előtt, kérjük és reméljük, hogy jó néven fogja venni, ha nem tettekkel, mihez nincsen képességünk, hanem szeretettel és jóakarattal, melyeknek bőségében vagyunk, felelünk fenségednek. Mert erényed és tekintélyed miatt s mind saját magadnak mind embereidnek a keresztyén hit melletti működéseért, téged már régebben, még mielőtt királylyá választattál, igen szerettünk s nagyrabecsültünk: és ez okon kénytelenek vagyunk fájlalni, hogy olyas időjárás állott be, s olyas bajok jöttek fölünkbe, miszerint inkább csak sajnálkozásunkat fejezhetjük ki, de nem segíthetünk rajtad. Azon leszünk mindazáltal, hogy tekintélyünk és buzgalmunk által segédet eszközöljünk ki számodra más fejdelmeknél a keresztyén hit elleneinek visszaszorítására; s hogy a kik más uton nem lehetünk hasznodra, támogathassunk legalább ezen. Többet

irnánk, ha nem kellene hinnünk, hogy irántad való hajlamunk és jóakaratunk tudva van előtted, valamint ezt a tieidnek leveleikből bővebben fogod megérteni. Kelt Viterbóban, 1528. augusztus 30-án, pápaságunk ötödik évében'*).

XXII.

Statileot 1528. octoberben a franczia udvarnál találjuk. ,Minthogy a mi igen kedves és igen szeretett rokonunk s testvérünk János, Magyarország királya — így szól Ferencz király egyik oklevele — már régebben felénk indította Statileo Jánost, választott fehérvári püspököt, elégséges hatalommal és megbizással ellátott küldöttét, ügyviselőjét és követét, hogy velünk értekezzék, egyezkedjék és végezzen nehány olyas dolog iránt, melyek nemcsak saját királyságaink, tartományaink, urodalmaink és alattvalóinak, hanem általában az öszves keresztyénségnek javát, nyugalmát és biztosságát nagy mértékben illetik; minek szorgalmas mnghallgatására és tárgyalására kelletik és igen szükséges, tapasztalt, erényes, s egész bizodalmunkat biró személyt kijelelnünk és kiküldenünk: adjuk tudtul, hogy erősen bizván kedves és hűséges barátunkba, a sensi bíbornokba, Franczia-ország kanczellárjába, és nagy értelmiségébe, elégséges voltába, hűségébe és hosszas tapasztalásába, ezen s bennünket indító más okok alapján, adtunk és adunk jelen levélnél fogva, teljhatalmat, képességet és különös megbizást, alkudozni, értekezni, egyezkedni és végezni mondott követtel, Statileo Jánossal, ennek megbizatása iránt, a mint az eszély kivánja, s oly alkupontok és feltételek mellett, mint a fenforgó esethez illik, és cselekedvén e tárgyban mindazt, mit cselekednénk vagy cselekedhetnénk minnenmagunk, ha személyünkben lennénk jelen. S még azon esetre is, ha oly valami adná magát elő, mi különösebb megbizást kivánna, mint a jelen levélben foglalt,

*) Raynald az 1528-dik évhez.

jó hiszemmel és királyi szavunkra fogadjuk, hogy helyeselők, megerősítők és készséggel elvállalók leszünk mindazt, mit mondott biztosunk e tárgyban s mellékleteiben és függelékeiben, nem menvén, s nem engedvén őt bármely módon ellenkező irányban indulni, — cselekedni fog, elvállalni és megadni. Minek bizonyságára aláirtuk jelen levelet, s ahhoz királyi pecsétünket is ragasztottuk. Kelt Fontainebleauban, october 23-án, a megváltás 1528-dik, uralkodásunknak pedig 14-dik évében. Ferencz. A király által: Robertet'*).

Öt nappal később, october 28-kán, a biztosok következő oklevelet irtak alá:

‚A legjobb s legnagyobb Isten, úgy a Krisztusanya, a boldogságos szűz Mária dicséretére, dicsőségére és tiszteletére, bizonyítjuk s adjuk tudtul mindnyájoknak külön és öszvesen, hogy az egész keresztyénség egyetemes békéjének és a hit oltalmának érdekében a Krisztusban tisztelendő atya, Antal, Isten irgalmából a szentséges római egyháznak szent Anasztázia után czímzett bíbornok-áldozára, sensi érsek, Franczia- és Németországok primása, a beaulieui és sanigniaci benedekes apátságok apátura, Francziaország és Britannia kanczellárja, a méltóságos, fenséges és hatalmas fejdelemnek, Ferencznek, a Frankok legkeresztyénebb királyának, elégséges megbizással ellátott ügyviselője között egy részről; és a Krisztusban tisztelendő atya, Statileo János, választott fehérvári püspök, a méltóságos, hatalmas és fenséges fejdelemnek, Jánosnak, Magyarország királyának követe, küldötte s általános és különös ügyviselője között, a másik részről, következő alkuágozatok és egyezkedési pontok keletkeztek:

Először, hogy a mondott fejdelmek között leszen örök testvérség, egyesség, frigy és barátság, valamint utódaik és

*) Charrière, I. 165. A Négociations de la France dans le levant kiadója, földieinek az idegen nevek irása körüli szokásos hebehurgyaságával Statileo-t mindig Stalileonak irja.

örököseik között, mely is annyira állandó és szilárd legyen, hogy soha semmi időben se szakasztathassék félbe; az egyiknek barátjai és ellenségei legyenek barátjai és ellenségei a másiknak is; köteleztessenek pedig és tartozzanak magok a királyok is egymást, erejökhöz képest, támogatni és segíteni; tartozzék pártfogolni az egyik a másikat tanácscsal és kedvezéssel valamennyi bár minemü ellenségei ellen, nem kímélvén költségeit, országait és urodalmait. Mely segéd és támogatás, hogy utóbb némi kétértelmüség ne keletkezhessék, részletesen fog meghatároztatni jelen szerződés megerősítésekor. Továbbá Magyarország királyának mondott követe igéri királyának részéről, hogy lehető legnagyobb erővel és ügyekezettel fog Ferdinanddal, Csehország királyával ellenségeskedni, hadat viselni, nem kímélvén költséget sőt saját személyét sem, míglen a legkeresztyénebb király vissza fogta kapni és nyerni fenséges fiait, kik jelenleg Károly császári jeleltnél vannak túszokul, valamint ezt Magyarországnak mondott királya igéré vala Rinconnak, a legkeresztyénebb király által hozzáküldött követnek; és Magyarország királya semmiféle békességre, frigyre és egyezkedésre nem fog lépni, sem nyilván sem titokban, sem önmaga sem közbenjáró személy által, a legkeresztyénebb király világos megegyezésén és akaratján kivül; és eszközölni fogja a csehek-nél s a birodalmi fejdelmeknél, hogy kedvezzenek a mondott legkeresztyénebb királynak; és annyira lészen nálok a legkeresztyénebb király pártját fogó, hogy elkövetend mindent, mivel módja leszen gyermekeinek visszaszerzését előmozdítani. Igéri továbbá a felebbmondott követ, hogy azon esetre, ha a mindenható Úristen megadandja Magyarország királyának, miszerint országát akadály nélkül birtokolhassa: akkor Ferdinand legyőzetése után tehetségéhez képest fogja a legkeresztyénebb királyt Olaszországban segíteni mind könnyü lovassággal mind gyalogsággal. Végre, a követ, királyának nevében, most fiául és országaiban utódául fogadja a fenséges urat, Henrik orleánsi

herczeget, azon esetre, ha ő, Magyarország királya, fiörökös nélkül találna kimulni. S ezen fiuvá-fogadást Magyarország királya országának közgyülésében fogja megerősíteni és jóváhagyni. — A legkeresztyénebb király ügyviselője pedig igéri és fogadja, hogy a legkeresztyénebb király tehetsége szerint segítendi Magyarország királyát országának visszaszerzésében és békítésében mind pénzzel mind egyéb szükséges dolgokkal, hogy képes legyen a háború súlyát eltűrni és elviselni; addiglan pedig és jelenleg, adni fog és valósággal leolvasni húszezer arany tallért a háború súlyának elviseléseért; a mondott ügyviselő azt is fogadja és igéri, hogy a legkeresztyénebb király tartozzék Magyarország királyának kezére lenni valamennyi, mind jó mind rosz ügyeiben, szererettel és jóakarattal viseltetni iránta, őt mint rokonát és testvérét segíteni, támaszát tőle meg nem vonván semmi dologban. Ha pedig a legkeresztyénebb király egyességre találna lépni a mondott császárral, minden lehető úton módon Magyarország királyának is amaz egyességbe foglaltatására törekedendik, miszerint ez, ha lehetséges, szabadon maradhasson az ő Magyarországában, minden bántás nélkül Ferdinand és Károly részéről. Igérik továbbá őszintén, mondott követek, hogy a felebbieket kivétel nélkül fogják illető királyaikkal és fejdelmeikkel jóváhagyatni; tudniillik, Magyarország mondott követe, mihelyest királyával leend, és a legkeresztyénebb király mondott ügyviselője azonnal, midőn Magyarország királyának jóváhagyása be fogott érkezni. Minek bizonyságaul mi, felebbmondott ügyviselők, jelen levelet saját kezeinkkel irtuk alá és pecséteinkkel pecsételtük meg. Kelt Párisban, october 28-kán, az Úrnak 1528-dik évében. Sensi bíbornok, kanczellár. Statileo János, erdélyi püspök, követ'*).

Meglepő, vagy nem, de jellemző, hogy Statileo, ki az olmüczi értekezletben ura igényeinek foganatosítására az 1505-ki

* Charrière I. 163—5 s 167. II.

rákosi végzeményre, mint kötelezőre hivatkozott: most e végzemény mellett is, s noha ezt törvényesnek mondotta, Ferencz király fiának, az orléansi herczegnek, kilátást nyitott Magyarország koronája viselésére. — János egyébiránt, midőn ez oklevél keletkezett, már magyar földön állott ismét, már nemcsak a franczia királynak, hanem a szultánnak is volt szövetségese.

XXIII.

Az egész világ tudta, mert Zápolya maga sem csinált titkot belőle, hogy ő segédet fog kérni a portától, ha magára hagyatva, vagy a keresztyén fejdelmektől nem eléggé támogatva, képtelen lesz Ferdinandnak ellenállani. E veszély bekövetkezéseiglen még csak követet sem akart Konstantinápolyba küldeni, mert arról nem lehetett kétsége, hogy Szolimán, noha őt ázsiai birodalmának bonyodalmai ideiglenesen a magyar ügyektől elvonták, vele csak mint hűbéresével fog alkudozásba ereszkedni. Sokáig sülyedett már a magyar korona, s még mindig nem sülyedett oly mélyre, hogy ország és király ilyesmit elszenvedhessenek. Zápolya érintkezései a portával egyelőre türhető szomszédsági viszony eszközlésére, s a török végek tiszteivel üzenetek váltására szorítkoztak. Tovább mennie keresztyén érzelmén kivül még szemérme is tiltotta.

Midőn kénytelen volt versenytársának Budavárát odaengedni, midőn kénytelen volt előle a Sajóhoz, a Tiszához vonulni, s oltalomért, kétes oltalomért a Tiszán is átkelni: akkor elvetette magától a szemérmet. S találkoztak, kik keresztyén érzelmeit is csitították. „János király, irja az 1527-dik évhez Verancsics, kinek nagybátyja, Statileo, ekkor Zápolyával volt, s ki maga is egyike lehetett Zápolya kisérőinek — János király az evangeliomból meglátatá, hogyha az törököt segítségül híhatja. Az cseri barátok ezt lelik az evangeliomban, hogy az

ki vele jót tészen, az az ő atyjafia.“ *) Szerémi György ezen cseri barátoknak neveiket is fentartotta számunkra, midőn az 1527-diki septembernek eseményeit, névszerint a tokaji veszedelmet tárgyalja. ‚A királyi felség udvarnokai — így szól — bejárták az urakat, felhíván őket, hogy készüljenek az ütközetre, és ezen udvarnokok közűl Csorba Ferencz pánczélban eljött hozzánk, és felhivott bennünket, a kik papok voltunk, és Tamás barátot és az ő társát Gellérdet. Ez igen irígy volt. Ők cseri barátok voltanak; és Verbőczi István kanczellár tartotta őket a király körül; és ők kiszorítottak engem a király és a kanczellár kegyelméből.‘**)

A végzet úgy akará, hogy Laski épen ekkor jőjön vissza Angliából és Francziaországból,†) s hogy Rincon Antal, mint felebb láttuk, szintekkor meg Jánoshoz érkezzék Krakóból. Emez, mint I. Ferencznek képviselője, amaz, mint Montmorency politikai bölcseségének apostola, nem haboztak Zápolyának ajánlani az ösvényt, melyen azelőtt két évvel a francziák királya hasonló körülmények közt járdalt vala. Igy_történt, hogy Laski Jeromos 1527. őszszel Konstantinápolyba ment Szolimánhoz, mint Zápolya követe, és Jeromos testvére János, gneseni prépost, e lépésnek mintegy ellensúlyozására, szintén mint Zápolya követe, Károly császárhoz készült, Spanyolországba.††)

XXIV.

1527. december 22-én Jeromost már Konstantinápolyban találjuk, hol Ibrahim nagyvezírt küldőjének nevében üdvezlette.

Hallottuk — válaszola Ibrahim pasa — hogy a te urad nagyeszü ügyes ember; s a mit hallottunk, azt sok jelenségből

---

*) Verancsics Antal összes munkái, II. 28.

**) Szerémi Gy. emlékirata Magyarország romlásáról, 181.

†) Bel, adparatus ad hist. Hung. 184.

††) Erasmi Roterodami epistolarum opus (Basel, 1558.) 654, Laski Jánoshoz, 1527. decemberben: „Hieroslai fortitudinem objurgarem, nisi jam serum esset . . . Nonnihil sum sollicitus, quomodo te tractatura sit Hispania.“

valónak ismertük, de akkor szundikált, mikor magát királyul koronáztatta, mert megfeledkezett, a nagyúrtól kérni az országot. A ki urunk öltönyújjához ragaszkodik, azt a világ öszves hatalma sem fogja megtörhetni. Midőn a te urad Budát, a királyi várost elhamvasztva, de magát a királyi várost épségben találta, módja lett volna felérnie eszével, hogy ez mit jelent. A mi urunk a várat azért hagyta bántatlanul, mert szándékában állott, oda rövid idő mulva visszatérni. Uradnak már rég kellett volna ide követet küldeni; nem most, hanem mielőtt fejére tette a koronát. Most azért keresi a nagyúr kegyelmét, mert már tönkre jutott, mert a főherczeg őt szorongatja; most velünk békében akar élni, mert baja meggyült Ferdinanddal, ellenkező esetben, bizony, egyebet várhattunk volna tőle, nem békét. Tudjuk mi, hogy Radics által mit sürgetett Jován czárnál, a fekete embernél. Te oly helyre érkeztél, hol az egész világ mozgalmai mindig bejelentvék; itt tudva van, hogy kicsoda micsoda a főherczeg, kicsoda micsoda a te urad, kicsodák micsodák más keresztyén fejdelmek.

Annyi bizonyos, monda Laski, hogy az én uram igen ügyes férfiu, de maga magát ő nem koronázta, hanem koronázták őt az ország urai és rendjei oly czélra, hogy ügyességével, gazdagságával és erejével az általatok megnyomorított országon segítsen. Történt pedig ez, miután királylyá választatott azok által, kiket a királyválasztás joga illett. Uram elégnlette és elégelhette, hogy királylyá őt azok választották, kiknek kezében van, örökös nem létében, a fejdelemiktatás szabadsága. Én akkor nem voltam Magyarországon, mikor a török császár azt megrohanta, akkor sem, mikor az én uramat megkoronázták, de közhír szerint uratoknak az a szokása, hogy a mely ellénségének házában lakmározott vagy nyugodott, azt nem szokta bántani. Vannak, kik azt mondják, hogy Budát félelemből hagyta oda; vannak, kik azt mondják, hogy eleség szűke miatt; a magyarok, látod, máskép vélekednek, máskép

vélekedtek ti. Uram nem küldött engem ide a végre, hogy a császár subájának ujjához ragaszkodjam, hanem a végre, hogy őt üdvezeljem, hogy neki kezet nyujtsak, hogy tartós, valóságos békére és frigyre lépjek vele. Mert az én uram, midőn még nem magasztaltatott fel annyira, királyainak mindig tanácsul adta: éljenek békében, barátságban a török császárokkal; de mások nézetei kaptak elsőségre. Most már király levén az én uram, hajlandó azt cselekedni, mit elődeinek tanácsolt vala: szíves barátságra, szoros szövetségre és szabott frigyre akar lépni a császárral. Hogy pedig a világ minden részeiből hozzák ide az ujdonságokat, azon nem csudálkozom, mert úgy szoktak tenni a kalmárok; de a kalmárok nem tudnak mindent, s a mit tudnak, azt sem merik mindig igazán elmondani, mert félnek tőletek és félelemből hizelkednek néktek. De annyi bizonyos, hogy a keresztyén fejdelmek igen hatalmasok fognának lehetni, ha nem élnének ellenségeskedésben egymással.

Megérkezésedet be fogom jelenteni a nagyúrnak, kinek én rabszolgája vagyok — viszonzá amaz, — mondó leszek neki, hogy béke és barátság szerzésére jöttél ide, s tudató leszek veled, hogy mint fogja venni jelentésemet.

De uraságodtól is kérek választ, monda Laski, mert az én királyom nemcsak a császárral akar szövetkezni, hanem veled is, mint ki irányt adsz a császárnak.

A nagyvezír elmosolyodott. Mondám neked, hogy én uramnak rabszolgája vagyok, a becsületes rabszolga pedig urának tudtán kivül semmit sem teszen. Urunk rabszolgái a kik vagyunk, nekünk mindenek előtt arra van szükségünk, hogy urunk ügyei boldoguljanak, kinek feje ha épségben marad, jól járunk mi is, a hűséges szolgák. Bizony nagy köszönettel veszem urad szíves hajlamát irántam: de szükség, hogy megérkezésedet előbb bejelentsem a nagyúrnak, hogy lássam, mit mond hozzá. De hadd halljam: nagy-e a Ferdinand hadainak száma? huszonöt ezer főre mennek, mint halljuk. Sok-e az,

urad ellen, kinek erdélyi vajda korában kétszer nagyobb hadserege volt? De igaz, a nagyúr hatalma gyengítette, ritkította a magyar erőt. Mi ugyan derekas embereknek véltük a magyarokat, de azokat nem találhattuk jeles harczosoknak, kik elmulasztották, királyukat nem tőlünk, hanem egy kis vizből kiszabaditani; mi legalábbvaló emberünket sem hagynók ilyes halállal kimulni. — S most saját tevékenységének, ügyességének magasztalására ama gyászos hadviselésről kezdett szólani.

Ugy van, monda végre Laski, Ferdinandnak sincs nagy hadi ereje, nincs oly nagy, minő állásához kivántatnék, de válogatott népből áll serege. Nehéz lovasa tizezer van, könnyü lovasa ötezer, válogatott gyalogja szintén tizezer, köztök négyezer lövész. Aztán hadai jobbnál jobban vannak felszerelve; nagyobb kisebb ágyúinak, taraczkjainak száma kétszázra megyen, s a sereg hidat visz magával. Ha Lajos király ilyetén hadakkal bir, nem fogott volna oly szerencsétlenül megütközni. Az én uram pedig azért volt eddiglen gyengébb nálánál, mert kénytelenítetett erejét felosztani. Nagy sereget tartott Szlavoniában Kristóf gróf vezérlete alatt a be-betörő bosniai bégek fékezésére. A Tiszamélléken Radicscsal több ezer embert kellett tartania a végszendrői szandzsák ellen. De most, ha Isten is úgy akarja, rövid idő mulva, gondolom, jó hirt fogtok hallani, mert távozásomkor uram hadai egyesültek az Erdélyből és Lengyelországból érkezett hadakkal, s egyesültek Radicscsal.

A nagyvezír most jó éjtszakát mondott a követnek, s Laski jelentésére, hogy neki a többi pasákhoz is vannak levelei, de melyeket, csak ha általa, Ibrahim által, arra eleve felhatalmaztatik, fog nekik általadni, válaszul nyerte: jól tudom, hogy urad másoknak is irt leveleket, menj holnap hozzájok, üdvezeld őket.

XXV.

Másnap, december 23-án, Laskit Musztafa pasánál, Szolimán sógoránál találjuk.

Tegnap Ibrahim pasánál voltál, monda a követnek Mustafa, a nagyvezír előadta nekünk, pasa-társainak, hogy mit közlöttél vele; de ugyan mit akar hát a te urad?

Küldött a császár látogatására és üdvezlésére, akarván vele barátságra, szoros és örök szövetségre lépni.

S egyebet nem biztak reád? nem hoztál ajándékokat uramnak?

Ha majdan folyamatban leszen a frigy iránt az alkudozás, akkor még egyéb mondani valóm is leszen. Ajándékokat nem hoztam, mert nem adtak hogy elhozzam.

Te nem jöttél barátságot keresni, hanem jöttél kegyelmet keresni, és urad szolgálatait a mi császárunknak felajánlani; de későn jöttél, szivesen csak azon esetre láttunk volna, ha a koronázás előtt jősz, nem a koronázás után. Mondd meg: hogy' mert a te urad Budavárba bemenni, a császár lovának patkói által tiprott helybe, az urunk számára, ha majd vissza fog jőni, épen hagyott palotába? Ha nincsen hátunkon a tél, uradat felkerestük volna Erdélyben, hogy őt egyébre oktassuk, nem a császárunkkal való nyájaskodásra. Azt mondja törvényünk: hol a mi urunk feje, hacsak egy ízben is, nyugodott, hová paripájának nyaka benyomult: annak örök jogon kell tartoznia urunkhoz. Te fitymállod a császárt, ha urad barátságáról tészsz szót. Öcsém, te szolgától jöttél; ha nem jöttél adóval, nem folytatom veled a beszédet.

Én oly véleményben jöttem ide, hogy kedves dolgot hozok mind a császárnak mind nektek, ha barátságot és szövetkezési hajlamot hozok uramtól magammal. Vagy azt gondolod, hogy mivel Lajos királyt megszalasztottátok és nehány urat a csatamezőn megöltetek, Magyarország már semmivé lett? Vagy

talán csekély dolgot hoztam ide magammal, midőn a szenvedett kár daczára nem fenyegetlek benneteket bosszúállással, hanem békét és barátságot ajánlok fel nektek? Te a magyarokat, úgy látom, már oláhoknak véled. Mondád: ha nem hoztam adót, vége az értekezletnek. Adót én nem hoztam, Isten veled.

Miket mondottál, azokat előadók leszünk urunknak, és akkor majd el fogsz mehetni. De minek ez az alakoskodás? gondolod, hogy előttünk nincsen tudva uradnak megszükült állapota? Hiszen Radul havasalföldi vajda előtt ügyeiteket nem palástolhattátok el, s ő, mint hűbéresünk, mindent megir a portára. Bizonyos, hogy te segédet jöttél kérni és adót hoztál magaddal; vagy azért jöttél, hogy menhelyet készits itt urad számára, ha majd ide fogott szökni, mert Ferdinand hatalma nagyobb az uratokénál.

Adóról uram még csak nem is álmodozik, arról tehát hallgatok. Az uramnak Ferdinand ellen nyujtandó segélyről utóbb fogok szólani, most csak annyit: kell hogy a barátság és frigy érett megfontolás után alakúljon meg, pedig nemcsak a jelen hanem a jövendő szükségeknek is tekintetbevételével. Nem jöttem itt uramnak menhelyet keresni, s kérlek, ne is adjatok neki menhelyet, mert arra nincs szüksége. De szerzenék örömest, ha lehetne barátságod a te urad s a magamé között, ki hajlandó volna atyjául fogadni a császárt.

Micsoda, atyjául? De mondd nekem, mily nemzetből való vagy te? mert látom, hogy nem vagy magyar.

Én lengyel vagyok.

És olaszul hol tanultál? *)

Olaszországban.

Ott mit míveltél?

Tanulás és látás kedvéért tartózkodtam ott.

---

*) Laski t. i. úgy látszik, olaszul szólott a tolmács kedvéért.

Öcsém, sokat tanultál, de, bizony, keveset értesz. Nem a bölcseség igéjét mondottad, mondván: hogy urad hajlandó volna atyjául fogadni a császárt. Lám, mily üdves dolog, hogy a követ előbb a pasákkal szól, mert ha ezt meghallaná a császár, nem tudom mit tenne veled; annyi szent, hogy fejed nem állana erősen vállaid felett. Tudod, nemde, hogy az isteni hatalmasság után az első a mi nagyurunk, és valamint egyetlen egy nap járja be az öszves eget, úgy az öszves világ császárja a mi urunk; és te, a ki vagy az erdélyi bánnak futárja, te a mi nagyurunkat a te uracskád atyjának merted nevezni!

Ha imént távozom, helyesebben cselekszem vala, mert nem hallottam volna uramat fitymáltatni, de még magamat sem. S mi rosz rejlik abban, hogy Magyarország királya, ki leveleiben barátjának és kedves szomszédjának hivta a császárt, most neki úgy fogna irni, mint tisztelt atyjának? Ha ti nem akartok tiszteltetni, ám legyen. Nemde a gyermeknek kötelességében áll, különösen tisztelni az atyát? Ha ez nincsen ínyetekre, vessünk véget a pörnek: a te urad nem leszen atyja az enyimnek, az én uram nem leszen fia a tiednek. S lévén a te urad oly hatalmas, mint mondod, tehát ama szóért szegény fejem veszedelemben forogna? Talán kerge kecskefejnek tartod, vagy azt hiszed, hogy a császár eszélye és embersége szakasztott mása a tiednek. Nem csudálom, hogy égig emeled uradnak hatalmasságát, úgy szokta azt tenni urának hatalmával mindenik szolga. A keresztyén királyok jobbágyai is úgy cselekesznek. A francziák a magok páratlan erejét hánytorgatják, a spanyolok, a németek, a lengyelek, a magyarok szintén a magokét. De az én uram nem engedi, hogy számat teli vegyem, mikor róla szólok; tudván, hogy a mindenható erő nem a ti kezetekben van, hanem az Istenében. Mi oknál fogva hivod te az én uramat erdélyi bánnak, és engemet mi okon futárnak? Vagy igen, valamint a te urad, mert nem vagyok jobbágya, nekem nem császárom, de neked császárod, úgy az én uram nekem

király, neked nem. Futárnak neveztél, talán azért mert kevesed magammal jöttem. Nálunk szokás, levágni a ló farkát, ha az akadályul szolgál a harczosnak. A ló mindamellett ló marad, és hasznosabbá válik egyszersmind. A követet sem teszik követté a lovászok, az öltönyök, a szolgák: hanem urának benne vetett bizodalma, s a tárgy, melylyel megbizták.

Miattam királynak tarthatod uradat, de nékünk ő nem az, mert nem kért tőlünk engedelmet az uralkodáshoz. Néked mindazáltal mondom, hogy Isten hozott. Futárnak neveztelek, mert urunkhoz nem jőnek követek ajándékok nélkül: nem mintha kivánnók az ajándékokat, de mivelhogy az ajándék jele az urunk iránti hódolatnak. Bizonyos lehetsz, hogy császárunkat nem fogod látni, hogy kezét nem fogod megcsókolhatni. Uradnak eljárása nem volt királyi, a mint hogy nem is király.

Ajándékokat nem hoztam, de uradhoz jöttem mint követ nem hordván lomot, mint szoktak a szamarak, hanem hordván hitemre bizott s engem követnek jelző szavakat. Egyébiránt mondtam már, hogy a te urad nem császárom, hogy tehát nem gondolok vele, ha viszonzásul te az én uramat nem ismered királynak.

Az helyesen cselekszik, ki urának hirétnevét oltalmazza. Császárunk holnap tudni fogja, hogy miről értekeztem veled. Jó éjtszakát! Nem tudom, mint fogsz járni ezzel a barátságfelajánlásoddal. De ne félj, légy jókedvü: nehéz viszonyok között ismerszik ki az ember.

XXVI.

Ugyancsak december 23-án Ajász pasánál is volt a követ, ki őt nyájasan fogadta. Vajjon küldte-e Radul vajda Balaort királyodhoz, — kérdé Ajász — mondandót, hogy mit tanácslok neki? Mert én nagy barátságban állok a vajdával, s ez oknál fogva általa akartam tanácsomat urad tudomására juttatni. De csudálom, hogy oly későn jöttél császárunk portájára.

Uram több izben különösnek mondta előttem, — válaszola a követ — hogy Radul neki a vett jótéteményért*) háladatlansággal fizet, de azt sohasem emlitette, hogy Radul őt nevedben valamiről értesité vala.

Ajász most tudatni kivánta Laskival, hogy a mohácsi vérmezőn Zápolya testvérének Györgynek holttestét, noha ő, a pasa azt erősen kerestette, nem lehetett megtalálni, s a követ, küldője kegyeinek felajánlása után, hazament, és Grittihez, a diván titkos tanácsosához is lévén levele, azt kezéhez küldte.

Gritti Alojz, vagy mint történetiróink nevezik, Gritti Lajos, természetes fia volt a velenczei herczegnek; Konstantinápolyban, hol született, otthonos, nagyravágyó és pénzsovár, s mindig száz ármány fonalait szövő. A török őrök Laskihoz senkit sem bocsátottak, de Gritti megvesztegetvén őket, december 26-kán meglátogatta a követet. Uramnak tudomására jutott, monda neki Laski, hogy te nagyon benvagy a pasák kegyében, kéret ennélfogva, légy kezemre a portánál, melynek eljárása ismeretlen előttem.**) Továbbá nem csekély szolgálatot fogsz uramnak azáltal is tenni, ha azon harminczezer tallért, melyeket a franczia király uramnak havonkint a velenczeiek kezéhez küld, Törökországon át Magyarországba szállítod. Ha czélom eléréséhez itt kilátás leszen, bővebben fogok veled a díjról értekezni, melyet szolgálataidért veendesz.

Gritti magának és a velenczei követnek tulajdonította az érdemet, hogy a törökök a lefolyt nyáron nem mentek haddal Magyarországra. A szövetséget csak adó felajánlása mellett vélte elérhetőnek. — Arra nem vagyok felhatalmazva, volt

---

*) Verancsicsnál olvassuk: János vajda beiktatta Radul vajdát havaselföldben, vajdaságban.

**) Tévednek, kik irva hagyták, hogy Laski már ezelőtt több izben mint Zsigmond lengyel király követe volt Konstantinápolyban.

Laski válasza, de fürkészd ki, kérlek, itt az emberek nézeteit s a mit kikutattál, add levélben, vagy, ha lehetséges személyesen tudtomra.

XXVII.

December 28-kán Laskit ismét Ibrahimnál találjuk. Urad testvéri hajlandóságának felajánlását — kezdé az értekezletet a nagyvezír — hálás szívvel veszem, s akarok neki testvéröcscse lenni, de kell hogy a testvéreket, a barátokat azonegy érzelem lelkesítse. Én tehát kivánván őszinte szövetségre lépni uraddal, kimondom, hogy mielőtt e lépést tehessem, tudnom kell uradnak minden ügyeit, tudnom névszerint azt: mit kiván császárunktól? mily helyzetet akar irányában elfoglalni? mert ha e helyzet, ez állás nem volna olyas, mely a császárnak dicsőségére válnék, akkor szívetek fenekén oly valami rejlenék, mi előbbutóbb kárunkra onnan ki fogna pattanni; akkor bocsánatot kérek uradtól, ha nem csapok fel testvéreül.

Hogy uram a legeslegbizodalmasabb viszonyra akar veled lépni — válaszolá Laski — azon parancsából is megitélheted, mely engem csak abban az esetben utasított a többi pasáknak is meglátogatására, ha te úgy kivánnád. S mert kivántad, meglátogattam őket, de Musztafa pasa méltatlanul bánt velem. Fenséges uramat, királyomat nem-királynak nevezte, engem futárnak szidalmazott. Mi haszna tapasztalnom, hogy te személyesen emberséges vagy irántam: ha megengeded, hogy uramat s hogy engem mások fitymálhassanak. Ha ezt előre tudom, biz' Isten, nem mentem volna hozzája. Nem jöttem ide nyelveskedni, nem jöttem ide az ő tiszteletére, de jöttem a közügyekről veled értekezendő. Gondolom, azért utasítottál engem ama pasához, hogy lássam, közted és közte mily nagy legyen a különbség. Ha veled értekezem, tetszésemre van minden, mert észreveszem, hogy legbensőbb képviselője vagy uradnak. Ügyességednek, erényednek élét lehetetlen fel nem ismernem.

Látom, hogy ismered a különböző emberek különféle szokásaikat és erkölcseiket, hogy tudod, mily tengelyek körül forognak a világi ügyek, minemű a királyok, fejdelmek udvaraiban az eljárás. Bölcseségednek, tekintélyednek, emberségednek nagy a híreneve közöttünk: Musztafa pasának, Ajász pasának nevét sohasem hallottam. S mert oly jeles tulajdonokkal birsz, birsz pedig egymagad, azért fenséges uram méltónak talált téged, de egyedül téged, hogy testvérül fogadjon. Épen nem csodálkozom, hogy ezen szövetségre csak uram szándékának szabatosabb kinyilatkozása után akarsz lépni. A mit az én uram mindig tanácslott volt királyainak, Ulászlónak és Lajosnak, azt most királyi polczra jutván, önmaga akarja végrehajtani: békét, barátságot, szövetséget, frigyet kiván és óhajt császároddal kötni; s kivánja és óhajtja, hogy abban te légy a közbenjáró

Atyafi — viszonza a nagyvezír — midőn nagy és különféle dolgokról foly az értekezlet, akkor szükségképen kellemetlen dolgok is vegyülnek a kellemesekhez, kivált olyatén ügyeknél, minők a köztünk fenforgók. Musztafa pasa jámbor ember, a császári háznak agg híve, rabszolgája; ő is, mint mások, a maga módja szerint él, a maga módja szerint cselekszik. A mi uradat illeti, miután a testvériség kötelékével akar engem magához lánczolni, s miután bizodalommal viseltetik irántam, íme, fogadd tanácsomat, általa urad jól fog járni. A te királyod trónusra jutott, nem mint Lajosnak örököse, és nem azért mert fejdelmi vérből való, hanem azért, mert egy felekezet őt megválasztotta, megkoronázta. Ellensége, Ferdinand, hatalmasabb nálánál, ellenségének is van felekezete a magyarok között. És hogy az igazat megvalljam, ha bár egyébre nem támaszkodhatnék, mint azon körülményre: hogy Lajos király testvérét hitvesül birja, még azon esetben is erősebb az ő joga Isten előtt mint uradé. Bennünket mi illet, mi Lajos királyt megöltük, fejdelmi székét elfoglaltuk, abban lakmároztunk és aludtunk: Magyarország a mienk. Mert azok botorúl cselekesznek, kik

mondják, hogy koronáik által válnak királyokká a királyok. Az arany, a drága gyöngyök nem uralkodnak, hanem a vas, a szablya, mely engedelmességet ró a nyakakra. S mit a szablya szerzett, azt a szablya által kell megtartani; és a mit az erőszak elfoglalt, az csak erőszak vagy szerződések által szállhat másra. Tanácslom tehát, hogy lehető legnagyobb tiszteletet tanusíts uramnak, mert amaz ország az övé; az ellenkezőnek bebizonyítására ne vesztegessed idődet. Tudjuk, minemü hatalommal bir urad; tudjuk, mennyire van Magyarország általunk kizsákmányolva, egészen a fizetési tehetetlenségig; tudjuk, hogy a rendek nagyobb része Ferdinandhoz állott; tudjuk, hogy urad visszavonult hadai elől. Azért ragadja meg urad császárunknak öltönyujját, ismerje őt urául, akkor birni fogja az országot, tőlünk fogja birni, s olyatén segéddel, mely nemcsak Ferdinandot, hanem Ferdinand barátjait is porrá őrli. Az ő bérczeiket paripáink patkói rónává fogják lapítani. Ezen értelemben tehát biztosíthatod uradat az országlásról, biztosíthatod a császár barátságáról, biztosíthatod testvéri hajlamomról; ezen feltétel alatt urad királysága fenn fog állani. Lám, ha nem vetik magokat közbe a velenczei követek s ama köztársaság herczegének fia, kihez, tudom, szintén volt leveled: a lefolyt nyáron felfaltuk volna mind Ferdinandot mind uradat, mert ha ketten veszekednek egymással, mindig gyönyörü alkalom kinálkozik a harmadiknak. Én a rumeliai hadakkal s a jancsároknak egy részével Dunán innen működtem volna Ferdinand ellen, társam Ajász pasa pedig az országnak másik felében a te urad ellen, magához vévén természetesen a moldvaiakat és nehány ezer tatárt. S hogy Lengyelországból egy szikra segítség se jöhessen hozzátok, oda is egy falka tatárt küldöttünk volna. De mi a velenczeiek, a mi barátaink kérelmére elhalasztottuk e szándéklatot; csak elhalasztottuk; meglehet hogy rögtön ott termünk, s tenkre teszszük könnyü szerrel a két fejdelmet, kik már kifárasztották egymást. Tanácslom tehát: kérd adományul

az országot uramtól; kérd, hogy ne vegye rosz neven uradnak késedelmes voltát. Mondd, hogy a te urad az ő öltönyujjának árnyéka alá kivánkozik; igérj adót neki, az öszlet felemlítése nélkül, mint melynek mérséklése az én dolgom leszen. Ha e szerint cselekszel: czélt fogsz érni. Ha urad a maga erejébe, a maga kincseibe bizik, akkor, meglásd atyafi, tapasztalni fogja: hogy nehéz, vizet meríteni azon kutból, melyben nincsen viz; hogy elszakad a húr, melyet örökön örökké pengetnek.

Beszéded hosszu volt, válaszola a követ, mindent emlékezetben tartanom szintén lehetetlen. Mondád legelől: hogy uram nem öröködés útján, nem a királyi vér jogán, hanem egy felekezet által felkaroltatva tett szert a koronára. Helyesen mondád, hogy uram számára, nem lévén királyi vérből való, nem nyilhatott meg az öröködés; ez áll, de áll más részről az is, hogy Lajos magvaszakadásának miatta, az én uram közakaratból választatott, koronáztatott királylyá. Öröködési alapon Lajos nagybátyjára, a lengyel királyra szállott volna a korona. De Lengyelország királya, a helyett hogy ilyetén öröködést magának igényelne, uram, királyom koronázására követeket küldött*), kik neki szerencsét kivánjanak az országláshoz. A nők nálunk, azonképen mint nálatok, nem öröklik a főhatalmat. Ennyiben tehát Isten és emberek előtt uram ügye igazságosnak fog ismerszeni. Mondád továbbá, hogy Ferdinandot az urak másik, nagyobb része hivta meg Magyarországba. Igaz, voltak nehányan, kik mindjárt Lajos halála után Ferdinandhoz állottak, azok t. i., kik a veletek kötendő békét mindig ellenezték, de nem voltak annyian s nem olyasok, hogy őket országos felekezetnek lehetne mondani. Mondád azt is, hogy mivel megöltétek Lajost s elfoglaltátok Budát, azért tietek az ország. Ha az volt akaratotok, hogy Buda a tietek maradjon, akkor

*) Felebb láttuk, hogy Zsigmond követei nem voltak jelen a koronázási ünnepélyen.

Budát más állapotban kellett volna hagyni, olyasban, minőben Kairót, Damaszkust, Rhodust hagytátok: felgyújtva, kifosztva, elpusztítva. De ti illetetlenül hagytátok a várat, bántatlanul, s onnan ijedtségből rögtön kitakarodtatok. Budát elfoglalni nem volt nagy dolog, s bizony különös volna ebből azt következtetni, hogy Magyarország királya tehát hűbérességre kötelezteti császárod irányában. A tanács pedig, melyet adsz, hogy urad öltönyujjához kapaszkodjék az enyim, az becsületére válnék a te császárodnak, de nem az én királyomnak. Micsoda? azért, mert egy ízben becsaptatok Magyarországba, s mert egykét várat elfoglaltatok Szerémben, azért már tőletek függjön, már nektek adózzék Magyarország királya? ő, ki sorra nézve a harmadik az öszves keresztyénség királyai között, gazdagságra, hatalomra nézve az első; ő, ki előbb több ízben győzte meg mind a ti császáraitokat mind a mieinket; ő, ki adózásra kényszerítette a velenczeieket; ő, ki más tartományokon kivül Csehországot, Ausztriát birodalmához kapcsolta, ő most adót fizessen nektek? Mátyás király viszályban élt Fridrik császárral, s Mátyás ügyei roszabb karban állottak mint jelenleg az uraméi, és ő rövid idő mulva mégis felülkerekedett. Azt pedig, hogy Ferdinand hadai elől hátráltunk, azt szántszándékkal tettük, mint kik nehézkés lovait, vasas embereit ezáltal kifárasztani, kibőjtölni remélhettük. Most, Isten segítségével, majd más hireket fogtok hallani. Én ide jöttem, hogy köztünk s köztetek kölcsönös szeretetet, békét, barátságot, frigyet eszközöljek: mi ha meg fogott történni, Ferdinand ellen egész kézzel vonandjuk fel az íjat, nem, mint eddig, csak két újjal, mert uram a hatalmasabb ellenséggel, veletek volt foglalatos. Akarunk barátaitok barátai, elleneitek ellenei lenni. S te ezt keveselled Magyarország királyától, ki még Lengyelország királyát is fogja nektek szövetségesül szerezni? Az adóról pedig hallgassunk, mert az én fenséges uram, királyom, nemcsak mostani ellenségére, de sőt lovászára is inkább szállítaná az

országot, mintsem hogy azt nektek adózóvá tegye. Azért ha nem kell a szövetség, melyet magammal hoztam, adjatok útlevelet, hogy merre jöttem, arra vissza is mehessek.

Hosszasabb hallgatás után monda a nagyvezír: Üljünk közelebb egymáshoz, hogy szertartások nélkül, kényelmesen folyjon az értekezlet*). Kérlek, mondd nekem, mi végre kellene letennünk jogunkról Magyarországra? mi hasznot meríthetnénk az általad ajánlott szövetségből? Tudnod kell ugyan is, hogy a kit magához kapcsol uram, azt kegyességének és barátságának ölében annyira ápolja, miszerint még egy porszemmel se gyengüljön. Ha királyodnak adjuk az országot, ha vele szövetségre lépünk, barátjainak barátjai, ellenségeinek ellenségei leszünk. Nemde mihelyest felhivatunk általa, segitségére kell lennünk, segitségére jelenleg Ferdinand s az ama világrészben hatalmas németek ellen, kikre támaszkodik a ti császártok, kikre támaszkodik a franczia király, kikre támaszkodnak a velenczeiek, ha nagyobb valamit akarnak végrehajtani. Gondold meg, mennyi idejébe fog ez uramnak kerülni, még pedig nemcsak egy hónapig, nemcsak egy évig tartó küzdelmekbe. S az én uram ezt haszon, felsőbbség és adó nélkül tegye, egyedül csak urad barátságáért? Ez drága barátság, uram nem akarja megvásárlani. És a te urad ki ellen fog nekünk segédet hozni? A Perzsák ellen? azok nagyon távol esnek tőletek. S ellenök nincs is szükségünk senki segédére, mert birodalmuk felét már meghóditottuk, s ha nincsenek egy hitvalláson velünk, végök volna már régen. Mondd, hol leszen segédünkre a te urad? s barátságaért odaadjuk neki a mi Magyarországunkat, és annyi erőhatalommal keljünk segédére?

Mondd nekem, folytatá, ha történetesen ti vagytok oly hatalmasok, minők mi vagyunk, és ha a mi követeink olyas

---

*) Jovius szerint (Histor. sui temp. l. XXVIII.) Ibrahim és Laski tolmács nélkül, illír nyelven értekeztek egymással.

inditványnyal jönének hozzátok, minővel te most hozzánk jöttél, mitevők vagytok velök? felakasztanátok őket, mert hiszen jól emlékezünk, mit követett el Lajos egyik emberünkkel, ki vajmi nagy úrtól küldetett hozzá és ki semmi roszszal sem illette őt.*) De hiszen lakolt érette a jámbor király, s én bizony sajnálom sorsát. Csudálom, hogy eszélyes ember létedre menevédlevél nélkül jöttél ide, ezzel a te makacsságoddal, ezzel a drága barátsággal, melynek itt nem akar vevője akadni. Fogadd tanácsomat, hódolj uramnak és igérj adót neki; mert máskülönben sem urad sem Ferdinand nem fogják birhatni Magyarországot. Láttad az utat, melyen minnapában Magyarországba mentünk; nemde kevés a fű, mi rajta nő? Most, ha szükséges lészen, még nagyobb készülettel fogunk jőni, mert akkor egy ellen indultunk, most indulnunk kell kettő ellen; Budából Konstantinápolyt csinálunk, öszves birodalmunk székhelyévé alakítjuk; a tatárokat pedig Lengyelországra fogjuk küldeni, és olyas hatalommal leszen urunk fellépő, minőt még fül nem hallott, szem nem látott eddiglen. De én most nem török módon szólottam veled; beszédünk rövid szokott lenni, karunk hosszú; — s elfakadt nevetve.

Követni fogom szokástokat, — monda Laski — rövid leszek. A mely családapa a nyári hónapokban fát keresgél, annak a téli hónapokon jár esze, midőn majdan szükség leszen tüzelleni. Meglehet, hogy uram barátságának, szövetségének a jelen pillanatban nem sok hasznát vennétek, de a jövendőre is szokás tekinteni barátság, szövetség kötésekor. A ti hatalmatok rendkivüli növekedése egyetlen egy keresztyén fejdelemnek sem lehet ínyére, s erre nézve mondhatnék neked holmi dolgokat, ha nem tartanék attól, hogy fenyegetésnek veszed s megharagszol miatta. Menevédlevél nélkül jöttem ide, igaz, de erényedben, hiredben nevedben rejlik számomra a biztositék.

---

*) V. ö. Verancsics Antal összes munkáit II. k. 152 l.

Francziaországban levén, hallottam, hogy nehány foglyot, kik Lajos királyt oltalmazandók, egyenesen urad fejét s a tiedet keresték szablyájokkal,*) szabadon bocsátottál, sőt hogy díszöltönyökkel, paripákkal, pénzzel láttad el őket. Ezen tett nagy dicsőséget szerzett ottkünn néked, s én emberségedbe, nagylelküségedbe vetvén bizodalmamat, idejöttem szablya nélkül, de hozván szivemben őszinte hajlamot, melyről feltettem, hogy kedves leszen előtted. Ha, mint rebesgetik, Károly császár, Anglia és Francziaország frigyre lépnek egymással, akkor még a halottak is ellenetek fognak támadni. Nem tagadom, hogy most mi vagyunk szükségben, mert nagy feladás volna, egyszerre mind uraddal mind Ferdinanddal hadakoznunk; de talán nincs oly távol az idő, mely veletek is fogja az általam inditványozott szövetséget saját érdektekben járónak látatni. Mondtam már számos ízben: adót nem kaptok tőlünk. S ha akartok általunk tiszteletben tartatni — mondád, hogy urad szemében elsősége van a tiszteletnek a haszon felett, — adjátok vissza uramnak, mit Lajos király idejében, mit e napig Magyar-, Tót- és Horvátországokban elfoglaltatok, akkor az én uram mindig tisztelni fogja a tiedet, akkor leveleiben őt mindig nálánál nagyobbnak fogja vallani, akkor őt gyámjának fogja ismerni. Ha urad nekünk visszaadja az elfoglalt helyeket, hármas hasznát fogja látni. Először: számot tarthat a magyarok állandó, engedelmes barátságára. Másodszor: a magyar királyok őt náloknál nagyobbnak, őt gyámjoknak fogják ismerni. Harmadszor: ezen nagylelkü eljárásod által magadhoz fogod hajlítani a keresztyén világot. Miért birsz oly hatalommal, hogy a császár császárjának mondatol? Azért mert roppant belátással bírsz; fel kell tehát tennem, hogy nálamnál sokkal jobban látod a veszedelmeket, melyek birodalmatokat fenyegetik. De bocsánatot, hogy ily hosszas voltam.

*) A mohácsi ütközetben, mint Hammernál, török forrásokból olvassuk, s mint Verancsics is említi, de ki Ibrahim kegyelmes eljárásáról semmit sem tud.

Tudod min nevettem? kérdé Ibrahim a követet. Nevettem azon, hogy tőlünk visszakivántad foglalványainkat. Körmeink, atyafi, élesebbek a sólyoméinál. A mire kezünket teszszük, az kezeinkben marad, hanemha elvágják ujjainkat. Nekünk hosszu kezeink vannak, nektek sovár szemeitek. Nándorfehérvárat akarod? bizony álmadozol! Nem is merem császáromnak elmondani; de tőlem ne félj, bennem vetett bizodalmadnak nem fogod kárát vallani.

XXVIII.

December 29-én Ibrahim engedelméből Gritti meglátogatta a követet. A nagyvezír meghagyta néki, ügyekeznék Laskit némi adó felajánlására hajlítani, de ő ellenkezőleg távozásakor e szavakkal vett bucsút: Jól történt, hogy keményen viselted magadat ez ügyben; én holnap találkozni fogok a nagyvezírrel s azon leszek mindenkép, hogy az adó felajánlásának káros voltát éreztessem vele. A magyar nép ezt iszonynyal fogná megérteni; miatta a keresztyén hatalmasságok távol esnének János királytól; sőt maga Ferencz király is kénytelen volna tőle segédkezét megvonni; — ez volt az alap, melyen Laski folyvást ellenezte a követelést.

1528. január 2-án Gritti hírt hozott, hogy Ibrahim felhagyván az adó sürgetésével, most elégli, ha évenkint követ érkezik Magyarország királyától a portára tizezer forint értékü ajándékokkal. Szabott időben szabott ajándékot hozni, — válaszolá Laski — annyi, mint adót fizetni. Továbbá elkerülhetlenül szükséges, hogy a Szerémséget adja vissza a porta, ha szilárdnak óhajtja a két nemzet közt a frigyet. A magyar urak közűl külön mindenik Szerémben birtokra ügyekezett szert tenni az odavaló bor jósága miatt. A főpapok közűl kivált a kalocsai érsek ott sokat fogna veszíteni, s másrészről a porta nem sok hasznát venné Szerémnek: jelesebb várak ott nem lévén. Hogy Gritti egy nézetben legyen vele, Szerém kiadatása

esetére püspökséget igért neki a követ, s egyelőre három, négy ezer forintot; igérte pedig irásban.

Gritti két nappal később Ibrahim makacsságát emlegette a követ előtt. Jánost kiűzték Budából, kiűzték Erdélyből, monda a nagyvezír, nem könnyü feladás őt még dijért is segíteni. Szerémben már sok a mecset, s a hol egyszer gyökeret vert a mohamedanus vallás, ott a császár mint a hit fővédője, köteles annak fentartásáról gondoskodni. A Dráva igen alkalmas határszél, a viz teljesen elkülönítvén egymástól a két nemzetet, a surlódásoknak elejét veendi.

Laski most késznek mutatkozott évenkint ajándékok küldésére, ha Szerém elébb vissza fogott kerülni a magyar koronához; ellenkező esetben eléglette, ha minden ötödik évben jő magyar követség ajándékokkal Konstantinápolyba; hogy pedig eleve meghatároztassék az ajándékok értéke, arra nem akart állani, azt folytonosan ellenzette.

Ilyes értelemben nyilatkozott januárius 12-én a nagyvezír előtt. Gondolám, válaszolá ez, hogy már megfeledkeztél Szerémről, de látom, még szádban a szerémi bornak édes íze. Mondád, hogy Szerém birtoka pénzerőnket fogyasztja, nem hogy öregbítené. Jól mondád. Most évnegyedenkínt ötvenhat ezer aranyat költünk a Szerémségre, s onnan még egy oszporát sem küldtek a nagyúr tárházába. De mi ez oly úrnak, minő az enyim, s lenne bár tízezer annyi. Ilyesmit még csak említenem is előtte, veszedelmemre lehetne. Mindazáltal holnap sétaközben, vagy holnapután vadászaton talán szót teszek felőle; gyanítom, hogy sikeretlenül. Ő hitvallásunk védője, s hir szerint Ferdinand most arra küldvén hadait, találkoznának, kik rebesgetnék, hogy a Szerémség azért adatott urad kezéhez, mert az én uramnak nem volt elégséges ereje Ferdinand ellen oltalmazásához. Ha mindamellett czélt érnél, ez esetben évenkénti követséget, még pedig nem ajándékkal hanem adóval kell küldenetek.

Laski magasztalta a nagyvezírt, ki mindenható létére oly szerényen nyilatkozik befolyásáról, s kinek most reményt nyujtott, hogy a lengyel király is szövetségese leszen a portának, ha Szolimán meghallgatja János kivánalmait.

Atyafi! kiáltott a nagyvezír, essél előbb által megbizatásod első részén, uradnak a nagyúrral szővetkezésén; ráérünk aztán a lengyelekről is szólani, kik roszul tartják meg a fegyverszünetet. De könnyü lesz őket e miatt lakoltatnunk: Krakó nem Rhodus.

Laski azzal mentegetődzött, hogy kötelességévé tétetett, Magyarországot csak azon esetre svövetkeztetni a török birodalommal, ha Lengyelország és a porta között biztosnak látja a barátságot.

Másnap a szultán vadászni ment, s midőn január 17-én vizszajött Ibrahimmal, ez Gritti által tudtára adta Laskinak, hogy ura kénytelen megtartani a Szerémséget, mert Ferdinand már hadakat küldött a szerémi várak visszafoglalására. Ha a nagyúr Ferdinandot meg fogta győzni, akkor Jánosnak szabadságában álland, ismét szót tenni Szerémről. Menjen most Laski ujból a többi vezírekhez, sürgesse ott kirekesztőleg a szövetséget és a segédküldés szükségét, még pedig válogatott szavakkal, nem nyers beszédben.

XXIX.

Musztafa január 18-án szivesen látta a követet, ki, mint mondá, már többször fogott volna nála tisztelkedni, ha nem tudja őt betegnek.

Köszönöm, viszonza a beteg, s ne vedd rosz neven, ha minap heveskedtem, akkor még nem ismertelek. Ibrahim pasa elmondott nékem mindent. Az adó ellen alapos okokkal küzdöttél, s a minek eligazítása még hátra van, az csekélység. Mi azt akarjuk, hogy a magyar király évenkint látogattassa meg urunkat követtel, szabott értékü ajándékkal. Te csak öt

évről öt évre igérsz követséget, s olyatén ajándékkal, melynek meghatározása uradtól függjön. Öcsém! gondold meg, amaz ország fegyverjogon a mienk; királyát megöltük, királyi székét elfoglaltuk, megfutamodott uradat ide csak nagy költséggel, tetemes időveszteséggel hozhatjuk vissza. Fogadd tanácsomat, mely mintegy közvetíti a kétrendbeli inditványt. Küldjön a te urad minden második évben követet a portára, tízezer forintos ajándékkal; ha ezt megigéred, urunk barátja leszen uradnak. Mondád azt is Ibrahim pasának, hogy fogadja urunk a lengyel királyt is barátjává. A lengyel király, tudod, sokkal kisebb a magyarnál; hogy' lehessen tehát vele adó nélkül barátságra lépnünk? Midőn ezelőtt két évvel itt sürgette a fegyvernyugvást követe által, ennek szemében olvastuk adózási készségét, ha akarjuk. Szándékunkban is állott őt fegyvernyugvás nélkül visszaküldeni, üzenvén általa urának, hogy fizessen adót, ha békét akar, és küldvén vele a rumeliai beglerbeget ötvenezer emberrel, kik Moldvában egyesülvén a tatárokkal, várnák be a feleletet. De utóbb helyesebbnek látszott, előbb Magyarországot támadni meg, a gazdagot és hatalmast, s aztán menni a lengyelekre. Zsigmond király, te és én azonegy fajbeliek vagyunk: én bosnyák, ti lengyelek; megesett szivem amaz ország sorsán, melyet mindig és mindig pusztít parancsunkra a tatárság, akartam alkalmat nyujtani a lengyeleknek, hogy adófizetés által segítsenek magokon. Királyaik előbb adóztak a tatároknak, ezt magok a tatárok, a mi rabjaink, tudomásunkra juttatták; a jelen király eltörölte az adót, mert sükerült neki, egy ízben győzelmet venni a muszkákon. Ha adóztak rabszolgáinknak, miért ne adóznának a mi urunknak? Küldjön tehát a te urad minden második évben követet és ajándékot, Lengyelország királya pedig küldjön adót.

Ne szabjatok oly alkupontokat, monda Laski, melyek miatt lehetetlenné válik a szövetség megalakulása, vagy melyek miatt, ha megalakul, nem lehet tartós, mert uram ezáltal megfosztatnék

a francziák barátságától, elzáratnék a más hatalmasságokkal való frigykötéstől, s örök gyalázatot vonna magára az összes keresztyénségnek előtte. Mi szükség van az ajándékokra, mi szükség a követekre? Az én királyom tudja, hogy a ti uratok a világ valamennyi fejdelmei között a leghatalmasabb, kinek barátsága értékesebb előtte bármely más fejdelem barátságánál, kit különösen fog tisztelni, kinek oldalánál akar küzdeni mindenki ellen, legyen az bárki. Mire való tehát az adókivánás, mire való az adót palástoló ajándék? — A mi illeti a lengyel királyt, az a tatároknak sohasem fizetett adót, hanem háboruban állván a németekkel s a muszkákkal, tatár zsoldosokat fogadott, kiket a háboru lefolyása után haza bocsátott ismét. Csudálom, hogy Lengyelországról fitymálva szólsz, pedig az kétszer nagyobb mint a ti europai birodalmatok, kétszer nagyobb mint Magyarország. Lovassága, gyalogsága egyiránt hatalmas. Mátyás király kivált a lengyeleknek köszönhette győzedelmeit, lengyel zsoldosai tizenkét ezerre mentek. A lengyelek nemrég egész Prussziát elfoglalták a németektől; a lengyelek a muszka hadakat, nem egyszer, mint mondád, hanem több ízben tették tönkre. Uram ez okon lépett szövetségre a lengyel királylyal, ez okon akarja őt a ti uratokkal is szövetkeztetni.

Musztafa mosolygva és hallgatva ült huzamosabb ideig, végre monda: Bizony, még véleményedre téritesz, öcsém. — Aztán, sisakot hozatván, melyet „helmelin“-nek szoktak nevezni, kérdé: Ekkép felfegyverzett lovasa hány lehet Ferdinandnak? Annyi, volt a válasz, mennyit jövedelmeiből fizethet, talán tizezer. — S ilyes fegyverzete van mindnyájának? — Ilyes; mert a németek, francziák, lengyelek, csehek, a mint magok fegyverkeznek, úgy szokták zsoldosaikat is felfegyverzeni. — És gyalogjainak számát mennyire becsülöd? — Szintén tizezerre. — Könnyü lovassága hány ezerből áll? — Ötezerből. — És urad hol akar vele megütközni? — Uram

szeretné, ha Ferdinand serege általköltöznék a Dunán; akkor mód volna azt ama sivatag földre csalni, melyet a Tisza s Duna között elpusztítottatok; akkor örökös járás-kelés, csipdezés, takarmány-elvonás által előbb kifárasztaná a hadakat, s csak aztán ütköznék meg velök. — És mi, feltéve, hogy ellene indulnánk, közösen veletek, vagy különválva fognánk működni? — Jobb lesz, különválva; mert egy az, hogy vallás dolgában különbözünk egymástól; aztán, a hadviselésre nézve más véleményen lehetnénk, mi könnyen surlódást idézne elő. — Kössünk elöbb szoros szövetséget — e szavakkal zárá be az értekezletet a pasa — akkor nem lesz nézetkülönbség, mely bennünket megháboríthasson. Meggondolom a mit mondottál, és holnap, ha máskülönben nem lehet, e nyoszolyán fogom magamat urunk szine elébe vitetni. Ibrahim ugyan nagy kegyelmében van, s vadászatokra is elmegy vele, mint látod; de a közügyeket mi illeti, annak van nagyobb befolyása, ki jobb tanácsot tud adni. Én meglett ember vagyok, én a császár testvérét birom nőül, én nem vagyok tekintély nélküli ember uram szemében: azon leszek, hogy tehessek valamit a te urad ügyének foganatositására.

Másnap, január 19-kén, Laskit Ajász pasánál találjuk. Hogy tetszik neked Ibrahim pasa? hogy tetszik neked Musztafa pasa? hogy tetszenek neked a török szokások? hogy tetszik neked fegyvertárunk? hogy tetszenek neked tüzéreink? — ezek voltak kérdései, és Laski mindenik kérdésre azt felelte, hogy ‚nagyon.‘ Ajász Ibrahimnak teremtménye lévén, Ibrahimmal tartott a divánban mindenre nézve.

XXX.

Január 26-kán Laskit magához hivatta a nagyvezír. Nemde, másnak találtad Musztafát? monda neki. Ugyancsak feldicsért a nagyúr előtt.

Másnak találtam; de azt nem csudálom, mert olyan ő, minőnek te akarod, kitől mindenben függ, mint látom. Hogy pedig magasztalt a császár előtt, annak nem sok hasznát fogom venni, ha te is ő is megátalkodva emlegetitek az adót, a követküldést. És csakugyan, méltóságos pasa, viszonzod-e te uram barátságát hasonló barátsággal? testvéri szeretetnek-e jele, hogy annyira húzod halasztod az ügyet? minek az az ajándék-, az a követküldés? Hiszen az én uram önmagától olyan, uratok irányában, minőnek látatni akarjátok a világ előtt kettejök között a viszonyt. Uram kész a ti fejdelmeteket a föld leghatalmasabb fejdelmének ismerni; uram, ha látni fogja, hogy hajlama kedves a tietek előtt, nemcsak Magyarországot, de saját vagyonának is felét, s mi több, életét is kész uratok rendelkezésére állitani; uram önként fogja a tieteket mindig magánál nagyobbnak, maga előtt valónak ismerni. Mit akartok még egyebet azon királytól, kinek országát ti pusztítottátok el, s ki a mult éven át fekete ruhában gyászolta a feledhetlen testvért, ezt pedig ti öltétek meg. Felhagytatok már az adókövetelléssel, hagyjatok fel azonképen az ajándékok sürgetésével. Bocsássatok engem vissza uramhoz, ki mindkét szemével néz előmbe, mert felteszi, hogy az esdett szövetséget hozom neki. Küldjön méltóságod már valahára a császár elébe, kinek köntösét mindkét kézzel fogom megragadni, el sem ereszteni addig, mig czélt nem értem. Ismerem én a fejdelmeket, ők olyanok, mint az oroszlánok, ők nem szokták azokat eltaposni, kik magok magokat megalázzák előttök, sőt azokat ápolják és felmagasztalják. Nem jöttem én ide azzal a dühhel és gőggel, melylyel az előbbeni magyar követek szoktak jőni, mit uram soha sem helyeslett. Én annak tiszteletére jöttem, ki tiszteletemre méltó, s kit azon esetre is, ha békére, frigyre nem lép velünk, uram a legdicsőségesebb halandónak fog tartani mindig. Kérem méltóságodat, nyújtson alkalmat, hogy a császári felséggel szólhassak, kiről felteszem, hogy sokkal kegyesebb, mint némelyek hiszik.

Tehát annyira bízol a császár kegyelmességébe, miszerint hiszed, hogy szavaidra elfogadó leszen urad terméketlen barátságát? Bizalmad, mondhatom, nagy és dicséretes. Nem tudom, mily őrszellem*) tudatta veled fejdelmünk természetét: ő szelid, és hívei iránt oly kegyes, hogy azoknak javát inkább ügyekszik előmozditani mint saját magáét. Holnap szólani fogsz vele. Ne félj tőle; tégy oly szép bókot előtte, minőt tudsz, és válogasd meg minél jobban a szavakat; egyébiránt én leszek a valóságos tolmács. Készülj tehát holnapra; én valamennyi csauszszal foglak kisértetni, hogy annál nagyobb becsülést tanusítsak urad iránt.

Mióta a gyermekkorból kiléptem, — válaszolá a követ, — mindig fejdelmi udvarokban forgolódtam. Ismerve a fejdelmek nagylelküségét, tőlök kevésbé félek, mint másoktól. Nem fogok reszketni urad előtt; nekem szokásom hímezés nélkül szólani a fejdelmekkel.

XXXI.

És január 27-én csakugyan jött egy falka csausz, a császár palotájához kisérni Laskit, ki leszállván lováról, a vezírekhez vezettetett. Ezek csak ketten voltak: Ibrahim és Ajász; Musztafát betegsége honn marasztotta, de amazokon kivül még az anatoliai beglerbeg volt jelen.

Kérdésökre, mily beszédet fog a császárhoz intézni, ekkép válaszolt:

Dicsérem Uramat, Istenemet, ki a mi fejdelmeinket minél tovább épségben tartsa, s ki megengedte, hogy ide jöhessek, a ti nemességes divántokba. Midőn az ajtó küszöbén átléptem, jobbik lábamnak adtam elsőséget, kedvező jóslatul. Adja a Mindenható, hogy minél jobb szövetséget eszközölhessek a török

*) Czélzás, gondolom, Grittire, kinek közremunkálása kétségkivül lényegesebb volt, mintsem a minőnek látatni akarja a követ.

nemzet s az annyit szenvedett magyar nemzet között. Uraságaitok pedig, támogassák, kérem, mindkét kézzel, tekintélyökhöz és ügyességökhöz képest e dicséretes müvet. Majdnem negyven napja, hogy ide érkeztem, hogy udvaraitokat látogatni, hogy veletek értekezni kezdettem. Maradok a mellett, a mit mondtam, s a mit a győzhetetlen nagyúr előtt vágyva vágyok elmondani. Mi pedig a szavakat illeti, melyeket választani fogok, a tiszteletet, melyet tanusitó leszek, azt könnyü eddigi magaviseletemből következtetni. Tudva van előttetek hódolatos tiszteletem uratok győzhetetlen felsége iránt; tudva van előttetek, mit kivánok: ennek ismétlése merő idővesztegetés fogna lenni. Elég az: hoztam nektek Magyarország királyának kifejezhetlen indulatát, melylyel akarja, hogy nemcsak Magyarország, hanem ősi birtoka is, sőt saját személye ne az övé legyen, hanem a tietek, s hogy ezentúl semmiben se különbözzék tőletek, mint egyedül a hitvallásban. Menjünk tehát, mert nem tudom, micsoda szellem ösztönöz engem, hogy semmit se kivánjak inkább, mint látni ezen dicsőséges császári személyt, kiben a legnemesebb emberiség, a kegyelem és a hatalom egyesülvék *).

Szokásunk ugyan, válaszolá Ibrahim, előbb pontról pontra mindent meghányni, mielőtt urunk lábaihoz bocsátanók a követet, mert a miről eddiglen mindenikünkkel külön értekeztél, az nem bír annyi kötelező erővel, mint a mit velünk közösen fognál végezni. De olyas lévén uradnak indulata, minőnek mondod: eltérünk a régi szokástól, melyet különben nem örömest hagyogat a török. Menjünk a nagyúrhoz, kit helyesen magasztaltál, még mielőtt ismernéd, kit ha látni fogtál, lehetetlen lesz felérned, erényeinek hol van kezdete, hol van vége.

Mentek tehát Szolimánhoz négyen: Ibrahim pasa, Ajász pasa, az anatoliai beglerbeg, Laski és a tolmács.

---

*) Ez azon jelenet, mint már Bel is megjegyzette, melyet Szulejman titkos ablakocskából nézett, hallgatott. Istvánfi X.

XXXII.

Laski üdvezlő beszéde így hangzott:

„Jöttem dicsőséges felségedhez, küldve az én uram, a fenséges fejdelem, János, Magyarország választott és koronázott királya, s ezen ország öszves rendei által, kiknek joguk és szabadságuk, királyi figyermek nemlétében, magok köréből tapasztalt erényü s ügyességü egyént választani és emelni a királyi székre. Ama diadalmas csata után, melyben Lajost meggyőzted és megbuktattad, s mely után Budát elfoglaltad, honnan őrség hátrahagyása nélkül ismét távoztál: az ország nagyain kivül az együvé sereglett öszves nép is, érett és hosszas megfontolás után a királysággal végre uramat kinálta meg, ki, mint felséged előtt tudva van, addig Erdélynek parancsolt és nagyterjedelmü ősi urodalmakkal bírt. Mihelyest az én uram, engedve annyi kérésnek, kényszeritésnek, elvállalá vala a királyságot: eltökélé magában, haladék nélkül hozzád követséget küldeni, ohajtván, hogy koronázása kedves legyen előtted, s kölcsönös szövetségre, frigyre ajánlkozván. És koronázása után röviddel, csakugyan két ízben küldött követet, de az elsőt utközben megölték, a másikat a fekete ember fentartóztatta: íme az okok, melyek miatt annyi ideig elmaradt felségednek meglátogatása*). Midőn mult évi septemberben visszajöttem Francziaországból, hol mint követ jártam vala, engem biztak meg e tiszttel. S midőn már elindultam volna és midőn Havasalföldre le voltam szállandó, egynehány száz gyalog utamat állotta, kik, mert életemtől nem tudtak megfosztani, megfosztottak öszves holmimtól, s kevésbe mult, hogy el nem vesztem csufságosan**), De jobbnak láttam, ily nagyúr előtt, ki a követ lovait és czifraságait nem igen bámulja,

*) Ezek, mint a felebbiekből is láthatni, nem történt tények, melyek bocsánatkérésül koholtattak.

**) Ez talán szintén koholmány, mentségül, hogy ajándékok nélkül s csak kevesed magával jött a bujdosó fejdelem követe.

inkább amúgy szegényesen megjelenni, mint visszafordulni. Azért, noha már a harmadik vagyok, ki követül ide küldetett, mégis én vagyok az első, kinek Isten kegyelméből módja volt, téged színről színre láthatni. Üdvezel tehát az én királyi uram, kivánván, hogy minél huzamosabban s minél szerencsésebben uralkodjál; kivánja továbbá, hogy az ő felmagasztalása és koronázása kedvedre legyen, és felajánlja magát neked nemcsak Magyarországgal, nemcsak az ősi birtokul reászállott tartományokkal egyetemben, hanem felajánlja saját személyét is, mint ki barátjai által támogatva, minden kivánalmaidat teljesíteni fogja olyannyira, miszerint meggyőződvé lehetsz, hogy ő, országa és ősi birtoka nem az övéi, hanem a tieid; akarván veled oly szoros frígyre lépni, melynél fogva köteleztessék segédedre lenni minden elleneid ellen, s akarván minden viszályaiban egyedül a te kegyes személyedhez folyamodni. E szerint tied az én uram, tied Magyarország királya, országával és öszves vagyonával egyetemben; hogy őt királynak és a tiednek ismerjed, ez az ő s az övéinek alázatos kérelme. Egyebeket, hogy ne untassalak velök, a méltóságos pasákkal fogok tárgyalni, minők: a lengyel király barátsága, a háború, melyet az én uram Ferdinanddal visel stb.

Hálás szívvel fogadom — válaszolá a szultán — királyodnak ezen indulatát: országa eddiglen az enyim volt, nem az övé, mint melyet a háború jogán és szablyával szereztem. Értésemre esvén azonban irántam való hajlama: nemcsak reá szállitom amaz országot, hanem olyas mértékben is fogom őt ausztriai Ferdinand ellen segíteni, hogy mindkét oldalán biztosan nyugodhassék urad ezentúl. Az ő követségét és bennem vetett bizodalmát kedvesen veszem, és valamennyi szükségeit enyéimül tekintem.

Mire Laski:

Ezen emberségedért és jóságodért az én uram örökös adósa leszen neked, mint ki őt ily kegyelmesen fogadtad és

segédet önként igértél neki. Eljárásod nagylelkü és valóban császári eljárás volt. Az Úristen oltalmazzon mindörökké.

S ezzel kiment a követ, és a csauszok által szállására kisértetett.

XXXIII.

Atyafi, — monda más nap, január 28-án, Ibrahim Laskinak, midőn ez a nagyvezírnél tisztelkedett, — most már királynak fogják hívni uradat Konstantinápolyban, nem erdélyi bánnak, most már segédére fogunk menni. A mi urunk személyesen akar Ferdinand ellen indulni. Most már nem kivánunk adót, nem kivánunk ajándékokat. Biztosítani akarjuk uradnak a békét, s irj neki — folytatá, mint ha sejdítette volna a rövid idő mulva bekövetkezett szinai veszedelmet, mely Zápolyát Lengyelországba szalasztotta — irj neki, hogy ovakodjék minden ütközettől; mert ha megveretnék, az a jelen viszonyok között a császárnak is válnék gyalázatjára. Iratni fogom a frigylevelet számára, hogy visszamehess hozzá minél előbb.

Laski örömest otthonn marasztotta volna a szultánt, nagyobb török seregtől Magyarországnak járom alá kerülését, vagy legalább újabb elpusztitását látván bekövetkezőnek; s eléglette volna, ha egyelőre a nikápolyi szandzsák megyen vele, a követtel, Magyarországba; ha húsz ágyut kölcsönöznek királyának; s ha a moldvai s havasalföldi vajdáknak megparancsoltatik, hogy Jánosnak segédére legyenek, ki a szükséghez képest utóbb több-több hadakat is rendeltethessen az országba magához. De a nagyvezír úgy vélekedett, hogy Szolimánt lehetetlen volna tartóztatni a személyes hadviseléstől, mint ki „a sok tüztől már helyét se találja.“

Most már a velenczei követ is Laskit ebédre kérte magához, — Francziaországnak akkor még nem volt állandó képviselője a portánál*), — s februárius 2-kán Laskinak és

*) Rincon csak 1531-ben jött első ízben, mint I. Ferencz követe, a portához.

négy szolgájának meghozták Szolimán nevében a szokásos díszkaftánokat és a szokásos, tizezer oszporából állott pénzajándékokat.

Februárius 3-kán a követet ismét a szultánhoz kisérték, hogy elbucsuzhassék tőle.

Nem tudom mily nyelven — monda Laski — s a szónoklat mily virágaival adjak neked hálát, győzhetetlen császár, hogy királyomnak és uramnak barátságát ily kedvesen vetted, hogy oly nagy kegyességgel viseltettél iránta, hogy szóval is feldicsőitetted. Bizton várhatod mindenkorra, hogy az én uram egész engedelmességgel fogja tanusított jóakaratodat viszonozni, s hogy dicsőséged és hasznod előmozditására mindent fog elkövetni, életének és öszves javainak veszélyeztetésével is. Adja a Mindenható, hogy minél tovább élj és uralkodjál. Belém pedig, az ő rabszolgájába, kivel itt nemcsak kegyesen bántál mindenkép, de kit még fel is ruháztál, meg is ajándékoztál, belém buzgó ösztönt oltottál, kieszközölnöm uramnál, hogy ezen barátság és szövetség minél szorgalmasabban megtartassék és öregbüljön.

A szultán ekkép válaszolt:

Tudva van előtted, mi által fogja a te urad hajlamát irántam és velem való szövetkezettségét tanusíthatni. Az ő ügyei most már az enyéim lesznek; kell tehát, hogy viszont az én ügyeim az övéi legyenek. A keresztyén fejdelmek sokszor küldtek dörgő fellegeket az én elődeim s Istennek népe a mohamedanusok ellen, de villámot soha sem küldhettek fejünkre. Tanácsos volt mégis, minden alkalommal azoknak erejét fogyasztani, kik kárunkra törekedtek. Tudósítson tehát bennünket a te urad valamennyi keresztyén ügyekről, a nagyokról s a kicsinyekről egyiránt: ez leszen a mód köztünk meggyökereztetni a barátságot. Én pedig uradnak barátja akarok lenni, valóságos és tántoríthatlan szövetségese; s hogy mindig és mindenki ellen személyesen és öszves erőmmel segédére leszek,

fogadom a prófétákra, a mi nagy és Isten előtt kedves prófétánkra Mohamedre, s fogadom szablyámra.

Mire Laski:

Uram megüzenendi fenségednek az ujságokat, nem a mindenki előtt tudva levőket, minőket a kalmárok szoktak hozni, hanem a legtitkosabbakat. Én pedig esküszöm az élő egy Istenre, s megváltó Jézusunkra, ki szintazon egy Isten, és igérem, hogy az én királyom és uram, Lengyelország királyának kivételével, barátaidnak barátja, ellenségeidnek ellensége leszen. Itt pedig, fenséged lábainál hagyom, uram parancsából, Gritti Lajost követünkül és ügyviselőnkül, kiben felséged azonkép bízhatik, mint enmagamban*).

XXXIV.

A nagyvezír Laskit biztosította, hogy a fegyvernyugvás két évre meg fog újítatni a lengyel királylyal, kinek tehát módja leszen, részéről is segédére lenni János királynak; s végre, 1528. februárius 29-kén elbocsátotta a követet, ki urának nevében irott oklevél által is megesküdött Szolimánnak, s ettől viszonzásul következő okmányt vitt meg küldőjének:

Az ajándékok és kegyelmek ama fő osztogatója, a teremtő Isten, ki nagy és hatalmas; és az isteni gondviselés adományozásából mindkét paradicsom szultánja, s ezen gömb valamennyi országainak kormányzója, és a másik világrész feje; s a hadak fővezére, ő, a ki prófétánk Mahomed, s ki felett legyen mindig a magasságos isteni kegyelem áldása, szeretete; és az ő jóakaratjából, barátjai, a négy tanár és négy titkár: Ebukekir, Omar, Ozman és Áli, kikkel a magasságos és nagykegyelmü Isten mindig megelégedjék, kikben mindig kegyesen

---

*) Bel Mátyás, Adparatus ad hist. Hung. 159—189. II. Laskinak eredeti kéziratából, mint mondja. Hová lett e kézirat? Ezt érdekes volna tudnunk azért is, mert Belnél a szöveg nehány helytt hibásan van kinyomtatva.

gyönyörködjék; a mindenható Isten, és az őt magasztaló minden szentek és boldogságos lelkek kegyelméből és engedélyezésével.

Én szultán Szulejmán sah, a császárok császárja, Isten kegyelméből dicsőséges, nagy és győzhetetlen konstantinápolyi császár, a királyok királya, a koronák adományozója, Isten árnyéktartója a földön, a felső és alsó oczeán uralkodója, nagyobb és kisebb Ázsia, Áfrika és Europa, Syria, Arabia, Judaea, Kanaán, Galilaea, Phoenicia, Alexandria, Egyiptom, Kairo, Aethiopia, Media, Lybia, Lamecha, az indiai és a veres tenger, a jeruzsálemi királyság, Samaria, a tiberiasi tenger, Damascus, Aleppo, a nagy Antiochia, Mesopotamia, Chaldaea, a nagy Babilonia, nagyobb és kisebb Armenia, Parthia, Perzsia, Hybernia, Georgia, a kaspiumi tenger, Trapezunt, Tauris, Cappadocia, Caesarea, Pamphilia, Cilicia, Tarsis, Caramania, Amasia, Paphlagonia, Lydia, Phrygia, Bithynia, a nagy niceai város, Nicomedia, nagy Calcedonia, és az egész nagy Anatolia, Graecia, Thracia, nagy Romania, Macedonia, Thessalia, Peloponnesus, Corinthus, Chersonesus, Albania, Bosnyák-, Bolgár-, Oláh-, Moldva-, Szittya- és Tatárországok, és számos számtalan más tartományok, országok és birodalmak ura, melyek hatalom és fegyver, a mi villámló, valóban isteni szablyánk ereje, s a mi császár elődeink: szultán Mohamed sah, és nagyapánk szultán Bajazit sah, és ennek fia szultán Szelim sah, a mi dicsőült atyánk által szereztettek, kiknek lelkeiket nyugasztalja az isteni kegyelem és irgalmasság örökön örökké.

Neked, fenséges Jánosnak, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Morvaországok sat. királyának, én, a mondott szultán Szulejman sah, a törökök győzhetlen császárja, esküszöm a magasságos Isten mindenhatóságára, es az ő mindenható istenségének szentségére, fényére és jószágára, a mennyekre, napra, holdra, csillagokra, földre, földszínre, és a szentséges Mohamedre, ősatyámra, nagyatyámra, atyámra, anyámra, és

anyám tejére, és kenyeremre, kardomra, életemre, lelkemre, és valamennyi körülmetélt muzulman üdvességére, hogy téged, hites testvéremet, tudniillik Jánost, Magyarország királyát, semmi, még legsúlyosabb szükségedben sem foglak elhagyni, habár valamennyi birodalmaim és országaim, s öszves hatalmam menne is veszendőbe és megsemmisülne; és ha bár magam, vagy csak egy, két, három, s mi már sok volna, négy körülmetélt muzulmannal maradnék mindössze, mégis tartozzam és köteleztessem felkeresni téged, és miután megtaláltalak, mondani: Ime itt vagyok, kész mindenre a mit kivánsz, kész, mindenben kedvedet keresni. És ha igéretemnek nem tennék eleget, akkor a nagy Isten haragja és az ő igazsága jőjön fejem fölébe és rontson meg engem; és a mihez testemmel érnék, mindazt változtassa kővé a magasságos Isten, és a föld ne szenvedje, hogy rajta járjak, hanem váljék két felé, és nyelje el testemet, nyelje el lelkemet. Kelt császári portánknál Konstantinápolyban, rabiet havának harmadik napján, prófétánknak kilenczszáz harminczhetedik évében*).

XXXV.

Midőn Laski a szultán segédigéretével Konstantinápolyból visszatért, Szolimántól parancs ment a moldvaiakra és havasalföldi oláhokra, hogy János királyt Ferdinand ellen támogassák. 1528. aprilis 10-én Tergovistban találjuk Laskit, honnan az nap Ferdinandnak hadat üzent: ,A fenséges fejdelemnek és úrnak, Ferdinandnak, Csehország királyának és Ausztria herczegének, sat. Laski Jeromos, Rituvár ura és szirádi vajda sat.

---

*) Egykoru másolat Verancsics Antal irományai között, Nemz. Muzeum, 2380. fol. lat. II-dik k. Reusner, Epist. Turc. A hedzsira évében hiba rejlik, mert némi bizonyossággal állíthatni, hogy ez az 1528. febr. 3-kán szóval tett fogadásnak irásbeli ismétlése. 935 dzsemaziul-akhir 20. jelelné meg pontosan a török naptár szerint az oklevél keletkezésének idejét. (V. o. Mouradja d'Ohsson VII.) Hammer kifogásai az oklevél authenticitása ellen (III. 654.) alaptalanok.

üdvezletet és keresztyén emberséget! Szokás. fenséges király. s bizony, dicséretes szokás, hogy a ki ellenségévé leszen valakinek, az megüzeni neki a háborút. Én, éve már, a fenséges fejdelemnek és úrnak, Jánosnak, Magyarország sat. dicsőséges királyának, az én legkegyelmesebb uramnak szolgálatába léptem. Midőn visszajövet Francziaországból, hová bizonyos ügyben indultam volt, Magyarország körül mindenütt fegyverzörejt hallanék, csodálkoztam e tüneményen, csodálkoztam azon, hogy a keresztyén fejdelmek, megfeledkezve a török zsarnokságról, egymást mészárolják. S íme, kezembe akad egy oklevél párja, melyben Kazimír őrgróf, fenséged nevében hadat üzen az én dicsőséges királyomnak és uramnak, sőt nemcsak az én uramnak, hanem a szokáshoz képest, mindazoknak is, kik őt támogatják. Látván, hogy azok közé, mondott fenséges uramnak egyéb hűséges szolgáival egyetemben az én parányi személyem is tartozik, nem minden aggodalom nélkül, — mert Csehország kellő közepén értesültem e viszonyról — de mégis szerencsésen kilopództam fenséged tartományaiból, és épségben sükerült uramhoz eljutnom, kinél egy ideig mulatoztam, s ki, úgy hozván magával a szükség, engem aztán követül küldött a hatalmas török császárhoz, béke és barátság eszközlésére. Mert nem látszott tanácsosnak, — kivált egynémelyeknek gyalázatos elpártolása miatt — hogy azonegy időben mind fenségeddel mind a török nagyúrral álljon háboruban az én fejdelmem, ki nem szerezhetett zsoldosokat magának Németországból, honnan felséged gyűjti a magáéit, s nem Lengyelországból, melynek királya semleges szándékozik maradni felségeitek között. Ez okon, noha én már nem volnék köteles ilyetén hadi szertartásokra, — mégis magam emberségéből megüzenem fenségednek a fájdalmas hírt, hogy én fogadott népekkel, törökökkel, moldvaiakkal, oláhokkal és tatárokkal uram szolgálatára jövök. Esküszöm, hogy kelletlenül cselekszem; de látván, mint szándékozik magasságod fenséges uramnak, királyomnak igazságos

ügyét elnyomni; s mivelhogy a verembe esett ökröt ünnepnap is parancsolja onnan kivonatni az evangyéliom*): nem tartóztathattam meg magamat annak végrehajtásától, mit királyom reám szabott, mint szolgájára. Ehhez képest mind az, mit én s e népek fenséged és valamennyi alattvalói, nemkülönben azok ellen cselekvők lesznek, kik bármint segédére találnak kelni, — mindaz attól fogott elkövettetni, ki felesleges emberségből magát eleve ellenségének nyilvánította, valamint nyilvánítja is magát jelen levél által. Kelt a Targovist melletti táborban, aprilis 10-én 1528'**).

Egy nappal e levél kelte előtt, 1528. aprilis 9-én zalatnoki Hoberdanacz János, Ferdinandnak Weichselberger Zsigmonddal a Portához küldött követe, odavaló utjában Bródnál átkelt a Száván, s a török végek lovassága által fényesen fogadtatott***).

Ferdinand még 1527-nek elején Radosics Balást megbízta, keresné meg a végszendrői pasát jó szomszédság tartása iránt, s igérjen, adjon neki hatezer aranyat, ha ezáltal őt a netalán vele jó labon álló erdélyi vajdától elvonhatja, és az ő — Ferdinand — jogainak megismerésére bírhatja. Szintakkor, vagy még korábban egyik hívét — Szolimán Miklósnak nevezi — Konstantinápolyba küldötte, tudakolandót: ha mehet-e veszedelem nélkül követség Ferdinandtól a szultánhoz; és ennek 1527. aprilis 15-én kelt levele szabad jövetet menetet biztosított a követnek. „Igaz barátság eszközlésére és minden más ügyben járóknak kelőknek mindig nyitvák, a mint szentséges felségemhez illik, császári udvarom kapúi," — mondja az

---

*) Azt akarja mondani: a szükség törvényt bont: tehát bizonyos körülmények között pogányhoz is folyamodhatik segédért a keresztyén.

**) Katona, XX, 336., az egri könyvtár (valószinüleg Verancsicsféle) kéziratai ból.

***) Gévay, Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte, I. k. 2. f. 36. l.

oklevél. Ehhez képest 1527. juliusban, mielőtt a hadviselés János ellen megnyilt, utasítást készitettek Bécsben a szultánhoz menendő követ számára. Adja elő a biztos — így szól az utasítás — hogy Fridrik s Maximilián római császárok és Szolimán elődei között barátságos és testvéri viszony alakulván, annak mindkét fél hasznát látta; s hogy Ferdinand cseh királylyá koronáztatott és Magyarország királyává választatott, Károly császárnak hatalma pedig a franczia királyon, a római pápán, a többi olasz fejdelmeken s a svajcziakon vett győzelmeinek következésében megnövekedett, de hogy kebeleikben mindamellett nincsen rés az elbizakodás számára. Ők a sükert Istennek köszönik, s a világnak többi részeit nem akarják haddal megtámadni, mert irtóznak a vérontástól; és Ferdinand névszerint ez okon kész kölcsönös barátságra és testvérségre s háromévi fegyvernyugvásra lépni a szultánnal. Az illető szerződésbe iktattassa be a követ, hogy a mely magyar- és horvátországi erősségek török kézbe estek, azok fegyverszünet közben nem fognak jobb karba helyheztetni, s igérjen a Száván innen fekvő erősségekért váltságpénzt.

A szándéklott követküldés ekkor, nem tudni mi okon, abbamaradt; de midőn az $152^7/_8$-diki télen a mi Bosniából ez ideig még a magyar koronához tartozott, az is lefoszlott róla; midőn Jajcza és Banjaluka szintén török kézbe estek, s a szerémi és bosniai bégek majdnem Budáig száguldoztak: akkor — 1529. februárius vége felé — Hoberdanacz János, imént még a jajczai őrség tiszte és Weichselberger Zsigmond csakugyan követekül küldettek Ferdinand részéről, s mint felebb láttuk, aprilis elején már túl a Száván útban voltak Konstantinápoly felé. Utasításuk, mert Ferdinand most már koronázott királya volt a magyarnak, s mert Budavárból most ő parancsolt, eltért a felebb említettől. Békét és jó szomszédságot ajánlott, de a Magyarországtól elszakított erősségeket, köztök Nándorfehérvárt is visszakövetelte, igaz hogy kárpótlás mellett.

Az ügyek ez állásában szükségesnek vélhette János, hogy Laski Jeromos, ki, úgy látszik, aprilis végén találkozott urával Lengyelországban, innen haladék nélkül ismét Konstantinápoly felé siessen. Itt volt 1528. július elején, — annyi bizonyos*).

XXXVI.

Hoberdanacz és Weichselberger 1528. május 29-én látogatták meg első ízben a nagyvezírt, Ibrahim pasát, s a szokásos ajándékokat általadták neki. Harmad napra a császár palotájába vezettettek, hogy megbizatásukat a diván elébe terjeszszék. Midőn Ibrahim az értekezletnek mindjárt elején Ferdinandot királynak nevezte, sietett utána vetni: értem Cseh- és Németországok királyát, nem Magyarországét, mert Lajos életének véget vetettek a győzhetetlen császár fegyverei, s hogy neki utóda lenne, arról nincsen tudomásom. Magyarország királya Istennek is akaratjából a mi urunk, mondák a követek. S most következő párbeszéd folyt közöttök és Ibrahim között:

Tudjátok-e, hogy a törökök császárja Budán volt?

Tudjuk. Több jelenségekből még most is láthatni, hogy ott volt. Az egész várost s a szomszéd helységeket feldulta és elhamvasztotta.

S Budavár mily karban van?

Épen áll; semmi kárt nem szenvedett.

---

*) Praynál, Epistolae Procerum, I. k. 305. l. Laskinak egy levele áll I. Ferencz franczia királynak kivált a keleti ügyek ellenőrizésére Velenczében mulatozó követéhez, mely Pray szerint 1527. julius 4-én kelt Konstantinápolyban, de melynek egész tartalmából világos, hogy 1527 hibásan áll 1528 helyett. Laski az 1527-diki juliust a franczia s az angol udvaroknál töltötte, mint felebb érintettük: akkor tehát nem lehetett Konstantinápolyban; de hogy az 1528-diki nyáron itt tartózkodott, Szalaházi Tamás kanczellárnak Budán augusztus 9-én Ferdinandhoz adott leveléből is látjuk: „Kalocsán elfogtęk Lukács deákot, János titkárát, ki a törökhöz volt küldve. Megbízó levelei a császárhoz, Ibrahimhoz, Mehmedhez és Laskihoz szólottak.“

Kik a várost felperzselve, a várat pedig épségben látják, azok mit mondanak, mily okát vélik, hogy a vár megőriztetett a veszedelem elől, a város pedig végromlásra jutott?

Sokan sokfélét mondanak, de mindnyájan magasztalják a császárt és tanácsosait, hogy a királyi székhelyet bántatlanul hagyták, valószinüleg tiszteletből azok iránt, kiket e székhely jogosan illet, s kikből, az ellenségekből, utóbb szövetségesek válhatnak.

Nem bizony, hanem azon okból, mert a császár magának akarta s fogja is megtartani a várat.

De hát miért forgattatta fel a dicső városokat, Budát és Pestet, ha ilyetén szándékkal volt? hiszen az egy várnak jövedelmeiből nem fog megélhetni.

Meghagyta a császár s meghagytam én is, még pedig három ízben a hadaknak, hogy Budát, Pestet ne merjék felgyujtani, de oly roppant seregnél, minő a mienk volt, nem lehetett a fegyelmet ilyesekre nézve fentartani.

Sok dicséretes szokást láttunk, mióta török földre léptünk, de kivált egy igen szépet.

S az volna?

A félelem, melylyel az öszves birodalomban viseltetnek a szultán iránt az alattvalók. Még a legparányiabb tisztviselőnek is készséggel engedelmeskedik mindenki, mert ő a szultán nevében osztogatja parancsait.

Úgy van; és ha maga helyett pálczikáját küldené valahová a nagyúr, még annak is azonképen engedelmeskednének, mint neki magának.

Ha tehát annyira tartanak a császártól még ott is hol ő nincsen jelen, hogymint mondhatja uraságod, hogy a személyében jelen volt császár háromszoros parancsát megvetette a sereg? Annak a ti engedelmetekkel kellett történni annyival is inkább, mert Budán, Pesten a háztetők kőből voltak nem

szalmából, s mert a rombolás e műve nem hajtathatott végre egy óra alatt, ahhoz tizenöt nap is alig volt elégséges.

Ibrahim megjegyzés nélkül hagyván ez észrevételt, ekkép folytatta Hoberdanaczczal a beszélgetést:

Szerinted tehát Buda nem a császáré?

Nem mondhatok egyebet mint hogy Buda most az én királyom birtokában van.

Miért küld tehát a ti királytok benneteket ide béke- és barátságszerzésre, ha másrészről markában tartja Budát s a császár többi foglalmányait?

A mely várakat fegyverrel vett meg a császár, azokat a mi királyunk nem ostromoltatta, nem vetette magának alá. Budát pedig és a többi erősségeket magához ragadta attól, ki a koronát bitorolta, s ki megértvén királyunk közeledését, megszökött, üresen vagy roszul ellátva hagyván amaz erősségeket. Ha a császár Budát birtokolni akarja, őrséget hagyott volna benne, valamiképen ezt más várakkal cselekvé vala. Hogy birtokolni nem akarta, arról tanuságot teszen a város felgyujtása s a seregnek az országból kitakarodása.

A sereget azért vontuk ki az országból, mert előttünk volt a tél, s mert a hadak nem voltak eleséggel ellátva. De a császár bennhagyta Budavárban a maga bízott emberét, az erdélyi bánt, János vajdát.

Mi, magyarokúl, eddigelé nem tudtuk, hogy vajda uram a császár megegyezésével székelt Budán, mert midőn magát királynak hirdettette, akkor nem adta értésökre a magyaroknak, hogy a császár jóvoltából lett azzá, hanem összehíván az uraknak és nemeseknek részét, elejökbe adta, hogy nem ártana őt királynak választani, mert neki két kincse van: az egyik, melyet atyja, — a másik, melyet önmaga szerzett; és hogy atyjának kincsével rövid idő mulva mindazon erősségeket vissza fogja nyerni, melyeket a török császár elfoglalt, a másikkal, a maga által szerzettel pedig Cseh- és Németországok királya

ellen fog küzdeni, s ennek valamennyi tartományait Magyarországhoz fogja kapcsolni. A nemesek ingyen sem hitték, hogy ő ilyesmire képes lenne, s ennélfogva nem is akarták őt királylyá választani. Ekkor a vajda Tokajnak erősnél erősebb várába hiván urakat és nemeseket, halállal fenyegette mindnyáját, ha még továbbá is ellentartók lennének. Czimborái pedig felemelvén Jánost, a mint Magyarországon szokás az erdőcsőszöket felemelni, őt királynak kikiáltották; a fogoly urak és nemesek félelmökben nem ellenezték, és ekkép a János vajda hűséges kezeire bizott korona a bitorlónak fejére került. De megszabadulván a foglyok, külön mindenik megyét értesitették a történtekről, a vajda cseleiről és álnokságáról. Megértvén ezt a többi egyházi s világi urak és nemesek, késedelem nélkül Magyarország valamennyi megyéit Pozsony városába gyülekeztették, hol akkoron a nádor tartózkodott, ki első szokta szavazatát adni a királyra, mint Törökországban a jancsáraga a császárra. E gyülésen közakarattal Ferdinand választatott királylyá, ő, kit örökódési, tehát isteni s emberi joggal illet a korona, kinek ezt a közbenjött frigylevelek is biztositják, s kit császári és királyi származása azonképen mint bölcs, erényes és gazdag volta is méltóvá tesznek az uralkodásra: holott a vajda, mint nem királyi vérből való, még azon esetre sem volna méltó, hogy betöltse a fejdelmi széket, ha valóban birná mindazon kincseket, melyekkel kérkedni szokott. Ezekből kézzelfoghatólag láthatni, hogy mily állapotban volt a vajda Budán. Mi magyarok nem igen, vagy épen nem félnénk, épen nem fájlalnók, ha a császár hasonló bátorságu kapitányt hagyott volna helyettesül Nándorfehérvárott, mert akkor veszedelem nélkül foglalhatnók vissza e helyet, ágyura sem volna szükség a kőfalak ellen, mert ő, a kapitány, egyszerüen megfutamodnék.

Hoberdanacz mindig beszédesebbé lett, mert Ibrahim jól értett a diplomata fogásához: hogy hallgatagnak s tehát álnoknak ne látszassék, és mégis semmit se mondjon, kérdést

kérdésre halmozni, és addig szólaltatni a válaszadót, míg ez, saját előadásába bonyolodva rögtön sem előre nem tud lépni, sem hátra, és magát meggyőzöttnek kénytelenítetik nyilvánítani. Ennek eltávoztatására Hoberdanacz nyersesége volt még a viszonylag legalkalmasabb eszköz. Hagyjuk félbe a beszédet — monda neki végre a nagyvezír — s menjünk a császárhoz.

Az én fenséges, hatalmas és győzhetetlen fejdelmem s kegyelmes uram Ferdinand, Isten kegyelméből Magyarország királya, üdvezli felségedet, s mint szomszédjának minden jót kiván, — e szavakkal nyitá meg beszédét a követ. A tolmács ezt így adta vissza: Az ő ura ajánlja magát felségednek, mint urának, és szolgálatjait felajánlja. Hoberdanacz tudni kivánta, hogy miért mondat vele egyebet, mint a mit valósággal mondott? Az ékesszólás kedvéért, volt a válasz, s mert így jobban hangzik a császár füleinek. Szolimán haragos pillanatot vetett mind Hoberdanaczra mind a tolmácsra, s Ibrahim meghagyta az utóbbinak, hogy adja vissza egyszerüen s hiven a követ beszédét. A tolmács szót fogadott, s a követ folytatta előadását, hogy az ő ura örvend a szultán egészségének és szerencséjének; hogy ajándékokat küldött neki, vegye jó szívvel azokat; hogy tudomására kivánta adni a választást, mely reá, Ferdinandra, mint Magyarország királyára esett, s mely a szultánnak bizonyosan örömére leszen, mert hatalmas szomszédot nyert benne. Azonkivül még e levelet is küldte, melyet olvasson el felséged; majd élő szóval is hozzáadok valamit, ma vagy más alkalommal, a mint jónak fog találtatni. A szultán már egy ízben fülébe sugott valamit Ibrahimnak, ki annak következésében csodálkozását fejezte ki, hogy a követek királya magát szemben a császárral hatalmasnak nyilvánítja, holott a többi keresztyén fejdelmek szárnyainak árnyékába ajánlják magokat; most pedig nagyvezíre által értésökre adta a követeknek Szolimán, hogy őt, a császárt, fontosabb ügyek e pillanatban tova hívják, de hogy más nap őelőtte vagy biztosa előtt követségök tárgyát részletesebben fogják előadhatni.

Június 1-én Hoberdanaczot és társát magához rendeltette a nagyvezír, s elmondván nekik, hogy biztosul őt választotta a császár, Hoberdanaczot felhívta: adná elő tehát neki, a biztosnak, mit a császárnak fogott volna előadni, ha annak érkezése lett volna, őt személyesen kihallgatni. Küldetésök czélját ekkép adták elő a követek: Magyar- és Csehországok királyának, Ulászlónak volt egy fia, Lajos király, és volt egy leánya, Anna királyné, fenséges királyunknak hitvese. S midőn leányát kiházasítaná Ulászló, együvé hivta Magyarország öszves rendeit, s előadta nekik, hogy ő felbonthatlan barátságra és frigyre akar lépni urunkkal, kinek egy nővére volt: Mária. Ulászló Máriát nőül kivánta fiának, Lajosnak, oly kikötéssel, hogy Lajos magtalan kimulása esetében Magyarország s a neki alávetett részek urunkat illessék, mint törvényes királyt. Meghalván pedig Lajos király ama boldogtalan ütközetben s jogszerü utódokat nem hagyván hátra, Szepesi Jánost, akkor erdélyi vajdát, néhány czimborái királyul kiáltották ki. Urunk őt megszalasztotta, s Budát más erőségekkel egyetemben az öszves ország akaratjából, mint törvényes király, magához, kezeihez vette. Minthogy pedig urunk kanczellárja Harrach Lénárd uraságod által szabad menetet jövetet eszközöltetett ki a portánál azon követek számára, kik jó barátságot és szomszédságot fognak a hatalmas császárnál szorgalmazni, fenséges királyunk még mielőtt Magyarországot elfoglalta volna, útnak indította a követeket, de ők megbetegedtek és meghaltak. Helyettök most minket küldött ide ama barátság és jó szomszédság szerzésére; minek kiszközlése után azon leszen, hogy a szentséges atya, a pápa, és a római császár, ki tudnivalóképen urunk testvére, szintén jó barátjai legyenek a törökök hatalmas császárjának.

Ibrahim oly véleményben volt, hogy mindennek eszközlésére az volna a legbiztosabb, az egyedüli út, ha Ferdinand kimegyen Magyarországból; a követek ellenben más módot javasoltak, azt, hogy a török császár adja vissza a Magyarországtól általa elvont erősségeket.

Miféle erősségeket kivánna tehát a ti uratok magának kiadatni az én uram által?

Ezeket: Nándorfehérvár, Szabács, Szalánkemen, Pétervárádja, Ujlak, Szeröd, Attya, Rednek, Kölpén, Ireg, Szent-Demeter, Rácsa, Szörény, Pött, Orsova, Miháldi, Jajcza, Szveczaj, Banjaluka, Knín, Szkardona, Udvín, Szadvín, Novigrad, Osztrovicza sat.

Bizony csodálom, hogy még Konstantinápolyt is nem kivánja.

A mit kiván, az az övé; Konstantinápoly nem az övé, de ha joga volna hozzá, visszakivánná azt is.

S ha az én uram nem fogja visszaadni amaz erősségeket, akkor a ti uratok erőhatalommal szándékozik magát birtokukba helyezni?

Urunk rejtett gondolatjai nincsenek előttünk tudva, de ő vitéz férfiu; egyébiránt ha ellenséges szándékkal viseltetnék irántatok, nem fogott volna minket barátság szerzése végett útnak indítani.

Hogy remélheti azon erősségek kiadatását ő, kinek tudnia kell, mennyi költségébe, mennyi vérontásba kerültek azok urunknak?

Király ő felsége kész megtériteni a költségeket.

S oly szegénynek, oly alávalónak tartjátok urunkat, hogy fegyverrel szerzett erősségeit valakinek pénzért eladná? Látod-e, Hoberdanacz, ama hét tornyot, melyek telvék aranynyal?

Látom a tornyokat, de nem tudom, hogy mi van bennök, annyit azonban tudok, hogy a császár gazdag és hatalmas.

A ti királytok, úgy látom, a németekbe veti reményét?

Uraságod a franczia királytól megtudhatja a német fegyverek élét.

Te pedig tudod, mily éles a török fegyver, mi mélyen ható, mert gyakor ízben megfutamodtál előle.

Pár ízben igen, de még többször én futamtattam meg a törököket, kiknek fegyvereik nem élesebbek a mieinknél. Egyébiránt, ha uraságod nem helyesli az általunk indítványozott békeszerzési módot, mutasson mást, helyesebbet.

Én csak egy módot tudok: ha uratok Budát és Magyarországot visszaadja, akkor Németországra nézve alkudozásba ereszkedhetnénk vele.

Jelenteni fogjuk urunknak, de nem hiszszük, hogy ő egykönnyen ilyesminek elvállalására birathatnék.

A közelebb mult években, midőn a hatalmas császár Magyarországon vadászott, én, mint főkapitánya elfoglaltam Nándorfehérvárat és a többi erősségeket, s megütköztem Lajos királylyal; most ujból vettetni fogom a hidakat, melyeken Magyarországba szállítathassuk a sereget. Egyelőre azonban közleni fogom a császárral, mit értésemre adtatok; három vagy négy nap mulva venni fogjátok a választ.

Több nap folyt le addiglen; azért is, mert e közben Laski Konstantinápolyba érkezett, Magyarország felől és János királytól mindenféle buzdító híreket hozva, egyebek közt azt is, hogy Zápolya hívei kemény csapást mértek Ferdinand egyik hadára, mely Trencsén vívásával volt foglalatos. Június 28-án végre Ibrahim ismét a divánba hivatta Ferdinand követeit, és beszédbe ereszkedett velök ekképen:

Tudjátok-e, hogy uratok hadait megverték?

Nem tudjuk hol, és nem tudjuk kik.

Az erdélyi vajda hadai.

Hol és mikor?

Királytok Trencsén várát körültáborlotta negyvenezer emberrel, s a vajda harminczhatezer embere azokat megszalasztotta és minden ágyúikat elszedte.

Semmi kétség, hogy a mi urunk negyvenezer embert is indíthatna a vajda ellen, de eddig nyolcz ezernél több nem nyert alkalmazást. János pedig, ha valamennyi jobbágyai, tyukjai

és csirkéi kelnének is fel urunk ellen, még azon esetben sem rendelkezhetnék harminczezer főre menő seregről.

Minő vár az a Trencsén?

Erősnél erősebb, még Nándorfehérvár sem foghat hozzá.

Három év alatt sem fogja tehát uratok bevenni.

Huszonöt nap is elégséges leszen hozzá, mert urunknak sok tüzérei vannak, kik épen páratlanul erős várakat foglaltak el Olaszországban.

Miért van az, hogy uratok soha sem nyugszik, hogy a hol ebédel, ott nem szokott vacsorálni, hagy a hol vacsorál, ott nem tölti az éjet?

Fiatal, tehát nincs még ideje, hogy nyugodjék. A ki többet és többet akar szerezni, annak nem szabad léhán, keresztbe font karokkal nyugodni. Ha urunk elődei is a szerint cselekesznek, nem jut ilyetén pusztulásra az ország.

Mi az oka, Hoberdanacz, hogy uradnak sehol sincsenek barátjai, mindenütt csak ellenségei; s hogy ő és testvére, a római császár, mindig másmás birodalmakat akarnak elfoglalni?

A római császár és uram magoktól nem vétenek senkinek, de midőn ők még kiskoruak voltak, a franczia király örömest valamennyi tartományaiktól fosztotta volna meg őket. Isten kezökbe adta a francziát; uram és testvére őt szabadon bocsátották, holott életétől és országaitól megfoszthatták volna; de most vigyázzon magára, mert megfeledkezett betölteni a feltételeket, melyek alatt szabadon bocsátatott általuk.

S ama szegény papot, kitől a ti hitvallástok származik, azt miért vetették fogságra, miért bántak istentelenül vele? Lám, a mi főpapunk itt ül a császár tanácsában, nincs oly vakmerő, ki őt bántaná.

A római pápának nem kellene konkolyt hintenie a keresztyén hatalmasságok közé, nem kellene háborúskodnia, hanem kibékítenie egymással a hadviselő feleket, s ülnie az egyházban és imádkozni. A ti főpapotoknak annyija van, mennyiből

tisztességen elélhet és ruházkodhatik, a mienknek hatalma pedig két három királyéval is felér, s a császár csak azért szedett el tőle nehány tartományt, hogy ujból ne lázadhasson fel ellene.

Urad s a császár talán csak nem akarnak az egész világnak parancsolni, talán csak nem vélik isteneknek magokat, talán mégis tudják, hogy ők halandók?

Tudják és ahhozképést alázatosok; de megkivánják a magokét, nem a másét.

S most a szultán elébe bocsátattak a követek.

Uratok eddig még nem érezte barátságunkat és szomszédságunkat — mondá Szolimán nevében Ibrahim — ezentúl érezni fogja. Azt pedig hímezés nélkül mondhatjátok neki, hogy személyesen jövök hozzá, egész erővel és hatalommal, hogy személyesen akarom neki visszaadni az általa kivánt várakat. Intsétek őt, készítsen előre mindent: hadd fogadhasson minket, a mint illik. — Urunk véghetlenül fog örvendeni hatalmasságod személyes megérkezésén, viszonzá Hoberdanacz. Ha felséged, mint jó barát, mint jó szomszéd jő, úgy fogadtatik, mint jó barát és hatalmas császár igényelheti. Ha mint ellenség jő, fogadtatni fog mint hatalmas ellenség; urunknak e magaviselete több példából ismeretes felséged előtt is. — Levelem uratokhoz rövid idő alatt kezetekben leszen, s akkor elmehettek, — volt a szultán válasza*).

XXXVII.

E nyilatkozatot nem lehetett félreérteni: Laski most már nyugodt lélekkel indulhatott útnak. ‚Kilelt a hideg, s azért mai napig itt tartózkodtam — irá július 4-én Konstantinápolyból Velenczébe a franczia követnek — de holnap olyan a milyen egészséggel postán elmegyek hadaimhoz; kérem küldje át az

*) Gévay, az id. h. I. k. 2. f. 1—28. l.

ide mellékelt levelet a legkeresztyénebb királynak'*). S ekkor, ha nem csalódom, útnak is indult: annyi legalább igen valószinü előttem, hogy Tarnowban volt János királynál, midőn ez 1528. september 30-án Szepesvárat, Késmárk várát a várossal egyetemben, Richnót és Gölniczet neki adományozta, s őt a Szepesség örökös grófjává nevezte. Ezen oklevélben azt mondja Zápolya, hogy Laski „az egyházi és világi uraknak s az ország mindkét rendü főbb nemeseinek megegyezésével" küldetett a szultánhoz, s „oly eszélyesen járt el megbizásában, hogy nemcsak szövetséget kötött az ernyedetlen győzővel, hanem épen örök frigyet közte — a király — és Szolimán között, a magyar nemzet s a török nép között, még pedig a legtisztességesebb alapon; hogy a nyomorú-szomorú Magyarországot megmentette a fenyegetődző szolgaság elől" **).

Ki volt Laski távozása után Konstantinápolyban Zápolya képviselője, bizonyossággal nem tudom megmondani; talán Paolo Casale, kiről a németujhelyi fogoly Battista Casale 1535. május 12-én azt vallotta, hogy az ő Pál nevü testvére Konstantinápolyban volt Laskival †), talán Fekete János, kiről Szerémi György úgy emlékezik, mint Jánosnak 1528-ban Konstantinápolyban megfordult emberéről ††). Ezen követet — Franczia-országnak nem levén még akkoron állandó residense a Portánál — kivált Velencze és Lengyelország támogatták; az utóbbinak képviselője Tenczyn János lublini várnagy a Duna oláh partján fekvő Obluczicziéből 1528. november 19-én ezeket irta Chodeczki Szaniszló lengyel főurnak: „Akartam nagyságoddal tudatni, hogy én Simon és Júdás előtti vasárnap elindultam Konstantinápolyból, és ma a Dunához érkeztem. A császárral

---

*) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 305. l.

**) Wagner, Analecta Scepusii, I. 36.

†) Hatvani Mihály, Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, Pest, 1857, I. k. 251. l.

††) Wenzel Gusztáv, Szerémi György emlékirata, 230 l.

öt évre megkötöttem a fegyverszünetet, ők ezt örömest még több évre terjesztették volna ki. Ferdinand királylyal nem lépett fegyvernyugvásra a császár, sőt épen háborút üzent neki a jövő évre, s hadakat gyűjt ellene öszves birodalmában. Távozásom után tized napra elbocsátattak Ferdinand követei, miután öt hónapnál tovább szoros őrizet alatt tartattak. János király követe az én jelenlétemben jött a császárhoz; urának azt üzenték általa, hogy tartózkodjék Nándorfehérvár és Péterváradja környékén, s ott várja be a császár további utasítását" *). Hasonló levelet Chodeczki Ottónak is írt a követ, de az utóbbiban még azt is olvassuk, hogy harmad napra az ő, a lengyel követ, elutazása után János emberét is elbocsátották Konstantinápolyból.

Hoberdanacz és Weichselberger november 24-én csakugyan útnak indulhattak elvégre, s 1529. februarius 19-én Szolimán levele Ferdinand kezében volt. Az irmány sokáig olvasatlanul maradt tolmács híja miatt, s a spanyol forditás, mely reánk maradt, s mely kissé visszásnak látszik, könnyen békereményt kelthetett volna fel Ferdinandban, de Hoberdanacz és Weichselberger szóbeli előadásuk kellő magyarázatul szolgált.

Zápolya vezérei Athinai Deák Simon és Kún Gothárd 1528. septemberben Sáros-Pataknál szerencsésen működtek Ferdinand hadnagyai ellen, october elején maga a bujdosó fejdelem is Lengyelországból magyar földre lépett. A Konstantinápolyból ismételve érkezett intéshez képest, hogy az ország alsó részeiben tartózkodjék, hol szükség esetében segédet nyerhet a végek bégjeitől, Homonnán, Ungváron, Kis-Várdán, Kállón, Debreczenen, Nagy-Túron át Makóra érkezett, hol november második felében Mehemeddel, a végszendrői pasával találkozott, s honnan a németbirodalmi rendekhez az itt következő levelet intézte:

---

*) Gévay az id. h. I. k. 49. l.

„Minapi levelünkből, gondoljuk, világosan értették meg uraságaitok, mily méltatlanságokkal illetett legyen bennünket a mi ellenségünk s a közbéke háborítója Ferdinand cseh király; s ama három fő és még nehány más jobbágyaink árulása által, kiket nem épen tisztességes feltételek alatt magához vonzott, mint tört legyen igazságtalanul Magyarországra, pusztítván azt és kegyetlenkedvén benne, s éktelenül még azt is megparancsolván országszerte, hogy nevünket fejvesztés büntetése alatt senki se merje kimondani. Mi mind ezt s még több effélét nyugodt lélekkel viseltünk el, de óvásunkat megküldtük uraságtoknak, s ezzel is óvást teszünk. Szokásához képest most ismét mindenféle híreket terjeszt, mint halljuk, hogy nevünknek ártson; kérjük uraságtokat, ne adjanak hitelt nekik. Mi Isten segítségével már visszajöttünk ezen Magyarországunkba hű alattvalóink buzgó kérelmére, kiknek alkalmuk vala tapasztalni, az ő nagyszerü igéretei mint párologtak el, az ő eljárása mily igazságos és mily keresztyén, s rágalmainak mit és mennyit kell hinni; mi, visszafoglalván majdnem valamennyi végvárakat (Becsét, Becskereket és Csanádot érti, melyeket ekkor foglaltak el számára a Ferdinandiaktól a végszendrői törökök), országunk nagyobb része felett uralkodunk ismét. Valamint tehát országlásunk kezdetétől fogva s mindenkoron azt forgattuk eszünkben, hogy Magyarországunkat s a keresztyén köztársaságot békében és nyugalomban megtarthassuk és ellenségeik elől biztosíthassuk; úgy most sem töprenkedünk egyeben, s öszves erőnkkel ama czél elérésére törekszünk. Ha felhívták-e uraságaitok korábbi levelünk következésében ellenségünket Ferdinandot, hogy országunk pusztításával, magunk sértésével felhagyjon, arról nincsen bizonyos tudomásunk. Mi országunk annyi s oly siralmas, tőle, Ferdinandtól származó romjainak közepette is mindig készek voltunk bármely igazságos és méltányos igénynek megfelelni, valamint ez kétségtelenül uraságaitok előtt is tudva leszen. Ha tehát ezen ügy végre is más

fejleményt találna venni, mint a minőt várni látszik ellenségünk, azt senki másnak, csak dőre uralkodásvágyának tulajdonítsa; az igazságos biró azt fogja vétkesnek találni, ki elsőbbször nyult istentelen fegyverhez és hallatlan cselekhez, hogy a keresztyén ügy legnagyobb kárával egy szabad ország törvényes királyát trónusától megfoszsza. Ezen okoknál fogva tehát kérjük uraságaitokat, mint a szentséges római birodalom kormányzóit s a keresztyén ügy őreit: gondolják meg jól, magas belátásukhoz képest, hogy mit akar a mi ellenünk, ő a köznyugalom háboritója, s mily czélra törekszik; és rágalmainak hitelt nem adva, gondoskodjanak olyképen ez ügyről, hogy mi országunk birtokában maradhassunk, a keresztyén köztársaság pedig békét és nyugalmat ezentúl is élvezhessen. Éljenek boldogúl, szívből kivánjuk. Kelt Makó nevü mezővárosunkban" *).

János, ki eddig a németbirodalmi rendeknél azon alapon szorgalmazott segédet Ferdinand ellen, hogy e segéd őt képessé teendi, az országot a törökök ellen is megoltalmazni: valamint korábbi, úgy jelen levelét is a végre irta, hogy a német rendeket a bekövetkezendőkre előkészitse, hogy a portával kötött frigyét igazolja. Ott künn — arról nem lehetett kétsége — majd elszörnyűködnek az emberek e lépésének hallására, mely saját hivei közül is többeket megrendített. Szeréminél, a szemtanunál, ezt olvassuk: „János király meghagyta a magyar uraknak, hogy kisérjék őt lóháton azon helyre, hol ő találkozó leszen Mehemed beggel. És a magyar urak megijedvén, egymás között így beszélgettek: Nemde, jól mondottuk, hogy végre is a törökök markába juttat bennünket. Menjen, ha úgy tetszik neki, mondá külön mindenik, én nem fogok menni. — Midőn János király ezt megértette, szerfelett elszomorodott, s ostorkával kezében fel-alá járván, sohajtozva

*) Collectio actorum diplomaticorum inter Ferdinandum et Joannem Hungariae reges, quorum pleraque ex Antonii Verancii calamo profluxerunt. A nemz. muzeum kéziratai között, 1285 quarto lat. — Év és nap nincsen kitéve, de az adatok egybevetése után év és hónap iránt nem lehet kétség.

monda: Oh uram Istenem, segíts rajtam! engedd meg, hogy a törökök engem visszahelyezzenek hatalmasságom székébe, s hogy én aztán a keresztyén hitre térithessem őket! Ezt az ebédlőben mondotta, s én mellette állottam, és Osvát tárnok, és Keresi Miklós deák. És mikor a királyi felség azt igérte, hogy ő a törökök nyakát a keresztvíz alá fogja görbiteni, én azt mondottam neki: A mindenható Úristen oltalmazza és segítse felségedet. És mondá nekem a király: György atya, mondja meg a komornyikoknak, hogy fogassák be hintómat. És Boza György felkészítette a hintót. És most kérette a király az urakat: bocsátanák legaláb katonáikat vele, ha már magok nem akarnak jőni. És arra ők szivesen reá állottak, csak hogy magok ne kénytelenítessenek Jánost elkisérni. Kétszáz huszárral elment a király. Vele voltak Pöstyéni és Verbőczi és Ártándi Pál. És midőn már kiment volna Makóból, a magyar urak: Czibak Imre, Csáki Mihály, Ártándi Balás és mások elkészültek Várad felé, mert oly véleményben voltak, hogy a király már el van fogva, s hogy most majd őket fogják vasra verni. És érkezvén a király a találkozás helyére, két sátort talál vala: egyet Mehemed beg, egyet önmaga számára. S a két sátor között két pad volt, és a király, s a beg négy óránál tovább beszélgettek egymással. És a magyarok s a törökök czimboraságra léptek. És Mehemed s János együtt sétáltak a Tisza partján, s vacsora idejére ismét Makón volt a király."

Szintén annak kitüntetésére, hogy ő örömestebb nyúlt volna bár mely módhoz ügyének kivívására, mint a török szövetséghez, s I. Ferencz franczia király példájára, ki hasonlatos viszonyok között Ferdinand testvérét, Károly császárt párbajra hívta, János ekkép irt koronás versenytársának:

„János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. Ferdinandnak Csehország királyának, Ausztria főherczegének sat. Jól tudod, hogy mi a fenséges fejdelem és úr, Lajos király halála után a magyar nemzet közös

kivánságára s egyhangu szavazatával királyul fogadtattunk és koronáztattunk. Mihelyest ez annak rende szerint és törvényesen megtörtént, küldtük hozzád követeinket mint szomszédhoz, mint ahhoz, ki az akkorban Magyarországot fenyegető veszélyhez legeslegközelebb állottál; te őket visszaküldted csúfsággal. Ebből felismervén, hogy ellenséges lélekkel viseltettél irántunk, követeinket nyomban a római birodalom fejdelmeihez küldöttük, kik tanuságot tegyenek, hogy nem volt ok, melynél fogva ellenségünkké kellett válnod; te azokat nem csak megcsúfoltad, hanem még huzamosabb fogságban is tartottad, nem engedvén, hogy küldetésök helyére mehessenek. Ezek után, midőn lelkiismereted által izgattatva, mint hiszszük, tenmagadtól némi reményt nyujtottál a fenséges úrnak, Zsigmond lengyel királynak, hogy talán kibékülhetnénk egymással, akkor ama király akaratából küldtük követeinket Olmützba. De ők nevetség és gúny tárgyává vétettek, honnan eredmény nélkül tértek hozzánk vissza.“ Következik egy halmaz szidalom, s aztán a törökkel kötött frigy ekkép indokoltatik:

„Nem tagadjuk, hogy mi a hatalmas török császárral jó és keresztyén feltételek alatt frigyre és barátságra léptünk, melyet te követek, levelek és évenkinti adó felajánlása által nem tudtál magadnak kieszközölni. S tettük ezt, mert láttuk, hogy Magyarországot nem lehet másképen előle megvédeni, mint jó béke és egyezkedés által. Minthogy pedig te — folytatja a levél — a mondott császárt leveleddel, melyben Nándorfehérvár és veszendőbe ment egyéb dolgok visszaszerzését igérgetted a magyaroknak, magad ellen lázítottad; s minthogy a beállandó háborúban, melyre ő most ellened készül, veszteni fogsz mindenkép: akarunk neked eszközt ajánlani, hogy alattvalóidat megmenthessed a közel vésztől, melybe őket elbizakodásod és uralkodásvágyod vetni fogja. Ezen eszköz pedig abban áll: hogy szállj ki velünk bajvívásra. Ha pedig azt találnád mondani, hogy te erre a török császár czélzatai miatt rá nem

állhatsz, íme igérjük, miszerint azon esetre, ha megfelelsz kivánságunknak, egész erővel arra ügyekezendünk birni a császárt, hogy szándékáról lemondjon. A viadal helye egyiránti távolságra legyen mind Bécstől, mind azon városunktól, melyben mi most vagyunk, tehát a pesti gyepen. Készítsd elő mindkettőnk számára a fegyvereket, mi azokat részünkről már készen tartjuk; hadd harczolhassunk, ha a koczka úgy talál fordulni, mi a tieiddel, te a mieinkkel" *).

Ismételt szidalmak rekesztik be a levelet, melyről Verancsics Antal, kinek irományai között maradt reánk ez okmány, irva hagyta: „mód felett pórias és mosdatlan száju s hígeszü handabandaságokra vetemedett ember levele, és sokkal mocskosabb, mintsem hogy királytól királyhoz adattassék; kétlem is, hogy elküldetett volna valósággal" *).

Kétlem én is. A levél gúnyirat akart lenni, Europa színe előtt Ferdinandhoz intézve, s kihívás formájában azért, hogy az iró fejdelem a merész, elszánt kihívónak képében tünjék fel a közönség előtt, versenytársa a több mint óvatos elutasítóéban. Háború, kivált polgári háború idejében sok mindenféle okiratok kovácsoltatnak a hadviselő felek kanczellariáiban. A bécsi államlevéltárban még ma is őriztetik eredeti példánya egy állitólag Prágában 1528. szent Egyed napján kelt és Szolimánhoz intézett levélnek, mely Ferdinand királynak s Cles Bernát trienti bíbornok-püspöknek ügyetlen kéz által utánozott aláirásával van ellátva, s melyben az oklevél-koholó adót igértetett Ferdinanddal Szolimánnak, hogy gyülöletessé váljék a nemzet előtt, mely akkor még vonakodott „adó-adóvá" (adó-fizetőve) válni, minőnek utóbb Konstantinápolyban czímezték.

---

*) Katona, hist. crit. XX. k. 452—457. ll. Kelet nélkül mind itt mind Verancsics papirosai között; de a kelethely kétségkivül Lippa, s a kelet ideje valószinüleg az 1529-diki év első napjai.

**) Megjegyzem, hogy e levél két különböző fogalmazatban találtatik Verancsics irományai között.

VERBŐCZI ISTVÁN

ÉS

VERANCSICS ANTAL.

(Adalékok a XVI-dik század politikai és irodalmi történetéhez.)

I.

Frangepan Ferencz, Zápolyának a lengyel királyi udvarnál követe, 1528. január 23-án Petrikowból ekkép irt Verbőczi Istvánnak, Zápolya kanczellárjának: ‚Nem győzöm eléggé csodálni, mit akar a ti veszélyes, átkos hanyagságtok, melyhez ti, különben vajmi bölcs férfiak, oly következetességgel ragaszkodtok, mintha az volna véleményetek, hogy semmit sem tudnotok arról, mit mások rólatok végeznek, abban áll a fő állambölcseség, a fő boldogság. Én már annyi ízben adtam leveleket a királyi felséghez, adtam tekintetes és nagyságos uraságodhoz, kinek tiszte volna azokra válaszolni; én annyit könyörögtem, esdekeltem, rimánkodtam nektek, annyit róttalak, szidtalak benneteket, hogy miért nem viseltek gondot ügyeitekre, tinnen, tinnen, tinnen ügyeitekre, melyeket mi itt képviselünk, hogy miért nem tudatjátok velünk, magatok, saját magatok érdekében, mit művelők vagytok, mint folynak dolgaitok: de mind hijába. Mi legyen oka e gyáva hanyagságnak,

nehéz felfognom. Gyanítom mégis, hogy egyik e kettő közül: Ti t. i., kiket én nem akarok fából, kőből gyártottaknak tartani, de kiket talán oktondiaknak kell mondanom, vagy nem biztok bennünk, s vélvén, hogy árulókká válunk, mihelyest ügyeiteket tisztán látjuk, ezekről semmit sem akartok velünk közleni; vagy pedig — tekintetes és nagyságos uraságod engedelmével legyen mondva — fogalmatok sincsen arról, mint szoktak országos ügyek államférfiak között tárgyaltatni. Ha az első áll, méltánytalanul bántok velünk. Mi annyit fáradoztunk, annyit izzadoztunk, annyit költekeztünk eddig értetek; mi annyi ellenséget lázitottunk magunkra, vizen, szárazon annyi veszélynek tettük ki magunkat a ti érdektekben, — s tőletek ez volna érte a fizetés? Egyebet érdemeltünk. Mert nem szabad ugyan magunk ügyében itéletet hoznunk; de annyit mégis irhatok: mi urunknak, király ő felségének, se itt, se másutt nem voltunk kárára, de csúfjára sem, hanemha mennyiben ti ebbeli hanyagságtok által bennünket mindenki előtt csúffá tettetek. És részemről mégis ilyetén gyanakodásban akarom eljárástok okát látni, mert erős dolog volna, feltennem rólatok a második okot. Felséges urunk ügyei itt roszul állanak, igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már jelenleg szolgálják királyunkat, hivassanak vissza jószágveszteség büntetése alatt. Fognak-e czélt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövendője iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez azért történt, urunk ügyei — bármit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tenkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól új-új futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi királyunk megveretéséről, Bodó Ferencz úr fogságba eséséről — mely bár ne legyen valo — és annyi

egyébről, mik ha igazak-e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Mondják, hogy Radics az ő felekezetökhöz állott; hogy a mi királyunk ide s tova bujdosik nehányad magával; hogy már nyomában vannak, kik őt — mit Isten távoztasson s ellenök fordítson — maholnap kezökre kerítik. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak. S mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen, hitelt adnunk e híreknek: de nincsenek leveleink, melyekkel e hijábavalóságokat megczáfolhassuk. Leveleket költeni pedig, ahhoz nincsen kedvünk, mert egyszer, kétszer czélt érhetnénk ugyan e fogás által, de harmadízben már nem; s végre legvalóbb állitásaink sem találnának hitelt. És hogy őszintén szóljak: nem bánom, ha szegénynek tudnak noha nagy czímet viselek, de nem akarok hazugnak tudatni. Gondoskodjatok ezentúl jobban ügyeitekről, nagyobb éberséggel, mint eddiglen; fenmaradástok forog kérdésben. Én, ha Magyarországból örökre kizáratom, találok ezer helyet, hová magamat megvonhatom, hol, mint eddig, szegénységben és nyomoruságban élhetek (a követ ferenczes volt), mit osztályrészül választottam magamnak. De titeket, ha onnan kiszorultok, talán nem fognak örökségeitek, hivatalaitok Magyarország határain túl kisérni. Gondoljátok meg az Isten szerelmeért, hogy Istenben, jogban csak az éberek, csak a munkások lelnek támaszt. Urunkon, a királyi felségen nem csodálkozom annyira, rajta csak sajnálkozom, mert a mily tömkelegbe ő került, abban könnyen megfeledkezik azokról, melyekre én uraságodat e levelemben figyelmeztettem. De neked, uram, ki ő felségének oldalánál vagy, neked inkább kellene a közgondokat sziveden viselned. Bocsássa meg uraságod, ha irásközben netalán kicsapongtam: elkapott a méreg, mely hébekorba ezen hanyagságtok miatt azt sugallja nekem, hogy becsületes ember ovakodjék, tőletek nehéz ügyben valamely fejdelemhez követül küldetni, mert csak szégyen gyalázat leszen jutalma. Ajánlom magamat tekintetes és nagyságos uraságodnak. Éljen kivánságához képest minél boldogabban. Ha nincsen pénzetek

futár fizetésére, fordítsd uram e czélra, mit különben szombati nap ebédre s vacsorára fognál fordítani: hiszen az nap kis pénzen vett kenyérrel és ingyen merített vízzel is beéred.'

A mi követünk éles tollal szeretett irni. A született nagyúr gőgje és a kolduló barát cynismusa egyiránt érzik ki a levélből. Hasonlatos leveleket, — csakhogy kevesebb volt bennök az epe s több a szeszély — irt nehány évvel később Rómába a bíbornokoknak, mikor mentségére kell vala kelnie egy bajosan menthető dolognak: a Zápolya által a mohácsi mezőn Szolimán jobbjára illesztett csóknak, melyért János királyt és párthiveit átok alá fogta a vatikán.

II.

Verbőczi Lengyelország határszélén a Homonnaiak urodalmaiban időzött királyi urával, midőn Frangepan felebbi levelét vette; Bebék Ferencz ekkor szedte el tőle Tornát, a minap nyert fejdelmi adományt. Ezen körülmény talán múló perczig zsibbasztólag hatott buzgalmára, melyben egyébiránt valamint magánpolgári becsületességében, hosszú életén át nem volt hézag. Ha ehhez még hozzáadjuk bokros ismereteit, mind a cánoni és császári mind a hazai jog mezején, s bámulatos szónoki képességét, a ciceroi vir bonus, dicendi peritus egyik mintapéldányát vélhetnők magunk előtt látni. De ha államférfiúi működését veszszük szemügyre, minden lépten nyomon a rövidlátás és nyegleség megdöbbentő jeleivel találkozunk, a gyásznak, mely az ország fölébe volt jövendő, első rendbeli tényezőivel. Ő az elbizottság maszlagával tartotta jól a nemzetet oly korszakban, midőn ezt nyomorúságának érzetére, bünbánó magábaszállásra kellett volna birni; ő botor volt hinni, hogy a gravitatói súlyt kénye kedve szerint a nemzet egyik osztályáról a másikra helyezheti, s hogy a kormányt, az urak elkerülésével, az urak ellenére, első sorban vagy épen kizárólag a nemességgel vitetheti, azon nemességgel, mely politikai

erkölcsiség dolgában vajmi kevéssel volt tisztesebb az uraknál, s mely politikai belátás dolgában még valamivel rövidlátóbb volt mint maga Verbőczi; ő, az egyszerü ugocsai nemes, a soha fegyvert nem öltött ‚notarius‘, utóda vágyott lenni a Zápolyáknak, a Perényieknek, a Báthoriaknak a nádori méltóságban, balgán megfeledkezvén arról, hogy a nádor nemcsak első birája az országnak, hanem egyszersmind fővezére a hadaknak, s hogy közbenjárásának korona és nemzet között csak dynastiai állása adhat súlyt. A hézagot holmi nyegleségek által vélte kipótolhatni; az által például, hogy magát a nádorság kiáltó félreismerésével a nemzet nádorának és ‚szolgájának‘ irta. Mily dőre gondolat lett legyen Verbőczit nádorrá tenni maga Zápolya megismerte, midőn ignorálván a bitorlást, őt a mohácsi vész után kanczellárrá nevezte, s nádort a lindvai Bánffiak nemzettségéből adott híveinek. Az új kanczellár egy ideig nagyocska befolyással volt a külügyekre, de miután politikai láthatára ez irányban is keskenynek, eljárása visszásnak mutatkozott, rövid idő mulva — ha a török viszonyokat kifogjuk — csak külső tanácsosa volt a királynak; a belső tanácsosok, azok, kik valósággal vitték a külügyek kormányát, kivált Laski és Utissenics, Brodarics és Frangepan, Statileo és Verancsics voltak. Az utóbbinak nem annyira politikai mint irodalmi munkásságát, s ezt is csak részben, akarom e helytt megismertetni az olvasóval.

III.

Vrancsics Antal, mint magát ifjabb éveiben, Verancsics Antal, mint magát később, hogy nevét könnyebben ejthesse ki a magyar, irá vala, született 1504. május 29-én Sebenicóban. Ősei Bosniából, midőn a tartomány török járom alá került, Horvátországba menekültek, honnan a tengerparthoz szállván le, a nevezett dalmát várost választották tanyául magoknak. Velencze, melyet Sebenico ekkoron uralt, nemesekül ismerte a

Verancsicsokat, s ezek csakugyan a város tisztesebb, műveltebb lakosaihoz tartoztak; az olasz polgárisodás, mely akkoron mint jelenleg az ádriai tengerparton virágszőnyegkint szövődött a szláv alaprétegek fölébe, atyját, Ferenczet, által meg általhatotta. Vele halálaiglan olaszul levelezett a mi Antalunk, ki egyébiránt, mert anyja Statileo Margit, Statileo Mihály traui polgár leánya, inkább szláv ajku lehetett, anyai nyelvének az illírt mondja: ‚én tudniillik mind a magyar nyelvet magaménak mondhatom, melyet a többiek mellé tanultam, mind az illírt, mely nekem anyai nyelvem'*). Még kisded korában Trauba küldték anyjai nagybátyjához Statileo Jánoshoz, kitől első oktatását nyerte, de midőn ez rokona, a szintén traui születésü, és Ulászló udvarában Bakácscsal versenyzett Beriszló Péter veszprémi püspök ajánlására Magyarországban nyert alkalmazást, visszakerült Sebenicóba a szülői házhoz, s itt a deák és görög nyelvek elemeibe avattatott Elio Tolimero által, kiről egykorúi úgy vélekedtek, hogy catullusi ‚venustas' ömlik el versein. Tanítványa egyébiránt ennek titkait nem leshette el tőle, mert a tiz éves gyermeket már Magyarországon találjuk, hová nagybátyját, Statileót, ki neki imént a scardonai káptalannál kanonokságot szerzett, Beriszló Péterhez követte, itt mintegy növendék-peculiumul a somogyi főesperességet nyerendő**). Beriszlót Veszprém főpapi székén Ulászló Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánságával is feldiszítette. A püspök a bánságnak nemcsak diszét kereste; a mily önző volt Bakács, oly áldozatra-kész levén Beriszló, éveken át erős karral oltalmazta a törökök ellen a végeket, pénzsegélyt a szentszék nyujtván neki e czélra.

---

*) ‚Quippe qui et linguae hungaricae compos sum, quae mihi est accessoria, et illiricae, quae genuina est atque vernacula.'

**) Tudom, hogy Antal, öcscséhez Mihályhoz adott egyik levelében (Katonánál XX, 1322. l.) irja magáról: „In Hungariam adulta jam aetate adductus"; de az itt következő: „én jó részét ez dolgoknak szememmel láttam," az adultus szó alatt csak serdülő, nem felserdült kort enged velünk értetni.

1515., midőn Antal hozzá Veszprémbe érkezett, a pórháború zajlott az országban. Mint a korona egyik főtiszte ő is felparancsoltatott Dózsa és czimborái ellen; a gyermek Verancsics vele volt a bodrogi táborban, s elszörnyűködött a ráczok kegyetlenkedésén, kiket az urak a pórok ellen küldöttek, s kik oly remény fejében, hogy „az urak Nagyszegedet adnák nekiek kobzásra szolgálatjokért“ Dózsáékkal versenyeztek az iszonyatosságokban. „Meges egy kevés helyen — irá negyven évvel utóbb krónikájában — az ráczok dolgát hozom elé, kit tikegyelmetek meghigyen: én jó részét ez dolgoknak szememmel láttam. Ez ráczok az időben annyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bácsmegyében, Bodrog vármegyében és egyéb tartományokban, annyi szegén népet, apró gyermekeket, leánzókat, asszonynépeket, firfiakat vágának le, hogy az Erodes király ideiben lett ismeg olyan nagy vérontás. Mert én szememmel láttam az dúlott morhát, láttam, hogy az gyermeket kivágták belőle. Mert mint Erodes király ideiben, az ráczok az gyermeket lábánál fogva felvetették, tiz darabot is csináltak benne.“ — A magyar akademiának b. Eötvös József által életbe léptetett, s közvetlenül az ő vezérlete alatt működő történelmi választmánya máris sajtó alá bocsátotta e krónikát, mely az 1514-diki pórhadat más, habár nem kevésbé gyászos világitásban fogja láttatni, min Istvánffi és társai. E helyt csak annyit akarok megjegyezni, hogy Verancsics, mint hű unokaöcscse Beriszlónak, ki Bakácscsal folyvást ellenségeskedésben állott, a kuruczhadnak gyilkos elfajulásaért a felelősséget kivált Tamás bíbornokra s az urakra hárítja, „kiknek bíne vala, hogy az szegínsíget így felköltvén, meg nem tudák őket szerivel vezérleni arra, a mire őket indították vala“; s hogy roszul elfojtott sőt ki-kitörő nehezteléssel és megvetéssel említi, urak és nemesek mint állottak boszút veszélyökért az öszves pórságon. „Végre egy Rákost títete László király — így ir — kire mind az egész Magyarország felgyülének Budára, az Rákos

mezeire, mind urak, nemesek, érsekek, püspekek, hogy mivel az községet ez feltámadásaért igen sonyorgatják. Az Rákos mezein akkoron végezik, hogy az jobbágy rabja legyen az nemes embernek, és földről ne legyen szabad elmenni, hanem birja az ura vele, mint rabjával. És hogy száz pénz ára kentöst feljebb ne viselhessen, — e végzésről törvénytárunk semmit sem tud — és töhb efféle nagy sok nehézségeket rejájok, ki mind Isten ellen vala, megszerzínek . . . . . Mikoron immár az dolgot az Rákoson elvígeztik vóna, akarának az vígezíst megirván, által Budára felvinni. Holott sokan az nemes nípek egy hajóban által akarának az Dunán menni. Azonban az Ur Isten egy nagy ködet hertelensíggel ereszte reájok, úgy hogy nem kezdnek vala az Dunán látni, hogy ha alá vagy felmennek vala. Az révészeket verni kezdik. Azonban a víz az hajót aláötti Szentfalva felí Pestnek felőle az molnokra (malmokra), és ott az egyiken által az hajó akada, megálla és mindjárást elburúla, és az hajóban való nép két személylyel, Kalanday Gyergygyel és Vidffy Ambrussal, — nógrádi alispán korában Mátyás VI-dik végzeményének kiadója — kik fő választott kevetek és erre furdalók valának, mind a szerzísekkel az Dunában veszínek, senki közülek ki nem szalada. Az szerzíst osztán más emberek beszílik be László királynak.“ E hang nem a Verbőczi hangja, ki hármaskönyvét épen a pórháború után rekesztvén be s terjesztvén az országgyülés elébe, a jobbágynak akkori kivételes helyzetét munkája által állandósította; e hang élesség dolgában tetőpontját éri, midőn említvén a sarnói ütközetet, melyet a király s az urak hadai Szinánbeg szendrői szandzsák ellen veszítettek, szól ekképen: „Szinánbeg az fegyvereseket, mint egy barmot ugyan elhajtatá; tíz terek mondják, száz fegyverest hajtott előtte. Ilyen szerencsátalan lőn az had az magyaroknak. Oka penig e vót az Úr Istentől: mert az községet körmes bestiáknak nevezik vala, az ő testeket Sarnó alatt az bestiákkal megetette.“

IV.

Mondottam, hogy Verancsics tiz éves volt a pórháború kitörésekor. Ilyes események korán érlelik meg a szemlélőt. Midőn hat évvel később a törökök nem gondolván a fegyverszünettel, Beriszlót Korenicz és Bihács között véres ütközetben megverték és megölték, a tizenhat éves Antal érettségének érzetében restellette a fenyítéket, mely alá őt Statileo, akkoron felső-örsi prépost s Lajos király titoknoka voná vala. Ezen fenyiték emléke, mely, úgy látszik, a józan fegyelem határain túllépett, s általában a zordonság, melylyel gyámatyja utóbb is iránta, a már rég emancipált teljeskoru férfi iránt viseltetett, iratá vele még 1555. februárius 6-án Konstantinápolyból testvérének Mihálynak: ‚A jó elméket segiteni kell és a nemesb érzelmüeket szabadabban kell nevelni, nem mint bennünket nagybátyánk Statileo nevelt vala, kiket ő halálaiglan s a mi öreg korunkig nyomorgatott és homályban ügyekezett tartani. De most már nyugszik az Úrban, s mi adjunk hálát az adományokért, melyeket vettünk, Istennek, és nem az embereknek'*). Ilyesek levén Statileo nevelési maximái, ki egyébiránt hébekorba legalább a múzsákkal szeretett nyájaskodni — példa reá szülővárosa védszentének életrajza: ‚Vita di s. Giovanni Ursino', mely az ő költségén jelent meg nyomtatásban, — nem csoda, hogy Verancsics szivéből örvendett, midőn a nagybátya

---

*) Ezen levél, melyet Verancsics Statileo halála után irt, midőn a zsarnok nagybátyától őt jó-rosz már egyiránt nem érheték, melyben az ötvenegy éves férfiú hoz itéletet, ki most maga is ifjabb rokonainak gyámja volt, s ki ennélfogva csak a zordonságot, nem a szigort roszalhatta, sokkal többet bizonyít, mint Antalnak Gyulafehérvártt 1540. mártiusban Mihályhoz adott levele, mely — úgy látszik — azért iratott, hogy Statileo szeme elébe kerüljön, kinek haragját a levéliró ezáltal is lefegyverkezhetni vélte. Magában értetik, hogy Statileót mindemellett nem kell épen Saturnusnak tartani, ki öcscseit örömest felfalta volna, s hogy a grávis öreg nem gyönyörködhetett az ifjukor ledérségében.

őt, ötven aranynyal egy évre, Páduába küldte, iskolai tanulmányainak a hires egyetemen folytatására és befejezésére. S egy ideig csakugyan itt találjuk Antalt, de Statileo, kit 1526-ban Lajos király óbudai préposttá nevezett, öcscsét csakhamar visszaparancsolta, előbb Bécsbe, majd magához Budára, talán mert módját nem látta az ifju vér hullámzásait a távolból ellenőrizni, talán mert az országnak őt is bukással fenyegető cataclysmusában a költségeket sokallotta.

Annyi bizonyos, hogy alig ragadta magához a főhatalmat Zápolya, midőn Verancsicsot már szolgálatában látjuk, mint egyik titoknokát; s hogy midőn 1530-ban Roggendorf Budát vívta, Verancsics benn volt a várban királyi ura melett, ki neki e tájban — Statileo már erdélyi püspök levén — az óbudai prépostságot adományozta; ezentúl tisztelendőnek és főtisztelendőnek czimezték őt ittbenn és odakünn, ámbár áldozárrá csak számos évekkel utóbb szenteltetett. Ebbeli előmenetelét nemannyira nagybátyjának, mint Brodarics István szerémi püspöknek köszönheté, ki Ferdinandtól, még ennek királylyá koronáztatása előtt Zápolyához állott, s ki épen oly szolgálatra-kész, oly nyájas volt mindenki iránt, a mily marczonának szeretett talán még inkább látszani mint lenni Statileo. Valamint utóbb Zríni Miklós, a bán és költő, magát „mind magyarnak mind horvátnak“ érzé: ugy érzé magát a mi Verancsicsunk, mindamellett hogy dalmát eredetét ezentúl is fennen hirdeté, ekkor már magyar állampolgárnak, nemcsak mert ifjuvá, férfivá magyar földön fejlődött, mert ennek fejdelmét szolgálta, hanem azon viszony emlékénél fogva is, mely szülőföldjét századokon át a magyar koronához füzte. Fényes tehetségei nem sokáig maradhattak rejtekben. Alig volt huszonhat éves, s már követül küldetett Zsigmond lengyel királyhoz, követül három ízben a bosniai beglerbéghez, két ízben a velenczei signoriához. 1531. s 1532-ben VII. Kelemennél találjuk Rómában, hol az olaszul, mintha olasz volna, beszélő ifju

dalmata a szent collegium több tagjainak figyelmét vonó magára. Visszajövet háromszor egymás után Lengyelországba ment ismét követül; majd újból Rómába III. Pál pápához; majd Párisba, Westminsterbe, Bécsbe, Ferencz, Henrik, Ferdinand királyokhoz; az elsőhöz két ízben. 1536-ban őszszel haza került a harminczkét éves férfi, tapasztalásban gazdag, mint csak kevesen János király udvarában; ismeretekben gazdag, mint akkor Budán, Nagyváradon, Gyulafehérvártt, János király kormányának székhelyein senki.

V.

S ismeretei nemcsak az államviszonyokra vonatkoztak: lánglelke a polgárisodás, a továbbfejlődés mezején megragadott mindent. Ő egyike volt a forrás, pezsgés e százada legfényesebb képviselőinek. A hullámok tudnivalóképen sehol sem emelkedtek oly magasra, mint a hitvallási mozgalomnak zajló tengerén: a mi Verancsicsunk nem maradhatott hideg néző; sympathiái csakhamar meg voltak nyerve a mérész gályának, mely a wittenbergi reformátorok sorsát vitte az örvény felett. Magában értetik, hogy a haladás hevében is mérsékre és harmoniára törekvő lelkülete, hogy kényesebb izlése őt közelebb hozták Melanchthonhoz, mint Lutherhez, kitől egyébiránt az előtte mindig quantitas incognita maradt német nyelv is elszigetelte. Midőn Alberto Fortis a mult század nyolczadik tizedében a Verancsicsok sebenicói levéltárát átvizsgálná, Erasmus Rotterodamusnak egy levelét is találta a kincsek között, mely Antalhoz volt intézve, s mely, úgy látszik, Sebenicóban maradt, midőn innen a többi irományok Magyarországba kerültek; noha az is lehetséges, hogy a bárgyuság ott vagy itt elsikkasztotta; a Verancsics által Melanchthon dicsőitésére irt epigrammát hasonló sorstól a versgyüjtemény rámája menté meg, melynek részét tette, ámbár ezt is jámbor de bárgyu kéz a magasztalt személy nevének kitörlése által ügyekezett érthetlenné tenni. Ide irom a

versezetet, úgyis mint a szerző deák költeményeinek egyik példányát:

De imagine Philippi Melanchthonis.

Ora Melanchthonis pinxit Dürerus ad unguem:
Solo animo, motu, voceque imago caret.
Frontis at expressit tanto splendore vigorem,
Divina ut possis dicere mente virum.
Namque oculi, cervix, facies et denique tota
Illius hac muta vivit in effigie.
Quodque animo, motuque caret, nec fatur imago,
Absolvit nondum nobile pictor opus.

Hajlama a reformátióhoz iratá Verancsicscsal, midőn az 1534-dik nyáron Ferencz franczia királyhoz követül mene, végrendeletébe e sorokat: ‚Nekem, ha meghalok, fényes temetést senki se rendezzen, érettem misét senki se mondjon. Pénzemből segítsetek a szegények kórházán. Én megelégszem, ha elnyugodhatom az Úrban'*). S ezen hajlam még tizenöt évvel utóbb is megvolt benne, mert 1549. julius 15-én Gyulafehérvárról ekkép ir Pomarius Keresztélynek: ‚Leveled végén bajaidat emlegeted, melyeket egynémelyektől az evangyeliom miatt kell elviselned. Erre csak annyit mondok: tartsd dicsőségednek, hogy méltónak találtattál Krisztus nevéért szenvedni. Aztán, nem vagy magad: szenved veled számos választott, kik egész nap ostoroztatnak a valóság miatt. De Isten, ki hív marad igéreteihez, nem fegja az övéit elhagyni, s azokat kétségkivül megkoszorúzandja, kik derekasan harczoltak. Ehhez képest, miután a pályára kerültél, úgy szaladj, hogy utólérjed az illetőket, úgy küzdj, hogy tied legyen a babér, s ne félj azoktól kik a testet megölik. Ezen út az élethez vezet, halált nem ismer. Isten veled'**).

---

*) Mihi, si moriar, pompas sepulchrales aut missas fieri nolo ullas. Hospitale pauperum juvetur. Ego contentus ero, si in Domino moriar.

**) In calce epistolae calamitates tuas lamentaris, quae tibi a quibusdam propter evangelium irrogantur. De his hoc solum dixerim, ut glorieris quod dignus

Hiba volna mindazáltal innen következtetni, hogy még húsz évvel később is, midőn már Magyarországnak főérseke volt, szive rejtekében a reformátióhoz szított. Meglepő ugyan, hogy a már tizenhat éves főpap, a már húsz s egynehány éves áldozár*) még mindig nem mondott misét; hogy Draskovich György pécsi püspöknek, ki őt e miatt megrótta, válaszolá: miszerint egészsége romlásával Konstantinápolyban a keresztyénségnek békét szerezni olyas áldozat, mely felér a miseáldozattal; s hogy végre is az első misét 1569. december 5-én csak kényszeritve mondá — ‚kénytelenítettünk misét mondani, mely valóban az első volt részünkről'**) mert a nuncius azzal fenyegetődzött, hogy máskülönben nem fogja őt a szentszék az érsekségben megerősíteni. Ezen vonakodás azonban, ha nem csalódom, csak némi áhitatos szeméremnek, némi lelki idiosyncrasiának — ha e szó itt helyén van — lehetett eredménye: a reformátorok irányávali közösség már fel volt bontva. Tudnunk kell ugyanis, hogy igen sokan, kivált az egyházi renden levők közül, a reformatió elveinek minél szélesebb alapon ohajtottak diadalt mindaddig, mig remélhető volt, hogy ezen elvek egyházi szakadás nélkül fognak életbe

---

factus es pati pro nomine Christi. Neque enim solus is es, patiuntur tecum et alii electi multi, totaque die flagellantur propter veritatem. Deus tamen, qui in suis promissionibus fidelis est, non deseret suos, eosque procul dubio coronabit, qui legitime certaverint. Igitur postquam productus es in stadium, sic curre, ut comprehendas, sic certa, ut bravium consequaris, et nihil timeas eos, qui corpus interficiunt. Haec via ad vitam ducit, mortem non habet. Vale.

*) Verancsics legújabb életirója hibásan állitja róla, hogy 1550-ben december 8-án lett áldozó pappá. Az oklevél, melyre hivatkozik, arról semmit sem tud. December 8-án kelt ugyan, még pedig 1551, nem 1550 (datum feria tertia in festo conceptionis beatissimae virginis Mariae) de azt nem mondja, hogy Verancsics az nap, vagy épen egy évvel azelőtt szenteltetett fel áldozárrá, hanem mondja ezt: „ipsum ad sacros clericorum ordines usque ad gradum presbyteratus inclusive in hac ecclesia nostra cathedrali (albensi transsylvana) annis superioribus promotum et ordinatum fuisse testamur." Az időnek e határozatlan megjelelése kissé különös.

**) Coacti sumus celebrare missam, quae revera contigit nobis prima.

léptethetni. Midőn e remény meghiúsult, midőn Trientben az anathema esto kimondatott, kötelességöknek tartották inkább legbuzgóbb vágyaikról lemondani, mint még részökről is öregbiteni az egyház alapfalában tátongó rést. Aztán, mit Lamartine napjainkban magáról mondott: ‚én sokat utaztam, jobbról balra, balról jobbra a religio és politika mezején,‘ — azt mi Verancsicsról is elmondhatjuk, ki szintoly ‚impressionabilis‘ volt mint amaz, de kinek érzelmein és cselekedetein, azonkép mint amazéin, életének legkülönfélébb szakaiban is a humanitás aromája érzett meg mindenha. Innen van, hogy a magyar katholikus egyház primási székén is eretnek-üldözővé úgy nem lett, mint nem lőn soha azzá császári ura Maximilián, kinek eljárása a vallási ügy körül éles ellentétet képez Rudolf és a két Ferdinand eljárásával. Fennmaradt egykét dorgáló levele az érseki urodalmakban székelő lelkészekhez, de ezeket is vagy azért irta, mert a Draskovichok s a Telegdiek nem hagytak békét neki, vagy talán épen azért, hogy dorgálásai által őket sulyosabb csapások elől, melyeket különben mások reájok fogtak volna mérni, megóvja.

VI.

A Melanchthonra irt epigrammában elragadtatással szól Dürerről, a nagy festőről; Terpsichore, egy rokon müvészet múzsája őt hasonló elragadtatásra gyúlasztotta. Fennmaradt Pietro da Carthaginehez, a nagynevü spanyol orvoshoz, és Zápolya szolgálatában állott diplomatához intézett olasz sonettója, mely a táncz plastikáját könnyü kézzel fűzi versekbe, s melyet véťek volna ide nem irnom:

Non sei terreno spirt', alma gentile,
Che si leggiadra div' in danza godi,
O, Pietro da Carthagin', à cui sodi
Dona verd' honor' e valor non vile.

O che cangiar de pass' in vario stile
  I' vidi, quai tu cogl', e piegh', e innodi,
  E poi risogl', accort', e spieghi, e snodi,
Volgendo dolce div' in bel monile.

N' ella leggiadra men se mov' in danza
  Con gir veloc' e saggi', ardita e pronta,
  Piú atta in danzar ch' in correr Atalanta.

E contrasta con voi, ma non v'avanza,
  Pur ove voi vestigi' ed essa imprenta
Di perl' e fior' assai terra si vanta.

Nekem úgy látszik, hogy e költeménynek belső becse is van, értékén kivül, melylyel a müveltségi történészet szempontjából kell birnia azon körülménynél fogva, hogy ime egy magyar krónikairó, a magyar főpap helyet fog a cinquecenti-k között, oly sonettóval, mely a tánczot, s gondolom nem a frigyes szekrény előtti tánczot dicsőiti. A tárgy rokonságánál fogva álljon itt egy másik olasz költeménye is, melyet különben kirekesztőleg deák versezetei között találunk, s mely a mi Verancsicsunk forma-érzékét tanusító ‚madregale‘:

Si tolta è la speranza,
  E si in me cresce ogn' hor il gran disio,
  Che mai pace non trovo al viver mio.
O, crudel vita, o dispietata morte!
  L' una m' adduce in sin' al ultima hora
  L' altra non vol' ch'io mora.
  Cosi la vita è ria,
  Cosi la morte è pia,
  Ma la sua gran pietade
  È istessa crueltade,
  Che mi tien vivo à si malvaggia sorte,
  Tal che potria ben dire
  Chi scorge il mio martire:
  Che maggior male se trova del morire.

Az irók olvastatni akarnak, költők nem költők egyiránt. János udvarában többen voltak, kik olaszul értettek, de — képzelem — kevesen, kik a sonettók s a madregalék szépségeiben

gyönyörködtek volna. Bembo ugyan olaszul levelezett Brodaricscsal, de ottave rimeit alig ha közlötte vele; s Verancsics is, gondolom, eléglé, ha deák elegiái számára nyerhette meg pártfogójának helyeslését. Statileo előtt épen titkolni kellett a szerelmes múzsa e műveit; ő Zápolyát egy ízben felhivta, foszsza meg Antalt az óbudai s az 1535 óta szintén általa birtokolt gyulafehérvári prépostságoktól, mert a gonosz öccs gyengéd viszonyban áll bizonyos ‚Orsolyá'-val: a ‚diva danzá'-nak aposztrofálása hasonló valamire birhatta volna a nagybátyát. Félek, hogy Verancsics magyar ismerősei közűl eredetiben e költeményeket csak Batthyány Orbán olvasta, ki ifjuságában nehány évet Olaszország egyetemein töltött; a barátság, mely őt e különben véle épen nem rokonlelkü úri emberhez fűzte, csak a kettejökkel közös olasz müveltség kötelékében állott, úgy látszik. Jellemzetes, hogy Verancsics olasz verseit nem mondhatni üres concetti-nek, azok a költői hivatás félreismerhetlen jelenségeit viselik magokon, holott deák versezeteiről ezt nem állithatni.

VII.

De ha kedvesek voltak a szépmüvészetek Verancsics előtt, mégis nyájasabban semmi sem mosolygott neki, mint a történetirás borostyána. Paolo Jove, a nagynevü nocerai püspök, kinek negyvenöt könyvre terjedett historiája az 1494-en inneni eseményeket tárgyalta, s akkor közkézen forgott Europaszerte, őt hasonlónak merésére buzditotta. Korának történeteit, de csak Magyarországra vonatkozólag, készült részletesen megismertetni, a ‚birodalom hanyatlásától', mint mondja, azaz: Mátyás halálától az ellenkirályok korszakáig, ennek összes peripetiáit is idetudva. A nagyváradi békekötés után, midőn annyi öldöklő évet elvégre egy jobb korszak igérkezett felváltani; midőn remény volt, hogy szükség esetében a keresztyénség öszves fejdelmei fogják János királyt a Porta ellen támogatni: ekkor látott évek

óta dajkált tervének kiviteléhez Verancsics, s János halálaig, midőn ama remény már rég elpárolgott s az ujabb korszak már nem mutatkozott jobbnak az előbbinél, erélylyel volt munkás e téren: ‚Midőn e gyászos és gonosz időszak eseményeit — irá nehány nappal a király halála előtt Verbőczinek — menyire elmémtől és csekély tudományomtól kitelik, papirosra vetem, tudni kivánom ezen Majlát- és Balassa-féle összeesküvés egész sorozatát, hogy mumkámban s ennek hitelességében ne legyen hézag'*). E tájban fejezte be két könyvre osztott historiáját: „de apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem," melyhez toldalékul értekezését „de situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae" irta, s melyet eddig csak hézagosan birtunk, de melyet a Monumenta Hungarica második kötetében, nehány lap kivételével teljesen, s nem másolatból mint Kovachich, hanem a szerző eredeti kéziratából bocsátott közre az akademia történelmi választmánya. Ha meggondoljuk, hogy Bonfini, Ranzanus és Tubero munkáik ekkor még kéziratban hevertek, mert az elsőnek decasai, s pedig egyedül a három első, csak 1543-ban, a másodiknak ‚rerum hungaricarum epitoméja' csak 1558-ban, Tuberónak commentáriusai pedig épen csak a XVII-dik század elején láttak első ízben világot; hogy továbbá Galeottus Martius könyvecskéje „de Matthiae Corvini egregie, sapienter, jocose dictis ac factis" ekkor szintén még kéziratban lappangott: nem fogjuk Verancsics itéletét szerfelett szigorúnak találni, ha egy részről kronikáink hitelességét védvén a külföldi irók ellenében, más részről azokat szerfeletti sovanyságról vádolja, — ‚a bőség hiányzik, mert ilyesmivel senki sem gondol, holott

*) Quum res hujus calamitosissimi et vitiosissimi temporis — quantum ingenii ac eruditionis mihi est, mando litteris, seriem tantummodo conjurationis hujus Majladinae ac Balassinae scire desidero, ne quid operae atque operi meo hujusce rei desit veritatis.

a haszontalanságokat szépen ápolgatjuk'*), — s ha ismét más helytt nem minden boszuság nélkül megjegyzi: ,ezen nép tetteinek emlékéről épen nem gondoskodik, ha kifogjuk az énekeket, melyek amúgy hevenyében készülve, csak a lakomáknál danoltatnak, hogy ingerül szolgáljanak a vitézségnek s az ivásnak egyszersmind'**). Ha Verancsicsnak felebb említett historiai dolgozatait összehasonlítjuk, nem mondom Thuróczival, de magával a nagyobbra törekvő Bonfinival és társaival, úgy fogjuk találni, hogy azok a történetirás jóval magasabb fokán állanak. Egy az: itt nem Liviust majmoló iskolamesterrel van dolgunk, hanem müvészszel, ki Liviust érti, ki ennek szépségeit érzi, s közűlök egynémelyiket, még a szófüzés palástjának olykor-olykor a nehézkességig gazdag redőit is reproducálja; — aztán látni való, hogy ki e dolgozatokat szerzette, az maga is államférfiú volt, azon államé, melynek történetét irta.

Szintén még 1540. előtt készült el a Nándorfehérvár bukását tárgyazó dolgozat, melyet a Monumenta Hungarica között vett első ízben az olvasó; valamint a szándéklott mű egész bevezetése a magyar rendek czélzatairól Mátyás király halálakor. A müvészet kivánalmai itt is megismerést érdemlő mértékben kielégitvék, s az utóbbi czikkelyt még sajátságos élesség is jellemzi; igen ajánlatos tulajdona a történetirónak, ha kellő mértéket tud tartani a fűszer alkalmazása körűl. „János herczeg — irja Corvinról — midőn atyja megholt, mintegy húsz éves vala, fiatal s jóeszü ember, és ámbár egyik lába kurtább lévén, sántított, különben szép termettel s királyi arczczal bírt, mind lelki nagysága mind tiszta erkölcsei által mások fölébe emelkedett, napról napra eszélyének és hadi ismereteinek bővebb

*) Ubertas nostris, incuria pene publica, defuit, dum alia curantur nulla in laude reponenda.

**) Gens haec nulla in ratione rerum suarum curam atque memoriam ponit, praeterquam in cantilenis, quas tumultuarie compositas in symposiis tantum decantitant, virtuti simul et poculis incitamenta facientes.

jeleit adta, s egész erővel azon volt, hogy a jóvéleményt, melylyel felőle voltak az emberek, fényesen igazolja. De e jó hírnév ugyan dicsőségére vált neki, az uraknak pedig épen kapni kellett volna rajta, s mindazáltal semmi hasznát se látta a nem szerencsés ifju, ki ha lustának és butának mutatkozik, kétségkivül nem árt neki a törvénytelen születés s a sánta láb, és az urak hajlamát s a királyi polczot talán kivívja magának'*). — Mindezen dolgozatok azonban, valamint a Zápolya halála után, úgy a szerzőnek Ferdinandhoz állása első éveiben készültek, töredékek maradtak, a Lajos király születésén inneni eseményeket lajstromzó s csakugyan nem sovány magyar krónikán kivül, melynek irásához Verancsics, úgy látszik, első konstantinápolyi követsége idejében (1553—57) fogott vala. S töredékek maradtak kétségkivül egyrészt azért, mert a gyakorlati államférfiu annyit volt kénytelen felnyalábolni, hogy az iró érdekei rövidséget szenvedtek miatta; de másrészt, gondolom, azért is, mert Verancsicsnak a szükségképen töredékes emlékiráshoz — ahhoz mit mémoires-nak mond a franczia — még inkább volt hivatása, mint az időkort időkor után, egymásba nyuló merész de egyszerü vonalokkal rajzoló, szorosabb értelemben vett történetiráshoz. 1571, két évvel halála előtt, ekkép irt földiéhez, Tranquillo Andreishoz ki mint ő, egykoron János király titoknoka s Angliában és

*) Erat Joannes cum pater obiit annorum circiter XX, juvenis sane homo et ingenio pollens, et tametsi altero pede subclaudicaret, regali tamen non minus facie, reliquoque statu corporis, quam animi magnitudine et morum candore praestabat, jamque magna et prudentiae et rei militaris argumenta non obscure in dies demonstrabat, . . . elaborabatque totis ingenii viribus, ut apud omnes excitatam de se expectationem magnifice confirmaret. Verum omnis ista illius existimationis opinio, sicut ei fuit gloriosa, proceribus vero etiam expetenda esse debebat, ita ad finem infructuosa evenit juveni parum felici: qui quidem si ignaviam et stoliditatem fuisset professus, procul dubio nothi conditio ac deformatio pedis non ei obstitisset, et faventiore ad consequendum coronae fastigium, studiaque procerum emerenda fuisset fortuna.

Francziaországban követe volt, ki mint ő utóbb, Ferdinandot szolgálta a Portánál, s öreg korának éveit, a közügyektől visszavonulva, szülővárosában, Trauban, tölté vala: ‚Felszólítasz és intesz, hogy irjam meg Magyarország jelenkori történeteit, s a kit felszólítasz és intesz, az még nem feledkezett meg ebbeli szándékáról, az hajlandó szót fogadni, annak sarkantyúra nincsen szüksége. De mind híjába! részemről az akarat, részedről a buzdítás. Annyi köz- s annyi magánügyet vállaltam magamra az érseki méltósággal: nincs mód benne, hogy irjak. Az irónak magányra van szüksége és visszavonulásra; s én mint alkossak történeti müvet, kit az egyház vezérletének a vallás védelmének gondjai más-más felé vonnak, s kinek a véghely (Érsekujvárt érti) jó karban tartása és őrizettel ellátása is kötelességei közé tartozik, hogy most említést se tegyek az udvarról, melynek szintén időm tetemes részét kell szentelnem, valamint jószágaim igazgatásának is, feltéve, hogy nem akarok jövedelmek nélkül maradni, mik, ha az erényt a gazdagság után helyező jelen század gonoszságát veszszük tekintetbe, első sorban szükségesek bármely méltóság fentartására — oly dolgok, melyeket jobban tudsz nálamnál, mint ki e viszonyok között dicséretesen forgolódtál. De hogy legalább ne tagadjam meg kivánságodat, tudod, hogy még mindig ápolom az eszmét, hogy naponkint valamit emlékeim közé jegyzek, s hogy semmit sem mulasztok el, miszerint a te és más barátaim várakozásának historiámra nézve legalább jó szándékom által feleljek meg, ha annak tettleg is megfelelnem nincsen módomban.“ E levélből látni való, hogy Verancsicsot a vágy, nevét mint történetiró juttatni az utókorra, egész életén át kisérte, — mert első készületei ez irányban, úgy látszik, még 1531-re vezethetők vissza, s negyven évvel később még mindig gyüjtött és jegyezgetett e czélra; — de látni belőle azt is: miszerint még csak nem is sejdítette, hogy már addigi deák historiai dolgozatai által, bármi töredékesek lettenek legyen

azok, s hogy magyar kronikájának kivált Buda 1541-diki veszedelmét tárgyazó része által, nem is említve megbecsülhetlen levélgyüjteményét, melyben, mint a Mihály testvéréhez intézett bevezetésül szolgáló, első levélben maga mondja: „de rebus et tumultibus Hungariae et Transsylvaniae“ sokat olvashatni, — igaz, hogy nem nyújtott szerves egészet, hogy nem felelt meg a történetiró eszményének, mint azt maga magának felállitá, de általuk máris helyet fogott korának jelesebb emlékirói között. Kivált ha conversálásnak és csevegésnek engedi magát oda, — oly sajátság, melyet az ‚epistolae ad familiares‘ magokkal szoktak hozni, s mely őt historiai dolgozatainak irása közben is meg-meglátogatta, lüktetni érezzük az életet vésűjének alakjaiban, s a korszak egész közvetlenségében lép előnkbe. Hogy Utissenics, a mindenható Pálos, jóakaratját magának megnyerje, 1546-ban életrajza irásához fogott. Utissenics, geniusának brutalitásánál fogva, — a szót I. Napoleonról használta egyvalaki — érzéketlen volt a toll és ecset finom hizelgései iránt, a mű torso maradt, s irója, mert a barát őt hatásköréből mindinkább kiszorította, s azért is, mint irva hagyta, — s mi ezt neki szivesen hiszszük, — mert lelkismerete ellenmondott a török további szolgálatának, János Zsigmond udvarából Ferdinandéba ment által. Verancsics nem érte el mit czélul tüzött ki magának, midőn ama munkácska irásához fogott, de büszkeségében bármi parányi változtatást sem tett rajta, még Utissenics halála után sem: s a magyar történetirás barátja bizonyosan gyönyörüséggel fogja a Monumenta Hungarica-ban olvasni e dolgozatot, melyből elvégre helyes fogalmat merítend magának a barátnak mind családi viszonyairól mind ifju éveiről. Szintoly tanulságos mint meglepő leszen reá nézve megértenie Verancsicsnak egy másik dolgozatából, hogy Zápolya 1540. juliusban oly czélzattal akarta Utissenicsot Konstantinápolyba küldeni, miszerint tőle ne csak megszabaduljon, hanem távolléte alatt öszves vagyonát is elkoboztathassa; hogy midőn a haldokló

király őt ágyánál szemlélte, rákiáltott: még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak többé! s hogy a barát csakugyan elment, de csak Dévára, hol addig időzött, míg meghittjei, az orvosok, a királyi beteg halálát tudatták vele. S találhatnánk-e Bakács jellemzésére élethűbb vonást annál, melyet szintén Verancsics tartott fenn számunkra, s mely a bibornok-érseknek, egyik tisztéhez intézett, következő levelkéjéből áll: ‚Tudod, hogy a tengerparti bán, Beriszló Péter, nekem nem barátom; azt is tudod, hogy sokat agyarkodik méltóságom ellen, sőt arra is törekszik, hogy rám ugorhassék és megmarhasson. Légy tehát mindenkép azon, miszerint czélzatait minél alaposabban kitudhassad; s értesíts engem híven azokról; rövid idő mulva alkalmad lesz tapasztalni, hogy fogait bevertem, hogy tehát marásától tartani, már nincsen okom.‘ És mily drámai érdekkel olvassuk Atthinai Deák Simon életvázlatát, kit Istvánffi szerint Gritti 1532 Vizaknán felakasztatott, de ki 1541-ben még élt, élt a szerencse által ringatva, hogy annál gyászosabb legyen a fejlemény, mely őt nehány rövid nap alatt öszves vagyonától és egyetlenegy gyermekétől a sors által, Pécs vára és városa parancsnokságától s birtokától egy hűtelen barát által fosztatja meg. ‚Mivelhogy mindent kell elveszítenem, mit gyermekségemtől fogva hosszas szolgálatom által magamnak szereztem,‘ — kiált fel, midőn értésére esett, hogy kincsei odavesztek — ‚dicsértessék Isten érette, s vigye el bízvást a szerencse, a mit hozott!‘ de midőn szíve gyermekének haláláról értesült, midőn hívnél hivebbnek vélt barátja homlokán öreg betűkkel volt az árulás olvasható, ‚nádasdi jószágán, a Hernád vize mellett, két mérföldre Kassától a Tisza felé, elszigetelve az emberektől, nyomoruságosan halt meg.‘

VIII.

Talán még ennél is magasabb drámai érdekkel bír Verbőczi végnapjainak rajza. S mert e jelen czikkely fölébe e

nevet is irtam: ide iktatom forditásban ama rajzot; és mert Verancsics papirosai között Verbőczinek nádorrá választatását tárgyaló magyar emlékirat is találtatik, ezt elébe küldöm amannak. Szól pedig ekképen:

„Nem vala sem piacz, sem udvar (Hatvanban az 1525. országgyülés alkalmával), holott mind csak arrul nem szólnak vala, és mindeneknek szája csak azzal vala rakva, hogy a naderspánrul (Báthori Istvánról) levonják a naderspánságot, és mást válaszszanak reá, mert mindenfelé az gonoszakarúk tanácsa elhatott vala, és minduntalan ingörlik vala az községet, hogy azon legyenek, hogy azt ő felsége megváltoztassa, és mást válaszszon rejá. És efféle kiátás és kérés mind óránkint inkább elhatalmazik vala, mert az pártolkodók meg nem szönnek vala afféle kiátással; az ország között egyik leszáll vala, a másik feláll vala, és a mit az egyik eleget nem szidalmozhat vala az jámbor úrfiún, azt a másik végezi vala el; és ezenképen ingörlik vala a községet a gonosz szándékra és a jámbor nyomoruságra és kisebbségére. Ezök kedig, a kik ezt inkább futják vala, és a község között szólják vala, ezek vótak: Verbőczi István, Glessany Miklós, Ártándi Pál és Nikolai Gergely, ezek az ország között; de az vármegye népei között egyebek sokan vótanak, kik a községet erre tanácskoztatták, kik mindnyájan éjjel nappal egyebet nem miveltenek, hanem csak azt futották, hogy mi módon a jámbort megnyomorítsák és tisztiből kivethessék: ki még soha olyan dolog Magyarországban nem történt vót, hogy egyikről az naderspánságot levonják, és az ő éltébe másnak adják. — A király és az urak, a kiknek ez igen ellenök vala, és igön hamisnak tetszik vala, efféle oknálköl való büntetések miá minden bintelen valamely jámbort megnyomorítani, jelesben olyan szömélyt, mint a naderspán szömélyit, törekesznek vala és intik vala őket, hogy ezt ne mívelnék, oknálköl valamely jámbort ne akarnának megnyomorítani, gondolván azt, hogy a naderspán es ő tagjok vóna, és

ő vérek vóna, ne kivánnák nyomoruságát. A vajda es kedig az urak között ülvén a tanácsba, képmutalásképen igen szólott, és intötte őket szóval, hogy azt ne mivelnék: de szivibe sokkal mást gondolt. Az naderspán es kedig mint olyan megbusult ember sirva kenyireg vót mind a királynak és az uraknak mind az országnak, kenyeregvén azon, hogy tekintenék az ő elei régi jó szolgálatjokat, kik mind éltig az országnak hiven és jámborul, halálokkal es vérek hullásával szolgáltanak, ő es kedig gyermöksége ulta fogva hiven jámborul szolgált vóna, törvénynélköl ne nyomorítanák meg, és ne kisebbítenék az ő régi jó nemzeti hirét meg, és ő rajta ne kezdenének uj törvényt. Lenne törvény rejá; és ha a törvény megterhesítené, necsak tisztit, de fejit es elvennék; úgy es illenék kedig, hogy ő az ő biniért tervény szörint elébb megbintetnék és valamit érdömlene, vagy meren megnyúzást, vagy négyvágást, vagy feje vételét, azzal bintetnék, és úgy választanának azután mást a tisztre, hogy más es tanulna rajta; ha kedig a tervény őtet megmenteníje, ne akarnák oknálköl időnek előtte megnyomorítani. Ezt mind ő maga az király előtt, és az urak előtt, és az ország előtt nagy könyürgésökkel kérte, mind szolgái által es kérette: de valamennyivel az községet mind király, az urak s mind a naderspán inkább engesztelték vóna, azok annálinkább rejá gerjedtenek, és rejá kiátottanak, és a királyra és az urakra futottanak, hogy az ő szavának semmi helyt ne adnának, és semmi törvénylátás arra nem kellene, holott látnák szömökkel, hogy nem elég ember vóna rejá, és addig az ország semmihöz nem akarna állani, sem látni, sem kedig szólani, még nem oly naderspán lenne, ki az ő végezésöket, a mit az ország javára szörzenének, vóna ki megteljesitené és gondját viselné; mert addig mind hejába vóna minden jó szörzés, még nem ember lenne rejá, ki eljárna benne és gondját viselné. Ezzel és efféle dolgokkal, kiátásokkal mind a király s mind az urak kérését és intését, s mind az naderspán könyergését lenyomták, és

nemcsak szóval de még ijesztéssel es megjelentötték, hogy soha abba egyebet nem mivelnének, hanem más embert emelnének az naderspánságra (annyira eláméltatta vala a községet az egynehány gonosz pártos embör). És azon nap az pártosok közöl Ártándi Pál felállván az székre, nyilván megkiátotta: hogy ebbe több halogatásnak nem kellene lenni, sem erre több tanácsot nem kellene várni, hanem más napra, hóta kelvére, gyülne bé az ország, és a ki őnekik tetszenék jobbnak, ki az ország szükségének és a királynak ő felségének gondját tudná viselni, választanák el és emelnék fel, ő felségének es könyörgenének, hogy ne lenne ellentartó benne, engedne kegyelmességgel az ország akaratjához. Erre e szóra mind az egész ország felkiátott hogy: úgy, úgy! úgy kell, úgy kell, és valaki ellentartó lenne, mind fejenkint rajta haljunk meg. Báthori István menjen ki ennét, ne tegyen visszavonyást ett az országba, ha ki nem akar menni, ugyan ottan szállásán hányják konczonként."

Miután a szerző elmondotta volna, hogy következett éjjel a király szállását hivei „az uratlan (egyes uraktol nem függő) nemes nép gyermökével, a kik csak ő magoktul gyültek oda látni a gyülésnek végét" őriztették; s hogy Báthori István „éjfélkor nagy titkon, nagy búval, bánattal és siralommal Hatvanbul kimegyen, és legelőbb Cserépvárába, azután Ecsed várába megyen," — ekkép folytatja:

„Más napra kelvén, az ország, főképen kedig az pártolkodók . . . . választnak közzőlök négyet, kit eszösbnek véltenek, és az ország szavával kenyeregnek királynak, hogy ne tartana ellent az naderspán-választásba, ki ilyen nagy szükség vóna az ország és az ő felsége javára, kit ő felségének mind fejenkint meg akarnának szolgálni, és hogy arra az ország ő felségétől kegyelmes választ várnának. Király látván mind az urakkal, hogy ha ellent tartanának es benne, csak hejába való dolog lenne; . . . szabaddá hagyák őket, választani, a kit

akarnának, csakhogy olyat választanának, ki elég lenne rejája, és az ország és a király ő felsége gondját tudnája elviselni, és hogy ő felségének hirré tennék, ki tetszenék nekiek, hogy ő felsége es szólhatna róla mind pap, paraszt*) jobbágyokkal. Azok ezt hálálván, az ország képében királynak megköszönik, nagyvigan megtérnek, és az országnak a király jóakaratját és az urakét megbeszélik, hogy mind ő felsége s mind az urak akaratosak vónának rejá, és ő felsége kegyelmesen engedött vóna az ország kivánságának. Ott a pártosok nem kicsin örömbe lesznek, és nem sok késedelömmel és tanácskozással (mint ki imár akkor régön nálok el vót tekélve és végezve) választják Verbőczi Istvánt naderspánná, kit sem nemzetiről, sem arra való tudományáról**), sem vitézségéről, sem arra való értékéről a naderspánság nem illetött vóna, ki akkor még csak az nemes rendön vót, és főbiró vót az itéletbe. De a mi végre választották vót az őtet választók, magoknak jó végre választották vót, hogy az ő erejivel és autoritásával az ő kivánságoknak inkább eleget tehessenek; az ország között felkiáltván: kit tehetnének vagy kit választhatnának jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a község romlása inkább fájna, és ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét (nekönk kedig oly kell), mint Verbőczi uramat ő kegyelmét? Mi szökség nekönk mind éltig olyat naderspánná tennönk, kinek még tanulni kell? Nem jobb-e, olyat tennönk, ki mindönt tud és mást es taníthat? Válaszszunk valaha a mi tagunkbul es, necsak mind az régi úr nemzetből naderspánt, kinek fájjon az szegény nemes nép gyermöki nyomorusága. Erre e szóra mind az egész

---

*) ‚Paraszt' itt ellentétben a ‚pap'-pal, ‚világi'-t jelent. Tehát e helytt: ‚mind pap, paraszt jobbágyok' = egyházi és világi rendek.

**) Magában értetik, hogy nem a törvények ismeretének hanem azon tudománynak hiányát érti a szerző, melyet Frangepan felebb az államférfiban megkivánt.

országgyülése felzendöl nagy kiátásokkal: úgy, úgy, úgy atyámfiai! tetszik, tetszik, őtet választjuk, ő kegyelme megérdömli. Ez voks mind vármegyékről vármegyékre megyen, és nem sok találtatik bennek, ki ellent tartott vóna benne (mint kiket a pártosok régön mind elhajtottak vala), az egész ország vokša mind ő rejá leszen: ott őtet rejá választják, ő ott nem létébe, ki akkor az nap mind szállásán vót, értvén imár jól az ő maga dolgát, nem ment vót bé. Akarták, hogy az kimondásba és felemelésbe mind király s mind az urak benne lennének az ország között (a mint illenék es lenni), és hogy ő felségének es mind pap és paraszt jobbágyokkal, ha tetszenék, választott népektől megizenik, hogy őnekik egyéb senki nem tetszenék Verbőczinél, ki mindönképen elég lehetne ez elyen tisztre, és hogy könyürgenének ő felségének, hogy méltóltatnék ő felsége es mind az urakkal egyetömbe hóta kelvére országa közzé jünni, és az naderspánságot ő felsége kimondatni. Ez e választás jóllehet mind királynak mind az uraknak, főképen kedig az régi úr nemzetbelieknek igön ellenök vót, jelesben a Báthori atyjafiainak; de látván, hogy ezt vissza nem vonhatnák és hogy ellene sem állhatnának, jóváhagyák, és király mind az urakkal az ország közé menni eligyérközík mind az urakkal öszve. Kire az ország hóta kelvére az szokott helyre, az váras végére, a mezőre, mind fegyveres kézzel gyülnek ki, mert féltek azon, hogy talán lenne oly az urak közzől, vagy az Báthori atyjafiai közzől, ki ellent fogna tartani, hogy az olyaténokra rejá támadjanak. Király es azt látván mind az urakkal, magoknak félvén ők es, a mint jobban lehetett és többen mehetének ki, úgy mentek ki, király háta megött állván mind az egész ő udvara népe fegyverekkel. Mert minden ember gonoszbtul félt; vajda es kedig mutatván az ő hivségét a királynak, hátrahagyva az ő rendit, mint egy köz szolgája, királynak háta megött állott mindaddig, még az naderspánságot kimondotta. És midőn ott lött vóna mind az király az urakkal,

és az ország es teljességgel begyűlt vóna, az ország képébe az pártosok közzől Ártándi és Glessányi kenyeregnek, hogy ő felsége méltóltatnék az naderspánságot kimondatni Verbőczi uramnak, a mint ő felségénél el vóna végezve mind pap, paraszt jobbágyival egyetömbe, és mind az országnál es, az ő felsége hiveinél. Király és az urak hagyák Korlátkövi Pétörre, a hopmesterre az naderspánság kimondását, ki előállván, a mint imár hozá tanult vót, az naderspánságot Verbőczinek király ő felsége képébe, az urakéba, és mind az országéba nagy sok szóval, mint annak szokása, és dicsíretökkel és idvözlésökkel mondja ki. Kin Verbőczi István nagy szomoru képet mutatván, először királynak ő felségének és mind az uraknak, azután mind az egész országnak nagy hálát ád, és megköszöni a király kegyelmességét, és az urak jóakaratját, és az egész ország őhozá való ilyetén szeretetét. Kezdi azután kérni mind királyt és az urakat, azután az egész országot, hogy őtet ezzel ne bántanák, mert ő nem es érdömlení ezt e tisztöt, elég sem vóna rejá, el sem tudna benne járni; végre képmutalásképen sirva es kezd kenyergeni, hogy ő felsége mind az urakkal és az egész országgal tekéntenék az ő jó, jámbor és hivséges szolgálatját, ne akarnák kisebbségét és nyomoruságát, mert ő tudná elégtelen vótát hozá, és hogy sem ő felségének sem az országnak nem fogna az ő tiszti szerint szolgálhatni, hadnák őtet az ő rendin, választanának az naderspánságra olyat, a ki arra elég vóna, és mind ő felségének s mind az országnak szolgálhatna. Efféle képmutalás szörint való maga-mentésök egynehány rendbeli leszön; de másfelől az ő párti igön kiátották: nem akarjok, nem akarjok! egyebet sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választ! Ha tudnák, mondván azt neki, hogy elég nem vóna te kegyelmed rejá, nem választanák kegyelmedet rejája, kegyelmed ne vonja magát az ő felsége és az egész ország szolgálatjátul. Azonképen a király képében es az urak kérték, hogy békességes lenne benne, mert ezt ő

felsége mind egész tanácsával és országával elvégezte vóna, és ebbe egyebet nem akarnának. Ott es meg nagy sirással, mintha ő neki semmire nem kellene, és kedve ellen vetnék rejá, megköszöni és megmarad rajta, könyeregvén mind királynak mind az uraknak és egész országnak es, hogy ha imár egyebet nem akarnának, hogy tanítanák hozá és segétség lennének nekie, hogy mind ő felségének mind az országnak kedvek szerint szolgálhatna, hozá tanitanák és segétenék. Ott az egész ország nagy sok idvezletökkel és ivetésekkel felemelik háromszor egymás után az naderspánságra; és azután király elejibe az urak közzé állván, az régi szokása szörint az országnak az naderspánságra rejá esköttetik; és a meglevén, király es kegyelmességet hozá mutatván, kezét nyujtja neki; és ott király kezét és az urakét nagy alázatossággal fogja. Azt elvégezvén onnét szállásokra oszolnak, níkiek nagy örömmel, a kiknek a kellött kedveknek, némelyek kedig, a király és az uraknak nagyobb részével, titkon nagy szomorusággal mennek szállásokra, jelösben az Báthori atyjafiai és baráti, kik bánták az őrajta lött oknálkül való nyomoruságot. Az uj naderspánt kedig onnét az országbeli főő nemesek és az urakba es egynehányan nagy sereggel kernyülveszik, és nagy dobszóval és trombitaszóval szállására késérik nagy örömmel, mert a vajda trombitásit és dobosit és minden szörszámát oda hordták vót az ő szállására."

Az olvasó előtt, úgy hiszem, ismeretesek Császár Mihály és Spervogel naplóik, s a szentszék és Velencze követeinek leveleik a hatvani gyülésről; a kézirat, melyből e töredéket vettük, kiegészíti ama feljegyzéseket; magyar nyelven levén szerkesztve, mintegy közvetlen, bensőbb érintkezésbe hoz bennünket az eseményekkel; s államférfiutól származván, helyesebb világitásban láttatja velünk a személyiségeket. Amazok oly nézetre vezethették az olvasót, hogy Verbőczi bábu volt Zápolya kezében, midőn a nádorságot felvállalta, emebből, kivált ha az

egész mű leszen előtte, ezt nem fogja következtetni. Egyébiránt, valamint ezt másutt bővebben fejtegetem, Verancsics valószinüleg nem szerzője e dolgozatnak, ámbár kétségtelenül közelebbi viszonyban állott szerzőjéhez. Verancsics rajza kevésbé érdes fogott volna lenni, mert ifjabb éveiben Verbőczi által pártfogoltatván, iránta hálára érzé magát kötelezve. Véleményünket a következő dolgozat is igazolja, mely Verbőczi végnapjait tünteti fel előttünk, mely kétségtelenül Verancsics műve, s mely ámbár Verbőczinek, az államférfinak belátását nem igen hirdeti, ovakodik élessé válni, sőt az ember és hazafi jó tulajdonait egész készséggel ismeri fel az aggastyánban.

IX.

Jovius szerint Izabella kivált Utissenics tanácsára küldötte volt fiát Szolimán táborába, tehát Budának török kézre kerülését is közvetve a barát okozta volna. Verancsics tagadja az állitást, s Joviushoz intézett, deákul szerkesztett czáfolatában ír ekképen:

‚Utissenics és Petrovics Péter nem merték e lépést tanácsolni, csak Verbőczi István királyi főkanczellár és Török Bálint, (hogy Batthyáni Orbánt s a rácz Ucsárevics Pétert most ne említsem) makacsúl víva a kétkedőkkel, okoskodást okoskodásra halmoztak, s a habozókat elvégre nézetöknek megnyerték. Hinni kell Szolimánnak, mondák, bízni kell benne, a gyermeket, az országot nem kell félteni tőle. S közűlök mindegyiket más más ok birta e véleményre. Bálint támaszkodván azon nagyszámu katonai barátságokra, melyeket a végek törökeivel kötött, midőn Ferdinandtól Zápolyához visszatért, s reményt táplálván hogy a töröknek kegyelméből Magyarország kormányára fog szert tehetni, János halála után, fiának és özvegyének érdekeit a szokottnál inkább látszott ápolni . . . . Verbőczi más ösvényen ugyanazt tanácsolta. Ő hatalmas szónoklatu, nagy, sőt rendkivüli tekintélyü, elmére egyébiránt inkább csupasz és egyszerü,

mint ravasz és ügyes férfiú volt, s az úri rendből valók közül akkor a legesleg jámborabb, miért is szerfelett hajlandó hinni a török gonoszságnak. Aztán három ízben levén mint követ Szolimánnál, Jánosnak barátsági és szövetségi viszonya ama zsarnokkal, az ország öszves állapotáról s a fejdelem figyermekeinek öröködéséről vele kötött szerződések, a nagyhírü Laski Jeromos után csaknem egyesegyedül Verbőczi művei voltanak. Bizván tehát az őszinte aggastyán a török eskűibe s hitleveleibe inkább mintsem kellett volna, mert Mahomed törvénye ellenségnek mondja a keresztyént, kit büntelenül szabad hamis eskü és hitszegés által megcsalni, makacsul a nagyúr becsületessége mellett szónokolt, és csaknem egymaga hitette el a többiekkel, hogy bizton lemehetnek Szolimánhoz. Szegény, rövid idő mulva bekövetkezett halálát is ennek köszönhette. Mert midőn a hitszegő zsarnok által Budán marasztatott, hogy magyar törvényt lásson földieire, szabadabban kezdte őt szidalmazni, s magát annak mondani, kinek ha nem adnak hitelt, midőn Szolimán emberségét hatalmasan hirdetgette, Buda, az ország feje nem fogott volna megbukni. Mert alig töltött két hónapot uj tisztében, midőn három nap alatt, bélfájdalomból, melyet Szolimán basa, az első budai vezír ebédjének köszönhetett — méreg következésében, mint sokan gyanakodtak — meghalálozott.

E gyanú okának felderítésére elmondom részletesen a történetet. Verbőczi buzgó hive volt vallásának, mit cselekedetek által is bővebben tanusítandó, majdnem évenkint, kit s mennyit lehetett, a török rabságból kiváltott. Azon rabok közül, kiket minapi követsége alkalmával Konstantinápolyban magához válta, s kiknek a császár engedelmével szabadságukat is visszaadá, egy jó nemes házból valót, tisztül tartott magánál, mint kiben a jó erkölcshöz ügyesség is szövetkezett. Egy nap hintóba ülvén, mert közben-közben a köszvény bántá vala, s hajlott kora miatt már nem igen lovagolhatott, tanácsba ment a

basához, törvényszolgáltatás végett. Midőn ennek házához közelednék számos védencze által környezve, a basa őrei, mint kötelességök tartá, s mint ezt urok parancsából naponkint tenni szokták, a jeles férfiú fogadására siettek, de nagyobb számmal mint közönségesen, s a zavarban Verbőczit még csak nem is üdvezelvén, ama tisztre vetik magokat, hajánál fogják, s meghagyván neki, hogy nyakát meztelenítse, az utcza közepén, mások iszonyatos bámulására fejét veszik. Majd gyorsan, minden szó nélkül, visszatérnek vártájokba.

Midőn már holtan feküdt a nyomorú, Verbőczi a zajra, fejét kinyujtván a hintóból, kérdi: mi baj? még csak nem is gyaníthatva az elkövetett bűntettet. De mikor a meggyilkoltnak itt fejét, ott törzsökét mutatták neki, s a tettnek okát senki sem mondhatta, erősen feljajdult, s mellét csapván kezével, Turkovicsot, ki azon évben városi biró volt, és a hintót gyalog kisérte, hangosan magához hiván: ez gazság! kiált fel; s parancsolván, hogy a nyolcz lovas hintó rögtön megforduljon, lakára készül visszamenni. Alig hagyta oda az utczát, midőn a hirnökök egymást felváltván, kérik, ne gondoljon a történettel, őt s az övéit nem fogja baj érni, tehát fel se vegye a gonosz szolga halálát, ki azt megérdemelte, mint a basa bővebben fogja fejtegetni; szabad levén az árulót, törvényes eljárás közbenjövetele nélkül is megbüntetni. Verbőczi sokáig vonakodott visszatérni, dühből inkább, a hitetlenek gazsága miatt, mint félelemből; lármát ütött a piacz közepén, hogy gonoszságok gonoszságokra halmozódnak, hogy az erőszak törvényt és rendet bont, hogy a császárnak, az igazságos fejdelemnek, ilyesekről nincsen tudomása, hogy a császár tisztviselői semmirekellő rosz emberek. Végre barátjainak intésére, s mert okos ember lévén, maga is áttallátta, hogy további ellenállás veszélyt hozhat reá, hogy majd erőszakosan fogják a basához vezetni: szót fogadott. De midőn a terembe lépett, noha a basa a többi tanácsosokkal felkelt előtte, s őt nyájasan és tiszteletteljesen

kérte: „fogjon helyet,“ ritka bátorsággal s nagyobb mint senátori lélekkel visszautasította a felhivást, mondván: hogy mindaddig nem fog leülni, nem fog közügyekben részt venni, míg számot nem adtak neki, szolgája mért gyilkoltatott meg; míg amaz ártatlan embernek az ő — Verbőczi kisebbségére — szolgáló halálát meg nem boszulta a törvény. S mert igazságos fájdalmában nem tudta magát mérsékelni, és oly szavakra fakadt, melyek szégyenpironságot vontak a basa és ülnöktársainak arczaikra, mindketten mindinkább haragra gyúladtak, kivált mert bár mint erőködtek a törökök, Verbőczin nem fogott nyájaskodásuk, nem mutatkozván olyasoknak a gyilkos tett mentségére felhozott okok, melyek bevehetők lettek volna. Az ügy függőben maradt, s a felek haraggal váltak el egymástól. S midőn Verbőczi lejött a lépcsőkön, mondják, átkozódott egynékik ellen, a nélkül hogy valakit megnevezett volna, de keserű panaszt emelve álnokságuk miatt. Barátjai ezt feljegyezték, s talán nem épen helytelenül az volt a vélemény, hogy tiszttársait, Utissenicset és Petrovicsot vádolta, kik őt veszélyek közé, a szorosba ejtették, s magok szabadságot szereztek magoknak.

Más nap, tartván a basa a császár nehezteléséétől, kinek méltányosságát és kegyelmességét mind önmaga és a magyar nép, mind a királyfi s a budai polgárok iránt, sohajtozva s annak kinyilatkoztatásával magasztalta Verbőczi, hogy a vett sértést nem fogja elszenvedni, hogy a budai basának nem áll hatalmában a császár alattvalóin garázdálkodni, s hogy a kegyetlen ember nem fog sokáig rajtok uralkodni, ha ő — Verbőczi — életben marad: jöttek, kik Verbőczit engeszteljék, s neki mindent igérjenek ez ügyben, a mit csak kivánhat. Mind hijába. Verbőczi meghagyta szolgáinak, hogy szereljék fel szekereit, s rakják fel butorait és öszves holmiját, ő kimegyen Budából. Úgy történt, mint rendelé vala. S íme hozzá sietnek a basa meghittjei, s egyek édes szóval és válogatott

okokkal, kérik, intik, ne távoznék, mások leemelik szekereiről a holmit, s azt, elűzvén a szolga-gyerekeket, a házba magok hátán czipelik vissza, igérvén, hogy ezentúl valamennyi kivánságainak teljesülését fogja látni, csak viselje el türelmesen a már elkövetett vétséget; Szolimán basa általában a keresztyén lakosok s névszerint az ő embereinek ügyeiben semmiféle rendszabályhoz sem fog nyúlni, mielőtt tanácsát és megegyezését kikérte s megnyerte volna.

Verbőczi, ekkép lefegyverkezve, kibékült a basával, noha inkább szinre mint valósággal; s hogy is lehetett volna különben, mikor ő a nagyúr titkos parancsából a tisztelet örve s a szabadság neve alatt derekas rab volt Buda várában! — Nehány nappal később a basa, mit gyakrabban szokott tenni, ünnepélyes ebédet adott, melyhez őt vendégül kérte. Fényesen fogadtatott; s a lakománál, sok pohár bornak a császár jóléteért, János fiának szerencséjéért s a magyar nép boldogságáért, többszörös felköszöntések alkalmával kiüritése után mérget nyujtottak neki, mely azonnal hatván, őt megölje még mielőtt vádjait beküldhetné a császárhoz. S ez majdnem nyilván történt, oly annyira nem gondoltak a czégéres büntettnek köztudomásra jutásával.

Hazament még jókor, s az nap és következett éjjel semmiféle fájdalmat sem érezett, talán mert a méregnek időre volt szüksége, hogy testét által meg általhassa. Más nap délben beleit fájlalta, s fokonkint, mielőtt estveledett volna, szavának hangja elhalt, s teste annyira feldagadt, hogy mind feje, mind nyaka, mind kezei és lábai, s ezeken névszerint az ujjak kikeltek formájokból; tömlőnek vagy idomtalan hústömegnek mondhatnád a testet, melyhez száj és körmök amugy kivülről odabiggyesztvék. Bámulással és sajnálkozással teltek el a körülötte levők, s megannyian a hitszegő népet szidalmazták. Igy folyt le a harmadik nap is; s ekkor a basának rendeletéből már török strázsák őrzötték a ház kapuját, visszaszorítók

az összesereglett népet, mely nagy számmal gyűlt együvé az undok büntett megtekintésére. Az éj leszállott, s reggel felé elhúnyt a haldokló. Nagy gonddal készületek történtek a holttestnek hitvallásunk szerinti eltemetéséhez. De ők e végtiszteletet is ellenőrizték; erőnek erejével jelen voltak a halottnak a koporsóba fektetésénél, s erősen megparancsolták, hogy ennek a temetési szertartások alkalmával nem szabad nyitva lenni, miszerint a szörnyü halált ne szemlélhesse s tőle el ne szörnyűködhessék a tömeg.

Vagyonát és javait nem bántotta a török, öszves holmiját, s a mije csak volt aranyban, ezüstben, pénzben, ruházatban, azt szabad volt minden rövidség nélkül Imre fiához kivinni. Tisztei és védenczei, s kik őt bérért szolgálták, valamint barátjai is Budát odahagyhatták bántás nélkül. Igaz azonban, hogy mindjárt halála után öszves szekrényeit és butorait a basa parancsából kikutatták a törökök, s mennyi török levelet és okmányt találtak, annyit lefoglaltak. Ez egy vonás elégséges hitszegő eljárásuk megitélésére. A halotti és temetési pompát egyébiránt nem vonták meg a jámbortól; a basának engedelmével még a szomszéd falvakból és városokból is begyülekeztettek a papok, a mennyi csak túlélte a minapi csapást, s mintha sebet semmiféle ellenségtől sem vett volna Buda vára.

Ama törvényszerüleg megváltott, s magának a császárnak engedelmével szabadon bocsátott embert pedig azon okból gyilkolta meg oly dühösen a kegyetlen fajzat, mivel nem örömest látja, hogy nyelvét értő és erkölcseibe avatott személyek legyenek közöttünk. Attól tart, hogy a fogások és csalárdságok, melyekkel irányunkban él, felfedeztethetnének s cselszövényeik akadályoztathatnának. Mit e boldogtalan emberben is gyanitván, kiről t. i. mert Verbőczi hivatalos magas állásában őt nem bocsátotta el magától, mint a vele együtt megváltottakat, feltették, hogy urát mind ezekről értesítvén,

képessé teszi a török gonoszság, a mieink ellen szőt ármányok kijátszására. Ez okból elveszitették őt, s elveszítették gyalázatosan s álnokul Verbőczit. És mi hol szidjuk a töröknek hitetlenségét, hol pedig hánytorgatjuk ismét hűségünket irányában, mert megengedi, hogy tenger veszély és aggodalom közepett szabadságot hazudó viszonyban élősködhessünk.'

SZOLIMÁN

ÉS

JÁNOS ZSIGMOND,

1540-ben.

I.

„Fenséges fejdelem, testvérünk, barátunk és szeretett szövetségesünk, — irá 1538. végnapjaiban Károly császár Toledóból Zápolya Jánosnak — mit követe, a Krisztusban tisztelendő atya, az általunk őszintén kedvelt Frangepan Ferencz kalocsai érsek és egri püspök nekünk fenséged szavaival elmondott, azt örömmel értettük meg, s legkivált közleményének azon részét, mely a köztünk, és a fenséges fejdelem, Ferdinand úr, a rómaiak, Magyar- és Csehországok királya, szeretett testvérünk, és fenséged között minap megalakult barátságot és szövetséget, s fenségednek irántunk viseltető tiszteletét, a közügy iránt való buzgalmát, s Magyarország gondviselésére és oltalmára vonatkozó többrendbeli ügyeit tárgyalta. Minek is örvendhettünk volna inkább, mint annak, hogy mondott fenséges testvérünk és te fenséged között az általunk oly régóta sürgetett béke megköttetett elvégre; mi csakugyan ez idő

szerint mind Magyarországnak tetemes hasznára, mind az összes keresztyén világnak hatalmas előnyére fog lenni'*).

Tegyük fel bár, hogy Zápolya e béke kötésének napján részéről őszintén szándékozott azt végrehajtani: annyi bizonyos, hogy a mely nap az ifju nő az éltes férjnek első ízben szerelmök zálogárúl szólott, melyet szive alatt visel, az nap János király eltökélette magát, hogy a nagyváradi szerződés ellenére a koronát gyermekére szállitja, ha az figyermek lészen; s hogy a királyságnak fiára szállását Francziaország s a Porta segédével fogja eszközölhetni. Szándékában még megerősítette az ekkor — 1540. februariusban — Erdélyből Budára érkezett hír, hogy Majlát István és Balassa Imre vajdák Ferdinand érdekében pártot ütöttek ellene. Megfenyitésökre nyomban Erdélybe készült, s midőn kérdeztetnék, minő kardját parancsolja útra vitetni, felelé: „Bizony látja Isten lelkünket, kivánnók, hogy mint keresztyén király szablya nélkül mehetnénk Erdélybe; de vajda uramék szablyával várnak reánk, azért mi is üres oldallal neki nem indulhatunk; kösse te kegyelmed azon szablyánkat fel, kivel paraszt Dózsa uram ellen hajdon hadakoztunk, mert nem érdemel többet Majlát uram hitván feje" **).

A franczia király követének Lengyelországból már bejelentett megérkezése elhalasztatta Zápolyával az utra kelést. Lacroix — ez volt a követ neve — megérkezett elvégre. ‚Ez beszéli vala — így olvassuk Mindszenti Gábornak, a király egyik udvari tisztének naplójában — Károly császár nagy betegségét, és a római szent pápa udvarának eziránti nagy örömét, miért hogy a kárdináloknak nagyobb része nem szereti vala Károly császárt, Ferdinandusnak bátyját; azt is beszéli vala,

---

*) Lanz Károly, Correspondenz des Kaisers Karl V., Lipcse, 1845, II. k. 292. l.

**) Gróf Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára, Kolosvár, 1837—1845, I. k. 10. l.

mint bizonyost, hogy Ferdinandus német király alkudozik már a törökkel a békesség iránt, s hogy Ferdinandus ezen békességbe a Velenczéseket is belé akarná húzni, mire a török kevés kedvet mutatna, és hogy Károly császár is azon törekednék, hogy a velenczések ebből kimaradjanak.'

János király tanácsosai együvé gyülekezvén végzést hoztak, hogy Francziaország királyához, kit a világ bámulatára az 1540-diki év első napján Károly császár személyesen látogatott meg a Louvreban, követséget kell küldeni, s hogy Verbőczi István járjon el e követségben. De a mindenható barát, Utissenics György, Statileo Jánost léptette Verbőczi helyébe. Annak idején kivilágló lészen a czélzat. Őt, a barátot t. i., János király Konstantinápolyba volt küldendő, hogy Szolimánnak megvigye az adót; s fráter Györgynek nem volt kedve elvállalni e megbizatást, kivált most, midőn János királyt a szélhüdés, mely őt már hónapok óta környékezte, minden pillanatban a székesfehérvári sirboltba küldheté vala. Szükség volt Verbőczit honn marasztania, hogy szükség esetében maga helyett őt küldhesse a portára.

Statileo számára megirták az utasitást, melybe az is ment belé, hogy Károly császárt szintén keresse fel, még pedig mindenek előtt, s ügyekezzék közte és Ferdinand között, minél tátongóbbá tenni az ürt, mely a franczia követ jelentése szerint a testvéreket mármár tova ejtette egymástól. S most János király is elindult Szeged felé, hová martius végén érkezett, s honnan utját Gyalunak vevén, itt az előre sietett kanczellár Verbőczi István, a gyulafehérvári prépost Verancsics Antal, és a temesi ispán, Petrovics Péter által fogadtatott.

A Statileo követségére vonatkozó okiratok közül már egynehány tétetett közzé, s még több fog nyilvánosságra jutni, ha a franczia külügyi ministerium irományait elvégre gondosabb kezek fogják átkutatni, mint Charrière és társai. ,Hogy mit határoztunk minap, tisztelendő uraságod útjára nézve, még

eleven emlékezetünkben van; — irá neki 1540. május 25-én Gyulafehérvárról a király — de minthogy aztán olyas események adták elő magokat, melyek szándéklatunkat megváltoztatták velünk, t. i. a török császárhoz küldött követünknek elindítása és a római királynak a császári felségtől (Károlytól) távozása: úgy látszik nekünk, hogy legtanácsosabb, ha útját Francziaországon át folytatja kegyelmed. Mert ha a római király bennünket arról akarna vádolni a török császárnál, hogy viszonyban állunk az ő testvérével s a többi keresztyén fejdelmekkel, a legkeresztyénebb király ezt könnyü szerrel fogja eloszlathatni a Portánál, ha útját kegyelmed Francziaországon át veszi. Aztán cselt sem vethet kegyelmednek a római király Francziaországban, mit véleményünk szerint tenni fogna, ha Németországon át menne kegyelmed, mert bennünket gyülöl s kegyelmedet nem kedvelli, minélfogva ügyeinket is örömest kinyomozgatná. Akarjuk tehát, hogy csakugyan Francziaországon át vedd útadat. Küldj azonban valakit embereid közül előre a connétablehoz vagy más valamely barátunkhoz, ki ezt a legkeresztyénebb királynak nyilvánítsa, s ő felségének szándékát kitudja, t. i. hogy előbb hozzája menj-e, vagy pedig a császári felséghez? mert akarjuk, hogy a legkeresztyénebb király útmutatása szerint járj el mindenben, hogy attól még egy körömnyire se távozzál. Mi, Istennek kegyelméből eloltottuk a tüzet, melyet álbarátaink felgyujtottak Erdélyben; ármányos vajdáinkat Fogaras várába rekesztettük, melyet híveink már körültáborlottak; s czimboráikat száműztük, erődeiket és jószágaikat elkoboztuk. Ezentúl a mi történő leszen, azt tudatni fogjuk kegyelmeddel'*).

A követ Velenczében volt e levél iratásakor, hol Francziaország képviselőjével a montpellieri püspökkel is érintkezett, kinek tanácsára, úgy látszik, küldetéséről eleve tudósitotta

*) Ribier, Mémoires et papiers d' état, I. k. 531. l.

Montmorency connétablet, Ferencz királynak a külügyekben jobb kezét, s ehhez junius 28-án esperesét Marco Antonio Bentivogliót, Zápolya levelének párjával, Noyanból csakugyan előre küldötte. Magában értetik, hogy a franczia udvar haladék nélkül kivánta látni a követet*).

János király, felebbi levelében, a török császárhoz küldött követének elinditásáról is szól, de a követ csak nem akart útra menni, bár mennyire sürgették elindulását. Utissenics napról napra öregbülni látta királyi urának betegségét, s talán nem ok nélkül gyanitotta, hogy távollétét ellenei fel fogják használni, hogy a haldokló fejdelemmel el fogják koboztatni az ő, a barát, vagyonát, mely szerintök a népnek zsarlásából, a fiscusnak meglopásából keletkezett. ‚A kincstárzó remetének — irá 1540. junius végén Gyulafehérvárról Statileonak Verancsics — már rég kellett volna Törökországba indulnia, de nincs mód őt elkergetni, s halasztást halasztásra olt, magának a királynak is boszuságára, mert a portai csausz már megérkezett érette, s ő még sem megyen‘**); s más helyt ugyancsak Verancsics irva hagyta: ‚János király mindenkép ügyekezett a barátot Törökországba küldeni, hogy őt tönkre tehesse. Mert szándéka volt, mihelyest követének Konstantinápolyba érkezéséről hírt veend, annak öszves vagyonát Eszéki János pécsi püspök által elfoglaltatni, s őt megsemmisíteni. De az álnok ember, sejdítvén a czélzatot, halasztotta az útrakelést, még pedig annyival is inkább, mert a király nyavalyájának sulyosbulását látta. Midőn egy ízben a beteg nyoszolyájánál állott, ez magához térvén kábultságából, rárivallott: Még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak itt többé. S a barát elment, de csak Déváig‘***).

---

*) Charrière, Negociations de la France dans le Levant, Paris, 1848, I. k. 437. és 455. ll.

**) Katona, XX. k. 1364 l.

***) Verancsics Antal összes munkái, I. k.

És most csakugyan kieszközölte a királynál, hogy Verbőczi járjon el helyette a követségben. ‚Hallám — irja julius 6-dikán 1540. Verancsics a kanczellárnak — hogy Szolimán török császárhoz követül te fogsz menni fráter György kincstartó helyett. Adja Isten, hogy egészségesen és szerencsésen járhass el e tisztben, Magyarországnak, magadnak és királyunknak felmagasztalására és hasznára! Testvéremet, Mihályt, Utissenics György, a barát, az ország kincstartója, midőn követül Törökországba készült, a király akaratából magával volt viendő, mert birja az olasz nyelvet, s azonkivül természetesen megtanulta a magyart és deákot, a horvátot pedig anyja tejével szopta. S miután most, Isten is úgy akarván, amannak helyébe te választattál, te, a ki mindkettőnk iránt atyai hajlammal viseltettél mindenha, testvérem naponként sürgeti, ügyekezném hogy őt magaddal vigyed. Mert szeretné Konstantinápolyt, az ős császári várost, szeretné Szolimánt korunk leghatalmasabb zsarnokát színről színre látni. Azért, ha csakugyan hasznát veheted, ha szükséged van reá, fogadd őt s tedd azzá, mivé akarod, képes leszen engedelmeskedni és parancsaidat végrehajtani, korához képest elég éretten és eszélyesen. Ime, fogadd őt kezemből, hűséges, jóerkölcsü, s tudományos műveltséggel is biró. Egyébiránt, a mi hézag van képességében és tapasztaltságában, azt magad elméje és magad bölcsesége fogja pótolni‘ *).

II.

Julius 21-én megholt János király, mielőtt Verbőczi útnak indulhatott volna, s két nappal később az elhunytnak előbb sógorát majd ipát, Zsigmond lengyel királyt értesítették a julius 7-én született s már tizennégy nap mulva árvaságra jutott örökösnek gyámjai, élökön a barát, hogy Verbőczi kanczellárnak

*) Katona, XX. k. 1369. l.

társul adták a pécsi püspököt, Eszéki Jánost. ‚Fráter György — irja a montpellieri püspök 1540. september 25-én Velenczéből Rincon Antal, franczia követnek Konstantinápolyba — háromszázezer tallért küldött a nagyúrnak, még pedig a pécsi püspök s Magyarország főkanczellárja által. Arról is értesültem, hogy Ferdinand király Laski urat a nagyúrhoz indította, ajánlkozván, hogy azon esetre, ha a Porta őt békében hagyja Magyarországot birtokolni, atyjául fogja ismerni a szultánt, s neki olyas adót fizetni, melylyel oka lesz megelégednie. Mit kegyelmednek tudtára kivántam adni, lévén bizonyos, hogy a mondott fejdelem ilyetén hűbéri viszonyának megalakulását ellenző leszen‘ *).

Ferdinand még augustus 20-án Tranquillus Andronicust Konstantinápolyba küldte, ki a portának Laski érkezendését bejelentse, s kinek Ferdinand ezt is iratta utasításába: ‚Miután hitelesen értesültünk, hogy fráter György és czimborái a közelebb mult napokban követeket küldtek a törökhöz, azért ügyekezzél mindenkép kikutatni, miben álljanak kérelmeik; s ha, mint előrelátható, azok kivánalmainkkal ellenkezni fognak, akkor sürgesd a pasáknál, miszerint uroknál kieszközöljék, hogy addig ne lépjen velök értekeződésre, míg követünk meg fogott érkezni.‘ S három nappal később Ferdinand Laskinak Verbőczihez és Eszékihez is adott megbízó levelet, reményt táplálván, hogy őket ügyének meg fogja nyerhetni. ‚Meghagytuk nagyságos Laski Jeromos kedves hivünknek, szirádi vajdának, Dalmát-, Horvát- és Tótországaink bánjának, tanácsosunknak és követünknek — így szól Ferdinand levele Verbőczihez, — hogy nevünkben egyetmást mondjon kegyelmednek, mint ezt tőle személyesen fogod megérteni; miért is felhívunk kegyelmesen, hogy annak, mit nevünkben előadó leszen, teljes és kétségtelen hitelt adj, s magadat e tárgyban úgy viseljed, mint

*) Charrière, I. k. 443. l.

kegyességünkben felteszszük rólad, kit is királyi bőkezüséggel fogunk megjutalmazni'*).

A montpellieri püspöknek 1540. october 8-án I. Ferencz franczia királyhoz adott levelében ezt olvassuk: ,Rincon úr irta nekem, hogy a nagyúr azon embernek, kit a magyar kanczellár s a pécsi püspök előre küldöttek, kinyilatkoztatta, miszerint érkezésökkor fogják tőle megérteni, mi legyen szándéka Magyarország kormányára nézve; s mondott Rincon úr oly véleményben van, hogy kétséges, ha fog-e a nagyúr beléegyezni az uj király megválasztásába, mert a néhai király halála előtt szándéka volt, amaz országot magának bitorlani, s egyik fiára bízni kormányát. De az erdélyi érsek (értsd: Statileo, az erdélyi püspök) velem ebbeli nézetét közölte, hogy a nagyúr ilyesmit soha sem fog tenni, azért is, mert szokásuk ellen van, mely a bomlások kikerülésére az öszves otomán birodalmat azonegy időben csak különegy fejdelemre bizza; azért is, mert a nagyúr és tanácsa igen jól tudják, hogy a keresztyén világ általában, s a nehezen kormányozható magyarok ezt soha sem fognák eltürni'**).

Egy hónappal később, november 7-én, urát arról tudósította a montpellieri püspök, hogy a velenczei signoriának egyik küldötte Philippopolisnál találkozott a magyar követekkel, kik nagynehéz ajándékokkal mentek a nagyúrhoz; s november 12-kén irt neki ekképen: ,Magyarország követei nagy diadallal érkeztek a nagyúr portájához, nyolczezer tallérnál többet osztogattak ki ajándékokban, és october 9-kén kihallgatást nyertek, kérvén két dolgot: először, hogy János király fia, István***), erősítessék meg atyjának képére a királyságban;

*) Gévay Antal, Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1540—1541. Bécs, 1842, 84. l.

**) Charrière az id. h. I. k. 477. l.

***) Szándék volt őt annak nevezni, s a porta őt annak is nevezte mindig, de a keresztségben atyjának és anyai nagyatyjának neveiket — János Zsigmond — adták reá.

másodszor, hogy azon esetre, ha a mondott királyfi örökösök nélkül találna kimulni, az ország nagyjainak szabadságában és hatalmában álljon, magoknak más királyt választani. A nagyúr egy Szinán nevü emberét küldötte Erdélybe levéllel, mely értésül adta a rendeknek, hogy ők megannyian rabszolgái. A rendek azt válaszolták, hogy hallgassa meg előbb követeiket, és Szolimán megadta nekik a kivánságot.'

Statileo e közben visszajött Velenczébe, miután a franczia királynál, a császárnál, s mint látszik, a római pápánál is követségében eljárt vala. Az erdélyi főpap ide érkezvén felséged udvarából, — irá a montpellieri püspök november 29-én Ferencz királynak — s nem akarván magát azon menevédlevélre bízni, melyet a római király és hitvese akkor adtak volt neki, midőn Velenczén át felségedhez indult, a mondott királynál újabb menevédlevelet szorgalmazott, hogy minélelőbb Magyarországba mehessen, tudván, mi hasznos volna ott lennie, s akarván felséged parancsolatát is teljesíteni, mint mondá. De Ferdinand vonakodott kivánságának megfelelni, s a püspök titkárát és udvarmesterét és egyéb szolgáit letartóztatta, kik Flandriából arra mentek Magyarországba. Ez okon elhatározta magát, hogy a nagyúrtól fog menevédlevelet kérni, miszerint annak tartományain mehessen át; s egyik emberét Konstantinápolyba küldötte, ki tőlem levelet vitt Rinconnak, melyben őt kérem: ügyekeznék a nagyúrnál minélelőbb kieszközölni az okiratot. De minden buzgóságunk daczára valószinüleg itt lesz az újév, mielőtt a püspök embere ide visszaérkezhetnék; holott igen szükséges volna, hogy Budán legyen a püspök, még mielőtt a nagyúrhoz ment magyar követek vissza fogtak jőni a Portától, szükséges oly okoknál fogva, melyeket felséged jobban ért nálamnál *).

S ugyanaz nap, ugyancsak november 29-kén, egyebek közt ekkép irt a montpellieri püspök Rinconnak: ‚Küldök

*) Charrière, I. 453—456.

egyvalakit, névszerint azért önhöz, hogy menevédlevelet eszközöljön ki a nagyúrtól az erdélyi püspök számára, mely a nándorfehérvári és boszniai szandzsákoknak, Murad vajdának és a nagyúr többi tiszteinek szóljon, kiknek területén által kell mennie a püspöknek; s hogy azon esetre, ha lehetséges volna, okmányt irasson a nagyúrral, mely Magyarország főbbjeivel éreztesse, hogy neki kedves dolgot fognak tenni, ha a nevezett püspök tanácsa szerint fogják magokat kormányozni, ki érti és tudja, mi leszen hasznára az országnak.' És december 19-én: ,Ő felségének nagy örömére leszen hallania, hogy a nagyúr olyatén rokonszenvvel viseltetik a király (I. Ferencz) iránt, miszerint nem győzte őt Badouare úr előtt magasztalni, s hogy, köszönet érette ön ügyességének. Magyarország követei látván, mily nagy tekintélylyel bir a király a Portánál, önmagok kivánták a nagyúrtól, hogy a gyermek király halála esetében szabadságukban álljon az ország nagyainak, királyokul az orleánsi herczeget választani; és ebbeli kivánságuk megadatott nékik, oly kikötéssel: hogy az orléansi herczegen kivül más külföldit ne választhassanak magoknak, ne még az ausztriai házból valót sem. Mire nézve tudnia kell önnek, hogy ama nagyok közűl nehányan készeknek nyilatkoztak, az orléansi herczeget, mint fejdelmöket Magyarország birtokába helyezni, ha tetszenék a királynak őt János ifju özvegyével házasságra léptetni; de ő felsége, lévén mód felett méltányos, erről semmit sem akart hallani, ő felsége nem akarta a maga igényeinek a természet jogát feláldozni, s ovakodott panaszra okot szolgáltatni Károly császárnak' *).

A franczia levéltárak ezen kincsei annál becsesebbek előttünk, mennél gyérebbek hazai emlékeink ez ügyben. Verbőczi és Eszéki october 17-én Konstantinápolyban kelt levelök által küldetésök szerencsés sükeréről kivánták az országtanácsot

*) Charrière az id. h. 459. l.

értesíteni. ‚A hatalmas császár — így szól levelök — boldog emlékezetü urunk fiát atyai trónusán egész Magyarország és Erdély birtokában hagyja'*). A követek reményöket fejezték ki, hogy két nap mulva vissza Magyarországba fognak indulhatni, bővebb jelentést teendők megbizatásuk fejleményéről, melyet a török évkönyvek ekkép említenek: ‚János fia harács fizetésére köteleztetett, s követei megvitték neki az oklevelet'**).

Rincon röviddel e levelek vétele után Francziaországba utazott, s jellemzetes, hogy Ferdinand követe, Laski, kit Szolimán nagy nehezteléssel fogadott, nem talált más módot veszedelmes helyzetét urának értésére adni, mint épen Rincon által, kivel régmult időben, midőn ő, Laski, János királyt szolgálta, s midőn amaz, Rincon, Ferencz király követe volt János udvarában, bizodalmas lábon állott vala. ‚Nagyságos úr, nekem mintegy édes testvérem — irá Rinconnak — az Úristen adja nagyságodnak társul Tóbiás angyalát, kinek kalauzlata mellett szerencsésen oda érkezzék, hová menni készül. Raguzából, kérem, irjon királyi uramnak vagy Guzman Mártonnak, és zárja levelébe a felebbi czédulát.' Rincon 1541. január 14-kén Velenczébe érkezett, hol V. Károly császár követének, don Diego Hurdato Mendozának kézbesítette a czédulát, ki azt Ferdinand király kezéhez küldötte. Tartalma: keserü panasz, hogy a szultán őt fogságra vetette, mert Ferdinand kisérletet tett, Budát hatalmába ejteni. Még a levélirás is veszedelemmel járt; de a furfangos ember mindamellett módot talált, küldőjét időről időre egyről másról tudósítani, s e levelek közül az első, mely talán ama czédulánál is előbb jutott Ferdinand kezéhez, s mely 1540. december elején kelt, ekkép hangzik: ‚Tudja meg felséged, hogy én october utolsó napján ide érkeztem, és november 7-én kihallgatást nyertem a szultánnál, ki bosszuságában

*) Pray, Epistolae Procerum, II. 87.
**) Ferdi, Hammernél, III. 224.

rámparancsolt, hogy hallgassak, s mintegy elűzött maga elől. Roppant veszedelemben forogtam, és ennek a Buda alá küldött sereg volt oka. Voltak, kik a szultánnak tanácsolták, hogy engem lemetélt ajkakkal és lemetélt orral felségedhez visszaküldjön; voltak, kik sürgették, hogy veressen békóba. De Isten megkönyörült rajtam, szegény bűnösön, s kibontakoztam a veszedelemből. Tudja meg tehát felséged, hogy sem békét sem fegyvernyugvást nem lehet szerezni, hogy a szultán már holnap Drinápolyba megyen, engem pediglen itt szoros őrizet alatt fog hagyni. Másodszülött fiát magával viszi a háboruba, s oly szándékkal megyen útra, hogy Magyarországot megszerezze magának. Felséged hadai mindent elrontottak, mit én előre mondtam, szóval és irásban, felségednek, de más tanácsot tetszett követni, melynek bár hasznát lássa, ha mindjárt az én veszedelmemmel is. Ha felséged nem képes, Budát elfoglalni, tartsa meg legalább Pestet, az Isten szerelméért, és erősitse, s épitessen sánctelepet a Gellérthegyen. — Szemcsei Kristóf is ide érkezett, hogy négy erősséget és a hazát a törököknek elárulja, sokat beszélt, olyast is, mi veszélyt vonhat reánk. Tegnap Perényi Péter fia is bemutattatott a nagyúrnak, Drinápolyban körül fog metéltetni. Én felségednek levelet küldtem egy török által, de a zsivány a nagyúrhoz vitte, és újból nagy veszedelembe forogtam, és kényszerítettem mindent megmondani a mit irtam, és a nagyúr parancsából ezen török csakugyan meg fogja vinni felségednek a levelet; ő lovászmesterem volt három éven át; kérem tehát felségedet, zárassa el őt, de a lehető legnagyobb titokban, vagy ha ide visszabocsátja, használjon rejtelmes betűket annak megirására, mit nem akar tudatni az ittvalókkal. Itt van Péter moldvai vajda, a szultán igéretet tett neki, hogy kezébe fogja adatni az erősségeket, melyeket birt volt Erdélyben. Énérettem pedig ne igen könyörögjön felséged, az csak ártalmamra válhatnék, hanem küldjön valakit ide a fegyvernyugvás szorgalmazására, mert a

szultán nem hiszi, hogy felséged őszintén kivánja a békét, nem hiszi annálfogva, mivel felséged Buda alá inditotta a hadakat. Irjon nekem olasz nyelven felséged, és szidalmazza hanyagságomat, és irjon még egyebet is, mit a szultánnal el akar hitetni. A franczia követ tegnap indult el innen királyához; azon lesz, hogy vele háborút indítasson a császár ellen, nagy segédökre volt János király követeinek, hogy Magyarország a csecsemőnek adassék. Tudja meg felséged: a nagyúrnak szándéka volt megérkezésemet bevárni, nem akart János király követeivel szerződésre lépni, de midőn bebizonyult a hír, hogy felséged serege mozgásba tétetett, nyomban szerződött velök'*).

Az alkulevél eddig ismeretlen volt a magyar történetvizsgálók előtt, legalább ismeretlen volt énelőttem, miután a Reusner török leveleinek IX-dik könyvében előforduló parancs, melyet Szolimán Erdélyre küldött, ‚hogy János fiának engedelmeskedjenek a rendek, ne Majlátnak és Balassának, mert ő Magyarországot ama kisdednek adta, ő pedig szabadon rendelkezhetik ezen országról, mint mely az övé, parancsolhat lakosainak, mint kik neki rabszolgái,'**) — valószinüleg az, melyet Szinán vitt Erdélybe, mint felebb láttuk, s tartalmából kiviláglik, hogy semmi esetre sem volt azon okmány, melyet Ferdi török iró ismert, s melyet Verbőczi és Eszéki Izabellának és az országtanácsnak hoztak Konstantinápolyból. Ezen alkulevél egykoru magyar fordításban, talán épen a porta vagy a követek által készítetett fordításban, hangzik ekképen:

---

*) Gévay, az id. h. 101. l.

**) Reusner Miklós, Epistolarum turcicarum libro IXo, 13. l. Ezen gyüjteményben a való és álokiratok hosszu sorban váltják fel egymást, de amazok is minden crisis nélkül advák, hibákkal telvék. Hogy itt mellesleg említsem: a IX. könyvben, 4. l. előforduló ‚Anonymus comiti ignoto'-féle levél csonkitott, elferditett másа annak, mely Verancsics Antal összes munkáinak I. kötetében 162. s kk. ll. olvasható, s mely mint az idézett könyv előszavában említettem, valószinüleg Izabella valamely lengyel hivétől Verancsicshoz vagy más valamely ‚dominatio reverendissimá'-hoz idézett jelentés.

„Én ki terek császár vagyok zultán Zulimán jelentem, hogy ez én pecsétes levelem, én mondásom, én akaratom, én szómmal iratott, én parancsolatom.

Magyarországnak királya János király az én portámra (Verbőczi) István (t és) János pispeket bocsátotta volt, követségen, de még az uton voltak az követek, énhozzám nem érkeztek, hogy János királnak halála történik. Az magyari urak, Temesvárban Petrowyt Péter, Tewrek Bálint fő úr, váradi pispek Barát, Bátory András, Drágfy Káspár, Podnamiczky János Mirkó, Batthyány Orbán, Sulyok Balás, Batthyány Farkas, Lossonczy Antal, Pathochy Miklós, János Venetych, Thomory Miklós, Mihál Kere, ezek az urak őmagok és ország nevében köldettek az követek után pecsétes leveleket, jelentették meg az János király halálát, és hogy János király testamentomot tött, az országot hatta az ő fiának István királnak*); az testamentomtételkoron kenyergett nekem is, hogy az országnak birodalmát hadnám az ő fia kezében, azután meghatta az uraknak is testamentomba, hogy az ő fiát hallgassák; őkis az király testamentoma szerént engedelmesek mindennek, és miképpen János királnak éltébe engedelmesek voltak, azonképpen hivséggel, engedelmességgel lesznek az fiának is; és valami volt az ország adója az király éltébe, most is az király fia neve alatt igazán beszolgáltatnák az én portámra.

Mikor azért az urak levelei jutottak volt az én portámra a követekhez, úgy adtak mindent renddel megértenem az követek, az uraknak kevánságával egyetemben. Az országbeli urak engedelmes kevánságát értvén, az követek is nekem ezen kenyergének, hogy megengedjem az király fiának Magyarországban az atyja birodalmát. Nekem kedig ilyen szerződésem volt János királylyal: hogy az ő birodalmátul mindön esztendőbe ötvenezer

*) A porta tudnivalóképen János Zsigmondot mindig Istvánnak irta, mint már felebb is érintettük.

arany forintot szolgáltat be az én portámra, kibe még hátra vagyon. Kevánom azért tőletek, követek, hogy adjátok meg az szerzés szerént az kivel adósok vattok. Kevánák éntőlem az követek, hogy egy fő emberemet bocsássam az országba az kencstartóhoz, kivel vessenek számot, ha mivel adós, adják meg, hozzák be az fényes portára. Eztis kevánák az követek éntőlem: hogy végezésképpen megadjuk értenik, hogy ezután esztendőnként mimódon legyen az fizetés. Igy végeztök azért el velök: hogy ezután minden esztendőbe huszonöt ezer aran forintot adjanak, tízezer aran forintérő ezöstet, tizenötezer aran forintérő bársont. Mely végezésnek az követek engedtenek, és magokat kötötték reá az magyari urak képében, hogy augustus havában esztendőnként beszolgáltatják.

És kenyergének az követek minekönk: hogy az királságot engednők István királnak. És mi az követek kenyergésére engedtök a királságot István királnak, mert az hatalmas Isten adta mi kezönkbe Magyarországot, szablyánkkal nyertük, és adtuk volt János királnak, mely János király énnékem igaz hivem volt, azért adtam volt neki az országot. Most János király megholt, Magyarországot én adtam az ő fiának István királnak; könyergöttek énnekem az magyari urak is ezért; megattam az királságot István királnak. Ezért adtam és küldöttem az én parancsoló levelemet oda, hogy ő Magyarországnak királa legyen, és valamennyi föld-birodalom János király kezében volt, azt a teljes birodalmat adtam István királnak. Azért tü, urak, a mint én elvégeztem a követökkel, erőssen megtartassék, és esztendőnként fogyatkozás nélköl beszolgáltassék az elvégezett időbe. Ebbe a szörzésben álljunk meg, és az mi portánkra az adó éppen beszolgáltassék. Ebbe ez végezésben igazán megálljatok, egyesek legyetek, egymást szeressétek és hiven az országot megótalmazzátok, idegent senkit az országba ne bocsássatok, hogy országtok csendez (s) és békességes legyen, háboruság idegen néptől ne indultassék. Magyarországba

való urak, nemesek, vitézlő népek és országbeli község, föld népe, az én parancsolatom szerént István király királtoknak tartsátok és uraljátok; az mit ő parancsol, annak engödelmesek legyetek és őhozzá hallgassatok. Ti kedig István király és magyari urak, nekem igaz hiveim legyetek; az mely adó felől végeztünk, azt a végezett üdőbe ide beszolgáltassátok az én portámra; ez én parancsolatomnak fejenként engedjetek. Én minden beglerbegimnek, zancsákbegimnek és minden hadamnak erőssen megparancsoltam, hogy őköztök s tüközöttetek semmi háború, semmi bántás ne legyen; ha kedig az én népeim az én parancsolatomat meg nem tartják, megböntetem őket erőssen.

Ha az Istennek akaratjából történnék István királnak halála, és tü magyari urak egybegyülvén, egymást értvén, egy jeles féembert, az kihez bizhattok, válaszszatok az én portámra az ország dolga felől, adjátok értenem. És akkor, a mit én parancsolok és végezek ahhoz tartsátok magatokat. Ez e levél a mi prófétánk Mehmet idejétől fogva 947 esztendőben iratott Konstantinápolyban augustusnak 16. napján*). Ezt így értsétek, így tudjátok. Meghigyétek az én szómat. Nyilvánvaló bizonynyal, mert az én parancsolatom és mondásom igaz.“

---

*) Augustus helyett kétségkivül october kell olvasni; a hiba onnan eredhetett, hogy augustus az évnek nyolczadik hónapja levén, s october is annyit jelentvén, hogy nyolczadik hónap, az ‚8.-bert‘ augustusnaak olvasta az egykoru másoló.

STATISTIKAI ADATOK

MAGYARORSZÁG TÖRÖK KORSZAKÁBÓL.

Midőn Szolimán 1541-ben Budát csel által hatalmába ejtette, Magyarországon politikai és hadi ügyekben helytartójául Mohamed pasát nevezte; az ország pénzügyeit, első sorban az adónak behajtását, Khalil defterdárra bizta, ki a vezírpasa mellett Budán székelt, és számos évekig maradván tisztében, a magyar-török szandzsákok adólajstromát szerkesztette, mely a Huzajmbegtől s Muharem-Cselebitől származó pótlékokkal másfél századon át alaptörvényül szolgált a budai helytartóságnak*).

Ezen Khalil begről szól Bethlen Farkas, midőn az 1545. évhez ezeket jegyzi: ‚Szolimánnak Budán lakó kamaraelnöke a székesfehérvári szentegyház minden rejtekeit gondosan kikutatván, még a királyok sirjaiba is mártotta szentségtelen kezeit, és kiszedegette belőlök a minek értéke volt: a koronákat, a királyi pálczákat, az arany almákat, a drágalátos nyakláncokat és gyürüket stb.: mind ez Szolimán tárházába került. János király koporsójából még a holt testet is kivetvén, azt a székesfehérvári biró kezéhez adta e szavakkal: „nesze, itt van

---

*) Hammer, Gesch. des Osman. Reiches, III. 266.

bálványaitok egyike, temettesd el másutt tetszésed szerint"; s a biró a külvárosban, szent Mihály templomában keresett állandóbb nyughelyet a holttest számára" *).

Szintén ezen Khalil beg adólajstromát érti Szelim szultán, irván 1572. martiusban Drinápolyból, Báthori István erdélyi vajdának ekképen: „Az én hatalmam portájára leveledet küldetted; leveledbe azt irtad, hogy az budai és temesvári beglerbegek és az végbeliek . . . . az te határodba való falukat dulnák, rabolnák, pusztítanák az földet, és csak az tefterre mutogatnának belőle, mikor megtalálnád őket. Én pedig teneked kildettem volna az én parancsolatomat, melybe én megadtam volna neked az Erdélyországot teljes birodalmával mint az János királnak, azt is jelentötted; és hogy az mit az János király birt, azt én neked azon igazsággal, birodalommal adtam volna, hogy birnád és abba senkitől bántásod ne lenne. Könyergettél nekem azon, hogy parancsolatomat adnám az beglerbegeknek és az végbeli szancsákoknak, hogy bántásod ne lenne tőlök abba, mit az János király birt . . . Azért igy érts meg: hogy az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott, és az mint ő birta, teneked is teljességgel ugy engedtem birnod. Régtől fogva valami vagy váras vagy falu, valami föld oda birattatott, innét annak semmi bántása nem volt, mind ez mai napig; valamint ezelőtt birták, azonképen birják most is; az mely faluk az Halul beg tefterébe beirattanak, azok ide birattattak, ezt királnak is megirtam vala az végbeli begeknek is azonképen megirtam vala; mast is ugyanazon az én parancsolatom; hiszem azt, hogy az én regestumom ellen nem cselekedtek semmibe. Ha ezután azokba az falukba, kik régtől fogva Erdélyhöz valók, bántástok lenne, mely faluk az tefterbe nem volnának, ugyan terök nyelven vezetégnevével ird meg nekem azokat a falukat, és az földet az melybe bántatnál, azt is kitől bántatnál. Én azon te leveledet, irásodat

*) Bethlen Farkas, I. 318—320.

egybe conferálom az én regestumomhoz, és ahhoz képest választ teszök. Ha valakitől bántásodat találom azokba, kik az regestumba be nem irattanak, azt, az ki miá bántásod leszen, ugy megbintetöm erős bintetéssel, hogy mind az egész ország megcsudálja. Az határ közt való faluknak az ő vezetégnevöket török nyelven ird meg nekem; te is az ott való begeknek hadd meg, hogy ugy cselekedjenek ebbe, végre meg ne bánják" *).

Hammer helyesen jegyzi meg, hogy Khalil ezen lajstroma valamennyi békeértekezlet alkalmával heves viszályt idézett elő a Porta között egy részről, s Ferdinand és utódai között a másikról, s már ennélfogva is hiszem, hogy Bécsnek levéltáraiban talán az öszves deftert lehetne feltalálni. Egyelőre közlöm itt a szolnoki zsandzsákság helységeinek lajstromát a felebbi levéllel egykoru kéziratból, melynek felirásából láthatni, hogy Khalil beg könyvéből vonatott ki, s közlöm továbbá a Béelhez Biharban és Desznához Aradban tartozott faluknak sorozatát szintén ama könyv után, melyeket, valamint Báthori Kristófnak Musztafa budai vezírpasa számára adott, a nevezett defterre vonatkozó adománylevelét, mint hiszem, nemcsak történetvizsgálóink, hanem hazánk földleirásának és statistikájának mivelői is analectáik közé fognak sorozni.

1.

Catalogus possessionum sub praefectura Szolnokiensi, quae in regestum Halulbegi descriptae sunt.

Békés tartományába:
Cseff.
Pázmán.
Királtelek.
Kismirád.
Sima.
Szenttamás.
Ez Szenttamás Szentmiklóshoz való.

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

Talamiklós.
Ez Szolnokhoz való.
Florincsmiklós.
Kovácsi.
Jazmin.
Csap.
Ezek Szolnokhoz valók eddig.

Következnek Szentmiklóshoz valók.
Mezetala.
Jaka.
Bezeboj.
Bajom.
Gyánta.
Iráz.
Torma.
Mikaperecz.
Atomaj.
Bolgár.
Szamárgyete.
Zapoly.
Bethe.
Konyár.
Szénás.
Hatház.
Darvas.
Szentmihál.
Felős.
Talangyoz.
Kusibal.
Veldeház.
Beszermén.
Varjas.
Brut.
Denerka.
Miske.
Szász.
Bród.
Sződecs.
Zekín.
Vazlar.
Thorda.
Eddig Szentmiklóshoz valók ezek.

Következnek ismeg Szolnokhoz tartozók.
Varsán városa császáré.
Ság.
Marath.
Telekszállás.
Homokszállás.
Zakháza.
Ezek császáré.
Marék.
Kodvar.
Aszufa.
Sás.
Estvánháza.
Halásztelek.
Gyedreg.
Sáp.
Úgh.
Gyalu.
Csin.

Teltin.
Kisbol.
Szelemir.
Tanak.
Gyutagyan.
Ruk.
Bolhamora.
Nagybol.
Csepe.
Torto.
Szentimre.
Gyemeres.
Ipaház.
Keresztes.
Zafalas.
Tur városa.
Gyezketh. Ez Kőrösladánhoz való.
Pispeki.
Pocsaj.
Miroszentmiklós.
Apád.
Bánfalva.
Szőlős.
Takson.
Csudapala.
Terdetergoge.
Cseke.
Vargya.
Tarkő.
Hegyes.
Poraj.
Törekd.
Zalok.
Igyar.
Nagyalván.
Derecske.
Gyönes.
Szovát.
Ös.
Ezt Zetegyöreknek irja. Zetegyörgyszeg.
Szentpéterszeg.
Egyek.
Báránd.
Örös.
Szám.
Ohad.
Szigeti.
Örín.
Derse.
Szoboszlóabagy.
Károly.
Morak.
Ez Békéshöz való. Köröladány.
Tadvár.
Szepes.
Bermegház.
Ujváras.
Debreczen városa.
Gyármán.
Székfalu.
Ösvény.
Ecset.
Karadaj.
Vanda.

Bolkán.
Pispekladán.
Udvari.
Zerep.
Csapagy.
Csengő.
Torda,
Orrod.
Gyenozta.
Gyene.
Sáp.
Beszermén.
Kisrana.
Nagyida.
Kisida.
Barlak.
Pegyín.
Nagyrapa.
Nagyfeltó.
Zomajo.
Jenyő.
Tamáskereke.
Beregtamás. Ez Debreczenhöz való.
Orosz.
Tarcsaháza.
Szentmiklós.
Nagymihálfalva.
Monostor.
Bács.
Szentgyergy.
Pák.
Háromfalva.
Egrő.
Csemekén.
Nagygotha.
Adon.
Ösres.
Vámosperecs.
Nagykomádi.
Szokoly.
Tót.
Nagyfalu. Ez Debreczenhöz való.
Halap. Ezis Debreczenhöz való.
Osod.
Kisgoth.
Karaszóderecske.
Pocsaj.
Sama.
Koza.
Keresztur.
Döge. Debreczenhez való.
Sámson.
Pacsmocs.
Tamár.
Atatorda.
Bolkán.
Bolcs.
Böten.
Zamarín.
Ez Debreczenhöz való. Bódogfalva.
Dobószeg.
Ez Debreczenhöz való. Egen.

Bakmír.
Bagyun.
Kakan.
Japol.
Ágas.
Szentmihál.
Nyirmegtamás.
Ez Debreczenhöz
való. Panak.
Nagymihály.
Nagymonostor.
Csekehíd.
Gyenesz.
Eddig száz tizenhat falut teszen.

Imár következnek az Kunság tartománbeli faluk.
Tatarja vidéke.
Karzag.
Ujszállás.
Kolbász.
Kunhegyes.
Lőcse.
Hanban.
Asszonszállás.
Kopolbász.
Csorba.
Mesterszállás.
Kakat.
Marjalaka.
Csóiszállás.
Kistorgogya.
Gyödszállás.
Moroncs.
Örgönde.
Magyarszállás.
Pocsa.
Zamazkín.
Nagyharang.
Madaras.
Ujfalu.
Szime.
Szilcsegyerön.
Kezterend.
Lők.
Varnos.
Naglas.
Zeltekház.
Mirilház.
Dada.
Tót.
Csop.
Királtelke.
Eddig ismeg harmincznégy falut teszen.
Következik Varsán tartománya Szegedhöz való.
Marton.
Czinoj.
Ursa.
Györötkolos.
Helegín.
Szentlászló.
Tés.
Bigen.
Szentkirál.

Mitrang.	Bögye.
Nyakasszentgyergy	Mehed.
Nyakasszegvár.	Ajor.
Derékegyház.	Jajató városa.
Varsán városa.	Ez teszen 19 falut.
Ujváros.	Mindenestül teszen 253 falut.

2.

Ezök az faluk császár birodalmából, kiket Dezni várhoz és Belyhöz birnak:

Az bék ő nagysága falui Deznihöz kit birnak: Sebös és Csoozd, Belyhöz kit birnak: Keér.

Alay bék falui: Kis-Dezni, Krajkova.

Ferhát vajda falui: Zeleste, Prond, Krivat.

Kurt bék falui: Bököny, Lonya, Közönd, Vojmerucza, Korcsomáros, Poklucza.

Hasson vajda falui Közönd vidékin: Epörjes; Bely vidékén: Chroós, Hagymás, Megyes, Egrögy, Nyirmig, Borzest.

Csáffer vajda falui: Kis-Jósás, Vojkest.

Cseri passa falui: Dezni váras, Deákfalva, Ujfalu, Kertös, Székas.

Kaza Ali falui: Ignest, Agák, Berende, Makzina, Doncsanfalva.

Hasson spaja falui: Barda, Közönd vidékén.

Bali spaja falui: Revekes, Rosszucza, Tekerös, Szeren, Baliczan, Fenes.

Deli Ali falui: Laaz, Gorna, Barcza, Kis Rossia, Rorjud, Sara.

Bali spaja falui: Zserkan, Prodan, Zernest.

Hasson spaja falui: Kazoba, Sussan, Topasa.

Moharom Aga falui: Zelecsenfalva, Topahicza, Broztüz.

Sziansz spaja falui: Jósás, Holt, Perzest.

Huszain spaja falui: Csavra, Lazezer, Kertös, Zeleste.

Pajazit spaja falui: Horicz, Közönd vidékén, Chroós, Kertös.

Sinan spaja falui: Kolt, Bajnakfalva, Kornafalva, Travasel.

Rezman spaja falui: Buhan, Nagra, Nadalbest, Vajdafalva, Ternacz, Dulczia.

Ali vajda falui: Lupsafalva, Raj.

Ali spaja falui: Dulna, Minad, Csorna-Minad, Balczin.

Muztafa spaja falui: Samolkeszi, Szénás, Csermöl, Lazova.

Kivan spaja faluja: Csoztylafalva.

Kamber spaja falui Közönd vidékén: Paüz, Banicza, Makzina.

Berhan bulogpassa falui: Bozoj, Samolkeszi vidékén, Kis-Csörmöly, Agaáz.

Ozman bulogpassa falui: Rakaszög, Dulna, Barcza, Konyafalva, Zombrul, Csókás, Hodostó, Vörösigy, Száldobagy.

Heder bulogpassa falui: Dulna, Korotna.

Kazi bulogpassa falui: Csorna-Korotna, Zeleste, más Zeleste, Meszes, harmadik Zeleste, Dombrova, Zámorszél.

Memi spaja falui: Vezest, Gyarak, császár faluja, azt is az Igna fiai birják.

Mind ezök egy faluk Halubek irásátul fogván az hatalmas császár registromában ide voltanak beirván, a miképen ide birják, azonképen Deznihöz is birják, Czuczra Dögöl János birja, Belyhöz birják Botha Ferencz és Sándor vajda, Nagy Zsigmond birja, Turo Igna fiai birják, őmaga Halmagyon lakik, Farkas vajda birja *).

3.

Nos Christophorus Bathori de Somlio vajvoda Trannssylvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod nos attentis et consideratis fideli opera, amicitia et indefessis

*) 1574-diki kéziratból. A roncsolt vagy hibásan olvasott nevek helyreigazítást várnak.

laboribus illustrissimi ac spectabilis, magnifici domini Mustaphae passae vezirii beglerbegi Budensis et locumtenentis potentissimi imperatoris Turcarum, quae ipse cum ad mandatum potentissimi imperatoris Turcarum, tum sua sponte in ferendis mature et opportune auxiliis contra hostes nostros, huic regno Transsylvaniae et nobis summa cum animi sui promptitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturum se et impensurum promittit: totales igitur et integras possessiones Byzachy et Nagy Radowan vocatos, omnino in comitatu Bihoriensi existentes, habitas, memorato illustrissimo domino Mustaphae vezirio beglerbego, haeredibusque et posteritatibus suis universis dedimus, donavimus et contulimus, his tamen infrascriptis sub conditionibus: (quod nimirum juxta benevolam promissionem suam, omni studio, conatu et labore apud excelsam portam potentissimi imperatoris Turcarum efficere contendat: ut omnia oppida, villae, possessiones et bona juraque possessionaria in comitatu Bihoriensi et pertinentiis arcis Varadiensis existentia, per Turcas occupata et taxata, quae nimirum in regesto Halul begi inscripta non habentur, sed postea per Huzaim begum et Muharem Chyelebiam inscripta et occupata tenentur, ab imperatore Turcarum liberata, ad arcem Varadiensem libere possidenda remittantur atque restituantur. Id quod si illustrissima dominatio sua impetraverit et effecerit, tunc insuper ex eisdem bonis liberatis totales et integras tres possessiones eidem nos collaturos pollicemur jure perpetuo)*), hoc quoque non praetermisso, ut aliis etiam quibusvis generibus amicitiae, favoris auxiliique contra inimicos nostros quoslibet nobis fideliter et amanter semper adsit, omni tempore occasionis et necessitatis. Ita tamen ut sua illustrissima dominatio in praedictis bonis Turcicos praefectos non teneat, neque per eos administret, neque Turcicos servitores vel nuncios in medium eorum mittat, sed

*) A ( ) közötti hely kitörölve.

taxam ordinariam Sanez vocatam, quae illis juxta suas vires imponetur annuatim, a provisoribus arcis Varadiensis, pro tempore constitutis recipiat, quibus liberum sit, per incolas earundem possessionum, vel per alios homines, quos malint, manibus dicti domini beglerbegi plene administrare. Qui quidem provisores Varadienses dictas possessiones alioqui per omnia in libertate conservare teneantur, neque alio onere gravare ausint, aut aliis premendas et gravandas permittant, extra consuetudinem regni et juris processum, praeter taxam ad rationem dicti illustrissimi domini beglerbegi Mustaphae impositam. Imo praemissis sub conditionibus damus, donamus, jure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate Coloswar die 27. mensis Octobris anno Domini 1576.

A hátsó lapon egykoru, talán ugyanazon kéztől: Exemplar donationis turcicae.

Magának az eredeti fogalmazatnak másolata. Arról, hogy lépett-e valósággal életbe az adománylevél, nincsen tudomásom, sőt hajlandó vagyok hinni, hogy nem lépett, mert Musztafa, gondolom, nem volt képes, megfelelni az adományozási feltételnek, miután Muharem Cselebi kamarai lajstromának Konstantinápolyban szintannyi erőt tulajdonitottak, mint a Halul-begének.

UTAZÁS
POZSONYBÓL NÁNDORFEHÉRVÁRRA
A DUNÁN.
1573.

Ungnad Dávid, sonnecki és preiburgi báró stb., kit 1573-ban Maximilián követül Szelimhez Konstantinápolyba volt küldendő, evangelikus hitvallásu levén, Lajos würtembergi herczeget megkereste, szemeltetne ki számára országának lelkészei közül oly egyént, ki alaposan érti a görög nyelvet, s ki kész volna őt, mint udvari papja, Törökországba kisérni. A tudományok tübingeni egyeteme a knittlingeni születésü Gerlach Istvánt ajánlotta e tisztre, ki 1573. aprilis 9-kén indulván el Tübingenből, 20-án Bécsbe érkezett, s nehány hét mulva innen Konstantinápolyba indulván Ungnaddal, itt maradt ennek összes követségi ideje alatt 1578. junius elejéig. Nagy gonddal vitt naplóját unokája Gerlach Sámuel 1674-ben adta sajtó alá, több helyütt rongált szöveggel, ily czim alatt: „Stephan Gerlachs des aeltern Tagebuch der von zween glorwürdigsten römischen Kaisern Maximiliano und Rudolpho an die Otomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten, und durch den wohlgebornen Herrn David Ungnad stb. glücklichst vollbrachter Gesandtschaft.

Aus denen Gerlachischen, Zeit seiner hierbei bedienten Hofprediger-Amptsstelle, eigenhändig aufgesetzten und nachgelassenen Schriften herfür gegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Garlachium Special-Superintendenten zu Gröningen stb. Frankfurt am Main, in Verlegung Johann David Zunners. Gedruckt bei Heinrich Friesen, 1674."

A könyv becses adalékokat nyujt a magyar történelemnek 1573—1578-diki korszakához, s irójának utazását Pozsonytól Nándorfehérvárig a Dunán, érdekkel fogják, ugy hiszem, olvasni a magyar közönség általában, a hazai föld- és történetirás mezejének mivelői különösebben.

„1573. junius 10-kén Bécsből öt rendbeli hajón elindulván, 11-én reggeli nyolcz órakor Pozsonyba érkeztünk, hol az esztergomi püspöknél — Istvánnak hivják*) — ebédeltünk, ki nagyságos uramat több ízben megcsókolta, és valahányszor ő felsége vagy egymás egészségét itták, mindannyiszor a körülálló gyermekek és egyéb szolgák feles számmal kiáltva kiáltották: Isten éltesse, Isten gyarapitsa.

Ezen érsek udvarában hordón álló kitömött sast láttam, mely valamint a hordó is óragép által mozgásba lévén hozatható, Rudolf magyar király minapi**) koronázása alkalmával, magától elébe jött a királynak.

Midőn az én nagyságos uram, ki gróf Salm Juliushoz***) hintón Semptére volt menendő, bucsut vett a püspök urtól, ez őt megáldotta, és mindazok kik vele az asztalnál ültek, kötelesek voltak nagyságos uramnak öltönyét megcsókolni. Mi többiek pedig nagy szél és erős eső miatt Pozsonyban vesztegelvén,

---

*) Alkalmasint Radeczki István egri püspököt érti, ki mint magyar királyi tanácsos és kamaraelnök Pozsonyban lakott, és Verancsics Antalt, az akkor, ugy látszik, már Eperjesre indult és itt 1573. julius 21-én meghalálozott esztergomi érseket a királyi helytartóságban képviselte.

**) 1572. september 25-én.

***) Pozsonyi gróf volt.

vacsora után az augsburgi születésü ifju Pistoriussal felmentem a várba, egy nálunk vendégül volt őrmester által vezéreltetve. A felvigyázó, öreg olasz emberke, bebocsátott s megtekintettük az aranyos szőnyegekkel bevont termeket, melyek a városra néznek, és János Fridrik herczeg szobáját, honnan a Dunára szolgál a kilátás. A vár nagy és szép négyszög kövekből épült, székhelyül szolgál a magyar királyoknak. Lejövet, hajóinknál magyar tánczot szemléltünk. A tánczos, egymagára, karjait csodálatosan mozgatta; hol kezeit, hol lábait mintegy elvetette magától; hol egyenesen járdalt, hol földhöz lapult, hol mindenik lépését vagy ugrását kurjongatással kisérte. Midőn az ilyes tánczos elfárad, felhivja a legközelebb állót, hogy váltsa fel őt tisztében; s ilyesmit nem lehet megtagadni, roppant gyalázat nélkül.

Junius 12-én korán indultunk el Pozsonyból s egész nap berkek között haladtunk; balról számos vizi malom állott hajókon, hat mérföldi távolságra semmiféle falut sem találtunk, mig végre, Bodakra*) érvén, ott reggeliztünk. Aztán tovább hajóztunk, és jobbról egy kis mérföldre láttuk Győrt, melynek erőssége s városa nyolcz mérföldre fekszik Pozsonyon alul. ismét két mérfölddel alább, emelkedik a magas és csucsos Szentmártonhegye, melyen szép egyház áll, kolostorral; s ennek szerzetes tagjai, ha a törökök kelletinél közelebb száguldoznak, levetik csuháikat és bátran fegyverhez nyulnak. Alkonyatkor Bojcz faluhoz**) érkeztünk s itt megvacsorálván, egész éjtszaka Komárom felé mentünk, hol reggeli 4—5 óra tájban kötöttünk ki. Éjfél után egy órakor jött hozzánk a komáromi magyar strázsa, oly hajón, mely kalózhajóhoz volt hasonlatos, s olyatén berkes zugnál, hol azelőtt nyolcz nap hét embert fogtak el a törökök. Minthogy elején elmulasztották magokat velünk elégségesen

*) Nagy-Bodak.
**) Nagy-Bajcs.

megismertetni; s minthogy nem adták tudtunkra, honnan jőnek s kik legyenek, egy Welser nevü fiatal stájer nemes, a kormányos felhivására, tüzet adott reájok, s talált is egyet, ki épen magához vonta az evezőt, de kinek csak öltönyét lyukasztotta át a golyó. Ekkor elsiettek; egy óra mulva azonban, más hasonló hajótól kisértetve ismét visszajöttek, magokat megismertetni és jelentést tenni, hogy közülök egy lövést kapott, de csak olyant a milyent. S most Komáromig jöttek el velünk, hol megettünk, hol mellettünk, hol előttünk mintegy versenyt hajózva, s öszhangzás nélkül, kegyetlenül énekelve. Ezen őrhajókat naszádoknak nevezik, az őrököt vagy hajósokat pedig naszádosoknak, s ilyes hajó van Komáromnál 21, másmás helyeken 25, 30, 35. Kinekkinek fegyvere kardból, hosszu láncsából és puskából áll, s azonkivül van neki evezője, melyet megannyian nagy szabatossággal kezelnek, egymásba nyúló roppant sebességgel mindkét oldalon. Külön mindenik hajón három nagyocska ágyu találtatik.

Midőn junius 13-án reggeli öt órakor Komáromnál kiszállottunk, csaknem az egész város jött ki előnkbe; a vár főkapitánya, göppingeni Kielmann ur szivesen látott bennünket, s én és udvarmesterünk Sara ur a várba kisértettünk, hol Hirsch János éléstári felügyelőnek kézbesítvén a testvérétől, Hirsch Gáspár bécsi udvari ügynöktől hozzá intézett levelet, az erősség bástyáira vezettettünk. Ezek téglákból, a pártázatok négyszögkövekből oly vastagságra épültek, hogy két kocsi könynyeden kerülheti ki egymást a kőfalakon, melyek jobbára Ferdinand nevét magokon viselő, derekas nagy ágyukkal vannak ellátva. Az erősséget alsó végén két viz rekeszti be: a Duna s az ezen folyamba ömlő Vág vize, ilyképen:

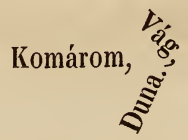

Ezen vizeken tul kezdetét veszi a török birodalom; a törökök nemcsak Komáromig, hanem jóval Komáromon felül is száguldoznak mindkét vizen. A bástyáról, a Dunától jobbra látni Gesztest, a fehér török erősséget, és látni Tatát, mely a mienk, s mely ide két mérföldre van, és Geszteshez oly közel esik, hogy a tataiak láthatják szabad szemmel, mint lovagol be s ki a gesztesi török őrség. Tatában van százhetven vakmerő legény, kik kapitányukkal, Ferdinanddal, (ez akkor Komáromban volt, nem nagy ember, feketebarna, sűrü nyirt szakállal, farkasbundában, szolgái fehér öltönyben,) vitézül küzdenek a törökökkel és sokat leöldösnek közülök: valamint ezt Túr Jerg*) is tevé vala, ki vaskos, szőrös, gyalulatlan, medveféle ember volt, fényre, csillámra semmit sem adott, mindig istállóban hevert a lovak között, és olyannyira elrémitette a törököket, hogy midőn ezek rablani indultak, szokásuk volt ekkép imádkozni: Isten hatalma és Túri György keze legyen irgalmas nekünk; ez ugyanis oly kéz volt, mely számtalan törököt ölt meg.

Komáromban van több egyén, kiket ráczoknak neveznek, kik szent Pál leveleit hiszik, s kiknek a városon kivül külön templomuk és temetőjök van; igen mélyre ássák a sirokat, s nagy halmot raknak felökbe. Itt annak sirját is láttam, ki a török császárt Bécsig kalauzolta; a fakereszt mellé fekete zászlót tüztek, s erre nevét irták, de mely most már olvashatlan. A városfalak gátorból és kőből valók s jókora magasságuak. Kicsi temploma csak fából épült. Az erődben hatvan nagy ágyu áll, kerekeken; különben is derekasan van felszerelve, mindenféle hadi eszközökkel, lőporral, kénnel, golyókkal, pánczélokkal, puskákkal, kövekkel, lánczokkal, vasdarabokkal, melyeket kilőni, szokás. Olyan mint egy kis város, lakházakkal, mert háromszáz, nagyából házas katona lakik benne. Ezen nap Hirsch urral ebédeltem; este megérkezett nagyságos uram

*) Túri Györgyöt érti, a két évvel azelőtt elesett kanizsai kapitányt.

hét hintóval Semptéről, s Kielmann ezredes magához kérte vacsorára.

14-kén a várba mentünk meghallgatni a predikácziót; s itt a tábori iródeák által felkérettünk, jőnénk el menyegzőjére, melyen több magyar ur, s a tatai és komáromi kapitányok is voltak jelen, jámbor, szives emberek. Legjobb zeneszerök a duda, melylyel nagyságos urunkat lakmározás után elkisérték a hajóig, s melynek szavánál magyar tánczot jártak.

Van itt egynehány török fogoly, kiket a mieinkből valókkal kicserélnek; egy forinton kötött erszényt vettem tőlök.

15-kén ezredes ur nejével, leányával, testvéröcscsével, a plébánossal és a postamesterrel voltam vacsorán.

Junius 16-kán hét órakor, a vár valamennyi ágyuinak dörgése között, huszonegy naszáddal s a mi öt hajónkkal Komáromból egy mérföldre a törökök elébe indultunk, és számos komáromi katona s polgár kiséretében a folyam tulsó partján, Pannonia nevü régi városnál, melyet Attila elpusztitott s hol még most is a Dunán átvezetett kőhid romjait szemlélhetni,*) vetettünk horgonyt. Jött is nem sokára öt török hajó fehér és veres lobogókkal, s felajánltatván részünkről a béke, mindenikből egy-egy ember nagyságos urunkhoz és a komáromi kapitányhoz közeledett. Ekkor mindöten meghajoltak előttök s kezet nyujtottak nekik. Kapitány ur most előadta, mi végre hivattak legyen ide ezelőtt két nappal, s bennünket biztos gondjaikba ajánlván, reggelivel kinálta meg őket. Válaszukban kinyilatkoztatták, hogy nincsen szándékukban időzniök, és miután a magyar urakkal, névszerint a tatai kapitánynyal röviden értekeztek és a reggelit elköltötték, hajónkat az övéikhez kötötték s tovaszállitottak bennünket. Külön mindenik hajójokon körülbelől harmincz ember volt, kik megannyian egyszerre, pogányul üvöltve, eveztenek; részök köldökig épen meztelen, valamennyien

*) Szőnyt érti, kétségkivül.

tarfejüek levén. Az egyiknek koponyáján csalma ült, másén sapka, számos lefüggő végekkel, elől fedélzettel a verőfény felfogására.

Komárom alul fél mérföldre Tatát egyenes vonalban láttuk magunk előtt fekünni sík földön. Estvéli hat órakor Esztergomba érkeztünk, mely városnak szép kastélya van, hegyen a Dunánál. A törökök mindenféle étkeket küldtek nekünk vacsorára. Bécstől Komáromig 23 mérföld van, Komáromtól Esztergomig 5.

Junius 17-kén reggeli 7 órakor az esztergomi béghez vagy kapitányhoz mentünk. Ungnad ur átadta neki császár ő felsége levelét s azonfelül 300 tallért, egy szép órát és három aranyos kupát. Figyelmeztette őt, hogy a békekötéshez képest tilos levén a kalandozás és rablás a végekben, emberei ovakodjanak ezentul ilyesektől s ne raboljanak annyi embert mint eddiglen. A bég választ is alig adván e figyelmeztetésre, majd a behódolt falvakról beszélt, majd arról, hogy a mieink mit nem követtek el mindenfélét a végházakban, s aztán mindnyájunkat ebédre hiván, 41 tál ételt tétetett előnkbe.

Ebéd után a bég parancsára egy előkelő török a kastélyba vezetett bennünket, mely a várossal egyetemben ezelőtt harmincz évvel*) foglaltatott el, s mely erős, szép és dicső volt, de most benne romlásra jutott minden. Egykoron itt lakott az érsek s még most is látni a Dunára szolgáló teremét, melyben Krisztus urunk a keresztfán, szüz Mária s a Szibillák lefestvék, de mindeniknek arczulatja át van szurva. Tőszomszédjában más nagy és széles terem van, felső végén aranyozott csarnok, melyben a magyar királyok képei szemlélhetők, átszurt arczokkal ezek is. Ezen terem előtt szép folyosó van a Duna felé. De a mi itt szemléletre legméltóbb, az a templomban levő jókora magos kápolna, csupa veres, átlátszó, tükörfényü

*) 1543. augustus 10-kén.

márványkőből, dicső és pompás mű, melyben, mint valamely tűkörben látni a tárgyakat. A várban vagy kastélyban pedig kevés az ágyu és kevés az őr; alatta vízmű van, mely a várba hajtja a vizet.

Délután csak egy mérföldre hajóztunk a Dunának bal partján fekvő Maros nevü mezővárosig, mely egészen arianus. Midőn itt kiszállottunk, a helység plebánosa nyájasan ajánlkozott nekem minden szolgálatra. Kérdésemre azt mondta, hogy ő lutheránus, hogy az augsburgi hitvallás felekezetéhez tartozik. Vacsorára is hivott magához, de vacsora után, midőn a mi nagyságos urunkkal sétálni mentünk, s ő, a plebános, ismét hozzám jött, elvégre megvallotta: hogy ő a Fiunak és a Szentléleknek örök istenségét nem hiszi, s hogy kettőjöket csak annyiban illeti az Isten neve, mennyiben a hatóságot; az Atyaisten ugyanis általok, mint eszközeik által, hajtatja végre isteni műveit.

Mi, mert korán érkeztünk ide Marosba, még vacsora előtt átmentünk a Dunán a magas kősziklán fekvő visegrádi vár megtekintésére. Valamivel alantabb hajdan erős torony volt, melyet, mint mondják, Ferdinand lőtt rommá, s melyben a harminczados, Bálint deák lakott. Onnan felmentünk a várba, holott a magyar koronát őrzötték hajdanában, s hol mi semmi különöst nem láttunk, kivévén egy vermet, melyből szép, világos, kristályfényü sót ásnak ki. A vár alatt jó, hüves kút van, három csővel, melynél vigan voltunk. Kevés török van benne, nem láttunk három ágyunál többet; magas és erős, de különben nincs itt semmi, mi örvendeztethesse az embert, hanemha a kilátás. Midőn innen ismét leszállánk vala, nagy terjedelmes és szép kőfalzatot találtunk, mely Mátyás király palotája volt, 366 teremmel. Maga Visegrád városa el van pusztulva, de lenn a Dunánál szép térségen még szép romok szemlélhetők.

Junius 18-kán reggeli hét óra tájban Budára érkezvén, a pasa majorjánál kötöttünk ki. Előnkbe jöttek majdnem fél

mérföldre tizenhét naszád hajóval; mindenik körülbelől harmincz veres, zöld és sárga lobogóval volt felczifrázva, s mindeniken elsütötték az ágyukat.

19-kén a pasának*) látogatására mentünk, kinek palotája nem igen szép, de hemzseg cselédektől. A teremben mindkét oldalról tanácsosai, tisztes öreg emberek állottak, Ungnad ur számára aranyozott szék állt készen. A tanácsosok, midőn beléptünk, ismételve hosszu életet és boldogságot kivántak pasájoknak, kivel Ungnad ur most a béke szigoruabb megtartásáról értekezett, egy komáromi születésü magyarnak tolmácslata mellett. Elmondá, mennyit kalandoznak, mennyit rablanak a végekben a törökök, nyilvános megszegésével a békekötésnek. A pasa válaszolá, hogy ez tudtán és akaratán kivül történik. Bocsássák vissza a végekből elhajtott népet, — mondá amaz — mert 1569-től fogva 3000 földmivelőnél s 600 katonánál többet ejtettek rabságba a hitszegők. — Nem lehet kivánságodat betölteni — viszonzá a pasa — mert nagyobb része felkonczoltatott, a többiek a Portára küldettek. Ungnad ur végre, miután a két szép órából, ezüst kupákból és 3000 tallérból állott ajándékot kézhez adá vala, néhány főbb fogoly felszabaditását sürgette, — nem nagy sükerrel.

Ebéd után hajóhidon, melynek hossza 700 lépés, átmentünk a Dunán Pestre, s láttuk, hogy ez egykoron hatalmas kereskedő-város lehetett, mert számtalan benne az egyébiránt sötét és kellemetlen kalmársikátor. A pompás kőépületek maradványait is szemléltük, melyeknek nagy rostélyos ablakaikat agyaggal tapasztatták be a törökök, olyannyira, hogy mindössze is csak két szép épületet láttunk épségben, s azok török templomok voltak. Ezek, felül gömbölyüek, de némi csucsorodással, fedélzetök délnyugoti széléről magos fehér tornyocska emelkedik, folyosóval, honnan, mert harangjaik nincsenek, hiveit

*) Musztafa.

imádságra hivja a pap. Belülről szőnyegekkel bevonvák, vasrudakon függő számos lámpával, melyek közül a középső jókora nagyságu, a többiek húgycsövekhez hasonlitanak.

Pestről ismét által mentünk Buda városába*), négy mecset megtekintésére, melyeknek egyikében a jeruzsálemi török templom képe látható. Kivül, a kapunál, sziriai nyelven írott mondások olvashatók, belül, a kőfalba vájott boltocskánál, melynél a pap ül, a félhold szemlélhető.

Keresztyén egyházba is mentünk, mely deák iskolául is szolgál. Kérdeztük a tanitót: hogy miféle vallásu? s ő azt mondta, hogy a mienket követi, azt, melyet Melanchthon Fülep ur tanitott. Mi azonban gyanuba vettük őket, hogy kálvinisták, mert az oltár előtt asztal állott; s a kivel szólottunk, azzal tudattuk gyanunkat. Mire ő azt mondta, hogy ők csak egy szin alatt veszik az Ur vacsoráját.

Aztán megnéztünk egy szép fürdőt. Gömbölyü kőépület, ólomfedélzettel; a falakból meleg viz csurog ki, s kellő közepén terem van, melyben nyakáig ér az embernek a hév viz.

Ezeken kivül semmi különöst sem láthatni a városban, s bizony, nagyon kell fájlalni, hogy ezen szép város disznóóllá és kutyarekeszszé vált, mert a pompás épületeknek már csak külfalaik léteznek; a belső ronda és disztelen; a gyönyörü erkélyek és ablakok vagy lerontvák, vagy sárral betapasztvák. Dicső egy város lehetett; most számtalan sok benne a zsidó és a török, de kevés benne a jó keresztyén, mert ezek nagyából pápisták, kálvinisták és anabaptisták. A törökök itt is, valamint Pesten és Esztergomban semmit sem épitenek, semmit sem hoznak helyre, ha valami roskadásnak indul. Mindössze két szép kőházat találtam; az egyiket a vásártéren e verssel:

Nemo confidat nimium secundis,

a másikat egy templom megett ilyes felirással:

Sic transit gloria mundi.

---

*) Az alsó várost érti.

A török temetők a városon kivül vannak; mindenik sírnál egy-egy kő van, olyatén, minők nálunk a határkövek; a vagyonosabbak magas, alul széles s felfelé mindinkább csucsuló, földdel megrakott odvas oszlopokat emelnek halottaiknak. A katona sírját kópja jelzi. A törökök majdnem valamennyien erős, ügyes emberek, szaladáshoz, ugráshoz, lövöldözéshez, kardforgatáshoz jólértők, különben miveletlen, baromi nép, de mely igen szives volt irántunk.

20-kán az urak megannyian Pestre hajóztak, s itt veres márványból épült szép fürdőt vettek szemügyre, melyet fűteni kell, hogy a falból kiömlő viz jó meleg legyen. Visszajövet Budára, itt is egy szép, nagy és terjedelmes, az imént emlitettnek módjára épült, ólommal fedett (mások pléhhel) fürdőt tekintettünk meg, mely három teremből áll. A hátsónak közepén üreg van, nehány lépcsővel, nagy mennyiségü vizzel. Oldalt, fenn, szép kutcsőből foly váluba a viz, melynek minden budai fürdőben nehéz kénszaga van.

21-kén predikáltam; azután megnéztük a budai várkastélyt, mely dicső, hatalmas épület lehetett, szépen faragott külcsarnokokkal: belülről pedig folyosó van szép veres márványból, magas oszlopokkal, s hosszában két nagy terem, aranyozott padolattal mindkettő. Az elsőnek alakjai csupa üstök lobogó tűz felett, s mellettök egy könyv. Ezen terem márványajtaja felett (tudni kell ugyanis, hogy a termek valamennyi ablakai és ajtai márványból valók) olvasható e felirás:

MAGNANIMUM PRINCIPEM VICTORIA
SEQUITUR 1484.

A másik terem padolatján csupa arany kigyó van, farkaikkal szájaikban. E mellett más szép terem találtatik, s ajtaja felett ezen irás:

WLADISLAVI REGIS HOC EST MAGNIFICUM
OPUS.

A magyar királyok szépen kifaragva, de összetépett arczulatokkal, a tizenkét égi jegy és szép könyvtár szemlélhetők benne. Ebben az égi testek állása van lefestve, ily felirással:

Cum Rex Matthias suscepit sceptra Bohemae
Gentis, erat talis lucida forma coeli.

S ilyes szép terem még igen sok van, de mindnyáját nem lehetett megtekintenünk. A kaputól nem messze hever egy roppant nagy ágyu Francziaországból, melynek még nem láttam párját. Épen a kapu előtt négy, igen nagy, két ölnél hosszabb ágyu fekszik a fűben, mellettök kerekeken számos más. A bécsi kapu alatt függ egy nagy óriásláb, egy állkapcza, egy kópja, melylyel némi török egy ekevasat átlyukasztott, s nagy, vastag patkó, melyet kettétört vala.

Itt mindenki világosan láthatja valóságát az isteni fenyegetésnek. Ime, a legpompásabb épületek mind a várban mind pedig a városban, mely a még fennálló kevés maradvány tanutétele szerint, pompás és dicső volt oly annyira, hogy a gyönyörüséges Augsburg sem multa felül, disznóólakká lettek, mert a törökök összetépik, összevagdalják a szép királyképeket a várkastélyban; az ablakokat betapasztják sárral agyaggal; a háztetőket lehányják és deszkákkal rekesztik el a bejárást.

Junius 23-án tiz óra tájban elindultunk Budáról. A pasa harmincz személyt rendelt mellénk, kik bennünket Konstantinápolyig kisérjenek; köztök volt a fekete de nyájas Szinánbeg, két öreg csausz és három jancsár. Először is Ráczkevére érkeztünk. Ezen hosszadalmasan nagy mezőváros hódol mind a törököknek mind a Salm-Eck grófoknak. Lakosai magyarok, kik nagyobb részt kálvinisták, és ráczok; az utóbbiaknak szép templomuk van. Ebben sok a gyertya és sok a kép, köztök az apostolok, és Mária a kis Jézussal karján. Az oltáron kis feszületek fekszenek. Ezen ráczok görög hitvallásuak ugyan, de az isteni tiszteletet pápista módra végzik. A mezővárosban nagy vásár tartatik, melyet a bécsi kereskedők is szoktak

meglátogatni, kik gyermekeiket ide küldik a magyar nyelv megtanulása végett.

Más nap reggeli hat órakor elindulván, szép ligetek között haladtunk, melyek a Duna mindkét partján szemlélhetők s melyeket valamivel alantabb jobbról szép szőlőhegyek váltanak fel. Megállottunk Paksnál*). Ezen magyar falu és erősség, szárazon öt mérföldre fekszik Ráczkevétől. A magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk. Itt töltöttük az éjtszakát.

Junius 25-kén reggel elindulván Paksról, mindig szép ligetek között haladva, melyek tele voltak almákkal és körtékkel, tiz órakor Tolnánál voltunk. Ez nagy mezőváros a Duna jobb partján; Pakstól öt mérföldre. Lakosai, valamint még más mezővárosok és faluk Budán alul, oly hiven ragaszkodnak császárunkhoz, hogy noha behódolvák a töröknek, mégis adót fizetnek a császári felség tárházába, kinek hivei akarnak maradni. Vallásukra nézve nagyából kálvinisták, részben ariánusok. Nincsenek tudós hitszónokaik, ezek közül csak kevesen értik a deák nyelvet, beérik a magyarral. Némi gonosz, orzó és áruló nép lakik közöttök, az innen majdnem Bolgárországig elszórt ráczok**), kik horvátul beszélnek, mert Horvátországból valók, kik Pál apostol leveleit hiszik, s kiknek babonájok és vallásuk majdnem olyan mint a görögöké. Ezek sok keresztyént árulnak el, segitenek is egynémelyeken pénzért; jól tudják a keresztyén világba vezető utakat, mutatják is gyakran a törököknek az ösvényeket, melyeken barmokat és embereket ragadozhatni. Minthogy Tolnán Nándorfehérvárig kellett magunkat eleséggel ellátni, azért e helyütt töltöttük a napot. Egy polgárnál vacsoráltunk, s a magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk, kivált hatalmas dunai pontyokat, az egyik tizennégy fontot nyomott, a másik tizenhatot, s mindkettőnek együttvéve három magyar krajczár volt az ára. Vannak

---

*) Az utazónál: Papis. Verancsics Pakosnak irja. A „de Pakos“ nemzetség egy jelentésü a ‚Paksi‘val.

**) Látszik, hogy azok nem voltak serbophilusok, kik az utazót oktatgatták.

harmincz fontosak is, igen szélesek és vastagok, de nem oly hosszak, kövérségre disznóval is felérők. A magyarok jeles borról is gondoskodtak számunkra. Ők kalvinisták. Ezen helység hitszónoka Wittenbergben tanult, de most betegen feküdt podagrában. Beszéltem a káplánnal, az tanulatlan volt. A jobbágyok, valamint a paksiak is mindkét császárnak behódolvák, jószivüek és hűségesek voltak irántunk.

Junius 26-kán reggeli négy órakor elhagytuk Tolnát, s ismét szép ligetek között hajóztunk. Én pedig, mielőtt a Dunának balpartján fekvő bajai erősséghez közeledtünk volna, sok malomnak közepette, hol balról megszakadnak a ligetek, predikácziót mondottam, Zakariás hymnusából indulván ki. Az ebédet egy szintén balról fekvő falunál költöttük el, melynek nevét elfeledtem feljegyezni. Három órakor elindulván, három puszta templomnak szép romjait közel egymáshoz szemléltük, jobbról, azonfelül egy falut, melynek neve Veresmart*), s melynek magasabban fekvő erőssége szintén elpusztult. Itt épen hajónk orra előtt kilencz ökör általuszta a Dunát. Nemsokára Mohács nevü**) mezővároshoz jöttünk; s lévén még időnk, nagyságos uram és én jó fél mérföldre, hintón mentünk azon helyre, hol a Magyarországban lakott utolsó király, Lajos, s vele harminczötezer embere, háromszázezer törökkel megütközött, megveretett, és elveszett. Ezen mező most részben puszta, részben szántóföld. Ottlétünkkor hullámoztak a kalászok. Még láthatni az árkokat, hol az ágyuk állottak, s hová a halottakat temették. Láttunk innen négy mérföldnyi távolságra egy magas hegyet, merre Pécs fekszik, s azon túl Mohácshoz hét mérföldre Sziget. Aztán megtekintettük azon helyet, hol Lajos király, midőn az ütközet után megfutamodva, mocsáron átlovagolt, vizben halt, vagy inkább

*) Veresmord-nak irja.
**) Vahitsch-nak irja.

megfuladt. Ő már tul volt a mocsáron, de lova visszahanyatlott vele, s ugy halt meg. És ezt egy öreg magyar mutatta nekünk, ki velünk jött, s ki maga is ott volt az ütközet alkalmával.

Visszaérkezvén Mohácsra, a hely bégje vagy kapitánya velünk vacsorált, és a törökök három ízben ezt kiáltották: Halla, halla, halla-hű.

Junius 27-kén hajnalban elindultunk Mohácsról, s a berkes partok között tovább haladva, jobbról egy falut találtunk s mellette a Dunában két malmot, aztán jókora magasságu hegyen egy ócska kastélyt; végre kellemes helyhez érkeztünk, puszta templom nagyszerü romjaival a bércz alján. Itt kiszállottunk, de rövid mulatozás után, ebéd ideje felé tovább hajóztunk, s öt órakor azon helyiséghez érkeztünk, hol a Stiriából jövő Dráva a Dunába szakad. Valamivel alantabb, jobbról, szép hegysor emelkedik. Az éjtszakát egy Erdőd nevü *) gyönyörü vár alatt töltöttük, mely a mezővárossal egyetemben nagyocska hegyen épült, s honnan tiz mérföldre szolgál a kilátás, szép, nyájas, termékeny térségre.

Másnap, idején tovább hajóztunk, s reggeli hét órakor Valkovárhoz **) érkeztünk. Ez a Dunának jobb partján, hegyen épült, s elég terjedelmes mezővárossal van körülvéve. Miután itt magunkat a szükséges eleséggel elláttuk, utközben Valkó és Atyavár ***) között predikácziót mondottam, Máté evangy. 5. A fehérszinü Atyavár alatt fekszik Rácz-Ujlak †); a Dunaparton létező romok nyaraló és vadaskert romjai; mondják, hogy egész a városig terjedezett volt hajdanában a kert, mit a fennmaradt kőfal-keritésből is gyanithatni.

---

*) Az utazó ‚Erdeydi'-nek irja.
**) A mai Vukovár, szerzőnknél: ‚Volkovar.'
***) Gerlach ‚Otiavar'-nak irja.
†) Gerlachnál: ‚Razisch-Oilak.'

Ujlakon alul fekszik egy puszta vár, melynek neve: Zerevik*). Az Ujlaktól Nándorfehérvárig terjedő hegyláncz legeslegszebb egész Magyarországon, szőlőkkel és szántóföldekkel díszes. Az éjt Péterváradjánál töltöttük, mely nevét Péter nevü magyar urtól vette. Bástyái, tornyai szépen veszik ki magokat a hegyen; a török, mondják, 80,000 embert**) vesztett alatta, s végre is nem erőhatalommal, hanem kiéheztetéssel győzte meg az őrséget. Kevés ágyu van benne, közőlök kettőn Ulászló neve, egy harmadikon Ország János néhai szerémi püspöké olvasható. Egyébiránt, semmi különöst sem láthatni a várban; az őrök laktanyái körülbelül olyasok, minők a Komáromban levők.

Junius 29-kén reggel Karlóczhoz†) érkeztünk s ezen szép mezővárosból eleséget szállitattunk hajóinkra; vévén utunkat Zimony felé, délben megállottunk Szalankemen nevü városkánál††) A bal parton, hegyen, fekszik egy szép vár, neve: Titel. A Tiszának vize itt ömlik a Dunába. Minthogy az nap itt maradtunk, megtekintettük ama városkát, melynek fele, a várral együtt hegyen emelkedik, s kőfallal van körülvéve, s melyben szép kertek szemlélhetők; másik fele a hegynek alján terül el, s lakosai csupa ráczok, kiknek templomát megtekintvén, fekete köntösü apáczákat s papokat találtunk benne. Ezek nehány kenyér felett imádkoztak, melyekkel aztán nagyságos urunknak a templom előtt tisztelkedtek. A templom az uj testamentomból vett képekkel van beirva, nehány bálványnyal is van feldiszitve; felül gömbölyü, minők a török mecsetek szoktak lenni.

Junius 30-kán kilencz órakor Nándorfehérvárhoz érkeztünk; fél mérfölddel felebb van egy falu, melynél zászlaikat és

---

*) Valószinüleg az, melyet Verancsics ‚Cserög'-nek ir.

**) Talán toll- vagy sajtóhiba 8000 helyett.

†) A szerzőnél ‚Karloiczi'; magyar neve ekkor ‚Karom' volt.

††) A szerző ‚Schlamikanik'-nak irja.

ágyuikat rendezgették a naszádosok. Ezen városnál szakad a Krajnból jövő Száva a Dunába.

Julius 1-jén a béghez mentünk, ki a városon kivül lakik, agyagból és fából készült, nem igen szép épületben, mert pompát ők a házak belsejében üznek, a jelesebb teremeknek mind falai mind padozata szőnyegekkel levén bevonva. A bég veres és zöld lombozattal átszőtt aranyos köntösbe öltözködött, hogy urammal értekezhessék és ebédelhessen; körülötte agg hivei és tanácsosai, s az ajtó előtt kétszáz török. Talán ötven tál ételt tétetett előnkbe, s ebéd után két fiu által tánczot járatott; de uram hascsikarás miatt kénytelen volt rövid idő mulva távozni.

A város valamivel szebb Budánál, mert a török császár itt szép kőházakat építetett, s mert az utczák kikövezéséről is gondoskodott. A legszebb áruboltok a ragúzaiaké. Laknak itt törökök, zsidók, ráczok és ragúzaiak. Az utóbbiak, pápisták levén, szerzetest tartanak hitszónokul. A ráczoknak Ráczkevétől fogva idáig mindenütt vannak papjaik, szerzeteseik, apáczáik. Ujlakon is van férfikolostor, Zimonyban pedig zárdák, mind barátok mind apáczák számára.

A városon belül és kivül szép kertek vannak a házak körül. Nevezetes négy épület, melyek kőből és téglából egészen egyformán készültek, négyszegüek, ólommal fedvék, szép, kövezett piaczot képezők. Ezek az iparosok épületei. Kétemeletesek, bennök kamra kamra mellett s mindenikben tüzhely. Ezen házak közül a legnagyobb az, mely legközelebb esik a ragúzai árusátorokhoz, hosszu csarnokkal van megtoldva, s ennek mindkét oldalán bolt boltot ér, mindenféle mesteremberek, szabók, vargák, késgyártók, posztósok stb. számára. Miért is a város, lévén számos uj kőházai, melyek keresztyén foglyok, névszerint olaszok által építettek, és lévén szép kertjei, felülmulja Budát, holott ez mennyivel szebb volt hajdanában, midőn dicsőséges palotái még fennállottak.

Az emlitett kőházakon kivül a többiek deszkákból összetoldott, zsindelylyel fedett nyomoru lakok. De a templomok, — számra tiz — a fürdők, a lóistállok, a felebbi négy iparosépület, s még egy ház, melyet a bég most épitet magának a város végén, ezt távolból hatalmasnak gyanítatják, hozzá járulván még a vár is, mely ólommal és pléhvel fedett derekas öt tornyával elég magosan fekszik; maga a város részben dombon, részben sik földön épült.

A várban nem sok nevezetességet találtunk, amaz öt nagy tornyon kivül, melyek belső magvát képezik. Két részre oszlik, külön bástyái vannak mindenik résznek. A külsőnek faházaiban laknak a katonák: csőcselék nép. Innen fahidon jutni a belső részbe, hol táborszereiket tartják. Esztergom, Visegrád, Buda, Péterváradja és Nándorfehérvár táborszereik mind együtt véve sem érnek fel az egy Komárom felszerelésével. Budán és Nándorfehérvárott van ugyan sok ágyu, sok nagy ágyu, de ez jobbára roncsolt jószág, kereke csak kevés ágyunak van. Ezen belső várban láthatni nehány pánezélt, sisakot stb., melyek a mohácsi mezőről szállítattak ide."

És most vegyünk bucsut a szerzőtől, ki szárazon tovább utazik Konstantinápoly felé, és mondjunk köszönetet neki, hogy hazánkról egynehány érdekes vonást jegyzett naplójába.

BÉKES GÁSPÁR PÁLYÁJÁHOZ

ÉS

BALASSA BÁLINT ERDÉLYI FOGSÁGÁHOZ

ADALÉK.

I.

Kornyáti Békes Gáspár, Fogarasföldének örökös grófja, Báthori Istvánnak, Erdély fejdelmi székeért versenytársa, nem volt silány, nem volt középszerű emberke; távulról sem volt oly gonosz, oly kegyetlen, minőnek őt Báthori kanczellárja Forgács Ferencz nagyváradi püspök hirdeté vala. Bécsben ugy mint Konstantinápolyban őt másnak ismerték; s kit halála után Gálfi János ártatlannak mondott, kire Gyulai Pál őszinte tisztelet érzelmével tekintett, s ki végre szolgálatát felajánlotta versenytársának, és ennek hűségében halt meg: arról amugy hebehurgyán ne hozzon kárhoztató itéletet a történetiró; szabadságában állván egyébiránt ennek, sőt tisztében, mint hiszem, kettejök közűl Báthorinak nyujtani a koszorút.

János Zsigmond 1570. december 15-kén Békest Gyulafehérvárról következő levéllel indította Albert rajnai pfalzgrófhoz és mindkét Bajorország herczegéhez: „János, fia néhai fenséges Jánosnak, Magyar-, Dalmát-, Horvátországok stb. királyának, Isten kegyelméből Erdélynek és Magyarország részeinek fejdelme.

Méltóságos fejdelem, őszintén kedvelt barátunk urunk. Üdvezletet és bármely vállalatainak szerencsés sikert. Inditottuk méltóságos uraságodhoz teljes utasitással őszintén kegyelt hivünket, nagyságos kornyáti Békes Gáspárt, főkamarásunkat, tanácsosunkat és követünket, bizonyos és sulyos dolgokban, melyek személyünket illetik. Kérjük tehát nagyon méltóságos uraságodat, tessék ezen követünket kedvezőleg fogadni, annak, mit mondó leszen, kétségtelen hitelt adni, és irántunk való hajlamát szeretettel nyilvánitani, mit részünkről mi, ha Isten is ugy akarván, életben maradandunk, ügyekvők leszünk kegyesen megköszönni. Éljen minél jobban, kivánjuk. Kelt városunkban, Gyulafehérvárban, december 15-dik napján, az Úrnak 1570-dik esztendejében. Méltóságos uraságodnak barátja János fejdelem stb."

Előttem fekszik e levélnek — magában értetik, hogy deák — eredetije, melyet tudtomra közzé még nem tett senki, s melyre Szamosközi István, Bocskainak udvari historiographusa, nem mulasztotta el feljegyezni: „házasság dolga felől küldötte volt Békest." Ugy van; a Maximilian és János Zsigmond között Békesnek közbenjárásával. 1570. augustus 16-án Speyerben kötött szerződéshez képest, Maximilián bajor sógorának, Albert herczegnek valamelyik leánya, névszerint Mária, az idősbik, fogott volna János Zsigmondnak hitvesül jutni, s Békes, nem ugyan december 15-kén, az oklevél keletkezésének napján, de tizenegy nappal később, december 26-kán indult utnak, urának nevében háztűznézni. Későn; mert Mária ekkor már Károly főherczeggel járt jegyben.

Albert herczeg még julius 8-kán, tehát jóval ama szerződés kötése előtt, Rómából ismeretlen kéztől értesitést vett a császár szándékáról s figyelmeztetést egyuttal, hogy a czélzatot talán legbiztosabban az által hárithatná el magától, ha Maximilián másik sógorának, a clevei és jülichi fejdelemnek leányát, Sybillát, ajánlja a magáé helyett pótlékul. A herczeg meg volt lepve a hir által, s hitelességét is kétségbe vonta, mert csak

imént találkozott a császárral Prágában, s az egy szócskával sem érintette a tárgyat. De september 3-kán kelt levelében Maximilián csakugyan kinyilatkoztatta, mint intézkedett legyen Mária jobbja iránt. E házasság — irá a herczegnek — főtámasza azon szerződésnek, melyet elvégre sikerült egy veszedelmes ellenséggel köthetni, s mely általa fenn fog állani, nélküle meg fog bomlani. Juttassa eszébe Albert Ferdinand császár példáját, ki szintén egyik leányát, a későbbi florenczi herczegnét akarta János Zsigmondnak*) nőül adni. Nehézségeit a vallás iránt némitsa el azon körülmény, hogy a herczegnő számára vallásának szabad gyakorlata már ki van kötve. Albert beleegyezésétől függ az összes keresztyénség közjava, nyugalma. — Nővéréhez, Annához, adott külön levélben reményt látszik táplálni Maximilián, hogy ezen házasság által a vajda talán megnyerethetik a katholikus egyháznak; s más nap — september 4-kén — ismételve olyas választ kér a herczegtől, „mely a számos évek óta áhitozott czélt a keresztyénséggel megközelítesse elvégre“ **).

September 8-kán a bajor herczegnek következő válasza indult utnak:

„Hogy a török császár ezen házasságot s a rajta sarkalló békekötést megizlelhesse, az nem látszik valószinünek előttünk. Ha pedig innen okot meritene magának Erdély erőszakos elfoglalására, mily nyomoruságra jutna leányunk e házasság következésében, mily kárt vallana az összes keresztyénség miatta! És tegyük fel, hogy ingatag ember lévén az Erdélyi, ujból a törökhöz pártol, mily helyzete volna akkor leányunknak

---

*) Hurter, kinek kivonatából ismerjük e levelet, azt irja ugyan: „Johann Sigmunds Vater“, de Hurter ur roszul olvasott, mit a herczegnek alább következő válasza bizonyit, nem is emlitve, hogy köztudomásra Johanna főherczegnőt Ferdinand két izben is nőül igértette János Zsigmondnak.

**) Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands und seiner Aeltern, Schafhausen, 1850, I. k. 162 l.

a pogányok és istentelen eretnekek közepette, kiktől hemzseg tudnivalóképen ama tartomány. Felséged tudja, minő átkos eretnekség, az unitáriusoké, harapódzott el lakosai között, mely reá, az Erdélyire is elragadt; tudja, hogy azok dicsekednek s joggal dicsekedhetnek, miszerint átkos tanuk és az alkoran között parányi különbség is alig van. Aztán, rabszolgájának mondja a török császár az Erdélyit; arról pedig nem is szólok, hogy ama tartomány módfelett miveletlen, hogy ő, az Erdélyi, nem örvend a legtisztesebb származásnak, hogy teste egy nagy betegség. S ily istentelen viszonyok, ennyi és ilyetén nyomoruság közé taszitsuk én és hitvesem leányunkat? Felséged ugyan kilátást nyit nekünk, hogy a kedves gyermek nem fog a katholikus hitvallás gyakorlatában megháborítatni; de mi ezt lehetetlennek tartjuk; mert találkozhatik-e emberséges, akár egyházi, akár világi katholikus, ki nem vonakodnék efféle emberek között maradni? Való igaz, hogy boldog emlékezetü Ferdinand császár idejében neki, az Erdélyinek, felséged egyik nővére igértetett hitvesül; de akkor még egészen más volt mind az ő állása, mind országáé. Akkor a török még nem volt oly gyilkos szomszédja Erdélynek, mint jelenleg; akkor ő, az Erdélyi, még fiatal volt, vallásában még nem oly annyira elvetemedett, a tanácsosok, kik környezték, tisztesebbek voltak s egészségi állapotja is elütött a jelentől: akkor még más, még jobb kormányhoz lehetett remény" *).

Maximilián ugyan Speyerből september 30-án sógorához adott újabb levelében reményét fejezte ki, hogy a tárgynak nyugalmasabb átgondolása után majd más véleményben leszen a herczeg, de szint ekkor a császárnak testvére, tehát Máriának anyai nagybátyja, az akkor harminczegy éves főherczeg, Károly is fellépett mint kérő, s a bajor sietett leánya kezének odaigérésével. Igy lőn Mária a stajer Károlynak jegyesévé s a

*) Hurter az id. h. 581—584. ll.

szent-széktől nyert engedély után nejévé, igy lőn az unitarius erdélyi fejdelemnek szánt ara II. Ferdinandnak anyjává s azon befolyása által, melyet fiára gyakorlott, az ellenreformatiónak előbb Stájerországban s a kapcsolatos tartományokban, majd az összes monárchiában nagyobb kisebb fokig eszközlője.

A bajor herczegnő eljegyzése csak januarius végén jutott Békesnek tudomására, midőn az akkor Prágábanvolt császárhoz érkezett. S ez most, mint ama római ismeretlen óhajtotta, csakugyan másik unokahugát, Sybillát, a clevei fejdelem leányát ajánltatta János Zsigmondnak, kit egyébiránt rútnak s a németen kivül más nyelvet nem értőnek irt le hallomás szerint a követ*). Ezen házasság bekövetkezésének reményében cseréltettek ki Prágában a mult évi szerződést megerősitő oklevelek s adta ki Maximilián Bécsben 1571. martius 10-én abbeli kötelezvényét, hogy azon esetre, ha János Zsigmond vagy örökösei Erdély birtokától elejtetnének, — értsd: ha a német császárhoz állásuk miatt a Porta haragjának sulyát érzenék — Oppelnt és Ratibort Szileziában nyerjék kárpótlásul.

Négy nappal utóbb, 1571. januarius 14-kén, az utolsó Zápolya életének véget vetett a nehézkór.

II.

Maximilián Békest már korábban arról biztositotta, hogy János Zsigmond magvaszakadásának esetében őt fogja a rendek által vajdául, Erdélyt a magyar király nevében kormányzó vajdául választatni. Hogy ez megtörténhessék, Békesnek János Zsigmond halála után nyomban haza kellett volna sietnie, de ő azt nemcsak nem cselekedte, hanem még két hónappal később is, még a vajda választására kitüzött napon is, miért, miért nem, Bécsben időzött. A mit ellenkezőt olvasunk Forgácsnál

---

*) Forgács Ferencz, rerum hung. sui temporis Commentarii, Pozsony, 1788, a 630. lapon.

és másoknál, az tévedés, s az elsőnél a valónak talán szándékos elferditése. Egyes hadcsapatok mozgalmai Magyarországon arra látszottak mutatni, hogy Maximilián csakugyan befolyást akart gyakorolni a vajdaválasztás irányára. „Minket csoda hirekkel értetnek — irá 1571. aprilis 6-kán Budavárból Musztafa pasa török császári helytartó Pozsonyba Verancsics Antal magyar királyi helytartónak — hogy Erdélyhez közel való várbeli kapitányoknak meghattátok volna, hogy valami inditást tennének Erdélyre. Azon kérünk, hogy a végbelieknek, főképen Erdélyhez közel valóknak erősen megparancsoljátok, hogy vesztegségben legyenek, miért hogy Erdély is az mi kegyelmes fejdelmünk jószága. Ha az szándékok, hogy valami háboruságot inditsanak, bizonyába semmit vele nem nyernek, mert hiszszük bizonynyal, hogy egy hónapot nem ér, Erdély határába ötven azvagy hatvan ezer tatár beérkezik; más az, hogy ismeg az erdélyiek az mi kegyelmes fejdelmünk jóakaratjából önnönmagok között az urak közzül választottak fejdelmet közöttök magoknak, kik ő felségét mindenben hiven akarják szolgálni. Azért ha mit inditnak is, magoknak tesznek kárt vele“ *).

Az erdélyi rendek 1571. aprilis 1-jén Gyulafehérvártt tartott gyülekezetökből május 17-kére tüzték ki a fejdelemtemetési és fejdelemválasztási gyűlés megnyilását. De ugy látszik, valamint Békes Bécsben, ugy somlyai Báthori István nagyváradi főkapitány Konstantinápolyban ideje korán ügyekezett magának biztositani Erdély fejdelemségét azon esetre, ha, mint előre volt látható, János Zsigmond rövid idő alatt magtalanul fog kimulni. Ezen előzmény, valamint a szintén aprilis 1-jén hozott s 6-kán a beglerbegnek már bejelentett végzés, hogy Báthori István testvérbátyjára, Kristófra, bizatott fegyveres kézzel őrködni a rendek szabad választási joga felett, Musztafa pasával már eldöntöttnek látatta a fejdelemség kérdését.

*) Verancsics összes munkái, II. k.

Maximilián is ovakodott most erőszakos eszközökhez nyulni, s Csáky Mihálytól János Zsigmond hatalmas kanczellárjától és Hagymási Kristóftól János Zsigmond néhai bécsi követétől várta saját és illetőleg Békes igényeinek oltalmát. Összegyülvén a rendek, május 23-kán sirjába fektették elholt urokat*), 24-kén fennállásukra czélzó több rendbeli végzést hoztak**), az nap a fejdelemválasztás ügye is kerülvén szőnyegre. „Miért hogy római császár ő felségünk — irá Hagymási Kristóf 1571. május 27-kén Gyulafehérvárról Lisztius János veszprémi püspöknek és magyar kanczellárnak — csekély személyünkre és vékony erőnkre bizta vala ez országbeli dolgainak pártolását, ám szólottunk még az gyülés előtt cancellarius urammal, ki mondja vala, hogy igenis jól tudja, miképen egyezett volna meg megholt király fia római császár ő felségével, ki dologban Békes Gáspár uram járt, kinek ugy is kéne lennie; de bizonytalan lévén ez végezéseknek kimenetele, ország eleibe az megholt király ezt soha nem is bocsátotta, nem is merte bocsátani soha; mert megsejditvén ezt ez ország, főképen magyarországi urak és ez országbeli nemesség, nagyon rajta jártak ő felségének a király fiának, hogy ez országot hatalmas török császár oltalmától meg ne foszsza és haragjának ki ne tegye; de voltak olyanok is, kik kéz alatt az hatalmas portához járultanak.“ Igaz is, hogy az urak az megirt végezésekről semmit sem akarnak tudni, mondván: hogy az hátok megett csináltatott és koholtatott. Lőn is nagy zúdulás az gyülésnek első napján. Voltanak Békes Gáspár emberei is, kit tapasztaltunk magunk is. Véget vete ez zavarnak Csáky uram; bejön az gyülés közibe az testamentummal és az hatalmas császár levelével, melyet az megholt

---

*) Egykoru naptári jegyzet, Schuller által az Archiv zur Kunde Siebenbürgens II-dik kötetében közölve.

**) ‚Az nemes uraknak stb. közönséges végzések, melyet Gyulafejérváratt ez jelen való pünkösd havának 24-dik napi gyülésiben 1571-dik esztendőben egyenlő akarattal végeztenek‘ stb.

király fia életében még irt vala, parancsolván és megengedvén az szabad választást; mely utolsónak nyers szóval való felolvastatását praetendálván az gyülés, csend leve, mindeneknek szeme az Báthori uramokra veté magát, miérthogy csendesen ültenek az öreg ajtó felé. Ezeknek utána késő levén már az idő, nagy sebbel lobbal kiki haza mene. Jöve pedig hozzám cancellarius uram; mondja: „Próbálja meg te kegyelmed holnap az végzések dolgát, de fejét jól felkösse; mü az mit ez végzésekről tudunk, azt csak mint az megholt kegyelmes urunk cancellariusa tudjuk; mü soha az országnak arrul számot nem adhatunk, nem is adunk soha, az mit megholt kegyelmes urunknak tetszett cselekedni; lássa ezt Békes Gáspár ő kegyelme, az ki ebben járt, most is fut, fárad ott künn, de fejdelmi kontyot azért még nem vágunk fejére.“ Másnap — május 25-kén — alig valának együtt, ime minden további vita és szó nélkül kikiálták Báthori István uramot, az somlyait, főúr öreg nemzetet vajdának, de Csáky uramot ez nap nem láthattuk“ *).

A mely nap e levél Gyulafehérvárról Bécsbe indult, az nap Békes Gáspár Bécsből Konstantinápolyba irt Benkner Márk erdélyi szásznak, ki álpénzkoholás miatt kénytelen volt hazáját odahagyni, s ki hitét is odahagyván, mint Amhát bég, egyik tolmácsa volt a Portának. Békes őt talán már Erdélyben ismerte; talán csak akkor lépett vele választott rokonságra, akkor jött vele érintkezésbe, midőn a közelebb mult években, János király őt, Békest, mint húzamos ideig a török szövetség buzgó pártolóját, előbb Szolimánhoz, majd Szelimhez inditá vala következőképen. A levél ekkép hangzik: ‚Az én uramnak, atyámfiának, Amhát begnek, az hatalmas császár hiv rabjának adassék az levél. Köszönetömet, magam ajánlását irom kegyelmednek,

*) Gr. Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára, Kolozsvár, 1837. I. k. 106. s következő l.

mint uramnak, atyámfiának. Istentül mindön jó szerencsét, hosszu életöt és jó egészségöt kevánok kegyelmednek. Szerető atyámfia, Amhát beg, tudja azt kegyelmed, minemü atyafiusággal te kegyelmed igyérte énneköm magát; kéröm kegyelmedet, mint uramat, szerelmes atyámfiát, hogy te kegyelmed ne hagyjon, hanem te kegyelmed fogja ugyan szive szerént az dolgot. Kegyelmed tudja, kiknél kell töreködni, kegyelmed forgódjék és töreködjék szorgalmatosan az dologban. Ha az kegyelmes Uristen megkönyörül rajtam és jó végre viszi az dolgot, meglátja kegyelmed, hogy az mint megmondtam, jó atyádfia leszök. Én Istennek utána Memhet begre, Musztafa begre*) és te kegyelmedre biztam ott az dolgot. Az mit énvelem míeltök, magatokkal míelitök atyámfiai. Tartsa meg az Uristen kegyelmedet mindön jóban. Ez levél költ Bécsben 27. napján pünkösd havának. 1571. Kegyelmed atyjafia Békes Gáspár m. k.'**)

III.

Báthori István igen ügyesen viselte magát Maximilián irányában. Nyomban megválasztatása után Hagymásit magához hiván, monda neki: „Tüsténť irunk római császár urunk ő felségének; legyenek kegyelmetek csendesen, mert mü bizony soha ellenségi nem leszünk római császár ő felségének és az keresztyénségnek; az mi történt, annak okai nem vagyunk; látta kegyelmed is, mikép történtek az dolgok; ez mostani veszedelemben és az töröknek közel voltában hazánkat vérbe, nyomoruságba, pusztulásba nem vethetjük; az elmultakat csak az idő pótolhatja ki.“ Bizalmaskodó magaviselete által Hagymásit épen magához hóditotta az uj fejdelem. Halljuk, Báthori

*) Mindketten magyar renegátok és portai tolmácsok.

**) Eredetiből. Rajta Benkner kezétől következő jegyzés: ‚Mein lieber Herr Vetter. Damit dass Ihr mir desto fester glauben megt, do schick' ich Euch ein Brief, den mir der Herr Békes noch geschickt hat von Wien.' (Leszakadt pecsét helye) ner m. p.

uram főembereit küldi ő felségéhez — irá amaz Maximilián kanczellárjának — hiszünk is neki, mert jámbor, istenfélő nemzetség.

S Báthori csakugyan megesküdött Maximiliánnak, ‚hogy neki, mint legkegyelmesebb urának és utódainak, tudniillik Magyarország törvényes királyainak hive leend; s hogy vajdai tisztét, a hűségére bizott jószágokkal és várakkal egyetemben, mihelyest ő császári királyi felsége azokat visszakövetelő leszen, Maximilián vagy biztosai kezéhez adandja'*). A császárt ezen fogadása, a bécsi udvar katholikus urait azon igérete által nyerte meg magának, hogy még a mult évben fogadván be Nagyváradra a jesuitákat, ezeknek innen Erdélybe nyitva álland az ut.

A dolgok ez állásában Békesnek, az unitariusnak, csillagzata Bécsben is halványodni kezdett. Ugy látszik, még azon reménynyel indult az 1571-diki nyáron Erdélybe, hogy valamint Ferdinand idejében Dobó mellett Kendi is volt vajda, ugy Báthori mellett ő is fog Maximilián vajdája lehetni Erdélyben. De ide érkezése után röviddel hivságosnak mutatkozott e reménye: a ki oly erős, oly biztos kézzel fogta a gyeplőt, mint Báthori, az nem lehetett hajlandó valakivel osztozkodni a főhatalomban. Boszuságában fogarasi várába zárkozott Békes; s a mi csak kitelhetett tőle, elkövetett mindent, hogy Báthori bukását Erdélyben, Bécsben, a Portánál eszközlésbe vegye. A fejdelem őt ez uttal is megelőzte, 1573-ban Fogarast elfoglaltatta, magát Békest Magyarországba, s innét Bécsbe, Prágába szalasztotta. Mint ügyekezett Békes magának ekkor a Porta oltalmát kiérdemelni, s mint szedetett rá Szokoli Mehemed nagyvezir által, — ha ugyan hitelt adott ennek — arról másutt s mindenesetre más alkalommal fogok szólani. Most és e helytt elégséges annyit mondanom, hogy Maximilián őt kéz alatt

*) Pray kéziratai, H. 58. Bethlen Farkas, II. k. 212. s következő l.

segitette, mert a függetlenségre törekvő Báthoriban jelenleg már lehetetlen volt azt fel nem ismernie, ki röviddel utóbb még a lengyel királyi koronáért is diadalmasan versenyzett vele; s hogy a Porta Békes czélzatainak ellenére Báthorit a budai és temesvári beglerbegek oltalmáról biztositotta.

„Én a Portát mindaddig sürgettem császár ő felsége engedelméből — irá Békes 1575. május 3-án meghittjének Radák Lászlónak Prágából Erdélybe — hogy Istennek kegyelmességéből onnét engedelmünk vagyon, hogy én ti kegyelmetekhez bemenjek az országba, és hogy a vajdát, ha Istennek akaratja leszen, vagy kezünkbe vegyük, avagy az országból kiüzzük, és én az országban maradjak. Ugyanazt mondta a fővezér pasa: Jól értjük mi, hogy az ország szereti Békest, a vajdát penig igen gyülöli; azért legyen ember, ha országot akar birni, azért támadjon reá az ebre“ *). És tizenegy nappal később, május 14-kén ugyancsak Prágából s ugyancsak Radáknak ezeket irja: „Ő felségének az tetszik ez dologban, hogy én mindjárást alámenjek innét, és ott alatt Kassa mellett várjam az ti kegyelmetek válaszát ez dolognak hamarabb voltáért; mert igy igen késedelmesnek itéli ő felsége, hogy én még itt várjam a kegyelmetek válaszát. Azért bizott uram, barátom: én menten mégyek alá, és ott várom a kegyelmetek válaszát oly helyen, hogy senki egyéb nem tudja Ruber uramnál (Maximilián kassai főkapitánya), a hol én leszek Kassa mellett.“

Alá is ment, mint szándéka vala, s Kassánál több magyarországi ur és főbb nemes találkozott vele, köztök az akkor huszonnégy éves Balassa Bálint, János királyi főkamarásnak az ország egyik hatalmas dynastájának fia, ki már azelőtt három évvel „Beteg lelkeknek való fives kertecske“ czim alatt igénytelen verskoszorut bocsátott közre, s kiben a magyar költészet történetirója most a tizenhatodik század lyrájának legmagasztosabb

*) Erdély történetei tára, I. k. 113. l.; hibásan az 1573-dik évhez.

képviselőjét szemléli. Musztafa budai pasa, tudomására jutván Békes hiveinek előbb Kassán, majd Szatmártt gyülekezése, 1575. junius 30-án ekkép irt Báthori Istvánnak: „Tekintetös és nagyságos urnak, somlyai Báthori Istvánnak, Erdélyországnak nömös gondviselőjének, nekünk tisztölendő barátunknak. Mi Musztafa pasa az hatalmas török császárnak főheltartója Budán, és gondviselője Magyarországnak. Tekintetes és nagyságos ur, nekünk tisztölendő barátunk, köszönetünk és magunk ajánlásának utána. Bizonynyal értjük azt mi, hogy az németöt párt mind napról napra gyüleközik és szaporodik, kiknek gyülésiknek bizonyos okát még ennyi ideig is, minékünk bizonynyal meg nem jelönté nagyságod, jóllehet más által mi megértöttük, hogy midőn akaratjok az volna, hogy Erdélyben béférköznének, mi penig az mi kegyelmes fejdelmünk parancsolatjához tartván magunkat, minthogy az mi kegyelmes fejdelmünknek Erdélyország saját jószága: mi mindön órában a mi birtokunk alatt valókkal, mindön hadi szerszámunkkal készek vagyunk az ü felsége jószágának megoltalmazására; azért ha szükségösök leszönk, minekönk idején adja tudtunkra nagyságod; mert ha késén adja nagyságod tudtunkra, nem találunk alkalmatosságot benne, hogy hörtelen mehessünk; hol penig Erdélyországnak csak egy kövét azok elfoglalják, jól tudja nagyságod, mint nem veheti az mi kegyelmes fejdelmünk jó nevön nagyságodtul, és mi következzék belőle, kinek nem mi, hanem nagyságod leszen oka, hogy ennyi ideig is azoknak gyülésöket hallogattad és hirré nem tötted. Isten nagyságoddal. Datum Budae, 30. die Junii 1575“ *).

Békes ekkor már Désnél táborozott a nagyobb és kisebb Szamos egybeömlésénél, honnan késedelem nélkül Tordához szállott. A mely nap Tordára érkezett, az nap lovagolt be Gyulafehérvárra Báthorihoz két századmagával Hagymási Kristóf. Az ildomos ember megjelenése erős reménynyel töltötte el a

*) Eredetiből.

fejdelmet, hogy a rendeknek csak kisebb része fogja Békes ügyét támogatni; s csakugyan más nap ezer szász is csatlakozott Báthorihoz Helwig Ágoston szebeni polgármester vezérlete alatt. Kornis Gáspár huszti kapitány is hozzá sietett lovasaival — irja Bethlen Farkas — hanem Erdély szélein Balassa Bálintra bukván, megütközött vele, s katonáit ugyan elszélesztette, de maga sebet vévén, nem juthatott el a vajdához, Balassa pedig amugy elhagyatva szerteszét barangolván, Hagymási embereire bukkant, kik őt megsebesitették, fogságba ejtették, s a vajdához hurczolták.

IV.

Tudjuk, hogy Békes Kerelő-Szent-Pálnál a Maros mellett 1575. julius 10-én*) Báthori által megveretett, és tudjuk, hogy a diadalmas fejdelem, az 1575. Jakab napján Kolozsvártt megnyilt országgyülés által halált mondatott a menekültekre, köztök magára Békesre, s halált a főbb foglyokra. Balassát megkimélte; talán mert volt idő, midőn szorosabb barátságban állott atyjával, talán mert az észnek és szivnek gazdag adományaival felruházott ifju a genius büverejével őt lefegyverzette; és mindenesetre azért is, mert Balassa nem lévén Erdélyből, nem a részekből való: hitszegésről, árulásról valamint nem vádoltathatott, ugy abban nem marasztathatott el. Báthori mindamellett őt egyelőre fogságban tartotta, s iránta Amurat szultán 1575. december 17-kén következő levelet bocsátott Erdély fejdelméhez: „A közelebb mult napokban adtunk levelet hozzád, melyben meghagytuk, hogy Balassa fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott egyéb rabszolgákkal egyetemben küldjed magasságos portánkra. Te pedig hozzánk küldött leveledben azt válaszoltad: hogy a Békes

*) A Wagner által közzétett szepesi krónika szerint ugyan julius 9-dike lett volna az ütközet napja, de erdélyi egykoru jegyzet ezt julius 10-kére teszi.

háborujában elfogott valamennyi rabszolga áruló volt, miért is megannyi halállal lakolt az egy Balassa János fián kivül, kiről irod, hogy halálos sebben nyavalyog. Ez okon most rabszolgáink közül hozzád küldjük Amhád csauszt, komolyan meghagyván neked, hogy mondott Balassa János fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott többi rabszolgákkal egyetemben, küldd azonnal magasságos portánkhoz, máskép nem cselekedvén és semmi mentséghez nem nyulván, mint melynek különben is nem lészen helye előttünk. Mert tudjad, hogy magasságos portánknál azokra, és különösen Balassa János fiára szükségünk van, nagy szükségünk. Ehhezképest jelen parancsolatunk értelmében, elmellőzvén minden mentséget, el ne mulaszd mondott csauszunkkal a mondott rabszolgákat magasságos portánkhoz küldeni. Másként nem cselekedvén. Kelt Konstantinápolyban, 1575. december 17-én" *).

Szót fogadni, annyi lett volna Báthori részéről, mint felségjogáról lemondania, magát a Porta rabszolgájának vallván, kinek őt Konstantinápolyban amugy is czimezgették. Ez okon Szokoli Mehemed nagyvezirhez levelet adott az erdélyi fejdelem: „Az hatalmas császár és te nagyságod levelét megküldte az tömösvári pasa; parancsolja nekem, hogy Balassa János fiát, egyéb főrabokkal, az kik volnának, beküldeném az hatalmas császár portájára. Én mint hiv rabja és engedelmes szolgája mindenbe az hatalmas császárnak és te nagyságodnak, akarám tudására adni nagyságodnak, hogy az Balassa János fia itt kézben vagyon, de ezenkivül főfogoly semmi nincs, mert az harcznak utána is, az melyek Békessel árultatásba és praktikába részesek és főinditó okai voltak, azokat levágattuk az többinek példájáért. Az bódog emlékezetü Szuliman császár jeles főrabokat, kiket szablyájával, hatalmával megfogott:

*) Gerlach István (Ungnad Dávid magyar királyi követ udvari papjának) naplójából, hol jelen levél deák forditásban közöltetik.

Nádasdit, Prini Pétert, Bornemissza Farkast, Bebék Györgyöt az megholt János királynak és atyjának megadta, kiből nagy tisztessége és jó hire nevekedett az magyar nemzet közt, látván az hatalmas császár hozzá való kegyelmességét és tekintetit. Hogyha penig engemet te nagyságod reá kénszerit, hogy beküldjem, szidalmas leszen köztök az én nevem, és minden tekintetek elfordul énrólam. Ha valamely ez idevalókba foglyá esik, soha semmiképen meg nem szabadithatom, most is penig egy főszolgám Barbély György fogva vagyon nálok: ha ez nem volna, mi nem törekednénk efféle árulók mellett. — Ez is előttem áll, hogy nekönk keresztyéneknek hötönk ellen vagyon, és az megholt fejedelmek is soha egy rabot sem köldtek Portára, sőt sokat szabaditottak, és abból jó hirt nevet vöttek és szeretetet mindenektől. Könyörgök azért te nagyságodnak, tekintsen kegyelmesen az én könyörgésemre és mentsen meg engem ez nagy gyalázattul; mindazáltal mindenekbe az hatalmas császár és te nagyságod jóakaratja legyen. Mikor egy szolgánk az Balassi fiát megfogta, egy bottal ütötte volt agyon (értsd: agyba), kibe megsüketült, és az kórság is gyakorlatossággal üti el; ugyannyira vagyon, hogy sem élhet sem halhat" *).

V.

De honnan eredhetett a Portának rendkivüli neheztelése az ifju Balassára? fogja kérdeni egynémelyik olvasóm. Felelet: A Porta Jánost, az atyát, akarta sujtani Bálintban, a fiuban. — Jánosnak kékkői vára hatalmas börtönnel volt ellátva, s e börtönben nehány nevesebb török rabnak jutott hely. Tiszttartóját Pintér Benedeknek hítták, kit szinre pénzeinek elsikkasztásáról vádolván, békóba veretett s a török rabok börtönébe vettetett. Pintér itt kegyetlennek, irgalmatlannak szidta urát, s fogoly társait arra birta, hogy közűlök egy kikérődzkedvén,

*) Eredetiből (fogalmazási minutájából).

mintha a váltságdíj beszerzése volna czélja, keresse fel Musztafa budai pasát, s küldessen általa szabott napra Kékkőhöz katonákat, kiket ők alkalmas helyen felvonszanak a várba, s kik Balassát megölvén, a Porta hatalmába ejtsék az erősséget. Magában értetik, hogy urát mindenről értesitette a tiszttartó, névszerint a helyről, napról és óráról, hol és mikor szándékoltatik eszközöltetni a cselszövény. Éjtszakának idején néma csendben megérkeznek Fülekből, Nógrádból, Budavárból a török gyalogok. Az első felvonatik a várba, fel utána még négy. A többiek hijába lesvén a jelt, melyet, miként egymást közt előre kicsinálták, azok adni fognak a künnlevőknek, gyanitották a kudarczot, és közülök az tartotta magát szerencsésnek, ki Balassa lovasai elől még idejekorán megmenekülhetett*).

Musztafa tajtékzott mérgében e hirnek hallatára. S felhasználván a zavart, melybe Békes merénylete az ország tetemes részét ejté vala, Alinak a székesfehérvári begnek meghagyta, álljon boszút Kékkő kiostromlásával. Ruebernek, Maximilián kassai főkapitányának egész figyelme Erdélyre levén forditva, Balassa segédet kért a császárnak Bécsben székelő helyettessétől, Károly főherczegtől, s várt is tőle segédet, mert Kékkő egyik őrhelye volt a bányavárosi kerületnek. És Forgács Simon a dunántuli magyar hadak főkapitánya, Kilmann Endre komáromi, Gregoróczi Vincze győri és Huszár Péter pápai parancsnokok csakugyan oda útasíttattak, hogy vegyék elejét a veszedelemnek. Ők azonban Viglesnél, Zólyomtól két mérföldre megállapodván, a bányavárosok megvédésére szoritkoztak, s talán, mert a garázda Balassa János személyes ellenei voltak, talán, mert vélték, hogy okuk van őt, a pártütésről már korábban vádoltat, most sem tartani Maximilián hivének: mozdulatlanul nézték, midőn Alibeg 1575. julius 20-ka táján nemcsak

* Istvánfi, XXV.

Kékkőt, hanem Balassának egy másik várát, Divényt is megvették *).

Sulyosabb napok soha sem nehezedtek az öregre: tizennégy nap alatt veszendőbe mentek mind várai mind fia; és rövid idő mulva még arról is értesült, hogy a budai pasa szemébe nevetett Istvánfinak, akkor Maximilián tanácsosának, midőn ez a békekötés ideje alatt elfoglalt várakat visszakövetelte; s hogy a szultán Bálintnák Konstantinápolyba küldetését sürgeti. Láttuk felebb Báthorinak a mily nemes oly ildomos tiltakozását e kivánság irányában; s az ő tanácsára, valamint az őt Erdély fejdelmi székén felváltó Báthori Kristóféra fordult, ugy látszik, Balassa most kéréelemmel a Portához. Maximilián konstantinápolyi követének, Ungnad Dávidnak evangelikus udvari papja, Gerlach István, gondosan vitt naplójába 1576. december 31-kén ezt jegyezte: ‚Mehemet pasának egyik embere jelentést tett uramnak, hogy a magyar ur Valassian (értsd: Balassa vagy Balassi J.) két török foglyot küldött Mehemed pasához levéllel, melyben igéri, hogy kész magát az övéivel egyetemben alávetni a Portának, s kész valamennyi török foglyait elbocsátani, ha fiának, ki taval a Békes-féle háboruban a törökök (értsd Báthori) kezébe esett, szintén visszaadják szabadságát, s ha neki, Jánosnak, és az övéinek biztos urodalmat adnak székhelyül.‘

Balassa Jánosnak e lépése legalább annyit eredményezett, hogy fiát, Bálintot, mint kire már most nem lehetett oka annyira neheztelnie a szultánnak, Báthori Kristóf szabadon merte bocsátani. A nagyvezirnek a fejdelemhez adott egyik leveléből, melyet 1577. februárius 27-kén kézbesitettek Báthorinak, látom, hogy Bálint ekkor már szabad lábon volt, sőt szabad volt már korábban, mert a nagyvezírnek itt következő, kelet nélküli levele, mely amazt megelőzte, róla, mint már nem fogolyról,

*) Istvánfi az id. h. Egykoru jegyzetek Wagnernél, Scep. II. 62 s 264.

tesz említést. Közlöm ezt egész terjedelmében[1], azért is, mert vonatkozik a felebb, Istvánfi után előadott kékkői cselszövénynek egyik főszemélyére, kiről valamint általában Bálintnak erdélyi fogságáról s innen kimeneküléséről a hazafiui lelkü báró Balassa Antal kétségkivül még több okiratot fog ősi fészkében találni.

„Jésus vallásán való erdélyi uraknak urának, Báthori Kristófnak, erdélyi vajdának, barátság szerint való köszönetemet és szolgálatomat irom nagyságodnak. — Ennek előtte Balassi János fia, Balassi Bálint, az Békes Gáspárral, mint árulóval, az Erdélyországba haddal bejött volt. Akkor foglyá esett volt, ki az ország veszedelmére jött volt be. De mikoron azt megértette volna az budai basa, ő is az ő népét mindjárt hozzahiván és gyüjtvén, mindjárást elindult, hogy azoknak a kik az hadba vannak, eszét elveszesse. Ugyanakkor Balassi Jánostól két várat megvött. Annakelőtte esett volt rabbá az kit az én levelemmel odaküldtem Lutfi-oda-basa. Balassi Jánostól szinte az tájban ez az Lutfi-oda-pasa elkéredzett volt kezességen Budára. Ezalatt még oda járt Budára, az Balassi János két várát megvötték az mi felekénk (feleink). Ő immár, miért hogy az várakat megvötték volt, megszabadult volt. Azután Balassi János kinzotta az rabokat, az kik kezesek voltak Lutfi-oda-basáért. Azt mondta: törekedjetek az én fiam szabadulásaért és én nem kinzalak titöket. Most azt értem az portára, hogy most is őket erősen kinozza az Oda-basáért. Azért kérlek énhozzám való atyafiuságodért és barátságodért, hogy miképen nagyságod is megszabaditotta Balassi Bálintot; (s.) az Oda-basát és az ő kezesit, a miképen felfogadta Balassi János, hogy nem bántja az rabokat, nem kinozza: hogy szerezz egy levelet Balassi Jánostól Lutfi-oda-basának, hogy ő megszabadult; és az rabokat, az kik kezesek érette, ne kínozza és őtet nem kevánja oda többé“ *).

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából, melynek felirása: ‚Exemplum litterarum Memhet passae.‘

ERDÉLY

S A

PORTAI ADÓ

Báthori István és Kristóf alatt.

Országlásának végszakában János Zsigmond évenkint tizezer aranyat fizetett adóul a Portának. Halála után ugyanaz maradván Erdély s a részek terjedelme, ugyanazok a végek, mind a temesvári beglerbeg, mind a budai vezirpasa, tartományaik irányában ugyanaz maradt az adó is.

Szelim császár levele, melyet Kendi Sándor 1572. martius 13-kán Báthori Istvánnak hozott a Portától, Erdély s a részek terjedelmét minden csonkitás ellen biztositotta: „Az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott — ugy szól a levél — és az mint ő birta, teneked is teljességgel ugy engedtem birnod.“ Kendi szintakkor Szokoli Mehemed nagyvezirtől is hozott levelet, melyben olvasom: „Mint ezelőtt az föld az megholt királnak adatott, azonképen neked is teljes birodalmával. Ennekelőtte az hatalmas császár parancsolatot kildett vala az budai és temesvári beglerbegeknek, hogy az mely faluk az regestumba nincsenek (értsd Halul beg lajstromát, mely a Portának magyarországi birtokát, mind a magyar király mind

az erdélyi fejdelem irányában szabályozta) semmi bántásuk ne lenne; im mastan is eressen megparancsoltuk, hogy ezután is semmi bántásuk ne legyen. Azon igyekezem Isten segitségével, hogy az községnek csendessége legyen" *).

Báthori eléglette a biztositékot, melyet ezen s hasonló levelek nyujtottak neki, s egyelőre, ugy látszik, még hűbérokmányt sem iratott magának, mely végre is csak függőségét szabályozta, s melynek, mint általában bármily okleveleknek kiadásaért busásan kellett fizetni: „Az menediklevelit az adónak — irá 1573-ban Murad tolmács Báthori Istvánnak — meg nem akará az Kegat — emíni megadni, a ki által menden császári levelet kiszolgáltatnak; hanem azt mondá: hogy mi oka, hogy menden urak, szangyákok és beglerbegek és vajdák az ország birása felől beratot vesznek, azaz: császári privilegiomot, erdéli vajda pedig csak hallgatásba vagyon? Eredj, úgymond, jüjenek ide az kevetek, és hozzák meg az privilegiom pínzit, osztán megadom, úgymond. Osztán az pasának (Mehmed nagyvezirt érti) megmondottam: megadassa az menedíklevelet; de meghagyá, hogy vajda uram is vigye ki az privilegiomot" **). S Báthori csakugyan kénytelen volt kivenni a kiváltságlevelet, az athnamét.

Mit ma nyugtatványnak vagy nyugtának mondunk, azt menedéklevélnek mondta a XVI-dik század magyarja. A Báthori által 1572-re fizetett adót Konstantinápolyban ekkép nyugtatványozták:

„Kilencz száz hetvenkilencz esztendőnek (a hedzsira évét érti) adaja Báthori István vajdátul, erdélyi vajdátul, Erdélyországról tiz ezör arany forint megküldetött, az én tárházamba beadatott Kemin István által, kiről menedéklevelemet adtam, ha szikes leszen" ***).

---

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

**) Eredetiből.

***) Az egykoru hivatalos forditás egyik példányából.

Az 1574-diki adó beszolgáltatásáról ekkép hangzik a nyugtatvány:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, az Isten adjon hosszu életet. Az én parancsolatom oda jutván, igy tudjad meg, hogy Erdélyországból minden esztendőre, ez mostanira is az adót megadták. Az én parancsolatom oda jutván, az országot őrizd, vigyázz, az községet szépen tartsad, ne legyen bántásuk. Ha valamely felől hirt hallasz, add tudtomra énnekem; ezt igy tudd meg“ *).

Egyébiránt ezen tizezer arany forinton kivül még sok egyebet róttak a szultánok évenkint Erdélyre. Szelimnek 1573-ból való egyik levele szól ekképen:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, téged Isten éltessen. Az én parancsolatom oda jutván, igy tudjad meg. Tavaly az te hivséged és barátságod szerént kendert kildettél vala, kivel szikséges koromba találtál vala meg; mastan is az én hajóim szikségére az mihozzánk való barátságod szerént kildj az menyinek szerét tehetöd; tedd szerét és kildd alá Nándorfehérvárra, az temesvári passának add tudtára. Ennekem erre igen nagy szikségem vagyon, kinél most nagyobb szikségem nincsen. Valamennyit kildesz, nekem jelents meg. Azon légy, hogy martius havának tizenkettedik napjára elkildjed az mennél többnek szerét teheted. Magad megeröltessed és tedd szerét. Igy tudd meg“ **).

Midőn a szultánnak kedve kerekedett szebbnél szebb solymokat birni, ilyes levelet fogalmaztatott:

„Erdélyi vajda, az Krisztus vallásán való magyari uraknak ura. Ez az én parancsolatom oda jutván, ugy tudjad meg, hogy mast énnekem szikségem vagyon sólymokra; azért ott Erdélyországba az melyeket találhatnak nekem valókat, harminczat

---

*) Egykoru hivatalos forditás.

**) Az egykoru hivatalos forditás minutája.

kild mindjárást, melyekért az én udvari csauszim kezzől egyet, Haszán csauszt oda hozzád bocsáttam, ki mikor oda jut hozzád, az minemőket ott Erdélyországba találnak nekönk valókat adasd ő kezébe. Ezt miveljed az én barátságomért, hogy harminczat kildj. Add penig az csausz kezébe, ő meghozza az én portámra" *).

Magában értetik, hogy a vajda sietett megfelelni a kivánságnak, s a szultán madarászmestere kivánságának, mely ekkép hangzott:

„Az Krisztus vallásán való magyar uraknak ura, erdélyi vajda! Keszenetemet, szolgálatomat irom te nagyságodnak. Ezt akarom tudtodra adnom, hogy az minemő solymokat ott Erdélbe találnak jókat, válogattakat, az hatalmas császár Haszán csauszt odakildte hozzád érette, parancsolatot is kildett. Én is kenyergök nagyságodnak, hogy nagyságod Haszán csauszt jó kedvvel lássad és jó solymokat kildj. Én is te nagyságodhoz jó akarattal vagyok, minden javát kivánom nagyságodnak. Ezelőtt mikor az havaseli vajda az solymokat bekildte, nekem is kettőt vagy hármat kildett. Kenyergek nagyságodnak, hogy nagyságod is kildjen nekem is. Kit megszolgálok nagyságodnak. Isten tartsa meg nagyságodat" **).

Azon vesztegetési rendszer, mely aránytalanul nagy mértékben divatozott a Portánál, magával hozta, hogy a tisztviselőknek kijárni szokott évenkinti ajándékok mennyiségre majdnem magát az adót is felülmulták.

Előttem fekszik Báthori István konstantinápolyi ügyviselőjének — gondolom Gyulai Mihálynak — számadása a Balogh Ferencz által 1573-ban hozott pénzek miként történt kiosztogatásáról:

„Az hatalmas császárnak adtunk tiz ezer arany forintot, száz gíra ezüstöt.

---

*) Az egykoru hivatalos forditás minutája.

**) Egykoru hivatalos forditás.

Az fővezérnek adtunk . . . . . tall. 5000, és húsz gíra ezüstöt.

Mamhut pasának adtunk . . . . . tall. 300, tíz gíra ezüstöt.

Amhát pasának adtunk . . . . . tall. 300, tíz gíra ezüstöt.

Mustafa pasának . . . . . tall. 300, tíz gíra ezüstöt.

Szinán pasának . . . . . tall. 300, egy aranyos kupát.

Ferodon agának . . . . . tall. 200, egy kupát, egy aranyos fegyverderekat.

Amhát csausznak . . . . . tall. 300, egy hintót négy lóval egyetemben.

Murad begnek . . . . . tall. 100,

Csausz-pasának egy kupát.

Kapi-agának egy kupát.

Kapcsilar kihajának egy kupát.

Az pasa kihajának egy kupát.

Annakfelette adott Ferencz uram én kezembe száz arany forintot, kit Piali pasának kell adni, nagyságodnak könyörgök, hogy nagyságod az (másik) százat is küldje meg, mert most útba vagyon; tudom hogy mindjárást rám küld, én bizony meg nem adhatom, mert nekem is nincs" *).

A telhetetlen tisztviselők nem eléglették az ajándékokat, magok és mások számára még többet-többet kunyoráltak. Fennmaradt Ferodon agának köszönő válasza:

„Köszenetemnek és szolgálatomnak utána. Im, értöm, hogy bekildtétek az adót; azt, kit nekem kildtetek, azt is megadták; köszenem, Isten fogadja. Én ezután mastansággal semmit nem kivánok, mert nekem kedvemet kerestétök, kit megszolgálok;

---

*) Petki János erdélyi kanczellárnak 1607-ben készült másolatából.

de azért mastansággal én is kenyörgök, hogy az nisancsi begnek az ő régi tervén szerént való jargallását, kit meg nem kildettetök, ki régi szolgája az császárnak, adjátok meg, és keressétek kedvét, mert nekönk is régtől fogva való mester atyánkfia, az mit annak adtok, ugy tartjuk, mintha nekönk adnátok.

Továbbá, az mely szekérre temagad felölsz, szép és jó lovak legyenek benne, olyat kildj nekem; te is valamit nekem parancsolsz, vagy jó lovat kivánsz, vagy egyebet, kész leszek megkildeni. Egyebet mast semmit nem kivánok, csak hogy mast a szekeret lovastul kildd meg. Isten tartson meg" *).

A szultán, III. Murad, azonképen leste az alkalmat, hogy felebb rugtathassa az adót. Midőn Bathorinak versenytársa a fejdelemségért, Békes Gáspár, nagyobb adó felajánlásával ügyekezett a Portát magának megnyerni, felhivás ment István vajdához: öregbitse öt ezer aranynyal az adót; s midőn Békes, a töröknek is segédével, Erdélyből kiüzetett, megujult s most már parancsoló alakban a felhivás. 1575. september 8-kán Gruyo Péter Mehemed nagyvezirnek következő levelét szolgáltatta az akkor Gyulafehérvárott mulatozó vajda kezéhez:

„Az keresztyén valláson való uraknak urának, Báthori Estvánnak, Erdélyországnak vajdajának köszenetemet és szolgálatomat irok (sic). Ezt e levelet ugy értsed: Ennekelőtte levelet irtál énnekem, kivel jelentetted, mivelhogy az többi vajdáknak (a moldvait és havasalföldit érti) meg volt parancsolva, hogy az adót ötezer aranynyal megjobbitsák, neked is parancsolva volt, hogy te az adót ennyivel megjobbítanád. Kire te ilyen választ töttél: Ha az hatalmas császár az adót megnagyobbitja és az országon megveszi, ezt az németek megértvén, azonnal evvel fognak dicsekedni: Ám az töröknek igen hisz, de meglátod, hogy végre az országot is elveszik tetüled;

*) Az egykoru forditás minutájából.

tikteket rabbá tesznek, — az községet evvel kezdik ijegetni — az megholt császárnak sem adtatok volna nagyobb adót, ki athname-levelet is adott volt, többet sem kért rajtatok. Azért ha most feljebbitnénk az adót, az egész község eloszol és tetüled elidegeneszik. Ezt mi igy értettük leveledbül.

Ez dolog felől az hatalmas császár parancsolatját neked küldtük. Mikoron ez császárnak atyját (Szelimet) székibe iltették, akkoron király fia (János Zsigmond) élt. Az ő atyja (értsd: Szelimé) sultán Solimán minemő athnamét adott volt őnekie, abba holtáig ő is tartotta meg őtet. De király fia halála után császárra szállt az ország; és minthogy téged a község kévánt, kinek te hasznos lehetsz, úgy adták teneked az vajdaságot. Az minemő adót szokott volt beszolgálni király fia, te is azonnal megadtad. Az más császár megholt, és most az ő fia (Murad) ül székibe, ő parancsolt mindeneknek, mind vajdáknak és egyebeknek, kik adót adnak nekie, hogy feljebb issék az adót. Ők immáran meghozták. Teneked is azt parancsolja, hogy az erdélyi adót ötezer aranynyal megjobbitsad és beküldjed. Az athname-levelben nem irtanak, hogy többet ne adj, hanem hogy úgy birj az országgal, mint az István királ (tudjuk, hogy János Zsigmondot a törökök Istvánnak nevezték). Erdélyország gazdag ország, ha többet adsz ötezer vagy tízezerrel, avval az ország el nem szegényeszik. Az ötezer forintot ha elosztanák az községre, öt emberre egy oszpora nem jutna. Azért az község tereád nem haragszik, ha megjobbítod ötezerrel az adót. Ilyen kevés dologért neked nem kellett volna parancsolatot várnod. Mert ilyen kicsin dologért az község tetüled számot nem veszen. Ha kedig az községtül akarod eltitkolni, gyűjts ottan öszve egynehányat az főurakba, ővelek végezz erről, küldjétek be. Mert ha az országot mi el akarnánk foglalni, avagy több aranyat kévánnánk, nem Békesnek adtuk volna-e, ki harminczezer aranyat igírt vala? Mikoron Temesvárat megvöttük, akkoron sebesiek és lugasiak községgel hozzánk jövének, köneregvén mondának:

minket rabbá ne tegyetek; az mint annakelőtte tizenkétezer aranyat most is megadjuk. Sultán Murat is levelet adott volt nekiek, a hogy még hozzá hallgatnak; őket meg nem rabolják. Mivelhogy sultán Murát őnekiek olyan levelet adott volt, és azt az levelet megmutatták, mi őket akkoron nem bántottuk; ha akartuk volna, akkoron őket megvöttük volna. Ha az németnek szavát megfogadjátok avagy másét, azok minekünk régtül fogva ellenségink. Tudjátok kedig, hogy az ellenség ellenségének javát nem kévánja. Azért az kik ilyen szókat szólnak, avagy község avagy egyéb ember légyen, azokat megbüntessed. Mert olyan kevés dolgot az Portára szemérem írni. Mikoron az mi levelünk oda jut, afféléknek szavokat ne higyj (sic), sőt az községet is, ha olyat szól, megölesd az császár parancsolatja szerint. Az több vajdák, az kiknek parancsoltuk, hogy az adót megtöbbitsék, adójokat behozták. Ha az császár parancsolatja szerint be nem külded, tehát az mit felőled Békes szólott, igaz lészen. Az több vajdák is, kik beküldték adójokat, ha te nem külded meg, mást gondolnak. Moldvaországot, tudod, taval mint rablották volt meg, honnat harminczezer rabot vittenek el, az többit szablya emésztette, marhájokba zsákmánt töttenek: mindazáltal moldvai vajda ötezer aranynyal megtöbbítette az adót. Ha valamit az község szól erről teneked, megmondhatod nekiek, mit cselekedtek, az több vajdák; ha pedig az bolondok azt mondják: ne adjuk, — ottan titkon temagad küldd meg, és azokat, az kik az hatalmas császár parancsolatjának ellent tartnak, azokat megölesd minden móddal. Isten tartson meg" *).

Mit volt tenni? Báthori István szót fogadott, s még azon őszszel megküldte adóul a tizenőt ezer aranyat. Murad szultán pedig 1575. december 17-kén őt ekképen nyugtatványozta:

---

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

„Elődeink és atyáink, a török császárok szokásához képest, hozzád adott levelem által megparancsoltam neked, hogy Erdélyországunk esztendőnkinti adaját ötezer aranynyal öregbítsed. Te parancsolatomnak engedelmeskedve, öregbítetted és tárházamba beküldted. Ujból parancsoljuk ezen levelünk által, hogy szabott időben ezentul is esztendőről esztendőre beküldjed az adót. El ne késsél vele; magasságos portánk iránt való hűséged kivánja, hogy ebben szorgalmatoskodjál. És ha valami keresztyén országból hírt hallasz, melyet nekünk is szükséges tudnunk, akkor hűségedhez képest, a mint tudniillik le vagy kötelezve magasságos portánknak, el ne mulaszd azt velünk közleni, minél hamarabb lehet. Tudd meg, ez az én parancsolatom“ *)

Szófogadásának jutalmát következő athnamében vette Báthori:

„Én ki vagyok ez világon császárok császára, uraknak ura, fejír és fekete tengernek, Görögországnak, Anatoliának, Ezrom, Diarbekis, Mizir, Halep és Bagdaad és Saam és Aden és Jemen és Gyurgistan nevő országoknak és Szerecsenországnak, Destikepcsak és Gyezair és Basra és Vani és Kurtországnak, Cziprusnak és Tunisnak és Halkuluatnak és Gyezair Alep és ezekhez hasonló országoknak az Isten segítsígivel és Szent Mehmet profétának segítsígivel császára és ura, én zultan Murat-han, zultan Zelim-han fia stb.

Az Erdélyországnak vajdája Báthori István mind az több erdélyi urakkal, tanácsokkal öszve, kik az Krisztus vallásán vadnak, az én fínyes portámra emberek által leveleket küldöttek, hogy az én atyám, az bódog emlekezetü zultan Zelim, kinek

---

*) Deák forditása Gerlach Istvánnak, olvasóim előtt már ismeretes naplójában (Tagebuch der an die ottomanische Pforte abgefertigten und durch David Ungnad vollbrachter Gesandtschaft, Frankfurt, 1674), a 145-ik lapon; egykoru hivatalos magyar forditása még nem kerülvén kezembe, ama deákhoz kellett folyamodnom.

Isten irgalmas legyen, annak ideibe mikipen Erdélyországnak falui, várasi, tartományi, vármegyéi, várai békesígbe voltanak és innét bantása nem volt; és mikípen az megholt István király*) birta, ez mostani vajda is olyan módon birja; és ha az vajdának halála törtínnék vagy őmaga fiai vagy atyjafiai közzül, ki arra méltó volna és kit az ország szeretne, országul választván, az én hatalmas és fínyes portámra az ű hűsígek szerént hirré adnák, és az vajdaság megerösítetnék.

Azért fogadtam, hogy amiképen István királnak adva volt az athname-levél, azonképen adtam Báthori Istvánnak és mind azoknak, kik utána Erdélyországba az vajdaságra választatnak, hogy Erdélt ugy birják, a mint István király birta, azaz: Buda és Tömösvár tartománit a minemü határral eddig ide be birták a Halul beg regestroma szerént, azonképen most is és ezután is ide birják. Az Halul beg regestroma kivöl pedig a mi vagyon, a vajda birja; és ha mikor az budai, tömösvári birodalom ujonnan megrótatik és számláltatik, az elébbi mód szerént rótassék; és a mikipen birta István király ezután is azonképen birják az utána valók, de ugy, hogy éntűlem kövessék az ű vajdaságoknak erősitísét, kit én nekik akkoron megadok. De az közsíget törvíníbe tartsa; várakat, erőssígeket és az országot ellenségtül oltalmazza, erősen vigyázzon; ha valahonnat ellenség támadna, budai, tömösvári beglerbegeknek és az több végbeli begeknek, mi rabainknak mindjárt hirré tegye, és ha az szüksíg azt kívánja, személyek szerint avagy népküldéssel megsegílik; hogy az ellenségtül az birodalom megoltalmaztassék, elhallgatás ebbe ne legyen; az ellenségnek romlására legyenek; és minek-előtte az segítsíget kevánnák, az én népemnek élést szerezzenek; szoros és erős utakat és hidakat, hol nem mehetnének, megcsináltassanak; az urak és az erdélyi vajda úgy híják az én népemet és oly gondot viseljenek, hogy az én népem meg

*) János Zsigmondot érti.

ne fogyatkozzék. Viszontag, ha az én népeim, beglerbegim szükölködnek az erdélyi vajda segítsége nélkül, mind éléssel, mindennel nekik segítsíggel legyen: és ha az szükség azt kivánja, vagy szemilye szerint vagy népe által segítsíggel legyenek, mind álgyu-szerszámmal, mindennel ők is segítsiggel legyenek; az míg az én finyes portámnak hivsiggel lesznek, az én begeimtül, beglerbegeimtül és egyéb rendbeli szolgáimtul senkinek bántása nem leszen, sem az ű birodalmuknak.

Ennekelőtte űnekik ilyen fínyes athnamét adtanak. — Miért pedig, hogy éntűlem esmét athname-levelet kevánnak, és Erdélyország olyan birodalmom nekem mint egyéb birodalmim: az minemü oltalommal vagyok egyéb országimnak, azonképen ezeknek is leszek, kik olyan adó-adó jobbágim; azt kevánom, hogy ezek is olyan csendességgel és békességgel megmaradjanak. Miképen az én Istenben nyugó atyám adta volt az athnámét, azonképen én is ujonnan adtam és erősítettem. Igy, hogy ha ezen hivségvel ez erdélyi vajda, és az urak azon szolgálatba megmaradnak és különben nem cselekesznek, innet is az ű birodalmoknak és országoknak soha semmi bántások nem leszen. Az szokott adót minden esztendőn idein beküldjétek. A mimódon István király birta, ez is birja; mint az én atyám adta az fínyes athnamét és fogadásokat tött volt, azonképen én is fogadom, hogy Halul beg irásának kivöle szabadon birja. Az én parancsolatom és athnamémnak kivüle semmi ne legyen. Ez athname-levélnek minden meghigyjen. Konstantinápolyba költ*).

---

*) Az egykoru hivatalos forditás egyik példányából, melyen e jegyzés olvasható: „Interpretatio litterarum athname posteriorum, a caesare Amurate III. Amhat chiaus attulit 5. Februarii 1576.“

Nyomatott Manz Frigyesnél Bécsben.

MÁTYÁS KIRÁLY.

KORTÁRSAI TANÚSÁGA SZERÉNT.

KÖZLI

KAZINCZY GÁBOR.

PEST, 1863.

KIADJA RÁTH MÓR.

MARTIUS GALEOT

KÖNYVE

MÁTYÁS KIRÁLY

JELES, BÖLCS ÉS ELMÉS MONDÁSAI ÉS TETTEIRŐL.

HOZZÁ JÁRÚL

CARBO PÁRBESZÉDE MÁTYÁS DICSŐ TETTEIRŐL, S EGYKORU EMLÉKIRAT A KIRÁLY MENNYEGZŐJÉRŐL.

KÖZLI

KAZINCZY GÁBOR.

PEST, 1863.
KIADJA RÁTH MÓR.

ÜRMÉNYI JÓZSEF

BARÁTOMNAK.

Eiche die dem Sturme steht.

ELŐSZÓ.

Egy hitében, eszméiben, alkotásaiban megrendűlt, bomladozó világ határán s a szülemlő újnak küszöbén, téveteg vívódásai s kísérletei közepett nyúlik fel Hunyady Mátyás nagyszerű alakja. Óriás conceptiókkal agyában, nemes szívvel kebelében; akarva mindent, megbírva többet mint bárki más; lovag és király, sőt autocrata, aki ment a merre nagy eszméi s mély szenvedelmei ragadák, s útába állni nem bírt semmi, egy lázadó ország, sőt maga a törvény sem; önérzetes bátorsággal, kalandos merészséggel a csatatéren s a közéletben, lába poráig hajtá alá azon két hatalmat, min, alapkövűl, a középkor öszves alkotása nyugovék: az egyházi és világi oligarchiát — ő, a „parvenu," kit a hóhérbárdtól a gondviselő történet szabadíta meg, s börtönből trónra fel a nép fegyvere dobott. Látkörének szűk volt Magyarország, a kor; szemei a végtelen jövőn csüggtek, s be akarta futni diadalmasan, meghódítani, magának és nemzetének. Méltó társat nem találva, búvár szelleme alá merűlt a classicai nagy világ halottjaihoz; méltó akart lenni hozzájok, vissza akarta idézni az életbe,

maga körűl látni, velek élni, cselekedni, halhatatlan lenni.

Mátyás a legérdekesb egyénisége a magyar történelemnek; nem csak: az egyetlen király, kinek nevét nem a historia tartja fen csupán, hanem az élő, halhatatlan emlékezés. Az első, szent királyt megünnepli a nemzet, mert úgy „rendelik“; a három tenger partjai közt országló Anjou neve az iskolai reminiscentiák közt porladoz; Mátyás az egy király, kit maiglan színről színre ismer a nép, tudja hős és jótetteit, emlegeti szokásait, élczeit, kalandjait. Hogy ne tudná, hogy ne emlegetné! Hiszen „igazi király“ volt: hatalmas a hatalmasok ellenében s a gyöngék és nyomottak paizsa, aki országok hódításának válságai s gondjai között, meghallá s meghallgatá a jajkiáltást s a néma könyűt; mindent látott, mindent tudott, mert mindenütt jelenvaló volt mint a Gondviselés; szeme a felszín csillámai vagy kérge s a tömjén füstje mögött meglátta a valót; nem ámítatá magát, rendezett diadalmenetek helyett ismeretlenűl járta be a nép kunyhóit, mik oly lenn rejtekeznek, hogy a kegyelem napsugára elhalványodik mielőtt aláérne; a ki parancsolni tudott, nem csak másoknak, hanem magának is, ő a mindenható, és akarata törvény vala, mert igazság vala. Azért emelte a trónt oly magasra mint előtte és utána senki; rengeteg áldozatok árán, hagyján! de együtt dicsőítve meg magával Magyarország nevét.

Igen, Mátyás király egy symbolicus alak, a királyság fogalma magyar agy és magyar szív sze-

rént, egy élő rege, mely a halott múlt fölött örökifjan virágozik fel mint a tavasz; egy mythus, kinek körvonásait el nem sápasztja, sőt szeretve és ahítva színezi ki az ősz idő.

A világtörténet nem bír öröklőbb, magasztosb emléket emelni fejedelemnek, mint a Hunyady Mátyásé, eme a szívekbe vésett felírással: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság“. Ennek betűi nem kallanak el, míg úr és szolga lesz a földtekén.

Tünemény, mit meg nem előz, nem követ semmi — mint Napoleon.

De e ragyogó egyéniség ne fátyolozza el látásunkat, ne igézze meg ítéletünket.

A mit XIV Lajos, s egy szétostorozható parlamenttel szemben méltán, kimondott: „az állam én vagyok,“ azt Mátyás király azért nem mondá, mert beszélni tetteit hagyá. Ő volt az ország, a hatalom, a dicsőség. Az élet szűk határán csüggő szemmel, türelmetlenűl, meg akart előzni mindent, a történelmi fejlődést is; teremteni akart, sokat, mindent, azt amit gazdag lelke termelt. S teremtett; palotákat, intézményeket, seregeket. A regék bűbájos alkotásai, az ábrándok álomképei, mint az igézet szavára emelkedének ki; fény és hatalom, tudomány és müvészet ragyogák be a trónt. Tábort alakíta hősökből; ha a magyar zászló, mesés hőstettek áldozatával, idegen országok megvívott várfalain pompáz: azt hitte, hogy a dicsőség napfénye le nem alkonyúl soha. A tudománynak nem magvait veteményezé — ki bírná bevárni a lomha aratást! — kész erdőket akart átültetni, meghonosítani. Miként

diadalmas hadjáratai zsákmányaival gazdaggá vélte tenni a hazát: úgy hitte, hogy az értelmi világ kitűnőségeit a trón köré gyüjtve, azoknak színvonalára fogja emelni az öszves nemzetet. Egyénisége bűbájával megigézte, magával ragadta, concentrálta a nemzet minden életerejét egy lázas, költői korszakába az áldozatosságnak és dicsőségnek, hogy midőn a daemoni mozgatóerő, mely mind ezt alkotta s fentartá, öszveroskadt: szétfoszlott e tündérvilág is, mint egy álomkép, nyomtalanúl, rögtön, miként egy hatalomszóra kiemelkedett volt.

A tudomány kincseinek tára lőn a budai palota, hogy „ex spoliis Ungariae“ gazdagodjék, a kifosztogatott hazán kívűl az egész világ. Csak elrablani kellett, hogy nálunk nyoma se maradjon létezésének.

A magyar király udvarának fényét a babyloni Ahasverus s a római császárokéhoz hasonlítgaták álmélkodva a krónikák; míg a külföld kormányai, hogy pénzeiknek hitelt szerezzenek, „ad valorem aurei Ungarici“ vereték, s a magyar pénz értéke nemzedékeken keresztűl maradt szabályozó a haza határain kívűl is, s hitele, szintén II Józsefig, három világrészben megállapított. S íme, Mátyás közvetlen utóda zokogva panaszlá egy idegen fejedelem követsége előtt a nélkülözést és inséget, mit szenved.

Mátyás, az első, tudománynyá teremté a hadviselést; Otrantótól Bécsig diadal követte zászlóit, s hódolat és rettegés ünneplé világszerte nagy

nevét*). S mielőtt egy embernyom lefolyna: a kereszténység bástyája, a fejedelmi Buda várfalain a félhold pompázott, s Magyarországnak még neve is halványodni kezdett inkább és inkább....

„Szállton szállt alá, és a nagy köntösnek csak alig maradott a galérja,“ mondá, találos egyszerűséggel, a jámbor Heltai**).

És szállnia kellett. Mert e korszakot nem a nemzet, hanem egy ember képviselte; mind e nagyság a király volt; mind e hatalom, melyhez a tudomány üldözött bölcsei mint egy Messiáshoz fohászkodának, s a nyomorgatott nemzetek szabadító Mózesként esdekeltek***), Mátyás kezében

---

*) Non est igitur mirum, si Te Italia laudat, Gallia extollit, admiratur Hispania, Britannia colit; sed ex aduerso, bellis attrita Germania, Bohemia, Polonia, tota item paganorum secta ita contremiscit, ut unicus Tuae Majestatis nutus maximos eorum exercitus limites inter suos contineat. Galeot, De incognitis vulgo czímü (kézíratban maradt) munkája ajánlólevelében.

**) Decretum az az Magyar és Erdély országnak törvénykönyve. Ujonnan nyomtattatott 1571 esztendőben.

***) Et quemadmodum prisci illi sancti Patres quondam in limbo jacentes Messiam, sic et hi sapientes Matthiam quasi Messiam, Matthiam miseri perpetuo clamore vociferantur, qui eos in lucem vitamque restituat. Matthiam non litterati solum quos dixi, verum nationes quam plurimae, quasi Judaei sub impio Pharaone miserabiliter servientes, Matthiam, inquam, tamquam Mosem alterum assidue clamitant“ ..... „Summus ille, qui solem, stellarum coelique regem constituit, Matthiam quoque solum sub sole constituit, imperium Oceano, famam qui terminet astris.“ — Marsilii Ficini, philosophi, medici et theologi opera. Basileae, 1576, p. 721.

nyugovék; mind e fény csak a trón kisugározása volt. Túl azon sötét alkony borongott; hogy kövesse majd sivatag éj.....

„Európának azon országai közt, hol a classicai irodalom kedvező fogadtatásnak örvendett a XV században, Olaszország mellett majdnem első helytt Magyarország áll; hanem azt is kiáltólag bizonyítja, hogy tétessen bár még oly fényes intézkedéseket is egy kormány, ha a helyett hogy alólról látna a munkához, felűlről fog belé: egy nemzetet átalakítani s academiák és könyvtárak által felvilágosítani nem lehet.“

Igy ítél Heeren, azon németek egyike, kik, Magyarországról szólván, kivételesen „tudják mit beszélnek.“

Fas est et ab hoste doceri.

S kérdhetnők: mi haszna a tanúlságoknak? Az egyes, saját kárán legalább, okúl; de nemzetre nézve nem kiáltó szózat-e a pusztában mind az, mit a historia beszél?

A Caesar által jellemzett gallusok sürögnek Páris utczáin ma is; conspirálnak unalmukban, halnak hősileg ábrándokért, s csókolják gyáván a jármat nyakukon, csak fényes ragyogó legyen. E nép most is megannyi költő, tűzhelyénél, a csatatéren, a Forumon, a halálban.

„Regnum Ungariae, quasi ovile sepibus, diversis infidelium generibus circumseptum,“ mondá az a király, ki e hazának második alkotója lőn.

Egy csata elég volt hogy elvesszen a haza.

És mondá, hat század múlva IV Béla után, a „legnagyobb magyar“. Ravatala előtt térdre sodrott bennünket a bűnbánat: meghallgattuk-e jósigéit egykor, desőt hiszünk-e benne most?

A tévedés, bármi nemes forrásból eredjen, nem szűnik meg tévedés maradni; s a modern bálványok cultusa szintoly botor lehet, mint az a régi volt, mely „a magok módja szerént“ üdvözűlni akarókat máglyákra hurczolá az Úrnak nevében, aki mondá: „Elvész az én népem mivelhogy tudomány nélkűl való (Hózeás, IV. 6).

Legyünk ez ígék napszámosai, kiki tehetsége szerént. Bányákat nyitni s felmivelni, a lángelmék feladása. Ambitiónk csupán az aprópénz veréseig terjed.

E kötelesség érzése hozá e szerény fűzetet, kezdeményűl, a piaczra. A Forum helyett most a piacz az, mit mellőzni annak sem lehet, kit üzelmétől eltolnak érzései. Hiszen portéka lőn a gondolat, az ismeret, a tudomány is; halott kincs, ha a forgalom nem veszi „védszárnyai“ alá.

S aztán — hogy paulo minora canamus — e lapokhoz gyermekkorom messze emlékezetei szővék. Mintha velek ifjodnának meg.

Tizennégy éves fiú nyújtám be egykor Galeot fordítását, dobogó szívvel az írróság első érzései miatt, az akkori censura egyik inquisitorának. A nyájas öreg úr, hosszú tépelődések után, a legjobb akarattal sem merészlé Instructiójának szűk határai

közé férkezteni amit, példáúl, egy püspök jellemérő́l (XIII sz.) vagy épen Rangoni bíbornok mezítláb koldúlásáról oly sans façon beszél Galeot; még kevésbé az én Jegyzéseimnek egynémely „túlbuzgó“ kifejezését. Imprimaturát számos omissis deletis-tő́l föltételezte.

Védangyalom, mely egy rosz könyv kiadásától akart megóvni, vagy ellenszenvem minden csonkaságtól, mint annyi mást, a szegény Galeotot is eltemetteté.

Hogyan jutott e késő feltámadáshoz, jóformán magam sem tudom. Azt igen, hogy az egykorinak egy íze sem maradt a maga helyén. Miként azon világnak nem, melyben született.

Vajmi régen volt, vajmi más világ volt!

Pedig az én Galeotomot is be merte tiltani.

Ki ért volna akkor reá, effélékkel bíbelődni többé?

Most . . . . . Deus nobis otia fecit; rá érünk sok holmire: kutatni porló emlékek s elhalványodott papírosaink közt; nézni miként hoz elé, alapok és alkotó erő nélkűl, új meg új creatiókat — hogy tova söpörje — minden pillanat, míg, káprázatokon csüggő szemekkel, fönn mit sem tanúlnak, lenn meg' felejtnek sokat, sokát . . . . .

Neptunum procul e terra spectare furentem,

hív emlékezettel azokra, kikhez a szív és méltó elismerés érzései csatlanak.

Azért tűzém e lapok elé a Te nevedet — „Eiche die dem Sturme steht.“

Bánfalva, október 25-d. 1862.

Kazinczy Gábor.

MÁTYÁS KIRÁLY

JELES, BÖLCS ÉS ELMÉS MONDÁSAI S TETTEI.

A FÖNSÉGES JÁNOS HERCZEGHEZ.

Rég szándékozom már, fönséges herczeg János, egy művemet neked ajánlani, hogy lásd, miszerént Galeot atyádnak, Mátyás királynak, és neked leghívebb embered. S elmémben forgatván, mi volna gyermeki korodhoz illő, a mi Téged erényre serkentene: eszembe jutának királyi atyádnak némely jeles, elmés s bölcs tettei s mondásai. Ezt gondolám korodnak leginkább megfelelőnek. Mert az atyák és ősök családi példái annyira lelkesítik s buzdítják erényre az utódokat, hogy családi példákkal eltelve, ha már férfikorra jutottak, tilalmasnak tartják eltérni az elődök erkölcseitől, úgy hogy súlyos és nehéz dolgokra serény lélekkel vállalkozzanak. Mit a költő Virgíl is jól tudott, mondván:

Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Aeneas, et avunculus excitat Hector*).

Annak pedig, mit e lapokra jegyzénk, többnyire fül- és szemtanúi voltunk, állandó kísérői levén, hon és útközben, a fölséges Mátyás királynak, miként jól tudod. Mily hasznos pedig a cselekvőktől látott- s hallottakat tenni írásba: könnyen méltánylandja az, a ki a régiek műveit, s főleg Liviust, forgatja. Mert azon történészek, kik másoktól vett, és nem

*) A régi dicsőségre s férfias lélekre serkent atyád Aeneas és nagybátyád Hector.

látott s nem is magok-hallotta dolgokat írának meg, néha oly annyira eltérnek, hogy kétségben hagyják az olvasót. Innen Liviusnak oly gyakor vitálya az igazság kinyomozása végett. Hanem e parányi kötetkében bizonyos s kérdésbe nem vehető tények foglalvák; minek jelentességét mind az ismeri, ki valódi képzettséggel bír. Nemde inkább megragadna bennünket Livius ékes előadása Scipio szépségéről, ha azon dús hosszú hajfürtöket s méltóságos testállást, mit annyira magasztal, nem olvasta, hanem saját szemével látta volna? Ki olvasá a judaeai háborút habozó elmével s kétkedve a Vespasiánusok amaz erényeiben, miután írója, Josephus, mindenben szemtanúnak vallja magát?

Fogadd tehát, fönséges herczeg János, eme terjedelemre parányi, de jelentességében nagy művet. Némely mondatát s tettét tartalmazza ez azon királynak, ki a törököt gyakran megveré, Csehországon diadalt veve, az oláhokat legyőzte, a lengyeleket megalázta, a lázadó Magyarországot a régi hatalom korlátai közt tartá, Ausztriát meghódítá; ki az Oceánt s az adriai tengert tette, hadi hatalommal, birodalma határaivá, s Hydruntumot[1]) a török járom alól felszabadítá. De ezekről máshol. Most térjünk dolgunkra, egyelőre figyelmeztetvén, hogy a legnagyobb királyok, leghatalmasb fejedelmek, legélesb bölcsészek, s főleg Caesar Augustus, gyakorta éltek elmés mondásokkal is; s kinek erre tanúbizonyság kell, olvassa Macrobius munkáját s Plutarch Apopthegmáit, hol e dolog igazságáról értesűlend.

I.

Jeles mondás az ellenségnek adott szó-tartásról.

Mily egyenességgel bánt atyád az ellenféllel is, ím egy világos példa. Háborút viselt Mátyás király, György, a fortélyos cseh király ellen, kit Pál pápa eretnekséggel vádola. És miután azon hadjáratban számos jeles és nagy tetteket cselekvék Mátyás király, s Györgyöt, sok és pedig nevezetes városok bevétele által majdnem tönkre tette: végre megegyesűlt a két fejedelem, hogy jöjjenek öszve, mindkét részről csekély kísérettel; Galeot, a ki Mátyás királyt kísérte, ben levén a teremben, hol csupán a két király értekezett. Amint a beszélgetésnek vége volt, kiki haza ment. György király fiai, kiknek legidősbike Victorin nevű, kísérék, atyjok parancsára Mátyás királyt, s bejöttek Olmütz városába. A pápa követe erről értesűlvén, esdekelve kérte Mátyás királyt, hogy ezen, oly vészes és terhes háborút fejezze be diadalmasan, s mind a pápa, mind a kereszténység javára, s véget vetve e szertelen költekezésnek. Erre a király kérdé a követet, miként történhetnék ez, miután a cseh nemzet a hadviselés mesterségében járatos, a sereg nagy s a városok megerősítvék. „Hiszen láttad, úgymond, mily nagy

bajjal ostromlók meg Olmütz és Brünn városait.“ — S felele a követ a királynak: „Kezedben, íme, György király fiai, főleg Victorin, az erélyes férfi s atyjának egyedűli reménye: fogasd el őt testvérével együtt, s e háborunak ezzel vége lesz. Mert atyjok, megtörve fiainak rabsága által, azonnal megadja magát. Ezt pedig megteheted az aljasság minden vádja nélkűl, miután kíséretedben, Olmützbe jöttek a nélkűl, hogy a visszatérés igérete irásba tétették.“ — Ezekre így felelt Mátyás király: „György király fiai bejöttek velem a városba, szavaimba bízván; mert útközben mindig nyájasan szóltam velek, különbféle tárgyakról beszélgetve. Azért el nem fogatom őket soha, hanem elbocsátom tisztességesen. Mert mindegy előttem, arcz, intés, jel által vagy bármiként, baráti érzést s biztonságot reméltetni. Mert a ki írás vagy szóadás következtében ereszti el bántatlanul ellenfelét: az nem a hitszegést, hanem a pironságot rettegi; mivel ha az írott biztosíték, habár ellenség iránt, megszegetnék, mint árulás fogna azonnal megbélyegeztetni. De ki a hitet őszinte szívvel tiszteli, jött légyen közbe írás, szó, intés vagy nyájas beszéd, mindig azonegy marad. Őrizkedjél ezentúl birodalmamban efféle rábeszélést használni; mert az ily példáktól mindig iszonyodtunk.“

II.

Elmés mondás.

Midőn ételközben, a királyi asztalnál, tréfás beszélgetés folya: egy fejedelem jött szóba, kinek neje

mindenkivel űzögette vad kéjeit, elannyira, hogy a rimák közé számláltatnék: egy nemtudatlan úr, e nőt védőleg, annak tiszta életét fiainak férjéhezi hasonlóságával mentegette, mondván: „Ha ez a nő nászszegő volna, mint ti vélitek: ágyasaihoz és nem férjéhez hasonló gyermekeket fogna szűlni;“ a gyermek törvényessége legfőbb bizonyítékának a szülékhezi hasonlatosságot tartván. Erre Mátyás király, mosolyogva, eként szólt hozzá: „Ezt te sohsem mondanád, ha tudományos könyveket forgatál vala; sőt azt állítanád, hogy a gyermek hasonlatossága az atyjához, inkább a nő hitszegésének, mint tiszta életének bizonyítéka. Mert a nők, szeretőikkel kéjelegve, rettegvén hogy férjeik tetten érik, azoknak képét szemök előtt látják szünetlenűl; azért nyomja ez élénk képzelet a férj arczmását a gyermekekre. A képzelemnek eme hatását pedig, mind a legélesebb elműbb bölcsészek, mind a legkitűnőbb orvosok, mind számos példák mutatják.“

Elpirúlt a nő ama védelmezője, s mi, nevetve s széles jó kedvvel, igaznak állítók ezt, tudván, Avicenna tanúsága szerént, hogy a lélek átalakító erővel bír, s hogy ilyesmit a bűvtan (ars magica) sem tagad, sőt azt minden kétség fölött valónak bizonyítja.

III.

Elmés mondás.

Nőűl vette Mátyás király Beatrixet, Ferdinánd király leányát, ékes, nemes viseletű, művelt és tudományosan képzett, díszes előadású, nyájas, s

társalgásban méltósággal párosúlt gyors elméjű hölgyet. Amit monda s cselekvék, oly báj volt mindenen, hogy kit-kit csodálatára ragadt, főleg midőn nemcsak a királyi méltóság, hanem az egyszerű nők kötelességeinek is eleget teve, úgy hogy az összes ó-korral versenyezhetne. Ama szerény modorhoz s fölséggel párosúlt szűzies szemérmességhez járúlt nagy készsége a jeles írók idézésében. Mert midőn egy bizonyos nő ingatagságáról volna szó, rögtön Virgílnek ezen versére hivatkozott:

Varium et mutabile semper foemina*).

Beatrix pedig, Nápolyból, férjéhez jővén, királyi nők szokása szerént, számos szolgáló-leányt hozott magával, némelyeket főrangú, másokat tisztes szülék gyermekeit, kik, vagy Beatrix szertelen szépsége miatt, vagy mert valóban azok voltak, rútaknak látszottak, s különösen Magyarországban. Mert a magyar faj kiválólag szép. S Magyarhonban szokás, hogy az úrnőjöket kísérő szolgaleányok nem ülnek le soha, csupán parancsra s ha úrnőjök leül. De ha Beatrix helyt fogni készűlt, komornái, nem várva a királynő intését, letelepedtek.

Ekkor egy nem-hülye ember így szóla Mátyás királyhoz: „Mily bárgyúság ez a leányoktól, hogy, a hazai szokások ellenére, a királynő parancsa nélkül, leülnek.“ — Felele a király: „Igen csalatkozol; sőt ez nagy bölcseség e leányoktól. Mert tudván, hogy rútak és éktelenek, minden áron törekednek, hogy a férfiak ne lássák, s azért, nehogy feltűnjenek,

*) A nő örökké változékony és ingatag.

lehetőleg aláhúzódnak; mivel ha fenállanának, minden szemnek ki volnának téve; ülve pedig kevesen, s azok is csak a háziak, látják; s ekként némileg rejtekben vannak. Mivel a rútat és éktelent jó elvonni szem elől, nehogy zavarják a társaságot. Mert a szép gyönyörködtet, a rút elkedvetlenít."

IV.

Jeles mondás.

A lengyel király követei Visegrádra érkeztek. Igy hívják tudnillik, a királyi székhelyt, Budától egy schoenusnyi[2]) távolságra, a Duna partján, hasonnevű várossal. Hajdani királyok építék ugyan, de Mátyás király megújíta mindent, s nagyszerű palotákat vonata fel. Mert a szép épületekben mindenkinél inkább gyönyörködik, s oly tehetséggel bír az építészetben, hogy a házak díszes s kéjelmes felosztása fölött a legjáratosb művészekkel is diadalmasan versenyezne. Megérkezének, mondom, a követek, neki-készűlve, mint kik Mátyás király lángelméjét s a válaszolásbani készségét jól ismerék, s oly hosszu beszédet tartottak honi nyelvökön, hogy két álló órát[3]) töltöttek el. S honi nyelvökön szóltak, bár érték a latínt, a jelenlevők sokasága miatt. Nem akarák királyuk megbízásait mindenkivel tudatni. Mert e roppant gyülekezetben egymaga volt Mátyás király, ki a szláv nyelvet ismeré. A szláv nyelv pedig és a lengyel lényegben keveset, de kiejtésben fölötte különbözik.

Elmondatván tehát e beszéd, tudakolá tőlök Mátyás király, latínúl akarják-e vagy lengyelül hogy válaszoljon? A követek ezt a király tetszésére hagyták. Ekkor Mátyás király sorban ismétlé, kezdettől végig, mind azt a mi mondatott, s a mit ők elszórva s ziláltan adtak elő, rendbe szedte; aztán a czáfoláshoz fogott, úgy hogy ők magok, a követek, is elámúlának. Mert olyanokat hoztak volt elő, mit a király nem is sejdíthetett. De, a többi közt azt mondák a beszéd elején a követek: balúl cselekvék Mátyás király, midőn a lengyelországi püspököket a király ellen izgatá s pénzzel segélte, mert nem jó példa királytól, király ellen lázítni a főurakat, népet és alattvalókat. Megczáfolván mind a többit, ezt a tárgyat utóljára hagyta Mátyás király, a követek némi csodálkozására, mivel azt hitték, hogy vagy feledékenységből, vagy szándékosan mellőzte a megczáfolhatatlannak látszót. Hanem a király, kisé megállapodva beszédében, elmosolyodott, így szólván a követekhez: „Vigyétek válaszúl királyotoknak, miről talán azt gyanítjátok, hogy feledékenységből mellőzém: Díszes tévedés jeles fejedelmek nyomdokait követni, miként oktatómtól tanúltam s egykor olvasám; mert a tanítvány, a ki mesterét utánozza, nem kárhoztatható; az ifjabbak, szót tartoznak fogadni az idősbeknek s őket példányukúl tartani. Ifjabb én, az idősb lengyel királyt követém e téren mesteremű́l, úgy, hogy mint tanítvány, a tanító ellen fordítám a fegyvert. Mert a lengyel király országom leghatalmasb főpapjait nem csak izgatta ellenem, sőt hatalmas sereggel segélte.“

Ezt mondván, a követek elpirúltak, igazat hallván. Hanem emez, oly hosszú és pedig latín beszédben, egyszer vétett, nyelvhibából, Mátyás király a nyelvtan ellen, mondván: „ordinem quam,“ a szót nőneműnek véve; de tüstént fölcserélte: „quem, hímnemben akarám mondani.“ Mert Mátyás király nagy készséggel bír az előadásban, találékony elmű s ékes nyelve és erős s gyakorlat által edzett emléktehetsége van. Azonban ezt inkább túdós és díszes előadású emberekkeli társalkodás, mint tanúlmányozás által szerezte, tizennégy éves levén, midőn királynak választatott.

V.

Elmés mondás.

A királyi asztal vendégei közt az étkekről folyt a beszéd; egyik ezt dícsérvén, más meg' amazt roszalván, Avicennát s Hippocratest idézve tanuságúl a tápszerekre nézt: monda Mátyás király: „Magyar közmondás: semmi roszabb mint a sajt.“ — Amint ezt némelyek tagadták, miután az ugorka, tengeribaraczk s a halaknak számos faja sokkal roszabb mint a sajt, felele a király: „a közmondások mindig igazak, minél fogva a bölcsészek s szónokok előtt bizonyítéki erővel bírnak[3]). De ti talán hibásan fogjátok föl e közmondás értelmét. Mert: „Semmi roszabb mint a sajt“ azt teszi: roszabb a sorunk, ha semmink, mint mikor sajtunk van[4]).

Sokan álmélkodván e szólásmódon, mert ellenkezni látszik, a habere tudnillik és a nihil,

miután amaz, az az habeo, birtoklást, a másik meg', az az nihil, nélkülözést jelent: rögtön Ovidnak eme helye idéztetett:

Ingenium quondam fuerat pretiosius auro:
At nunc barbaria est grandis, habere nihil*).

Mely versből belátta kiki, hogy a magyaroknak ama példabeszéde helyesen van aként mondva.

VI.

Bölcs cselekvés.

A magyaroknál pénteki napra bőjt van rendelve[5]). E kötelezettséggel pedig azért rovattak meg, mert egykor eltántorodtak volt a keresztény vallástól. S az nap pedig oly szorosan megtartják a bőjtöt, mint a negyven napit; mert nem csak a hústól, de a sajt-, tej- és tojástól is tartózkodnak[6]). Azonban Magyarország a legjobb halakkal bővölködik; mert, a Száván, Dráván s Dunán kivül, halban-gazdag folyói vannak; ilyen a Tisza[7]), nem igen széles, de mély folyam, oly gazdag halakban, hogy, miként a körűle lakók tartják, két része a folyónak víz, a harmada pedig hal. De ez a pórnép véleménye. Azonban igaz, s gyakran látám magam, hogy azon folyóban hálót sohasem vetnek hiába, mert néhány, és pedig nagy, halat mindig húz. Ezenkivűl vannak tavai, halastói s egyéb vizei, szintén a legjobb, s más országokban ismeretlen, halakkal bővölködők.

---

*) Az elme egykor nagyobb becsben állt mint az arany; de most nagy bárdolatlanság, ha semmink nincs.

Ugyanis gyakran fordúl ott elő egy nem nagy fajta hal, mert súlya három-négy fontot ritkán halad meg, húsa tiszta fejér, feje nagy, pikkelytelen, farka mint az ángolnáé, íze kellemes; a magyarok menyhalnak hivják[8]), mi meg' most magyar ángolnának nevezzük, mivel Magyarországban a miénkhez hasonló ángolna nincs, s e magyar-ángolna Olaszországban sehol sem tenyészik, csupán a lári tóban *), s ott sem honos. Mert, amint mondják, ama dicső milanói herczeg hozatta Magyarországból s vetteté a lári tóba. — Ezt pedig azért mondám el, nehogy azt higyje valaki, mintha azon napnak folytonos megbőjtölése Magyarországban, igen terhes volna.

Egyéb halai közt jó és nagy faj a csuka[9]). E hal húsa pedig Magyarországban tömör és fejér; s oly hosszú, hogy többnyire megüti az emberi termetet. S valamint húsa minden hal között a legegésségesebb, úgy legízesb része a mája. Mert a csuka mája, görögül ἐπαρ, ha nagy, miként ott, a fejedelmi étkek közé számíttatik.

A királyi asztalnál evén, feltűnt nekem, hogy Mátyás király soha nem vette ki az elébe tálalt csuka májat. Mert a közasztal becsesb étkeit az előbbkelőknek szokás fentartani. Senki nem bátorkodván hozzá nyúlni, egy nem-hülye s merészke ember kérdé a királyt, miért nem eszi azon oly szép és legjobban elkészített májat? miután a csuka máját világszerte királyi éteknek tartják. S felele a király: „Ne

*) Most Como.

higyétek, hogy ne volna kényes, a kedvest a kelletlentől megválasztó ízlésem. Hogy pedig a csuka májhoz sohasem nyúltam előttetek: az egy szilárd határzat következése, mit gyermekűl tevék föl magamban. Két ember ugyanis, szemem láttára ment a fogadóba, s a csaplár egy jókora csukát teve eléjök, s a hal testéhez képest nagy és igen jó májjal. Egyikök, félretéve minden illedelmet, az egészet maga elé vette hogy megegye, míg a másik, haragra lobbant s a maga részét követelte; a vendégek elé tálalt étkek közösek szokván lenni. Ezek mocskolni kezdék egymást, s a szitkok után fegyverhez nyúltak, s végre megsebezvén egymást, az egyik azonnal, a másik mihamar reá kimúlt. E miatt én, gyermek, a csuka májtól úgy elundorodtam, látván, hogy e hal mája két ember halálának okozója lett, hogy később irtóztam tőle, eszembe jutván ama baleset, minek indítója volt. Mert hogy kellemes ízű, arra emlékezém, mivel azon galád eset előtt gyakran ettem.“

Ezt a király némi csodálkozással beszélte el, miután a gyermekre oly benyomást teve, hogy a már fölserdűltet sem hagyta el. Mert hogy a gyermekek fogadalmai ingatagok és változékonyak, tudja ki a gyermekeket ismeri s Horáczot olvasá, eként szólót a gyermekről:

Ac iram colligit et ponit temere, et mutatur in horas*).

---

*) Haragra gerjed s megengesztelődik ok nélkül, s minden pillanatban változik.

VII.

Jeles tett.

Egy vitéz harczos, kinek szolgálatával hadi téren gyakran élt Mátyás király, hallván hogy háború ütött ki Mátyás király s Fridrik római császár között, kinek egykor eskűvel fogadta volt, hogy ha háború lesz, ő, bárhol leendjen, visszamegy hozzá: kérte a királyt, szabadjon, engedelmével, a császárhoz mennie, szándoka levén visszatérni. Első ízben amint folyamodott, némi neheztelést mutatott a király, mondván, hogy „méltánytalanság, ha a katona had idején elhagyja azt, aki békés időben élelmezé. Mert ki ad békében kenyeret azon katonának, kinek had idején hasznát nem lesz veendő.“ — De a hadfi erre válaszolta: „hogy az ő távozásának oka eskűvel szentesített szóadás, mit meg szegni, ha a királytól engedélyt nyerne, nem fog semmi áron.“ E nyilatkozaton megindúlván a király, a hadfit, számos és becses ajándékokkal elhalmozva, vissza ereszté a császárhoz, s elhatározását mindenek előtt magasztalá, mivel az eskűt saját javának s a királyi kegynek elébe tette.

VIII.

Elmés mondás.

Megláta Mátyás király egy valakit, ki fekete öltözettel s megnevelt szakállal gyászola, s kapzsiság- és fukarságát több tapasztalatok után ismeré. Gyászolá pedig megholt testvéreit, kiknek javait, örökségi

jognál fogva, már birtokába vette, mik fölött az élőkkel hosszasan pörlekedett volt a király előtt. Magához szólítá a király ez embert, tétetvén, mintha e gyászruházat okát nem ismerné, s kérdezte őt: „Mi oknál fogva lőn oly bánatos és gyászoló?“ Az, sírásra fakadva, válaszolt: „testvéreinek halála miatt.“ Erre a király: „Ugyan mondd meg, későn zavart-e az meg téged avagy korán?“ mert hosszas betegség gyötrötte volt őket. „Későn,“ felele amaz. Mond a király: „Igy gondoltam én is; mivelhogy akarád, bár meghaltak vala régen, hogy javaikat tovább birtokoltad volna; de most gyötrődöl, gyászolsz s szakált növesztesz, hogy testvéreid vagyonának használatát oly soká nélkülözted.“ — Elpirúlt az, s a színlett könyűket elnyomá.

IX.

Bölcs mondás.

Azon nagy tömegben, mely a királyokat környezni szokta, az idők változandósága kerűlt szóba, s a mindennapi s időszerű beszélgetés módja szerént a vég többnyire messze tér kezdetétől; ugyanis egy szó a másikat adja, s a tréfákat komoly dolgok, a komolyakat gyakran tréfa váltja fel, úgy hogy a beszéd eleje s vége nem kevésbé üt el egymástól, mint a fekete s fejér. S végre oda ment ki a beszélgetés: a hajdankorban nagy tisztesség volt a hadseregek vezéreinek, megvívniok; s ennek bizonyítékaúl Titus Livius e szavait idézék Brutus consulról és Aruns, a Tarquin király fiáról. Kik is

ellenfelek vezérei levén, Aruns megsarkantyúzva lovát, bősz haraggal maga a consul ellen fordítja; észrevette Brutus hogy neki-tart, díszes volt akkor magoknak a vezéreknek nyitni meg a csatát. Ahítva áll hát a viadal elé, s oly ádáz indúlattal csaptak össze, hogy — egyik sem gondolván, csak ellenfelét sújtsa, saját teste födözésére — mindketten kölcsönös döfés által, a paizson keresztűl átveretvén, a két dárdán csüggve, élet nélkül hanyatlottak alá lovaikról. Livius ez elbeszélésére felsohajta a király, mondván: „Bár most is szokásban volna ez, hogy a vezérek viadala a nagylelkü s bajnok fejedelmeket kimutatná, s kitárná némelyeknek gyávaságát, kik, hívalkodva s hon ülve, nem csatázva, a hadi vitézséget magasztalgatják; megtudnók biztosan, bölcseségből rejtőzik-e sutba vagy gyávaságból, nagy része azoknak, kiket az értetlen tömeg égig emel.“

X.

Bölcs mondás.

Vitatkozás keletkezett a királyt környezők között, az országok fölött: melyik bír ez idő szerént, hadi képzettség s hatalom tekintetében, elsőséggel? különbféle nemzetbeli férfiak levén körűle, miként szokott, ha a fejedelem nagy hírneve elterjed. Mert Mátyás király udvarába a világ majd minden részeiből teméntelen idegen gyűlt, miután különbféle hadjáratai, számos diadalmai, tetteinek nagysága által Európa valamennyi fejedelmeit felűlmulta, s a legnagyobb leereszkedéssel párosúlt kegyességet, széles

tudományosságot, nyájas és ékes előadást s számos nyelvek ismeretét egyesíté. Értett azon felül a csillagzatok tudományához (astrologia), s a platoni bölcsész Apulejus munkáiban oly járatos vala, hogy tanát teljesen kimeríté, minélfogva nála theologok, bölcsészek, orvosok, költők, szónokok és csillagjósok, s a tudományok bármi neméhez értők gyakran megfordúltak. Némelyek ugyanis meghíva, mások önszántukból jártak a királyi udvarba.

De az országok elsősége fölötti vitában, saját hazáját magasztalá kiki. A spanyolok Spanyol-, a németek Német-, a csehek Cseh-, s hogy egyenként ne soroljam el, az olaszok Olaszországot dicsőíték. Ennek erősítékeül a tudományos emberek a történészek bizonyítványaira hivatkoztak; a nemtudósok pedig azt vítaták, hogy a történelem tanúskodása a mi korunk viszonyaira nem alkalmazható; azt állítván, hogy korunk, a had tudománya- s erőművészetére nézve, az ó világot meghaladja, csodálandó hadi fortélyokat s erőműveket találván föl, felhagyva némely, és pedig régi erőmű- és fegyverekkel. Ekkor Mátyás király, nyájas arczczal, megszólala: „Ha a mi korunk csak század részben volna oly katona mint az ó világ, s hadi képzettségünk a hajdanéhoz hasonlítható lenne: a török birodalma valóban nem lett volna oly roppant kiterjedésű. Mert hajdannak nem az öt- vagy hatszáz év előtti kort nevezem én, hanem vissza megyek azokhoz, kik a rómaiak korában virágzottanak. Mivel a hadi képzettség, gépek s hatalmas ostromművek ismerete akkor magas fokon állt, miként Frontinus Vegetius-

s számos más iróból kétségtelenül látható. Mit mondjak azon idők vezérei- s fejedelmeiről? miután nincs oly eszeveszett, hírleltessék bármi bajnokúl, a ki magát akár Hannibál, akár Sándor király, akár Marcellus, akár Scipio vagy Julius Caesar fölébe merészelje emelni, sőt csak némi részben hasonlítani is. De ha az ó kort öt- hatszáz év közé szorítanók, én is kezet fogok veletek; mert ez időszak alatt kevés vagy talán senki sem hasonlítható a korunkbeli hadvezérekhez. Mivel fölélesztetvén általunk ama dicső és nagytapasztalású hajdan: sokkal jobban s ahozértőbben kezeltük a hadügyet, mint az a bárdolatlan kor, mely hat századon túl nem megy.

XI.

Elmès mondás.

Mátyás király palotáját számos udvarnok és tisztelgő látogatta, kik közül némely műveltebbek fenhangon beszélték bizonyos egyháziak kicsapongásait. Akkor tájban ugyanis néhány dúsgazdag pap jött a királyhoz. Mert Magyarországban tizenkét püspökség van, annyira gazdag, hogy többére, mind katonaságuk számát, mind jövedelmeik nagyságát s terményeik bőségét tekintve, az ország főuraihoz bátran hasonlíthatók. S fő urakúl is tekintetnek: mert a királyi tanácsban első helytt ülnek, nagy számú és fényes háztartásuk levén; és a főrangúak szokása szerént, csak előre megízlelt étkek- s italokkal élnek. Számos apátság — s főleg a pannoniai

eredetű szent Mártonnak szentelt — és prépostság is van, egy-egy országgal fölérő.

Midőn tehát a rosz papokróli beszéd mind inkább lábra kapna, közbejött Mátyás király, és a beszéd tárgyáról értesűlvén, mint ildomos s fortélyos elmű ember, mosolyogva felszólal: „Nem tudom, ha gonoszoknak helyesen tartandók-e azok, kik a pokolban levőktől félnek, a pokol levén minden bűn s gonoszság fészke; a pokolban levőtől pedig, szeréntünk, a legerényesb ember irtózik. De hogy ezek közűl mit kerűlnek leginkább a papok? hogy a főbenjárókról szóljak, mingyárt meglátjuk. Nem kerűlik a dölyföt, miután módjuk s viseletök a dölyföt, ha kihalt volna, új életre hozná. A haragtól nem ovakodnak, miután a hozzájok tartozók fölötti méltatlankodást s kegyetlenkedést, s végűl az elgyötröttek meggyilkolását szigorúságnak tartják. Pirúlok előbeszélni némely püspök vérengező kegyetlenségét s irtózatos ádázságát, mit e mi időnkben talán mindnyájan hallottatok és láttatok: míg Pál apostol, püspököket rendelvén, a püspök egyéb rendszabásai közt meghagyja, hogy ne legyen verekedő. A fukarságot soha el nem távolítják magoktól, miután, szabados vagy tilalmas módokkal, az istenieket elhanyagolva, s híveiket kifosztogatva, az imádság házát s a szent templomokat uzsora- s simoniával is — hogy egyházi szóval éljek — megfertézik. Úgy látszik, hogy a dőzsölés- s kéjelgésben (mit az újabbkoriak fényűzésnek (luxuria) mondanak, holott a fényűzés mindennemű túlbővölködésre kiterjed) valami nagyszerűséget látnak. Ezt mutatja az ügyes szakácsok,

válogatott étkek, a kéjnők s más egyéb, tisztességgel meg nem nevezhető dolgok nagy száma. Hanem irígykedni s mást megszólani, udvari mesterség- s ildomnak tartják, mikor másokat alányomva, magokat fölemelni törekszenek. Azonban kívánjuk, hadd legyen meg bennek e bűn, a költőnek azon mondása miatt:

Invidia siculi non invenere tyranni
Majus tormentum*).

A renyheség pedig (mit a görögök acediának mondanak) olyannyira elfoglalja őket, hogy lomhák és álmosak mindig, az istenieket elhanyagolva, többnyire hat óráig alusznak. Tétetni és képmutatni, arczczal és szóval, s nem szívvel, jónak színleni magát, az embereket csalárd hízelgéssel behálózni — ezt tartják ők a legfőbb mesterségnek s eszélynek. De, hogy az igazat megvalljuk, egytől undorodnak mindenek fölött; ettől irtóznak végetlenűl; ezt kerűlik éjjel és nappal a legnagyobb fejtöréssel s gondossággal; ennek látásától iszonyodnak; ezt útálják, s sem esdeklés, sem fenyegetés, sem bármi rábeszélés vagy példák nem bírják soha azt velek megkedveltetni. Azokat értem, mikről azt tartják, hogy a pokolban vannak."

Mi volna ez egy dolog? kérdezvén kiváncsian mindannyian: felele Mátyás király: „A szegénység az, mit a papok annyira kerűlnek. De hogy e rosznak fészke a pokolban van, bizonyítja a költő Virgíl az

*) Az irígységnél nagyobb gyötrelmet nem találtak ki a siciliai zsarnokok.

Aeneis VI könyvében, hol a számos szörnyeket sorolván elő az Orcus vagy is a pokol torkolatában, utána veti:

Et mala suada Fames, et turpis Egestas *).

Ekként róvta meg Mátyás király, elmés beszédével a rosz papokat.

XII.

Bölcs tett.

A frankok királya egykor, ama nagy Károly, Pipin fia, volt, ki egyéb jeles tettei közt, Adorján pápát a longobárdok elnyomásától megszabadítá, s Desiderius nevű királyukat nejével s gyermekeivel rabbá tevé. Ezen Károlynak nővérétől unokaöccse volt Roland, kiről oly teméntelen költeményt énekelnek, hogy, majdnem Európaszerte, más egyéb nem zeng a nép ajkain, oly annyira, hogy legyen szó bár a leghősiesb férfiúról, Rolandot mondják feltámadottnak, úgy hogy egész Olaszországban Roland alatt többé nem egy férfi, hanem az erő nevezetét értik. Mert a hetvenkedő s vakmerész embert megróva, gyakran élnek vele, kérdezvén: talán második Roland? Továbbá mesélik, hogy óriás vala, s párbajt vívott egy Ferraus nevű saracén óriással, azt téve hozzá, hogy volt egy Durindana nevű szablyája, mely vasat s követ metélt. S regélik, hogy mindketten, végzetszerűleg, megsebezhetlenek valának testök némely részén kivűl, mit többszörös

*) A roszúl tanácsló Éh és az undok Inség.

vértezettel födöztek. E balga mesék anyagot nyújtanak mindenhol dalokra; azonban azt mondják, hogy a diadalmas Roland elvégre szomjan veszett el.

Mátyás király, mint gyermek, az efféle költeményeket s a hős férfiak emlegetését oly figyelemmel hallgatá, hogy étel- s italról megfeledkezve, koplalva, reggeltől estig, elámúlva mintegy azoknak szörnyű sujtásain s ádáz tusáján, nem gondolva semmi egyébre, néha a győző dicsőségén föllelkesűlve, karjait és lábait mintegy a harczolók tagjárata szerint mozgatá, úgy tetszvén magának, mintha a viadalnak részese és intézője volna. Azonban szüléi, a mily bölcsek valának, ez indúlatokat a gyönge gyermekben megfigyelvén, a legnagyobb reményt táplálák a kis Mátyásról, s a legfőbb gond- és szorgalommal nevelték tudományok-, erkölcsök- s fejedelmi tanokban, a majdani országlás elnyerésére. Mert fivéreinek legifjabbika levén, szüléi, a nagy lélek ama szikrái miatt, a legjobb s szilárd reménynyel teljesen, a gyermek Mátyás nézeteit követék mindenben. S ama spanyol születésű János, sz. Angyalról nevezett bibornok, jogtanár és pápai követ, mint nagy tapasztalású s elmű férfiú, nyilván mondogatta, hogy a gyermek Mátyásban régóta sejté a fejedelmi lelket s tulajdonokat. S nem is csalódott véleményében, mert Mátyást az összes Magyarhon, tizennégy éves korában s mint a csehek foglyát, királynak választá, bár az ország számos nagyjai, mind családuk régiségére, mind korukra nézve, fölúlhaladák. De ki e választásnak rendét ismerni kívánja, olvassa meg a mi De incognitis vulgo czimű munkánkat, melyben,

De fatali dispositione értekezve, e dologról bőven emlékezünk.

XIII.

Bölcs tett.

Miklós, modrúziai püspök, Pius pápa által Magyarországba küldetvén, Mátyás királyhoz jöve. S befejezvén a miért jött, Budán tölté az egész telet, élve a királynak szívessége-, valamint vendégszeretetével. De a püspök nem az vala, kinek magát külsőleg mutatá: szép arczúlatú, szelíd beszédű, nyájas modorú levén, s a báránybut alatt farkast rejtegetett; ki ugyan színlelése, udvaroncz fortélyai s csalárd hízelgései által, s viperai ölelgetések- s judási csókokkal majd minden magyar főurat rászedett, csupán a királyt nem. Mert Mátyás király, nyájas társalkodó, gyors- és éleselmű levén, s sokat bajlódván efféle emberekkel, kölcsönt kölcsönnel fizete Miklósnak, úgy hogy nem kevésbé nyájasan beszélgetett Miklóssal a király, mint Miklós a királylyal. Azonfölűl a király ügyessége- s gyakorlottságának segédére volt a csillagzatok ismerete s az ábráztudomány, mikben a legképzettebb férfiaktól bő ismereteket szerzett. A király tökélyeihez járúlt az is, hogy atyja, János, kit az olaszok Blachnak neveznek, látva fia éleselműségét, őmaga a latín nyelvben járatlan levén, a pápák követeivel tárgyalt fontos ügyekben soha más tolmácsot nem használt, mint a fiát, úgy hogy a még gyermek Mátyás magába szívta a súlyos ügyek ismeretét. Mindenek fölött pedig, az ábrázattudományhoz értvén, nem

csak ennek, hanem sok másoknak jelleméről első látra a leghelyesb itéletet hozá. Minél fogva az első találkozáskor belátott a Miklós lelkébe; de nem nyilatkozott soha; az udvari fortélyok s a színlés s tétetés mesterségével majd minden fejedelem bírván.

Nála fogott Miklós püspök a dologhoz, mely nem egy püspököt és pápai követet, hanem a leghitványabb gazembert illetett volna meg. Most ezeket, majd azokat vádolva Magyarhon nagyjai közűl, a király kegyeibe törekvék magát beszínleni; a király jóváhagyta, tétetvén hogy mindent hiszen, s hogy ez árúlkodó szabadabban beszéljen, koronként úgy tett, mintha fölötte álmélkodnék némelyeken, kiket kegyeivel elhalmozott volt; s monda a király: „Alig bírom elhitetni magammal, hogy balindúlattal viseltessenek irántam, semmi látható ok a gyűlölségre közbe nem jövén.“ Ezt meg' azért cselekvé, hogy Miklóst jobban kifürkészsze. Miután emez oly meghitt társalgás folytán azt gondolá, hogy a királyt test és lelkestől hatalmába keríté: merénylőbb leve, s vádolásait olyak ellen is fordítá, kiknek őmaga sokkal tartozott, s kik iránta tisztesség- és szívességgel viseltettek; úgy hogy már senki, sem nagy, sem kicsiny, sem egyházi, sem világi (a főurakat értem) e gonosz vipera mardosásaitól ment nem vala; mindent rágalmazott, kit-kit gyűlöletessé törekvék tenni a király előtt.

Ellátván Mátyás király ezen ember aljas lelkűletét, valamint hálátlanságát; egy, az emberi nemre üdvös, példaadást gondola ki, hogy, a menynyire teheti, a cselszövők- és rágalmazóknak útját

végleg bevágja. S ekként szóla Miklóshoz: „A miket te a magyar főurakról régóta mondogatsz, alig hihetők; mert én tisztességesen és becsülettel bánván velek, sehogy sem látszik valószínűnek, a mire te okok- s szép szavakkal rábeszélni próbáltál.“ — Akkor amaz még hevesebben kele ki, s állítá, hogy kész szemökbe mondani azt. A király, ezt hallván, kéré a püspökkövetet, hagyjon föl e mesterkedéssel, legalább a magyarok irányában, kikhez a pápa képében jöve. Amaz, még megátalkodva kajánságában, s a királynak irántai kegye- s szívességében elbizakodva, azt hívén, hogy a királyt oda hajthatja hová akarja, megmaradt szándoka mellett, mondván: „Mind ez reá nem tartozik, hanem, a király iránti jó indúlatánál fogva, napvilágra akar hozni mindent;“ mivel — úgymond — kész a király javát számos jóakaróinak elébe tenni; s e miatt mondá be mind ezt. A király várt egy darabig, hogy Miklós, magába szállva, ez áskálódásával felhagyjon; azt tartván, hogy nem nagylelkű fejedelemhez illő a hiszékenység s a rágalmazók előtt nyilt fül, s bántotta a püspök és követ és túdós férfiú píronsága.

Ezenben az országnagyok gyűlése lőn Budán, hol jelenleg a királyi székhely van; s az egybegyűlt főurak közé érkezett Miklós, mitsem gyanítva, sőt híve, hogy amaz árúlkodásai megfészkeltek a király lelkében. Ekkor a király, félre híva Miklóst, tudakolja, marad-e még ama szándokánál, hogy a főuraknak szemére lobbantja az ő ellene koholt cseleket? Igenli Miklós, gondolván hogy az nem történik

soha. Kezénél fogja a király a püspököt s a főurak gyülekezetébe vezeté. Fölkelvén mindnyájan s Miklóst nyájasan üdvözölvén: „Ideje már — úgymond — megtenni mit annyira ahítsz: mondd nyíltan el már, mit annyiszor sugdosál nekem. Jöjjön napfényre mind az a csel és árulás, miknek e főuraknál nyomába jövél.“ A püspök, annyi főúr tiszteletreméltó arczúlatát látván, kik iránta sok jóval viseltettek, kiktől mind tisztességet, mind szívességet veve, s kikről soha semmi roszat nem halla: összezavarodva, reszketni kezdett egész testében, s kezeit egybekúlcsolva, lecsüggesztett arczczal, elnémúlt. Ekkor így szólt hozzá a király: „Ha a pápa iránti tisztelet nem tartóztatna, bizonyára megmutatnám, hogy nem követhez illő, viszálkodást veteményzeni s bűntelen országnagyokat életveszélynek tenni ki. Azért távozz országomból; mit ha két nap alatt meg nem téssz, oly példát fogok felmutatni rajtad, min lássa az egész világ, hogy az efféle aljas s gaz csínyeket mindíg útálta Mátyás király!“

Késedelem nélkűl távozott amaz.

XIV.

Hős tett.

Jött Budára egy vitéz lovag, német nemzet, Holubár nevű, erejének és testének roppantsága miatt bámúlatos, kit azon tornában, mit neki-szegzett láncsákkal nyargalva öszve, vívnak, győzhetlennek tartottak, számos vívótársat terítvén földre gerelyével. Hogy pedig ez álharcz, mely szegzett láncsákkal

jelenleg is dívik a játékokban, a régieknél szokásban volt volna, nem olvassuk; de hogy a valódi viadalmakban hegyes láncsákkal harczoltak: azt mind Ovidnak ezen helye, mind Livius mutatja:

Vulnus Achilleo quod quondam fecerat hosti,
Vulneris auxilium Pelias hasta tulit;

és Livius beszéli, hogy Brutus és Aruns, láncsával átverve ölék meg egymást. De a viadalnak eme nálunk (Olaszországban), valódi vagy álharczban, dívó módját, éleshegyű gerely- s hasonló fegyverzettel, Claudianus látszik némileg érinteni. S hogy a dologra térjünk: nem egyként vívnak láncsákkal Magyar- és Olaszországban. Ott ugyanis csak hegyes láncsákkal; itt pedig gyakran tompa gerelylyel kűzdenek; hanem Olaszországban nekihajtott s vágtató lovon, Magyarországban pedig ügető s nem egészen nyargaló lovon harczolnak. De a láncsát a hónalj alatt, vas horgon, tartani, hogy hátra ne üttessék, hanem helyén maradjon (restationak nevezik): nem emlékezem hogy a régieknél olvastam volna.

S legyen bármiként, Mátyás király, Holubár hírneve által ösztönözve, őt efféle harczra hívá föl. Ez fogadkozott, attól tartván nehogy sérelmet ejtsen a királyon. Mert ember és ló teljes erővel csapván össze, hegyes és szilárd gerelyekkel: alig lehet, hogy a vívó földre ne teríttessék a legnagyobb veszélylyel, vagy át ne verettessék, vagy sérelmesen meg ne üttessék. A király késztette a vonakodót, vívjon meg bátran vele. Nem merészlé Holubár a király kívánatát ismét megtagadni, hanem föltette

magában, hogy a király legkisebb döfésének engedni fog, s inkább lefordúl a nyeregből, hogysem erejét s ügyességét a király veszedelmével láttassa. Értesűlvén erről a király, minden szentekre s fejedelmi szavára esküvék legott, hogy ha ezt valami módon észreveszi, azonnal megöleti Holubárt; Holubárt meg' esküvel kötelezte le, hogy Mátyás királylyal akként vívjon, mint egy halálos ellenséggel.

Holubár, megtudván a király elhatározását, esküjétől késztetve, félvén, ha másként cselekednék, hogy fejével lakol: önmagát tüzelve bátorítá a viadalra, melyben mindig diadalmas volt.

Megtétetvén mind két részről a kellő készűletek, ezernyi ezer nézők előtt — magam is köztök valék — mivel a színtér a boldog emlékű Zsigmond király piaczán [11]) vala: rugtat össze a király és Holubár, szokásosan nyargaló lovakon; mert legizmosb lovukat ülék mind ketten; s oly iszonyú gerelydöféssel sújták meg egymást, hogy Holubár hanyatt, a ló farán keresztűl, eszméletlenűl, tört karral zuhant alá, mert homlokba üttetett, a király meg' mellben találva, a roppant ütés következtében, valamivel később, oldalt síklott alá lováról, kantárszárát megragadva. Holubárt társai emelék föl.

Ez meglevén, a király gondjai alá vevé Holubárt; ki végre felüdűlvén, lovakat, drága öltözeteket s nagy összeg pénzt kapott ajándokúl a királytól, s visszatért honába, fennen hirdetve a fejedelmi bőkezűséget és erőt.

És az igazat megvallva, én is, ki mindkettejöket ismerém, bámúltam e kimenetelén a viadalnak.

Holubár roppant testalkatú s azzal egyenlő erejű, Mátyás király meg' középtermetű és középerejű. Azonban Mátyás királyon mindenki álmélkodik, sőt én is, ki oly soká valék körűle, csalatkozám. Mivel lóháton egy tenyérnyivel látszik magasbnak a király, mintha jár; magasságát, lovon és gyalog mérve egybe. Mert ha útban valánk, s a sereg közepett födött fejjel s leplezett arczczal lovagolna a király (így a szokás ez országban, vagy óvszerűl a téli hideg s a nap heve ellen, vagy azért, mert kik e viseletet megszokák, a sisak súlyát s forróságát, ha a szükség kívánja, melegben sem rettegik, úgy bepólázgatják ábrázatukat, hogy szemök fénye is alig látszik) a király tehát, így beburkolva, hosszasb beszélgetés után is kételkedővé teve; mert szava úgy hangzott mint a királyé, de a szokottnál magasb testalkat — a királynál szálasbnak látszván — máskit gyaníttatott, s én mint közvitézzel beszéltem vele.

Azonban, mint mindenki vallja, Mátyás király a legügyesb lovas, s úgy megüli a lovat, hogy párját vagy társát ritkítja korunkban. S hogy magamról szóljak: annyi ezer meg' ezer embert látván, annyi országot utazva meg, nem emlékezem hogy oly ügyes lovast többet láttam volna mint kettőt. Sforzia Ferenczet, a milanói herczeget, és sz. Severini Róbertet, ki, a mi értünkre, annyi jeles tettet vitt végbe fiával: a velenczések seregének vezére s parancsnoka, az összes Olaszországnak Velencze ellen kelt haderejét nem számos sereggel visszaverte úgy, hogy megtörvén s legyőzvén mind, a velenczések birodalmát kiterjesztve, nagy jövedelmekkel öregbíté, nem

riadván vissza semmi munka-, semmi veszély- s semmi fáradalmaktól. Minél fogva az egész Olaszország, az ő vitézségét, nagy katonai képzettségét s lelékenységét, s lelke nagyságát csodálva, egyetemes fővezérré nemcsak megválasztá, hanem, a hadizsold lefizetésével, több évekre meg is erősíté. Róbert ugyanis, Olaszország javán s a béke helyreállításán törekvén, oly becsben áll az összes olasz fejedelmek előtt, hogy neve halhatatlan leve. S méltán pedig. Ugyanis kész ő karral és tanácscsal, bánásmódjában kegyes, az ügyek vitelében szigorú és szemes, testileg kifáradhatlan; mert meghaladta bár a hetven évet, oly ifjú erővel és fürgén mozog, hogy harmincz évesnek gondolnád. E nagy ember tehát számos s magára-ütött magzatokat nemzett. Hogy a többiről hallgassak, ez úttal kettőt említek, kikkel többször érintkezém; mert ezek oly férfiak, hogy nem lehetne oly vészteljes háború, mely megtörné bátorságukat; mivel akkor vigadoznak, ha az ágyúk dörgését, a fegyverek csattogását, a harcz zajongását látják, tűzzel és vassal emésztve mindent. Ugyanis Gáspárt, hősiessége, szertelen merészsége, hihetlen gyorsasága, az ellenfél gyakori megrohanása s pusztítása, s a veszélyek közepetti erős lelke, valamint ildomossága miatt Menykőnek nevezék el, mert bár hová megy, győzhetlen karja, mint menykő a fákat, mindent lezúz. Nemde azon tornában, mely Velenczében és Mantuában nem rég tartatott, ő tűntette ki magát leginkább? leterítvén némelyeket, másokat hanyatt zúdítván alá, másokat meg' csonka- s bénává tevén, úgy hogy tettei s vitézsége pályabéreit a közmegegyezés

nyújtá neki. Azonfelűl deli alkatú s nyájas módú és szívélyes, s mind sereg vezérletére, mind egyes harczra kész, mellékneve nagyszerűségének megfelelve. Mert ki a menykőnek útját akarja állani, az vagy lezúzatik, vagy súlyos sérelmet kap. — Mit mondjak ifjabb fia, Róbert Antal Máriáról? ki mind nemes erkölcsei, mind testi ügyessége-, mind hadi képzettsége-, mind hős és bölcs tetteivel nagyságos lelkű atyját követi mindenben? Mert ketten ők, Gáspár és Antal, lovaglás- s vívásban s egyéb jó tulajdonokban atyjokat törekednek utólérni. Meg is ismeré e két nagy bajnokot és vezért Ficarolum (Ficarolo), érzé a lendinárai apátság és Rodigium (Rovigo), Assula (Assoli) tapasztalá, Ollius (Oglio) látta, Mantua s Ferrara rettegék, s az egész Olaszország, mint az olasz föld villámait és bástyáit, dicsőíté s dicsőíti. S annyi reményt helyez bennek kiki, hogy azt tartják, miszerint haladó éveiknek meg fog tetteik növekvése felelni.

XV.

Jeles tett.

Háború folyt György cseh királylyal, kiről fölebb emlékezénk; s midőn, közvárakozás ellenére, tovább húzódott, mind Mátyás király, mind Pál pápa roppant költekezésével: valaki jött a királyhoz — nevét azonban elhallgatandom, miként e könyvben többnyire tevék, mivel sokan még élnek — aki ajánlkozott, hogy György királyt fegyverrel kivégzi, ha öt ezer aranyat kap jutalomúl. Mátyás király

keze írása- s adott szavával biztosítá, hogy még többet ad, ha amit ígért, teljesíti. Amaz, miután soká kémlekedett, mi módon tehetné meg: utoljára mintegy kétségbeesett, akként hajthatni végre a merényt. Látta ugyanis, hogy György királyt másképp meg nem ölheti, mint világos koczkáztatásával saját életének, mivel biztos testőröktől környezve, vakmerő támadásának könnyen vet vala gátot. Amint ezt ellátta, megváltoztatá módját, de nem szándokát, az ölésnek, s azt mondá Mátyás királynak, hogy méreg által hajtja végre amit fegyverrel ígért. A király rögtön megparancsolá, hogy mérget semmikép ne használjon György ellen. „Mert fegyverrel vívunk itt, úgymond, nem méreggel. Hiába olvastam volna a történelmet Fabriciusról, ki Pyrrhus királynak, Róma legbőszebb ellenének, megírá, ovakodjék környezete mérgétől, mert egy valaki ígérte hogy meggyilkolja őt; s hozzá tevé: hogy a rómaiak karddal s nem méreggel szoktak harczolni[12]). Mi végett olvasgatunk könyveket, ha nem hogy a legjobb példáktól áthatva, az erényt kövessük s kerüljük a bűnt?“

S ezt mondván, figyelmezteté Györgyöt, hogy csak előre-, és pedig hívei által megízlelt étel- s itallal éljen, mert bizonyos veszély fenyegeti méreg által.

XVI.

Jeles mondás.

Szavajárása volt Mátyás királynak: három dolgon, a többi közt, nincs mit kapni: az újra forralt levesen, a kiengesztelt baráton s a szakálas asszonyon.

Az újra forralt levesen valami kelletlen íz, a kiengesztelt barátban némi maradéka van a régi gyűlölségnek, s a szakálas asszonyban ki ne vélne bizonyos férfiasságot? Mert természetellenes az, s férfias merészséget a gonoszságban, hagy gyanítani.

XVII.

A király csodaszeru tisztasága.

A magyarok négyszögű asztaloknál szoktak enni (mi a régi rómaiaktól maradt fen), s minden ételt lévben tálalni föl; a lév-neműk az étkek különféleségе szerént változván. Mert a ludat, kacsát, kappant, fáczánt, fogolyt és seregélyt, mik ott bőven vannak, továbbá, a marha-, bárány-, gödölye-, házi- és vaddisznóhúst, s a különféle halakat s több efféléket mindig más és saját levökben főzik vagy párolják*). Szokásban van az is, hogy nem — mint ez idő szerént nálunk — kiki külön —, hanem egy tálból vesznek mindnyájan; sem villát nem használ ott senki az étdarab vagy hússzelet kivételére, ahogy az most a Pón túli Olaszországban divatoz. Mert a terített asztalnál[13]) kiki tetszése szerént vesz a köztálból, s darabokra metélve, újjaival rakja szájába. A magyaroknál nem igen szokás tálnokokat[14]) tartani: azért az ő tömött vendégségeikben s dúsgazdag asztaluknál igen bajos megova-

*) Aut merguntur, aut condiuntur, szakács műnyelven: hosszú (az az: sok, híg lév, az úgynevezett úti lév) és kurta lévvel (a mostani becsinált) főzik.

kodni, hogy a kezet s ruhát a lecseppegő sáfrányosleves el ne piszkolja. Ugyanis sáfrány-, olaszdió-, fahéj-, bors-, gyömbér- s más fűszerekkel igen bőven élnek. Mert miután a magyarok izmosb s hevesb természetűek mint az olaszok: úgy látszik, nem ok nélkűl élnek fűszerekkel, mivel, Avicenna tanúsága szerént, a hevítőszerek megfelelnek a hő életműveknek, s táperővel csupán a hasonszerű anyagok bírnak. Hogy az ily, fűszerekkel bővölködő étkek hevítőbbek, belátja kiki; s hogy a leves és sáfránylév, főleg a körmök és újjakat, mikkel az étkeket fogjuk, elsárgítja, kérdést nem szenved.

Hanem Mátyás király, kézzel fogva mindent, soha el nem mocskolja magát, ámbár figyelemmel követi a beszélgetést; mert asztalánál mindig vitatkozás foly, vagy komoly vágy kellemes tárgyról van szó, vagy költeményeket dalolnak. Mivel zenészek és hárfások vannak ott, kik asztal fölött a hősök tetteit, honi nyelven, lant kíséretében, éneklik. Római szokás volt ez, s tőlünk szállt a magyarokra. Az ének tárgya pedig mindig valami jeles tett; s nincs is tárgyban hiány. Mert Magyarország különféle nyelvű ellenségek közepett fekvén, gyúanyagban hadviselésre kifogyhatlan. De szerelmidalokat ritkán énekelnek ott, és mint többnyire, a törökök elleni haditettek fordúlnak elé, nem éktelen előadással. Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, majdnem azonos szórenddel élnek, s nyelvökben semmi különbség; egyenlő kiejtés, ugyanazon szavak, hasonló hangnyomás levén mindenhol. Mert, hogy Olaszországról szóljak, nálunk annyiféle a beszédmód,

hogy a polgár a paraszttól, s viszont a calábriai a toscánaitól annyira eltér kiejtésében, hogy alig bírják egymást megérteni. De a magyarok, mint mondók, mind egyformán, vagy csak igen csekély eltéréssel, beszélnek: minélfogva a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- s főrangú úr egyiránt megértik.

De hogy a dologra térjünk: magam szemével, álmélkodva láttam a királyt, társalogva vagy az éneket vagy beszédet nagy figyelemmel hallgatva, folyvást étkezni, anélkül hogy valaha elpiszkolta volna magát. A mi valóban bámúlatos, miután mások, a legnagyobb figyelem s ügyelés mellett sem képesek kikerűlni, hogy kezöket vagy öltözetöket el ne mocskolják. Természeti tulajdona tehát a királynak e tisztaság, miután azt, a hazai szokás s befolyás ellenére, mindenek fölött kedveli.

XVIII.

Bölcs tett.

Pál pápa, vallási ügyekben egy verónai születésű, szent Ferencz rendi szerzetest külde Magyarországba, feddhetlen élete, ékes módja s classicai műveltsége által kitűnőt[15]). Miután több, és pedig fontos, tárgyakban nagy belátással működött: Mátyás királynak, ki őr figyelemmel kísérte, kedvezését kiérdemlé. Ebből az lett, hogy mihamar püspökké tette a király. Mert a magyar királyok, kiváltságuknál fogva, püspököket neveznek, kiket a pápa megerősít. Ezen annyira véletlen választás miatt,

sokan a főurak közűl, kiknek fiai püspökségre ahítoztak, igen kikeltek, méltatlannak tartva a kötéllel átövezett, a kenyeret szeletenként koldúló, s oly gazdag püspökségre s bizonyos tekintetben kormányozásra oly rövid idő alatt s csekély fáradsággal jutott külföldit, miután számos magyarnak mind nemes eredete s képzettsége, mind a kereszténység körűl szerzett érdemei régóta kitűnők; főleg miután ezeknek ellenére tétetett meg. A király, megismervén e férfiú nagy tehetségeit, mit sem hajtott erre, és Sixtus pápát, gyakor levelei s követei által, sürgeté, hogy Gábor, mert így hívták, a bíbornokok közé soroztassék. Hanem Sixtus és a Collegium azt válaszolák, hogy készek a király akaratának eleget tenni a dologra —, nem, a személyre nézve; mert bárki másban, kívánsága teljesítve lesz; de a szegénység, szűzesség s alázat fogadalmát esküdött eme szerzetest a kolostorból kivonni nem kell semmi úton. Miután az ily emberek, kik a világra nézve halottakúl tekintendők, világi ügyek kezelésére nem alkalmasok; nagy számuk többnyire galibákat okoz a római egyháznak, ritka esetben bírván gyakorlat- s tapasztalással, mik nélkül teljesen kiképzett ember senki nem lehet.

Azonban Mátyás király, nem hajtva ezekre, s követei által a Collegiumot és a pápát újra meg újra sürgetve s Gábort magasztalva, nem gondolt egy híve s tanácsosa szavával sem, midőn reá akarták bírni, hagyjon fel a pápa és bíbornokok zaklatásával, kiknek e dolog ellenére van, főleg miután saját alattvalói közt vannak többen (kikről tudja,

hogy a pápa tetszését bírandják), kik a piros süveg megnyerésére nézve, mind családuk régisége, mind fényes tulajdonaik, mind a kereszténység védelme tekintetében Gábort messze túl haladnák. De a rendűletlen király soha nem volt föltételétől eltántorítható, úgyannyira, hogy elvégre Gábor püspök, egykor sz. Ferencz rendi tag, a király kedveért, az öszszes Collegium beleegyezésével, a bíbornoki jelvényeket megkapta. De ő, nem bírván mind ez ügyekről tudomással, midőn bíbornokságáról értesűlt, sokáig könyűzött; értesűlvén, hogy azt a király eszközölte ki, s neki nem levén tehetsége, méltó hálával adózni a királynak ennyi s ily nagy jótéteiért.

De miután Rómába időzött, általánosan elismerék, hogy Mátyás király mély emberismerő; mondván, jól választott, Gábornak mind kiváló műveltsége, mind roppant tevékenysége s bámúlatos belátása miatt.

XIX.

Bölcs mondás.

Besúgák Mátyás királynak, hogy némely udvarnokai mérget kevertek számára; s e szófia beszéd első pillanatra valószínűnek látszott. „Ne rettegje senki alattvalóinak mérgét s fegyverét — úgymond a király — a ki igazságosan s törvény szerént országol, s ne is adjon hitelt mind annak a mi valószínű.“ S e mondatával oly csúffá tette amaz árúlkodókat, hogy ilyes esztelenségeket többé nem koholtak. Mert a vádolók arcza- s viseletéből

belátta a király az árúlkodók irígységét s kajánságát.

XX.

A király csodálatos sajátsága.

Csodálatra méltó természetet tanúltunk ismerni Mátyás királyban. Nemde hihetlennek látszik, hadizaj közepett, ágyúdörgés között, táborban nyugton aludni; hon meg a legteljesb csendben, komornokainak legkisebb neszére vagy suttogására sem szenderedhetni el soha? Mert Serviában, mikor Sebestumot, mit némelyek Severinumnak, mások Sabácznak hívnak, ostromlá s bevette, midőn az erőművek nagy robajjal sújtogatták a köveket a falakhoz, a föld reszketett s a sátorok rengtek: sokszor elnyomva álomtól feküdt; s csekély suttogás, bármint kifáradva nyugvék is, fölébreszté. Mert a suttogás és halk beszéd fölkelté, kit az emberek rivalgása s az ágyúk dörgése elszenderített. A mi valóban álmélkodásra méltó volt. S ne is tulajdonítsa ezt senki gyanakodásnak vagy aggodalomnak, mert ugyan így történt vala mindenhol, miként számtalanszor tapasztalók.

XXI.

Bölcs mondás.

Egy nem épen tudatlan ember Terencznek eme mondását: „Obsequium amicos, veritas odium parit“ *), magáévá téve, idézte. A mi hogy helytelen

*) A hízelgés barátokat, az igazmondás gyülölséget szerez.

beszéd s az emberi természettel ellenkező, Mátyás király rögtön megmutatta világosan, mondván: „Minden ember, természeténél fogva, tudni-ahító, bizonyítja a bölcsész. Azonban mit sem tudunk — hogy ugyan annak tanúságával éljek — csupán azt, a mi igaz. Ahonnan következtetjük, hogy az igazság nem ellenkezik az emberi természettel. Mert a ki tudja hogy ember: az igazság barátjának kell magát szükségkép vallania. De ha már a költők- s különösen a színműíróknak, a szereplők viszonyaihoz s nem az igazsághoz alkalmazott, mondásaira hívatkozunk: ne állítsuk föl igaz bizonyitékokúl. Mert néha cselédek, szolgálók, meg' ledér ifjak és szerelmesek, kiket a költő fölléptet, ama költői illem szerént szólanak, mely „reddere personae scit convenientia cuique.“ Ezért lelünk nálok legaljasb s elvetemültebb, mind az igazságtól eltérő, mind pedig önmagokkal ellenkező mondatokat.“

Azon ember, hallván a király okadatolását, elpirúlt, s legott belátta, hogy a magas elmék az igazságban, nem vak hódolat- és hízelgésben lelik gyönyörüket.

XXII.

Bölcs mondás.

Azon túdós férfiak között, kik a királyi palotában mindennaposok valának, volt egy hat újjú; job kezén ugyanis két hűvely vala; miből ha csúfot űztek, rosz neven vevé, főleg ha némelyek a kéz hatodik újját a természeticsodák közé számíták. Hanem a király állítá, hogy e hat újjúnak méltó oka

van a neheztelésre. „Mert, úgymond, a régiek engesztelőáldozatokat hozának a természeticsodák, mint baljóslatúak, miatt, mivel mindig szerencsétlenséget látszottak jelenteni, mit Lucanus szavai is bizonyítanak e versében:

Monstrosique hominum partus numeroque modoque *).

S ennek okszerű alapja van. Ugyanis, vajmi ritkaság, hogy idétlen testben ne szintoly idétlen s fonák erkölcsök legyenek; mert a lélek, mint tudós férfiaktól tanúltam, az orvosok véleménye szerént, a testhez képest idomúl. Csodaszerűséget vetni tehát valaki szemére, nem egyéb, mint bűneit róvni meg. Ki ne venné rosz neven, ha a bűnösök közé számíttatik? miután nincs oly elvetemült ember, ki a gonoszság nevétől ne irtóznék. És bár sovárgja a gazságot és követi: mindamellett rosznak mondatni s gondoltatni nem ohajtozik. Hányszor láttuk, hogy a született sánták, vakok vagy egyéb testrészben idétlenek, erkölcs- s elméikben is sánták, vakok s ferde itéletűek valának. Mivel a tökéletes természet tökéletes erkölcsöt hoz magával. Azonban másként áll a dolog azokra nézve, kik történetesen bénúltak meg. Mert a legkitűnőbb és jobb királyok s császárok s nagy hősök is esetleg megvakúltak vagy megsántúltak, miként Horatius Coclesről olvassuk, ki Porsenna király seregét egymaga tartóztatá fel a hídon, s leesvén róla, egész életében sántított. Idézhetném Fülöpöt, a Sándor atyját, és Hannibált, meg' Sertoriust, mint félszeműeket, ha a Szent-Irás

*) Az embereknek mi- és mennyiségileg csodaszülöttei.

nem mondaná hogy Jákób, a tökéletes férfiú, az angyallali viadalban megsántúlt; minél fogva, úgymond, lába kimarjúlt. Mert ki az efféle esetleges megbénúlásokat fölemlíti: azoknak jeles tetteit sorolja el. Ezért helyesen válaszolt ama Horatius Cocles ekként a sántaságát csúfolónak: hogy őt minden lépése dicsőségére emlékezteti. A természeticsodák tehát születnek s nem lesznek. Nemde a régi rendszabály a pisze orrú és rőt embereket eltiltja a papságtól[15])? A természeti idomtalanság tehát, úgy látszik, Istentől adott útmutató az emberek erkölcseinek megismerésére, s hogy kiket való követnünk avagy kerűlnünk."

XXIII.

Bölcs mondás.

Az olmüczi congressus[17]) alkalmával, hol Cseh-, Német-, Magyar- és egyéb országok számos nagyjai gyűltek egybe, teméntelen alakos és bohócz is csődűlt össze, a főurak konyháit kísérvén. Kiknek egyike, eléggé ügyes előadással, s kellő taglejtéssel is, német nyelven írott verseket szavalt Mátyás király előtt, mikben Europa azon fejedelmeit sorolta elő, kik a törökök támadása ellen síkra szállandókúl jósoltattak; s a seregeket, szám- és milyenségre nézve, mindeniknek tehetségéhez képest, elsorolván, azzal fejezte be, hogy azoknak parancsnoka s vezére Mátyás király leend, kit a közvélemény, mind szomszédossága, mind a törökkel vívott hosszas viadala- és tapasztalásánál fogva mindnyájok fölé emel. Ebből állt a költemény első szakasza — a második

meg' a király érdemeinek szertelen dicsőítését tartalmazá, s részben igaz-, részben pedig költöttekét. Mert volt legyen bárki azon versezet szerzője, vagy nem ismerte jól Mátyás királynak tetteit, vagy hízelegni vágyott, számos költeményt vegyítvén az igazak közé. Mert midőn nagy hadvezéri tehetségét, magas jellemét, tudományosságát, nemes szívét s bölcseségét hirdeté: igazat beszélt; de midőn ama gígási erő s venusi szépség magasztalásához fogott, ki nem tudta mind ezt költeménynek? miután Mátyás király, köztudomás szerént, közép erejű s férfiasan szép ember. Mert nemtömör, verhenyeg, göndör, sürű s hosszú haja, élénk s szikrázó szemei, arczának pirosló színe, hosszú újjai, miknek legkisebbjeit nem nyújtja ki egészen: inkább marsi mint venusi szépséggel ékesítik. De mivel Mátyás király nagyságos jellemű ember, viselt dolgainak igaz magasztalása nincs ellenére, de a valótlant meg' a hízelgést útálja s oly annyira kerűli, hogy gondolnád, neheztel.

Végűl ez alakos munkája a mondottakért járandó jutalomra tért, saját fáradozását s a költemény előadását magasztalva. Midőn befejezte, felszólalt a király: „Munkádban sok olymit éneklél meg dícséretemű́l, mikről jól tudom, épen nincsenek meg bennem. Azonban rosz neven nem veszem tőled, mert jóhiszeműleg mondád, s akként fogadom költeményedet, mint ösztönzést az erényre, s rajta leszek tehetségem szerént, hogy, a mennyire tőlem telik, szavaidat beváltsam. De azt a gígási erőt meg' ganymedi s absoloni szépséget többé ne említsd.

Már láttál engem tenszemeiddel: ha e hízelgéssel bünhödnél ezentúl, nem érdemlenél bocsánatot. Hanem fáradságod s előadásod meg' a hízelgés jutalmát akkor várd, midőn jóslataid betöltve lesznek: mert sokat mondál a mit ohajtunk s inkább reménylünk, előttünk állván a vészes török háború."

XXIV.

Bölcs tett.

Januárius elsején, Krisztus körülmetéltetése napján, szokás a magyaroknál strená-t, az az ajándékot, adni a beállott év jó kívánásaért[18]). A királytól úgy kérik ezt, hogy kiki mestersége szerszámait nyújtja elé: a síposok sípot, a kürtösök tárogatót, a hárfások hárfát, a szakácsok fazék- és abárló-villákat, s mások egyéb, mesterségökhöz tartozó műszereket hoznak. A király néhány aranyat lökött a fazékba, s a síp-, tárogató- s a többi holmibe külön ajándékot dobott, mert a királyi pinczemester is úgy sejdíté a csendűlésből, hogy az elétartott kupába pénz vettetett. Azonban késő estig húzódván a teméntelen ajándékosztás, mert számosan várák a királyi bőkezűséget: jelen volt Martius Galeot is, nem hogy megajándékoztassék, hanem hogy a király ajándékait elmés mondatokkal fűszerezze; hogy e dús adományozás mellett a jó kedv ne hiányozzék. Tréfás ötletek- s örömben tombolt tehát s a király által megajándékozva lőn mindenki. Ekkor Galeothoz fordúl a király, mondván: „Miért nem tárod ki te is szerszámaidat az új évi ajándék elé? Lám, ez

fazekat, amaz billikomot, némelyek dobot, s a pinczemesterek kupákat, a lovászok vakarót, a szabók tűt és ollót, a csizmadiák dikicset meg' árat nyújtván elé, megkapták illetőségöket."

Felelt Galeot, nincsenek vele a szerszámok. S monda a király: „A te szerszámaid azon munkák, miket írál, s melyek könyvtárunkat díszesítik."

Ezt hallván Galeot, inte fiának, Martius Jánosnak, hozza el a királyi könyvtárból az Emberről és A közönségesen ismeretlen dolgokról (De incognitis vulgo) írt munkát. Amint megjött velek, akkor tünteté ki leginkább bölcseségét Mátyás király, kimutatván az összes gyülekezet előtt nyilvánságosan, hogy a szakácsok-, lovászok- s efféle embereket, nem belső meggyőződésből, hanem hazai szokásból ajándékozá meg, de a túdós férfiakat nem a szokás ösztönéből, hanem belső meggyőződésből tiszteli. Mert a könyvek tokjait (tábláit) elborítá arany- és ezüsttel, s nagy öszveg pénzt teve hozzá; úgy annyira, hogy Galeot egymaga több és értékesb ajándékot kapott mint a többiek.

A királynak e cselekvése mutatá, hogy sok embert, kinek szolgálata nem nélkülözhető, kényszerűségből tart: de a jeles, bármi téren kitűnő férfiakat lelke meggyőződéséből becsűli s tiszteli és méltó módon jutalmazza, midőn amazok a keveset is azért kapták, mert kérték: Galeot meg' hallgatva s semmi ilyest nem reménylve, s nem is esdekelve, több és értekesb ajándokot nyert mint a többi mind. S mily fontos dolog, belső meggyőződésből, nem rögzött megszokásból tenni valamit: e könyv olvasóinak

hagyom megítélésére, miután az egyik a barmokkal, a másik az istenekkel közös tulajdonunk.

XXV.

Bölcs mondás.

Némely főúr magasztalva említé föl Alfonzt, Arragonia és Nápoly királyát, ki mind hős és bölcs tettei, mind lelkének nagysága s páratlan bőkezűsége által örök emlékezetet hagyott maga után. Mert Alfonz cselekvényeit s bölcs mondásait és tetteit nagyelmű férfiak irák meg. Hanem e fejedelemnek oly sok jeles dolgai között nem utolsó helyt érdemel, hogy már éltesb korában annyira neki feküdt a tudományoknak, miszerént a legtudósb emberek egyike lőn. S eme nagy király mását két egyéniségben láttuk visszatükröződni. Mert Alfonz modorait, kezeinek ékes mozdúlataival is, természetileg utánozza Beatrix királynő, és a mi legfőbb, nagy műveltségű nő maga, a túdós férfiakat becsület- s tiszteletben tartja. Ugyanis szakadatlanúl olvas vagy hallgat, őse szokása szerént. S Ferencz herczeg is, a királynő testvére, Alfonz szellemét s harcziasságát követve, tudományossága, bőkezűsége, szívjósága, fönsége, éleselméje, az ügyek kezelésébeni eszélye, veszélyek közepett szílárd jelleme, feddhetlen erkölcsei s szavatartása által oly nagy reményeket kőlt, ily ifju még, magáról mindenkinél, hogy egy második Alfonzt reménylünk látni nemsokára. Minek említsem az írók szavainak helyes idézését, Beatrix- s Ferencznek közös érdemök levén? miután Beatrix

királynő oly rögtönös és ékes előadással szólt a cseh királylyal — mert ekkor szemtanú valánk — hogy mind az a ki hallá, elámúlt. Az írók mondásait pedig rögtön s alkalmasan idézni, tudjuk hogy termékeny elme s tudományos gyakorlat jele. Nem tapadt-e meg maiglan az emberek emlékezetében, egy úrnő ingatagságáról levén, mint említém, szó, Beatrix ékes ajkairól Virgílnek tüstént e sora: „Varium et mutabile semper foemina,“ s a kedvesét nagy aggodalmak közt ahító ifjúra Ovidnek is emez idézete:

Res est solliciti plena timoris amor*).

A Zsoltárok könyvét ez úttal mellőzöm, mert mind olvassa, mind idézi naponként.

S hogy tárgyunkra térjünk, híre ment, hogy ezen Alfonz király megdícsérte és jutalmazá udvarmesterét, azért, mert valakinek tékozló vásárlásán pazarlással fogott ki. Ugyanis Alfonz király akkor Tiburban lakott, s az udvarmester, becses holmit kívánván beszerezni, Rómába ment. Mert XVI ezer lépést tesz a távolság. A halászok egy, a vidék s a hal természetéhez képest elég nagy pettyes-ángolnát — mert alig üti meg a három-négy fontot — hoztak eladás végett a római étpiaczra; s a halász, ritkasága miatt, mert ez az egy maga volt a piaczon, a pápa és Alfonz udvarmesterei előtt, kik egyszerre értek oda, árúba bocsátá „a többet ígérőnek.“ A pápa tisztje három, Alfonzé hat, a pápáé ismét tíz, a királyé húszat ajánlott, s a versengés növekedtével,

*) Aggodó rettegéssel teljes portéka a szerelem.

mond a halász: vigye az ángolnát a ki harmincz aranyat ad érte. Alfonz udvarmestere, versenytársa elhallgatván, a pénzt lefizetve, elvitte az ángolnát, s a királynak bemutatta, elbeszélvén, mimódon vásárlotta meg; Alfonz király pedig, jól megfontolva e dolgot, dícséret- és fejedelmi ajándékokkal halmozta el udvarmesterét.

Ezt hallván Mátyás király: „A méltóságos eljárást s bőkezűséget — úgy mond — soh' sem kárhoztatta senki: de ha az én udvarmesterem ilyesmikben fitogatna nekem bőkezűséget: megdícsérném ugyan, ha a vásárlott ángolnát a pápának ajándékozta volna, hadd értsék belőle az okosabbak, hogy az ő ura sem a pénzzel nem gondol, sem a torkossággal, látván hogy az ángolnáról nem fukarságból tett le, sem torkosságból vásárlotta meg. Amely udvarmester ezt tevé, dícséretet érdemelt volna kétségen kivűl."

XXVI.

Bölcs mondás.

Több ízben hallám Mátyás királytól: balúl cselekesznek azon korunkbeli történetírók, kik az országok- s városoknak hajdankori neveit akarják fölélesztení, miután ebből a városokra nézve nem oly jelentes, de az országok tekintetében igen nagy tévedés s csalódás származik. Mert ha a gallusok királya most említetik, kiki tudja, hogy e nevezet alatt Francziaországot nem lehet érteni, miután az Alpokon innen és túl is fekvő gallus nemzet, Francziaország népeit épen nem foglalja magában, s zavart

idéz elő. A ki Mysiának nevezné Serviát, tévedend a névben; miután Mysia kettő vagyon; Thracia- és Mysia egy részét hívják jelenleg Rasciának. Tudjuk hogy a húnok- s avaroktól elnevezett Magyarországot Pannonia- és Daciának egy része teszi. Mit mondjak Lengyelországról? Germania és a scytha földek egy részéből állván. Sclavinia oly széles értelmű most, hogy Olaszországig nyúlik el. — Ezt pedig az országok nyelve okozza. Ausztria, hol most új Bécs fekszik, Pannoniának s egy más nemzetnek részeiből alakúlt. Olaszországban, hol az Aemilius útja van, mely szélesb kiterjedésű, s több részekből áll, Marchiának is más határai vannak mint a Picenumi terűletnek. S hogy mind ne soroljam elé, — mond a király — szükséges, az új elnevezésekkel élnünk, a nyelvek, országok, kerűletek változása szerént. Mert ez sincs példa nélkül, ekként szólván III-ik könyvében Plinius: „A liburnok nemzete a Titius folyóig nyúlik; állt a mentorok, himmánok, encheleák, dudinokból s kiket Callimachus Venetiáknak nevez“; most mind ezt, egy névvel, Illyricumnak hívják általában[19]. De ha valakinek kétsége volna a városok- s kerűletekre nézve, olvassa Strabót, hol megtanúlja, hogy az egykori neveket újak váltják föl. Mert Ferrariát lelend Muentum — és Felsina helyett Bononiát. Reá ismer most Imola-, Faventia- s Forum Cornelii Sempronii-ra, habár mind Faventia, mind Bononia neve hajdanta is dívott, Fluentia Florenczczé, Patavium Paduává változott. S azon Venetia, mely Strabo tanúsága szerént, Mantuáig terjed, most, más határokkal,

Marchia Tervisina nevezet alá foglaltatik. S a hajdani Taurunum, mit az újabbkori magyarok Nándorfejérvárnak, a sclavinok és olaszok Bellogradnak hívnak, pedig mind a két, magyar és sclavin, elnevezés fejér várat jelent. Következtessük tehát: hogy, akár a nyelvek különbségét, akár a városok megújításait, akár az újont szerkezett kerűleteket s az országok keletkezését tekintve, a dolgok és helyek változásainál fogva, nem javalható, a régi elnevezéshez ragaszkodni mindenkor: miután a határok változtak, s vajmi kevés az, a mi egykori miségétől el nem tért volna semmiben."

XXVII.

Bölcs tett.

János, vezeték nevén Vitéz[20]), az egyházjog- és classicai tudományokban jártas, szálas és szép termetű, korán megőszült s gyorselméű férfi, Galeotnak egykor tanítványa s laktársa volt, de Mátyás király előtt épen nem kedves. Mert rokona levén János esztergami érseknek, s egy másik János pécsi püspöknek, kik, fejöket koczkáztatva, Mátyás királytól el-, a lengyel királyhoz pártolának: úgy látszott, hogy Vitéz Jánosnál a régi gyülölet- s a rokonság nyomai még megmaradtak. Mert a mieink szeretete ritkán hal ki rövid idő alatt. Minél fogva e férfi említése nem lehetett kedves a király előtt.

Történt azonban hogy Martius Galeot, ki egyetemes tudományossága, tréfás és elmés társalgása miatt nagy becsben állt a király előtt: életét és

javait veszélyeztető helyzetben vala nem egyszer, s De incognitis vulgo munkája miatt eretnekséggel vádoltaték: de végre a nagy tudományú Sixtus pápa elé kerűlt az ügy, kinek parancsára Galeot, iszonyú rabságából kieresztetve, Romába ment. Hol is számos vetélytársat s halálos ellenséget lele: de a pápa, Galeotot, tanának bizonyságából itélvén meg, egykori állása- s birtokába visszahelyezve, feloldozá, úgy hogy Galeot, Sixtus segédkezése, ítélete s határozata folytán, előbbi állását s javait visszanyerte. Hanem a pör folyama alatt — mert az ügy hosszan tárgyaltatott — Vitéz János, mind a Galeot iránti régi jó indúlatánál fogva, s leginkább Mátyás király miatt, kiről tudta, hogy Galeot, nemes tulajdonokkal párosúlt kitűnő tudományossága miatt, szívén fekszik, legtöbbet fáradozott e dologban, s kieszközölte, hogy Romában mind azt amit Galeot becsülete s java kívánt, kegyelemmel fogadják. Amint ennek vége lett, Galeot Mátyás királyhoz röpűlt, s elmondá a dolog rendét, s reményeit valamint kétségbeesését lerajzolá — mert nem nyájas arczczal hallgatá a király — minthogy a tudatlan tömeg felbőszűlve várta Galeot kivégzését, de a műveltebbek és előbbkelők fájlalták és ügyét pártolák. Hanem e hosszas elbeszélés közben, mert a király kezdet óta végig mindent hallani akart, említve lőn Vitéz János, ki, a király iránti tekintetnél fogva, annyira fáradozott Galeot mellett.

A király tüstént teljesen letett a János elleni gyűlöletéről, s a Magyarországba visszatérőt nyájasan fogadta, s mondá: nem feledi el, mit, irántai

tiszteletből, Galeotért cselekvék. S ezt tettleg bebizonyítá. Mert Vitéz Jánost először Francziaországba küldötte, fontos ügyekben, követűl, s miután hazajött, dúsgazdag püspökséggel tisztelte meg. Ugyanis szerémi püspök ő. Szerém város pedig, mely a hegynek is nevet adott, a hajdani triballok királya-, amaz öskori Sirmustól vette-e nevét? ez úttal nem veszem vizsgálat alá. Azonban nem mellőzök más egyebet, mit a hajdankor vagy nem tudott, vagy elhallgata, vagy akkor nem látott, mert talán nem léteztek. Mivel a nyolczadik égkör megfordulása[21]) s a hosszú idő sok olyast hoz elé, a mi egykor nem volt, s eltöröl sokat, a mi hajdanta létezett. S hogy a szerémi hegy boráról hallgassunk, mivel az oly ízes zamatú, hogy párját vagy hasonlót nehéz volna a földtekén találni: a kármán körték[22]) nagysága- s kellemességéről sem szólunk, mik oly nagyra nőnek, hogy két kézzel alig lehet egyet általfogni: egy hallatlan s csodadolgot említek, miről azt mondják, hogy máshol sehutt nem fordúl elő. Ott ugyanis arany terem, vessző alakban, hasonló a spárgához, néha meg' a szőlőtőke körűl tekergőzött kacs formájára, többnyire két arasznyi hosszaságban; mit sok ízben láttunk. De ez a szőlőtőke körűl termett aranyspárga vagy kacs nem igen tiszta érczű, mivel oly erű mint a rajnai arany[23]), s azt tartják, hogy e természetes-aranyból csinált gyűrűk, könnyen készűlvén — mert semmi munkába nem kerűl, a karikára hajlított aranyat újjunkra vonni — meggyógyítják a szemölcsöket. Aminthogy nekem is van efféle aranyvesszőből gyűrűm.

Ily táj püspökségére méltatta tehát Vitéz Jánost Mátyás király: mert e nagy fejedelem senkit nem hagy jutalmazatlan, ha méltó ok van reá.

XXVIII.

Bölcs tett.

Mátyás király bámúlatos szorgalmát, mind nagy mind kicsiny dolgokban, ez mutatja főleg: minden levelet, mit szerteküldöz, vagy maga mond toll alá, vagy ha mások írták, elolvassa; valamint a hozzá intézetteket, bárhonnan érkezének, rögtön átfutja. Mert számos nyelvet ismer: tud, mint mondók, latínúl, teljesen érti s bírja a bolgár nyelvet, min a törökök okmányaikat szerkesztik, mert a szlávtól nem igen üt el, mely szélesen elterjedett levén, számos fajokból áll. S Mátyás király járatos benne; minél fogva cseh, lengyel, ruthén, dalmata, bolgár, kúr, rácz, brenc, roxolán s számos más népekkel tolmács nélkül szól; a szláv nyelv, mint tudjuk, mindezeknek anyja levén. A német nyelvet pedig még gyermek s mint rab tanúlta meg, s már férfikorában, folytonosan közlekedvén a némethoni fejedelmekkel, tökéletesíté. Hanem a németek, csehek és lengyelek néha anyanyelvökön, többnyire a latínon írnak: egyedűl — a kereszténységet értem — Magyarország ír csupán latínúl. Mert a magyar nyelv nem könnyen írható, miután a pontozás legcsekélyebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kiejtés értelmét. A magyaroknak ugyanis vannak **u** betűben végződő szavaik: de értelmök változik,

ha e betű tárt, s ha meg' összevontabb s zártabb ajakkal ejtetik ki, amit írással jelzeni nem lehet, a mennyiben a latín nyelvnek egy **u**-ja van, s a magyarnak négyféle kellene, ha ki minden különbséget kifejezni akarna; és így tovább. S nyelvök az országok megnevezésében is igen szegény, mert egyet sem neveznek a maga nevén, hanem körülírással élve, nemzetségi nevén mondják, s utána teszik: ország. Olaszországnak nevezik Italiát, a mi annyit tesz mint az olaszok országa; Tótországnak a tótokét, Németországnak a németekét. És így a többit. Számos tót — és latín szavaik is — vannak; quid quaeris, mondják: mit keres? a **c** és **q** rokon betűk levén.

Elég ezekről; térjünk vissza a királynak ama gondossága- s emlékezetéhez a legcsekélyebb dolgokban is. A hadviselés roppant fáradalmai s válságai közt, ellenség közepett, midőn a tábor indulófélen, egyetemes zaj és lárma közt — mert így van, midőn annyi ezer fegyveres ember és szekér kimozdúl — Ausztriának egyik városában, mit hévvizeis pompás fördőiről Fördőnek (Balneum = Baden) hívnak, volt Martius Galeot is, ki Olaszországból jött, hogy mind kiházasítandó leányainak hozományához segedelmet kérjen a királytól, mind hogy tanúja legyen a király dicsőségének. Mert pár nappal azelőtt ostromlotta meg a Haynburg nevezetű, bástyák- s hadinéppel megerősített nagy várost, majdnem megvívhatatlan várával; mert magas hegyen fekszik, s túl van az ágyuk horderején[24]). Azonban Galeot, megnyervén a kiházasítási segedelmet,

vissza akart honába térni, nem kísérhetvén a királyt; s a királyhoz járúlt, bízva emlékezetében *), mondván, hogy veszély nélkül, ha ő fölsége nem gondoskodik, nem mehet haza; az ellenségnek gyakor kitörései s azon országban dívó rablások miatt; s ehez járúlt az is, amit Galeot tudott, hogy némely fő úr előtt nincs kedvességben. Mert húzamosan forogván a királyi udvarban, ki nem kerűlheté, hogy jó embereit, tisztes ügyekben, ne pártfogolja, minek folytán ellenségeket is szerzett; minthogy a kik Galeot barátait bánták, azok Galeotnak sem voltak jóakarói. Emberi dolog, hogy a ki sok barátján segél, sokak gyűlöletét is vonja magára, kik ellenfeleik pártfogolását bántalomúl tekintik. A király, az általános zsivaj között, s alig válthatva szót Galeottal, monda: „Gondom lesz reád.“

Két nap múlva, midőn a király, a tábort elindítandó, fegyverkezett, s mint mondók, minden mozgásban volt, s szokás szerént innen is onnan is ezer nemű bajokkal volna elfoglalva, mindenféle nyelvek harsogása közben — voltak ott ráczok, törökök, csehek, németek, lengyelek — Galeot ismét megszólítá a királyt. Minthogy Mátyás király erős emlékezetű, kegyes a kihallgatásban, a válaszolásban serény és gyakorlott; előadását majd nyájas, majd komoly tekintettel s a tárgynak megfelelő tagjárással kiséri, s hangja is oly csengő, hogy messzire elhallik. Megpillantván Galeotot, monda: „Szekereket, kíséretet, s pénzt és élelmet kapsz; menj vissza Magyarországba, s ha ott léssz, megírom mit légy teendő.“

*) Az az: bízván benne, hogy nem feledkezett meg.

Távozánk onnan, a király Bécsbe a hadsereggel, én, kedvező remény- s kilátással, Magyarország felé, minthogy bőségben s kivánatom szerént volt mindenem, elismerve Mátyás királynak, a legparányibb dolgokra is kiterjedő roppant emlékezetét s gondosságát, s a tudomány emberei iránti szertelen kegyességét. Mert senki sem merészlé, a hatalmasok közűl sem, Galeotot csak egy intéssel is bántani.

Hanem azt, a miben Cyrus persa királyhoz hasonlít, nem mellőzöm. Ő, mint amaz, névszerént ismeri valamennyi katonáit. De mivel Mátyás király sajátkezűleg írja leveleit[25]): rendkivűl röviden fogalmazza; azonban kézírása gyönyörű, közép formát tart az ó- és újkori betűk között. Ír pedig kedves embereihez, mint több izben látók; mert János esztergami érseket, kit akkorban leginkább kedvelt, többnyire önkezű levelekkel hívta magához.

XXIX.

Elmés tett.

Magyarországban, mivel egykor a keresztény hitben ingadozott, a pápák s a szentek közé sorolt királyok bizonyos óvó-intézkedéseket rendelének. Ugyanis, a magyar fejedelmek, mint mondatik, meghagyák, hogy a kik a szent feszűletet tisztelettel nem fogadják, kemény büntetéssel fenyíttessenek: a kereszt iránti tisztelet világos tanújele levén a kereszténységnek. Ez az oka, hogy jelenleg is még a magyar falvak útczáin számos keresztet látunk egyenes póznákra tűzve, elfogadtatásának jeléűl; s országos

szokás hogy Vizkereszt ünnepén a papok, egyházi öltözetben, minden házba bemennek, keresztet víve magok előtt, megkísértvén mintegy, ősi szokás szerént, a kereszt elfogadását, s bizonyos szent igéket mondanak és bért szednek[26]).

Tolnán valánk, mert nagy város az, a Duna partján, s Vizkeresztkor, mint ott szokás, a papok a királyi lakba jöttek, s szent igéket mondtak s bért szedének. De mialatt étel- és italra vártak — a tájtt úgy tesznek — Mátyás király a számos fő úr közűl némelyeket kézen fogva vont azon részébe a teremnek, hol a papoknak külön, s külön hely volt jelölve a fő urak számára. Azok közt vitte a király Thúz Jánost, nagyelmű s latín, magyar, tót nyelven ékes előadású s fontos dolgokban nagy fénynyel működött férfiút, egykor a király atyjának igen kedves emberét, s Mátyás király előtt is hosszú időn át nagy becsben állót, kinek segélyével számos és pedig súlyos ügyeket intézett el a király[27]). Azonban jelenleg honától távol, Velenczében, magányéletet él neje- s gyermekeivel, minek okát kinyomozni nem tudtam soha. Aminthogy a Thúz János sorsa s állása változásának oka előttem ismeretlen. Hanem térjünk oda honnan kiindulánk. Álmélkodván kiki, mit akar a király ez erőszakoskodásával, hogy a papi testűlethez vonzá ezeket, mond a király: „Párjával, a régi közmondás szerént, örömest találkozik kiki.“ — Nevetve tiltakozván mindannyian: ők nem papok, hogy papokhoz párosíttassanak, s nem is örömest találkoztak, mert erőszak követtetett el velek, monda a király: „Igazatok van, mert a világi urak

szentségileg (in sacramentis) különböznek a papoktól, hanem más egyébben szakasztott másai vagytok a papoknak. Minthogy egyitek sem házas.“ (Thúz János ugyanis még nőtelen vala, s tudjuk hogy a papok nálunk nőtlenűl élnek). „Titeket tehát nőteleneket a nőtelenek csapatába vittünk s kiűztünk minkörünkből, mint idegeneket s nem hozzánk valókat. Mily könnyen ment ez, senki inkább meg nem itélheti mint én, ki oda húztalak: oly könnyű volt az, hogy semmi fáradságomba nem kerűlt. Könnyen csatlódtatok tehát ama papokhoz, mint párjaitokhoz, miként a közmondás igazán mondja.“

E szavakra felvidúlt s nevetésre fakadt mindenki. Minthogy tréfás mondásait bizonyos bájjal szokta előadni Mátyás király, arczát, hangját s mozdúlatait mindig a tárgyhoz alkalmazva.

XXX.

Bölcs tett.

Esztergam, város Magyarországban, a Duna partján, Budától, hová vizmentében mennek alá, harminczezer lépésnyire van, magas halmon igen erős és szép várával. Méltán is, mert egykor királyi palota és lakhely vala; s e várbeli temploma — porfírkőből épűlt homlokzat- és padolattal — messziről kilátszik, s arany és ezüst kelyheivel, nemkülönben gyönyörű s dúsgazdag papiöltöny-készletével méltán versenyezhet mind a többivel. S Esztergam egyik fővárosa Magyarországnak, dúsgazdag érsekséggel, minthogy kedvező viszonyok között, százezer aranyra

ment jövedelme; most azonban alig rúg felényire. Ezen vár ura János érsek volt, kiről fölebb emlékezénk; számos tudományokban nagy jártasságú férfiú, s az astrologiának oly nagy híve, hogy a csillagászi naplókat magával hordozva, semmit nem cselekednék, mielőtt a csillagzatokat meg ne kérdené. Jeles s majd minden szakban kitűnő férfiak környezék. Aminthogy mi is, kik az Emberről írt munkánkat neki ajánlók, soká időztünk udvarában.

De azon túdósok közt volt egy éles- és eleven elméű hittanár, siciliai nemzet, a sz. Domokos rendéből, Gattus János, sokat-tartó magáról. Ugyanis azt állítgatá, hogy a hittan valamennyi kételyeit rögtön meg tudja oldani; mindenek fölött Mátyás királylyal ahítván vitatkozni. Minthogy Galeottól, ki őt Olaszországból Magyarhonba hozta, hallá, hogy az éleselmű s képzett nyelvű király szokása, talányokat adni fel megoldás végett a túdós férfiaknak, s cselfogásaival annyira szorongatni s zaklatni az embereket, hogy semmi sincs nehezebb, mint az ő védveinek háló- s tőrei elől megmenekedni.

Történt vala, hogy a királynak Esztergam felé volt útja, s az érsek vendége lőn. Mit megtudván Gattus, fölötte örvendezett, gondolván, itt az ideje felmutatni tudományosságát s megnyerni a király kegyeit, kitől sokat reménylt. S hogy hosszasb ne legyek: elkészűl a fejedelmi vacsora, s fűtött szobában, mert tél volt, s télben a magyarok fűtött, meleg vagy langy, szobákat használnak, a szerént, amint a fagy és hideg kívánja; s bennek is hálnak, habár az ártalmára van az egésségnek; mert a fűtött szoba

sűrű gőze felizgatja az emberi test érzékeit, s megszállja az agyvelőt, miből többnyire fejfájás következik.

Megérkezvén már az asztalhoz ülés ideje, mondják a királynak, hogy Gattus János a várban van, s hívatnék meg a vacsorához, vitatkozás végett, a mi a királynak fő szenvedélye, s különösen étkezés közben: mert egyébkor alig győzi meg dolgait. Elhívatván a király parancsára, helyt vőn a királyi asztalnál, hol a pécsi püspök s az esztergami érsek — mert mindakettőt Jánosnak hívják — nagy tudományú férfiak, egy más püspök, Thúz János és Galeot ülének. Amint megvolt a királyilag pazar vacsora — (mert a magyarok szer fölött pazarok az étel- s italneműekben, s sokféle borokkal élnek; minthogy a magyaroknál most dívik az a szokás, mely, a történetirók szerént, egykor Galienus római császáré vala, ki is mindennemű bort használt pompás lakomáinál) — midőn tehát Gattust a bor, étel és szoba melege neki hevíté — minthogy, Ovíd szerént, a bor lelket éleszt — nem várva végét, önmagáról kezdett beszélni s kérkedni tudományával, állítván, hogy a theologiában nincs semmi, ami előtte titok volna, s hogy e tan minden rejtelmét, bárhol vala, minden fönakadás nélkül megfejté, s akármi kérdést megfelelni kész. De a király, mint fortélyos ember s a korunkbeli theológok módját jól ismerő, kik csupán a nehéz és szövevényes tárgyakat hajhásszák, s Tamás és Scotus bonyodalmas tételeit a sz. Háromságról, az Isten tulajdonságairól s az Úrvacsoráról, nézegik csupán, s az erkölcsiekkel s az Evangeliumok

magyarázatával nem törődnek — Gattus Jánost, ki annyi mindent ígért magáról, rögtön megszólítva nyájasan, kéri, oszlatná el egy, lelkében rég fészkelő kételyét, miután senki nem tudott neki e tárgyban kielégítő választ adni. „Régóta haboztam, úgymond, miért hogy Krisztus, Isten és ember, igazságosan és bölcsen cselekvő mindent, némelyekben épen nem látszik az igazságot követni; minthogy az igazság érdem szerént oszt jutalmat. S a fillért érdemlőnek aranyat, s az aranyat érdemlőnek fillért nyújtani, ki nem látja, hogy az igazsággal ellenkezik? S hogy Krisztus akként cselekvék, az Evangelium bizonyítni látszik. Mert miután Pétert és Jánost kedvelte a többi apostolok közűl: érdemeiket nem a kellő mérlegen latolta. Mivel Pétert, ki Krisztust elhagyta, megtagadá s elesküvé hogy róla tudomása volt, a legfőbb papi méltósággal ruházta fel; s Jánost, ki halálaig hív maradt Krisztushoz, kit semmi vész, semmi halálfélelem, semmi veszély nem bírt tőle elszakasztani, méltóság és dísz nélkűl hagyá. Mert, hogy magamról szóljak, ha két barátom volna, s az egyik a harcz és viadal kezdetével megfutamodnék, a másik meg' mindvégig kitartva, nem hagyna el soha: ama szökevényt és hűtelent becstelenséggel, s talán halállal fenyíteném: azt pedig a ki megállt helyén s minden veszély közt híven maradt velem, jutalom- és tisztességgel halmoznám el, s ezt, úgy hiszem, mindenki jóváhagyásával. Mert ha a szökevény megtiszteltetnék, s a küzdőnek és hívnek semmi dísz nem nyújtatik: ki tagadja, hogy az erénytől megvonatnék jutalma s a pulyaságnak

élemény adatnék? Cicero mondja — úgy tanúltam mestereimtől: hogy a köztisztelet éleszti a tudományokat, s a dicsőség mindenkit törekvésre gyúlaszt. Mi egyéb tehát, Pétert, János mellőztével, a főpapságra méltatni, mint a tanítványokat arra inteni: kerűljék az üldözéseket, ovakodjanak a kínpadoktól, ne szenvedjenek semmi gyötretést, hanem szökjenek azonnal, s tagadják meg Krisztust. Ezt akartam mondani, megfejtést várván. Mert soha nem hitetem el magammal, hogy Krisztus ezt ok nélkül tevé. A mit pedig ellenkezőnek látok az igazsággal: az nem Isten igaztalanságának, hanem az emberi tudatlanságnak tulajdonítandó."

Ekkor Gattus János a király beszédét mintegy rendben szakaszonként ismételé: de midőn a kétely megczáfolása- s fejtéséhez lát, elkedvetlenedve, zavartan kezd beszélni, állítván hogy „az Istenség titkainak okát fürkészni nem kell semmi módon. Mert mi oknál fogva tette Krisztus, hogy Pétert megtisztelte, Jánost dísz nélkül hagyá, az nem tárgya az emberi értelemnek, meghaladván a theologok elméjét; mivel e nehéz és mélységes ügyet Krisztus magának tartá fel; nem is merte soha senki e kérdést fölvetni. Nemde korunk, de a hajdan is, számos efféle fürkészőt tévelygésbe láta esni? Minél fogva kérem Fölségedet, ne hozza szőnyegre ezen isteni s beláthatlan titkokat, mert tőrbe keríthetnének s tévekbe hálózhatnának bennünket."

Mátyás király, Gattus e szavait hallván, így szóla: „Amiket felhoztunk, nem isteni titkok, miknek semmi nyilvánságos oka nem látszik; hanem

erkölcsiek, s értelmes ember által könnyen beláthatók.“

Erre Gattus, fellobbanva, monda: „Ne szabják ki nekem a theologia körét, mit jól ismerek: mert nincs oly vakmerő, ki hittani dolgokban velem mérkőzni bátorkodnék, minthogy, úgy tartom, ez isteni tudományban nincs semmi előttem ismeretlen. Mert áttekinték valamennyi könyvtárt, s e kétely megfejtése nem fordúl elő sehol.“

Ekkor így szól Gattushoz Mátyás király: „Nem sok könyvet olvastam a theologia köréből; más szakokból sem számosat; mert gyermekűl, királyi polczra emeltetve, keveset tanúltam a sokból, s a hadtudománynyal foglalkoztam némileg: mindamellett, úgy gondolom, e kérdés megfejtését könnyű lesz megtalálni.“

Gattus, türelmetlenűl, a király szavába vágva: „Hagyjunk fel ezzel, úgymond, mert, mint mondám, nincs az sehol.“

Akkor Mátyás király parancsolá, hozzák elé sz. Jeromos munkáját Jovinián ellen, ahol ezen szavak állanak: „Azért választatik egy a tizenkettő közűl, hogy fő rendeltetvén, a szakadásnak alkalma elháríttassék. De miért nem választatott János, a szűz tisztaságú? az életkor iránti tekintetből történt, mivel Péter idősb vala; nehogy a még ifjú s csaknem gyermek, hajlott korú férfiak elébe tétessék, s nehogy a jó mester, kinek a viszálkodás okát el kellett tanítványaitól távolítni, s a ki mondá vala nekik: „békeséget adok nektek,“ „az én békességemet hagyom nektek,“ és „a ki nagyobb akarna

lenni köztetek, legyen a legkisebb mindenek között,“ — okot adjon a szeretett ifjú elleni irígykedésre. Hogy pedig tudjuk miszerént János akkor ifjoncz vala, nyilvánságosan tanítja az egyházi történelem; minthogy Traján uralkodásaig élt, az az Urunk szenvedése után hatvannyolcz évvel múlt ki, amit mi is, jeles férfiakról írt munkánkban, röviden érinténk. Péter: apostol, s apostol János is; hanem Péter csupán apostol, János: apostol, evangelista és proféta. Apostol, mivel az egyházi gyülekezetekhez írt; evangelista, mivel az Evangelium könyvét szerzé, mit, Mátén kivűl, a tizenkét apostol közűl más nem teve; mint proféta, Pathmos szigetén, hová Domitianus, az Úrnak tanúságtétele miatt száműzte, a jövőnek számtalan rejtelmeit tartalmazó Jelenéseket látta.“ — Eddig Jeromos, ki e kételyünket, részben, megoldá, s alkalmat nyújta, hogy mi is fejtegessük a többit. A bűnöst, hűtelent és megtagadót a szűz János elébe tette a főpapságban Krisztus, hogy bocsánat reményét nyújtsa a vétkezőknek. Mert a bűnös és hűtelen Péter, a nőölelés lázas hatályát tapasztalván, az emberi gyarlóságot s a kéj hatalmát ismervén — mert nős ember vala — a bűnösöknek s a buja gerjedelmek rabjainak (okúlván mesterének példája által, ki tanítványa vétségeit, miután keservesen megsiratta, megbocsátá s nemazokúl vevé) könnyen megengedne, bocsánatot adna s a bűnbánókat tisztességre s méltóságra emelné. Mert ha a szűz s a hitben szilárd János főpap lett volna, kötés és oldás hatalmával: ki az érzéki kéj gyönyöreit s hatalmát soha nem tapasztalá, s kit

Krisztustól eltántorítni nem bírt semmi vész: saját hasonlatosságára ohajtotta volna az emberi nemet szilárdítani, s a Krisztus és hit elhagyóit s az érzékiség által megrontottakat elűzte volna kérlelhetlenűl. Mert nem gyarlóságból —, hanem lelki gonoszságból bűnhödőknek tartotta volna őket, kik, síránkozással fájdalmat színlenek. Bölcs oknál fogva történt tehát, hogy Péter a főpapságban János elébe tétetett, a mit te, Gattus János, Istennek ama kinyomozhatlan végzései közé soroltál.“

Ezt mondván, az asztal feloszlott, Mátyás király éleselműsége mély benyomást hagyván lelkünkben.

XXXI.

Bölcs mondás.

Buda városa hegyen fekszik, mit a Duna mos; honnan vette nevét, bizonytalan; vagy amaz őskori Budáliától, vagy a Buda nevű szent férfiútól; nem mert ez épité, de hogy, kitűnőségénél fogva, azon férfiú nevét adák neki. Buda pedig, sz. Jeromos tanúsága szerént, első rangú bölcs volt azon indiai sophisták között, kiket Gymnobrachmánoknak (meztelen járók) hívnak; kit egy szűz, mint ők tanítják, oldalából szűle. Azonban igaz-e e szűlés vagy hamis? nagy súlyt nem helyzek reá. Hanem az kétségtelen, hogy Buda egy nagy bölcs neve, ki az indok hittanának alkotója volt. Ezt azért mondottam el, mert Magyarországban gyakran fordúl elő az ismeretes nevek hasonlósága, miként Sirmium (Szerém) városa fentartja a név hasonmását Sirmiussal,

a triballok ős királyával. S hogy egyenként ne soroljam elő mind, Strigonium (Esztergam) máshol, mint Magyarországban, is van, valamint Pestum (Pest), ekként énekelvén Paestumról Virgíl költeménye:

Vidi Paestano gaudere rosaria cultu*).

Mert ez olasz; hanem a magyar Pestum, a Duna partján, szemben Budával fekszik, a Duna folyván közöttök. Amaz rónaságon terűl el, emez hegyen, melyből számos hévforrás buzog fel, s szőlők- és fákkal van beültetve; úgy hogy Buda egy oldalról szőlőgazdag halmokra, a másikról Pestre s sík térre néz. S a lejárás belőle a folyóhoz oly nehéz, hogy a sz. Mária egyházától[28]) a Dunáig majd fél stadiumnyira kőlépcsőzet visz, a királyok fényes bőkezűségéből.

S hogy mintárgyunkra térjünk, midőn Budán tanácskozásra gyűltek az országnagyok, s a királyhoz bemenetel még nem volt szabad, köztök vala Báthori Miklós, nemes eredetű férfi, s méltóságára nézve váczi püspök[29]). Vácz pedig XX ezer lépésnyire fekszik Budától; azonban Váczról Budára víz mentében megyünk. Ez a Miklós püspök tehát, jeles tulajdonai, lelke nemessége, méltóságos külseje által egyiránt kiváló férfiú volt; mert tudományos neveltetését Olaszországban nyervén, ismereteit gond- és szorgalommal szaporítva, semmi fáradságot, kitartást, költekezést, képződése végett nem kímélve, mi hamar annyira vitte, hogy tudományát és képzettségét

*) Georg. IV. 119. Paestumi művelésben láttam a rózsakerteket. — Lucániának, kétszer, május- és septemberben, virágzó rózsáiról elhírült városa.

a legelső és jelesb bölcsészek csodálattal ismernék el. Ő tehát, midőn a nagyok tanácskozmányra gyűltek, hogy henyén s fecsegve ne töltse idejét, könyvet hozott magával, ha jól emlékezem, Ciceronak Tusculanumi kérdések czímű munkáját; sokan csúfolkodván, hogy e jeles ifjú ott, szokás ellenére, könyvet olvasott. Mert újság volt a magyarok előtt, hogy püspök, s különösen ott olvasgasson, ahol beszélgetni s társalogni szoktak.

Ezenben jő Mátyás király, s könyvet látva a Miklós kezében, így szól Galeothoz: „Miklós, gondolom, egykor tanítványod és laktársad vala, szenvedélyes barátja az irodalomnak és tudományoknak; s helyesen. Mert az Apostol, püspököket rendelvén, így szól a többi közt, hogy a püspök kell hogy tudományos ember legyen; tanítni pedig senki sem képes ha tudománya nincs. De a tudomány vagy felűlről íhletik belénk, vagy szorgalom- és fáradsággal szerezzük. Miklós tehát helyesen cselekszik, hogy, a henyeséget s hivalkodást kerűlve, olvas és tanúl és lelkét műveli.“ — Ekkor azon főurakhoz fordúl Mátyás király, kiket nevetni hallott. „Ne csúfoljátok, úgymond, amit, nem látva be, felfogni nem bírtok. Gúnyt űztetek Miklós püspökből. Hallottátok, nemde, valaha, hogy Romának legbölcsebb embere, mint a történelem mondja, egy Cato nevezetű férfiú volt, kinek halálát, mely Uticában történt — Utica, város Afrikában — ama győzhetlen imperator Julius Caesar, nehéz szívvel viselte, ámbár mindig ellensége volt; ez az isteni elméű, csodálatraméltó tudományú, mindenek előtt fő tekintélyben

álló Cato, a henyeséget a bűnök éleményének tartván, míg a római Senatus egybegyűlt, mindig valamit olvasgatott."

Ezt hallván, elámúltak, kik Miklós olvasását csúfolák; mert Miklós szerénységét, nemességét, bőkezűségét ismerék, családa régiségét csodálák, s testvérét, Báthori Istvánt, a törökök ostorát s veszedelmét, tisztelettel emlegeték, Miklós ékes modorát javalák, s szende, kellemes és cicerói előadását naponként tapasztalták, lelke elevenségét s szilárdságát, feddhetlen nemes jellemét, s a barátságban őszinteségét méltányolák, a dölyf- és nagyravágyásnak semmi jelenségét nem látva benne, s elismerve, hogy nagy és dicső őseinek s István testvérének díszére s becsületére van és volt; csupán azt kárhoztaták, értetlenségből, benne, hogy, a honi szokás ellenére, a királyi teremben olvasgatni szokott. Mert jól tudák, mily lelkülettel, mily magas elmével tűré, és végre legyőzte vetélytársainak s irígyeinek bántalmazásait; midőn a gyűlölségek zivatarában, a fenyegető veszélyek forrongása s az irígyek felzajdúlása közepett ugyanannak mutatkozott, a milyennek kedvező viszonyok közt tapasztalák. Nem említem, mily pompásan újítá meg az egyházat, építőket és művészeket Olaszországból híva szertelen költséggel; hogy lelke nagyságának mind az egyház, mind a püspöki lak megfeleljenek. Egyet azonban nem mellőzök. Midőn Magyarhonban már két évet töltöttem, s Miklós látogatására rándúlék: oly szívességgel fogadott és láta el házánál, hogy enmagam is álmélkodám e páratlan vendégszereteten. E mellett folyvást nógatott, írjam meg Mátyás

király viselt dolgait, nehogy e nagy fejedelem tettei, mik a hazának díszére voltak s dicsőségessé tevék, feledésbe sűlyedjenek. Nagy mértékben nyerte meg tetszésemet háztartásának méltóságos s ékes mivolta is; minthogy nála mindig vagy szónokolnak, vagy tanúlmányoznak, vagy lant kiséretében énekelnek, vagy komoly beszéd foly; nem ismerik ott a renyheséget, hívalkodást s az idő hasztalan tékozlását. Mert a vártól a kertekig, miket ő keríttete be s halastavakkal ékesített, s a kertektől meg' a várig gyakorta sétálgat, jeles férfiak kíséretében, könyveket víve, s útközben is vitatkozással töltve az időt. Néha hintón kocsiz ki a püspök, nézve a kellemes és nyájas, szőlők- és fákkal mintegy bekoszorúzott halmokat, s olvasgatva és tisztes vitatkozással; úgy hogy méltán hiszik, hogy ama Bacchusnak szentelt virágzó halmokat mind Minerva mind a Musák gyönyörködve lakják s látogatják.

XXXII.

Magyarország magasztalása.

Művecskénknek immár, fenséges herczeg János, véget vetünk, nehogy a példák szertelen bővsége gyönge korod túlterhére legyen. Mert ha mind azt, amit atyád, Mátyás király, jelenlétemben cselekvék és mondott, egybegyűjteném: bizonyára terjedelmes kötetet töltene be, mely Téged, nagyságával talán elriasztana olvasásától. De a sok közűl keveset szemeltem ki, mik korodat követésre buzdítsák s az erényre lelkesítsék. Mert amit leírtunk, nem csak

Te, fia, hanem széles e világ követésre méltóknak lelendi; miután a komoly nyájasság vagy nyájas komolyság, s a tréfákkal fűszerezett bölcseség vagy bölcseséggel elegy tréfa senkinek, még ha műveletlen is, ellenére nincs. Legyenek tehát ezek reád nézve a követés tűköre, hogy e példák által képzetten, nagy dolgokra képes kormányzónak tartassál. Az ország nagyjai, a mily magasan állnak méltóságban a nép fölött, akként tartoznak azt erényekben meghaladni, hogy uralmukat senki terhesnek ne érezze. Mert hogy Magyarország kitűnő főurakban bővölködik, már régóta tapasztalók. S nehogy a püspökökről megfeledkezzem, nemde Orbán, a győri püspök s Mátyás király kincstárnoka[30]), tekintve fényes udvarát, pompás házi készleteit s bővölködését mind abban a mi jó és szép, nem oly dúsgazdag-e, hogy más országban talán egy kis király vagyonával vetekedik? S mit mondjak szivélyességéről? tárva látván vendégek s idegenek számára gazdag készletű asztalát, mit a legtúdósabb meg' a legvitézebb férfiak vesznek körűl folytonosan. S bár, oly teméntelen, valamint súlyos foglalkozása miatt, a lakomák vigasságán kivűl többnyire komolynak látszik: azonban nem az; mert társalgásában nyájas vidámságot lelendesz. Azt valóban csodálatraméltónak tartom, hogy annyi és oly ügybajokkal terhelve — mert az öszves Magyarhon terhét ő viseli a jövedelem behajtása s kezelése körűl — olvas is, vitatkozik is, s különféle szakú könyvekben járatos. Mert ama fényes és naponkénti lakomáiban tudós férfiak vevén részt: jelenlétemben történt, hogy kétes vita folyt

egy valóban nehéz tárgy fölött, s eltérők levén a vélemények, könyveket hozatott elé belső szobájából, s a kérdésre vonatkozó idézeteket rögtön föltalálta, amit semmikép nem tesz vala meg, ha járatos nem volna a könyvekben. Ezekhez járúl ama csodálandó hűsége is Mátyás király iránt, hogy éjjel és nappal azon törődik, miként őrizze meg és növelje mindütt a királyi díszt. Mert mindenki tudja, mennyit nyom egy kincstárnok képessége s jóakarata a fejedelmi tekintély föntartására: miután Magyarországban minden pénzbeli fizetés tőle, mint egy kútfőből, ered: semmi fáradalmat, semmi gondot nem kímél — ott sem, hol tisztes mentsége lehetne — ami a királyi díszre s méltóságra vonatkozik. Mert a királynak, gyakori és fényes, ajándokait őmaga, Orbán szolgáltatván ki: a fizetés gyorsasága s az adás nyájassága által sokkal becsesbbé teszi az átvevők előtt. S ha látja hogy a király valami jeles férfiút adományozott meg: maga is megtoldva azt sajátából, mutatja, hogy királyuk szokásait a főuraknak is követni tartozása.

De hogy a dologra térjünk: e művecskét Neked szenteltük, fönséges Herczeg, hanem itésze- s bírájaúl Mátyás királyt tesszük. S följegyzünk több mást is, ha tapasztalók, hogy a kezdemény megnyerte Mátyás király kedvezését: mert az elmeművek legilletékesb birája ő. Aztán a Tiédet, ki atyád erkölcseit s erényeit követni, s e mű példáit éjjel és nappal emlékedbe idézni tartozol, hogy oly dicső atyára s a magyar fejedelemségre méltónak itéltessél. Dicső pedig ily derék faj fölött uralkodni:

mert hogy a magyarok, mind természeti tulajdonaik szerént, miként Jeromos tanúsítja, mind az ország fekvésénél fogva, miután a pannonok erkölcseit ölték fel, fortélyosok is, vitézek is: nagyelmű férfiak itélete bizonyítja; Tibull a költő mondván: „testis quoque fallax Pannonius*) a pannonok-, mint a római név ellenségeinek eszélyességét csalárdságnak nevezve; és Statius, Sylvae czímű könyvében:

Pannoniusque ferox arcuque horrenda fugaci
Armenia**).

Hogy pedig az oly merész s egyszersmind eszélyes nemzet, milyennek a magyart megismerők — mert Pannonia őt uralja — a legjelesb s dicsőbb: senki józan elmű kétségbe nem vona soha.

---

*) Tanú reá a csalárd pannon is.

**) Az ádáz pannon, s az elsuhanó kézíja miatt rettenetes Armenia.

PÁRBESZÉD

MÁTYÁS KIRÁLY DICSŐ TETTEI- ÉS TULAJDONAIRÓL.

DICSŐ MÁTYÁS

Magyar-, Cseh- és Dalmátország stb. győzhetlen királya

ő kir. szent Fölségét mély tisztelettel üdvözli

CARBO LAJOS.

Ha valamennyi olasz fejedelem s a külföldi királyok életét és erkölcseit tekintem s figyelmes vizsgálat alá veszem: alig találok egyet is, kit a dicsőség bármely nemében Eléd tehetnénk vagy bár csak hasonlíthatnánk is Hozzád, fölséges MÁTYÁS, győzhetlen király. Mert hadi képzettség tekintetében — ami nagy férfiak saját, s a fejedelmeknek nélkülözhetlen tulajdona, nem hogy bántalmakat kövessenek el, hanem hogy azokat visszaverjék — valóban nem találunk egyet is, aki Veled a vezéri nagyság elsősége fölött versenyezni merészlene. Amit ugyan a Te dicsőn s magasztosan viselt dolgaid világosan bizonyítanak s napnál fényesebben tanúsítnak; majdnem egymagad levén, ki az ádáz törököknek s a keresztény név halálos ellenségeinek szakadatlan támadásait megállani és visszaverni bírod; mely caesári serénységed és dicső őrködésed ha nem állana gátúl

előttök: kétségen kivűl diadalmasoknak hinnék magokat s rég megveték vala lábukat Olaszországban, amihez mind addig, míg Mátyás él és virágozik, reménységök nem lehet. Képzelmet meghaladó az, ami mindent hord ide hozzánk naponként a hír a Te diadalmaidnak csodaszerű sükeréről: mikben Te mindenha nemcsak mint dicső hadvezér, páratlan bajnok, s a hadtudomány legmélyebb ismerője vagy az általános csodálat tárgya: hanem egyszersmind a legeszélyesb s igazságosb fejedelemnek is elismertetel; és hogy valamint leleményos elme s hadi fortélyosságban Hannibált vagy Sertoriust felűlhaladod: úgy nemes szív, szerénység, mérséklet, s nemes és feddhetlen jellem tekintetében Scipiót vagy Marcellust látszatol visszaidézni. Ó halhatatlanságra méltó férfiú, ó te a világ' uralmára legérdemesb fejedelem! De valamennyi fényes tulajdonaid között az, szeréntem, a legragyogóbb, hogy a tudományos, s ismeretek- és ékesszólásban jeleskedő férfiakat buzgón pártfogolod és kitüntetés- s adományokkal elhalmozod; kik a te Fölségedhez tisztelgés végett közelednek, nem távoznak tőled adományozatlanúl; szónok, költő, bölcsész, bár mi túdós férfiakat, pénz- és ruházattal megtisztelve[1], nagy értékű lovakkal megajándékozva ereszted el s kötelezed le hogy Reád emlékezzenek. Ez ugyanis a királyok és fejedelmek tulajdonképi erénye; mert bármi dús mértékben bírjanak is a többivel, s csupán a bőkezűség hiányozzék: megszűntek méltók lenni a fejedelmi polczra, mire érdemessé egyedül a jótékonyság teszen. Istent magát sem szeretnénk, ha kegyelmeit

megnyerni nem reménylenénk. Amit te, ó jóltevő Mátyás király, jóltudni látszatol, ki a bármi nemben kitűnő elméket adomány-, segéd- s gyámolítással örökre lekötelezni meg nem szűnöl. Ekként levén ez, bizonyos kötelességévé s tartozásává tevéd mindazoknak, kik a tudományokkal foglalkoznak, hogy nevedet az utóvilág előtt halhatatlanná tenni ügyekezzenek. Amit én is, haugyan közéjek sorozandó vagyok, tehetségemhez képest megkísértek, főleg miután arra alattvalóid által, kik ez idő szerént itt, tanintézetünkben nagyszámmal mulatnak, buzdíttatom s lelkesíttetem; s különösen a tisztelendő és nagytudományú fő-pap Erneszt Zsigmond által, ki a te magasztalásodban kifogyhatatlan, s ha ura és jóltevője, Mátyás király nevét kiejti, mintha a legédesb mézet élvezné ajkaival. Ennélfogva párbeszédet írtam, melyben őt magammal a Te dicső tulajdonaid- s tetteidről beszéltetem: futólag azonban és röviden; mit, ha Isten élnem enged s Te nem fogadod kedvezőtlenűl, más alakba szándékozom ölteni; most mintegy kísérletként küldöm, s ha látom, hogy Fölséged némi kegygyel fogadandja, később nagyobbakba fogok. Ezenben élj boldogúl, Te, a keresztény nemzetség dísze és dicsősége.

PÁRBESZÉD

A FÖNSÉGES FEJEDELEM S MAGYARORSZÁG DICSŐ KIRÁLYA

MÁTYÁS

DICSŐ TULAJDONAI- S VISELT DOLGAIRÓL,

A KIRÁLYHOZ INTÉZVE.

Beszélgetők: a nagytudományú pécsi püspök Erneszt Zsigmond és Carbo Lajos.

Lajos. Elvégre visszavontuk erős karral magunkhoz, ó Zsigmondom, ezt a szökevény pécsi püspököt. Valóban úgy is reményltem mindig, azt jósolám lélekben magamnak, mind öseid érdemei-, mind kitűnő képességed- s szerény erkölcseidnél fogva, mik a bölcs királyok tetszését nem kevésbé bírják, mint a tudomány és ékesszólás.

Zsigmond. Igy tetszett az, ó Lajosom, az én nemeslelkű fejedelmem- és jóltevő királyomnak; az ő kegyességének köszönöm azt egyedűl, aki szolgáinak inkább őszinte akaratát s hű állhatatosságát, mint a nagyszerű tulajdonok ragyogását szokta mérlegelni.

Lajos. Nem is hiányzik benned egy kiváló erény sem, s hűségedet is bőven bebizonyítád, mit ama jeles, s minden tekintetben magasztalandó férfi, atyád is, válságos időben s vészes körülmények közt csodálandólag tanúsított. Mert hiszen mit nem követett el ő, mit nem gondolt ki, mit nem kísérte meg gondolat- és tettben, ha az a királyiszék javát érdekelte?

Zsigmond. Atyám dicséretét, és pedig magasztalt férfiútól, örvendezve hallom ugyan: de hidd el nekem, a kegyes király nagylelkűsége meghaladja bár ki érdemeit. Ugyanis ő, Hesiodus, ama bölcs költő, útasítását követi: hogy azt, amit adtak, haugyan lehet, mindig tetézettebb mértékkel viszonozd. Annál roszalandóbb-, kárhoztatandóbb- s átkozatosbnak tartom azon főpapjainknak elvetemültségét és gonoszságát, kik Mátyás király által oly magas tiszt- és polczokra emeltetve, tőle hálátlanúl elpártolának, s nyúgodt birodalmát felháborítani törekedtek. Ezért a legméltóbb oknál fogva lobbant fel némileg királyunk a ti olaszaitokra, kiknél ama hazánkfiai ily aljas elveket sajátítottak el, s alig volt visszatartható, hogy törvényes rendeletként ne mondja ki, hogy magyarnak, tudományos képzése végett ne szabadjon többé Olaszországba menni, hol nem annyira ékesszóló és túdós, mint vakmerő, s bármi bűnt merényleni kész emberekké képeztetnek.

Lajos. Nem olasz hazánknak rovandó fel az, ha némely embereitek hálátlanok és hitszegők lettek. Mi a tudományokkal együtt az erkölcsök feddhetetlenségét is tanítjuk, s kiket tőletek veszünk, jobbá

téve küldjük vissza hazájukba. Nem a tanúltság vétke az, ha ki a szabad tudományok által kimű-veltetve elvetemül és megromlik: hanem azoké, kik a jóval visszaélnek. Mert van-e bármi oly hasznos dolog, amit valaki, ha visszaélni akar, balúl is ne használhatna föl? Látjuk hogy a tűz legtöbb hasznára van az embernek, mindamellett, ha gyújtogatásra fordíttatik, vajmi könnyen vészessé válik. Az orvos-tudomány, égi adomány a test épségének fentartása-s az előbbi egésség helyreállítására, hány életet olta ki, bírván mind a gyógy-, mind a kártékony fű-veknek teljes ismeretével. Kardot övez a rabló cselvetés végett, s az ovatos útazó, hogy ha a szükség kívánná, segítsen magán. Az ékesszólás, eszélylyel párosúlva, számos várost alapíta, sok háborúnak vette elejét, szilárd egyesűleteket, legbensőbb szövetkezéseket hoza létre: mely pedig, ha hátrahagyva az ész és kötelesség jó és nemes tudományát, csupán szónoklati gyakorlatokra vesztegette erejét, haszontalan és ártalmas polgárokat nevelt a hazának, s roppant veszteségek- s rémes veszélyekbe dönté az álladalmakat. Nektek magatoknak is tulajdonítandó azoknak elvetemültsége, kik őket annyira kiemeltétek, hogy hódolatra készthetők többé nem valának.

Zsigmond. Elfogadom, Lajosom, tisztes mentségteket, s szavazatommal az olasz tudományosságot minden bűngyanútól fölmentem és oldom teljesen; s ebben, úgy látszik, királyunk maga is egyetért, szabadságot hagyván nekünk, Olaszországban maradnunk, s a ti finom erkölcseiteket s becses oktatásaitokat tanúlmányoznunk. De ha szeretsz,

én most, ama gonosztevők hálátlanságának mellőztével, király ő felségéről ohajtanék veled beszélni, lelke nagyságáról értekezni, dicső és nagy tetteit venni vizsgálat alá. Mert semmit sem hallanék oly örömest, mint nagylelkű s bölcs fejedelmem méltó magasztalását, tőled különösen, szeretett tanár, kit régte már oly nagy becsben tartottak magyarjaink.

Lajos. Fejet kell ugyan hajtanom mind akaratod-, mind méltóságodnak, szeretett Zsigmondom, miután magyar nemzetednek igen sokkal tartozik a mi Ferrariánk, mely mintegy negyven év óta legnemesb ifjaitokat a széptudományokban képezi szakadatlanúl, s nem is köszönünk több díszt és hasznot egy más nemzetnek sem, sem nem kerűlt több fényes arany kezünkre máshonnan, mint az Istenáldotta Magyarországból, miként ama nagytekintélyű spanyol bíbornok atya szokta mondani. S te meg' minden tanítványaimnál inkább méltányolsz engem.

Zsigmond. Ha Isten élnem engedne, leghálásb tanítványodúl Zsigmondot fognád mondhatni, ha ezúttal az én dicső királyomról megemlékezel. Találod-e a mi Mátyásunkat Olaszország legjelesb fejedelmeivel egybehasonlíthatónak?

Lajos. Sőt nem csak egybehasonlíthatónak, hanem elébek is teendőnek tartom, miután őt, majdnem egyedűl, látjuk, hogy az undok török faj hatalmát megtörni, a keresztény világot megvédeni, az egyházi uralmat megóvni törekedik; és ámbár hazai és belháborúk faggaták, mégsem volt soha semmiképp rábírható, hogy a hitetlen pogánysággal szövetkezzék vagy fegyverszüneteljen; nem habozott

soha, soha nem veszté el reményét, lelkében elcsüggedve nem látszott soha. Ó második Marcellus, vagy Scipio vagy Caesar! úgy hogy vajmi igazán éneklém én ama költeményemben: „Minden költőnek Pannoniát kell màgasztalni, mely ádáz harczokat vív a törökkel, s hitünknek fő dísze és védbástyája. Mert ha a pannonok nem állanának ellen mind végig a töröknek, vége volna a nagy Krisztus fényes nevének. Ezt a győzhetlen Mátyás hatalmas fegyvere teszi, azon királyé, kit a maga korában tisztelettel emleget az egész világ, számos, római vérhez méltó tetteket cselekedvén. Magyarországba vitte át a nagy Róma magvait a mindenható Jupiter, megváltoztatva az ég csillagzatait“ *).

Zsigmond. Nem fogod mind ezt, Lajosom, oly álmélatra méltónak találni, ha Mátyás eredetét s nevelését fontolóra veszed. Eljutott, gondolom, hozzátok atyjának, ama Jánosnak meszsze terjedt hírneve, kit az ó világ oly annyira csodált hőseihez méltán hasonlíthatnánk. Hány évig vívott Krisztusnak ama valódi katonája a szent hitért; mert e

---

*) Pannoniam debent cuncti celebrare poetae,
Adversum Turchos asperrima bella gerentem;
Eximium fidei decus et tutamina nostrae.
Nam nisi Pannonii Turchis sine fine resistant,
Actum esset magni pulchro de nomine Christi.
Hoc agit invictus Matthias fortibus armis,
Rex aetate sua toto memoratus in orbe,
Plurima nam peragit Romano sanguine digna.
Transtulit Ungariam generosae semina Romae
Jupiter omnipotens mutato sydere coeli.

férfiúnak eme nagysága kiérdemlette, hogy oly fiúval ajándékoztassék meg, ki az ország kormányára lépjen.

Lajos. Emlékezem, hogy gyermekkoromban a János nevénél nem volt nevezetesb, s számtalanszor híresztelék itt a török ellen oly nagy sükerrel aratott fényes diadalmait.

Zsigmond. Bámúlandóbbnak kell hogy látszassék Jánosnak ama nagy érdeme, mely szerént minden ösi ragyogás segédlete nélkül, mind nemességet, mind dicsőséget őmaga saját erejével s törekvésével szerzett, hogy — miként a ti Mariusotokról olvassuk — utódai mind tőle vegyék nemességök eredetét.

Lajos. Ki kétli, hogy sokkal dicsőbb s a név ragyogását emelőbb, minerőnkből állni magasan, mint másoknak véleményére támaszkodva? másoknak előtte ragyogni, mint ösöktől nyerni nemes eredetet? Azok, szeréntem, nagy férfiak, kik nem a szerencse kedvezéséből, hanem erényeik segédlete által jutottak magas polczokra s vívtak ki fő méltóságokat.

Zsigmond. Jánosunk szerény eredetét — Hunyad városából — ugyan nem tagadhatjuk. Egy bárónak — miként nálunk nevezik — udvarában tartózkodván s a gyermekekkel neveltetvén, oly annyira bátor és merész volt, hogy gyakran, a gyermek-sereget ketté osztva, mintegy csataként ütközött meg s nagy tűzzel harczola.

Lajos. Második Cyrus persa királyról beszélsz, aki, mint íróink s történészeink mondják, hasonlag cselekvék.

Zsigmond. Valamikor Virgiliusnál olvasom, hogy Ascanius ugyanazt tevé, mindannyiszor a mi Jánosunkra emlékezem. S midőn ama báró, a gyermek nagyratermett s fényes indúlatait észrevette: Zsigmond dicső császárnak ajánlá apródúl. S midőn újolag minden gyermeket a viadalokban legyőzött, a fejedelem elé vitetett, vádoltatván, hogy a gyermekek közt igen házsártos és pártoskodó. De amint arczát figyelmesebben megtekinté a fejedelem, mint mondják, így szólt: ebből egykor nagy hadvezér lesz.

Lajos. Tudjuk, hogy Cajus Caesárról ugyan ily jóslatot s jövendőlést monda Lucius Sylla, s inté párthíveit, ovakodjanak e feslett fiútól, s tudják meg, hogy benne számos Marius lappang.

Zsigmond. Ekként kezdett tehát a császár ismeretségébe jutni; ennek folytán, amint fölserdült, szörényi bán leve, mely tisztségben fényes diadalt vőn a bodoni (viddini) parancsnokon, vagy, mint mi mondjuk, vajdán. E dicső haditetteért utóbb erdélyi vajda lőn, ki a nádor után az egész ország első tisztviselője. Mint ilyen, újabb fényes győzedelmet vívott ki a natulai basa ellen, kit tengerentúli alkirálynak hívnak; mert az erdélyi havasok szorosai közé vívén őt, csekély, két ezeret nem haladó seregével harminczezernyi ellenséget vert szét s győzött le, rabbá tevén sok másokkal együtt a basát magát, kinek váltságaúl utóbb az egész Ráczország, mely talán Thracia, a magyar király uralma alá kerűlt.

Lajos. Jánosotok tehát Themistoclest követte, ki Xerxest, ama hatalmas persa királyt, ki Görög-

országot oly roppant hatalommal és számtalan sereggel megtámadta, a Hellespontus szűk torkolatai közé bekészté, s ekként, hadi csel- és fortélylyal rá szedve, annyira megtörte és veré, hogy az, ki oly rémesztő hajóhaddal jött, egy csolnakon kényszer

teméntelen ágyú- s számos elefánttal, úgy hogy a molossiai Pyrrhus vagy a carthagói Hannibálnak vélnéd. Kikkel midőn a várat soká ostromolta, úgyhogy védfalai a föld színeig lerontatának, ő, János, kevesed magával kitörvén, az ellenséget oly annyira tönkre verte, hogy az, gépeit, ágyúit s egyéb hadiszereit és poggyászát ott hagyva, országába visszatérni kénytelen vala.

Lajos. Jánosnak eme jeles tette nem csekélyebb mint a Romulusé, ki a győzelmök sükerén felfúvalkodott sabínokat visszaverte, vagy a Horatius Coclesé, ki a Porsenna hetrusc király rohamát a sublíci hídon fentartá, míg háta mögött a híd fölszedetett.

Zsigmond. E harcz dicsőséges és szerencsés befejeztével tehát, a sok virrasztás és munka fáradalmai következtében megbetegedett: azért Capistrán János, ama szent férfiú kezeibe téve kellőleg szerkesztett végrendelkezését, s kedves fiait, Lászlót és Mátyást, neki ajánlva, elhúnyt a nagy és örökkévaló emlékezetre méltó férfiú.

Lajos. Az ily dicsőségesen haldoklót Epaminondas thebai vezérhez hasonlíthatjuk, ki csak akkor engedte a dárdaszigonyt testéből kirántani, miután kérdésére azt felelték, hogy a paizs megvan mentve, hogy a seb fájdalmaiban is nyúgodt kebellel, dicsőségesen haljon meg; mert megtudván biztosan, hogy az ellenség tönkretétetett: „életemnek, úgymond, nem vége közelg, ó társaim, hanem jobb és fölségesb kezdete.“ Most hát, ekként halván ő, a ti Epaminondástok születik.

Zsigmod. Elhúnyván imígy, Magyar- és Csehország királya László, ki akkor Budán volt, Nándorba ment, kétkedve, mily indúlattal viseltetnek iránta eme jeles ifjak; kik is minden ellenszegűlés nélkül magokat s az egész várat és várost a királynak megadván: belátva hív és nemes lelköket, az egyiket, Lászlót erdélyi vajdává tette, mely méltóságot atyja egykor sokáig viselt. E miatt ugyan halálos irígye lőn a ciliai gróf, Ciling ispán, ki a királynak vérszerénti rokona volt. Ennélfogva elhatározá, csellel ejteni meg Lászlót, s magához hívatá — mert a gróf is itt, Nándorban, vala — mintha valami nagy dolgok fölött akarna vele értekezni. Nem gyanítva semmi roszat, csupán karddal oldalán, a szokás szerént, félelem nélkül megy a grófhoz; ez, mint aki lelkében az eltökélt gonosztettet forralá, bántalmazásokra tör ki s hűtlenséget hány szemére, hogy a várat rögtön, mint illett, nem adta át a királynak. László e miatt tisztességesen mentve magát, amint látta, hogy nem csak szóval, hanem fegyverrel intézik az ügyet — mert kivont szablyával rohantatott meg — azon teremben, hová tanácskozás végett hívák, a grófot megöli.

Lajos. Ez oknál fogva védte Cicero Milót, ki Clodiust megölte, mert tudva volt, hogy Clodius Milónak cselt vetett.

Zsigmond. Ezután, habár a király megesküdött, hogy e miatt boszút nem álland soha, mindamellett amint egyszer Budára jött e két testvér, a főurak tanácslatára elfogatott, s egyikök, László, a gróf halála miatt fejével lakolt. A király pedig a

főurak és bárók álnokságát elútálva, hogy azok is, kik, fő czinkosokúl, vele együtt elfogattak, a börtönből kimenekűltek, elhatározá, Csehországba menni át, s Mátyást magával vitte; hol nem soká időzvén, méreg által, mint mondatik, kimúlt. Ezenben az ország uralkodó nélkül levén, a királyi méltóságra köz megegyezéssel Mátyás választatott, s pár év múlva törvényesen és ünnepélyesen megkoronáztatott, akkor Fridrik császár kezében levén a korona, mit neki Erzsébet királynő, Albertnek, a László király atyjának neje, zálogíta el. Diadalmainak kezdetét pedig Mátyás király igen ifjú-, sőt majdnem gyermek-korában, Szent Demeternél nyitá meg, hol átkelés van a Dunán egy hatalmas erősséggel. Mert midőn itt a törökök Alibég vezérlete alatt átkelének, s nemcsekély zsákmányúl embereket és barmokat raboltak, s minden rend nélkül ide s tova szagúldozva, Magyarország amaz alsó részében számos pusztítást okoztak: a mi királyunk, csekély sereget, ahogy az idő engedé, gyűjtve, a lehető legnagyobb hadmenettel, éjnek idején oda érkezik, s tudván hogy azok rend nélkül kalandoznak ide s tova, kevéssel virradat előtt megtámadja; azok ilyesmitől nem tartván, barmokúl leveretnek, s amint ki ki úszással akart megmenekedni, a mieink által a vízben megöletik, és sok ezer ellenség veszett el, mert a mieink majdnem tizezer lépésnyi távolságra űzték nyomon a futamlókat.

Lajos. Mátyásotoknak eme lelki tehetsége valóban nagyobb volt mint a Scipio Africanusé, ki, a Ticinus mellett erősen megsebesűlt atyját az ellenség

kezéből kiszabadítván, égig magasztaltatik; vagy az Aemilius Lepidusé, ki mint gyermek, csatába menve, az ellenséget megölte s egy római polgár életét megmenté — mely emlékezetes tettnek bizonyságaúl, a Senatus rendeletéből, egy bogláros és praetextával*) födött szobor emeltetett a Capitoliumban —; vagy a Catoé, aki praetextában még, Syllához ment üdvözlése végett, s a főteremben (atrium) az elítéltek fejeit meglátván: e dolog irtózatosságán felindúlva, Sarpedo nevű tanítóját kérdezé, miért nem találkozik ember, ki az ily bősz zsarnokot megölje? s midőn ez azt felelte, hogy ez nem az akaraton, hanem a tehetségen múlik, mert erős katonai födözet őrködik biztonsága fölött: esdekelve kérte, adjon neki tőrt, állítván, hogy könnyű lesz neki megölni őt, gyakran szokván ülni ágya mellett.

Zsigmond. Ezenben íme a szomszédos országok hadat indítanak, különösen pedig a csehek, kik Suella (Swehla) vezérlete alatt Magyarországot minden-felől megrohanni s pusztítani kezdék. Fényes diadalmat vőn rajta királyunk; mert miután több csatában megverte Suellát, ez egy várat bástyák- és árkolatokkal nagy mesterséggel megerősített, hol ostrom alá fogatván, miután a védművek mind lerontatának, seregével a sötétség födözete alatt s a sűrű éjt felhasználva, kitör. Hanem a mieink, a tapasztalt vezér s parancsnok utasítása szerént vígyázván s a kapu őrizetét hatalmasan intézvén:

*) Az előkelő családok gyermekei 17 éves korukig bíborszegélyes toga praetextát, s nyakukon bulla nevezetű ékszert vagy boglárt viseltek.

egyideig tartott a harcz, s midőn amaz, csekély kísérettel megfutamék, elfogatott, s bitón végeztetett ki. A király pedig őt ekként azért fenyíté, mert Szobi Pétert, a magyar hadnagyok egyik legjelesbikét — nyillal sebesítetve meg homlokán — azon vár alatt veszíté el.

Lajos. A nemes lélek tartozása volt a társak halálát megtorlani. Ekként, nem bírt Nisus nyugodni, miglen Volscenst megölve, szerencsétlen barátját Euryalust meg nem boszúlá. Ekként gyúladt haragra Aeneas, bajtársa Pallans halála miatt Turnus ellen, sem az esdeklőt meghallgatni nem akarta, kardövén Pallans ismeretes boglárait látván tündökölni. Pallas, úgymond, öl meg téged e csapással, s megfenyíti a gonosz fajt*). S a rómaiak mind addig üldözék Jugurthát, Numidia királyát, míg csak rabúl Rómába nem hozák, Hyempsal és Atherbal, Massinissa király, a római nép hű szövetségese unokaöccseinek meggyilkolása miatt.

Zsigmond. Nemcsekély mértékben növekedett királyunk birodalma Csehországból, a morva határgrófság s a siléziai herczegség által. Morvának egy része had nélkül önkényt adta meg magát, a másik meghódíttatott. Siléziában, melynek fő-városa Boroszló, önszántából hívta meg a lakosság, s nagy diadal- és örömzajjal kiálták ki fejedelmeül, s hadi-játékokat

---

*) . . . . . humero cum apparuit alto (ingens)
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri.
. . . . . Te hoc vulnere Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.

rendezett, mikben számos fejedelem és fő úr vívott láncsákkal; s oly pompával vonúlt be azon városba, miként előtte senki.

Lajos. Mind ez a király magas és kegyelmes jellemét mutatja, mert a mi Quintus Flaminiusunknak is Macedoniában, s Caesárnak Galliában, és Cneius Pompejusnak Azsiában önkényt hódoltak meg a városok, tudván hogy jobb és kegyesb uraik lesznek.

Zsigmond. Ezt egy nem kevésbé fényes diadal követte Moldvában, István vajda ellen, hol negyven ezernyi ellenséget tizenkét ezerből álló sereggel támadott meg, s e csatában tizenöt ezer ellenség hullott el. De a mieinkre nézve sem volt vésztelen e harcz, nagy veszteséget szenvedvén ama jeles férfiú Daróczi (Dorotczi) János halála által, ki hős vívás közben éktelen sebet kapván arczán, tovább élni nem tartá érdemesnek, s az ellenség legsűrűbb rendei közé törve, ott később halva találtatott. E férfiú hős tettét és dicsőségét nyilván láthatni a magyar királyipalotában, hol oly öltözet- és fegyverzetben mint akkor harczola, művészi festvényben látható.

Lajos. Mutatja ez, mennyire háladatos a ti királyotok, miután azoknak emlékezetét, kik az ő méltóságaért vérök- s életökkel áldozni nem haboztak, minden módon fentartani ügyekszik. Mert a régi rómaiak is, azon jeles férfiak tiszteletére, kik a közügyet segélték, díszesíték s gyarapíták, képeket, szobrokat s diadalíveket szoktak volt emelni, hogy mind az erény megnyerje méltó jutalmát, mind hogy

a példa másokat a közállam védelmére lelkesítsen. Mert a köztisztelet, úgymond Cicero, éleszti a művészetet, s a dicsőség mindenkit nagy tettekre s magas törekvésekre gyúlaszt. Ezért emeltek lovagszobrot a Capitoliumban egy hölgynek, Coeliának, ki Porsenna táborából, átkelve a Tiberis vizén, Rómába visszajött.

Zsigmond. Azon csatában a vezér is elfogatott, hanem egy Verezes (?) nevű hadnagyunk árúlása folytán megmenekűlt, amiért utóbb a háború befejeztével, megadta hűtlensége árát, fejével lakolván.

Lajos. Az árúlást irgalom nélkűl kell büntetni s kérlelhetetlenűl fenyíteni; miként Tullus Hostilius, Rómának harmadik királya is ádáz halállal lakoltatá Metius Suffetiust, az albánok vezérét: négy lóval tépette szét, s belső részeit kiszaggattatá, mert a rómaiak barátjának színlelvén magát, valójában a fidenaeiekhez szított.

Zsigmond. Mit mondjak ama Chermesina (Kremsier) város mellett vívott diadalról. A város felgyújtatván, megadta magát, s a cseh király fia Victorin kiszökvén, Veszela városban, hová parányi kiséretével menekűlt, elfogatott.

Lajos. Nem kisebb dicsőségére vált ez elfogatás, mint midőn Africanus Siphaxot rabbá tevé, vagy mikor Paulus Aemilius Perseust, Macedonia királyát diadalban hozta magával.

Zsigmond. Adj ehez egy mást, Nyitra mellett Kázmér, a lengyel király fia ellen, kit aztán, végső kétségbe ejtve, egy-két kísérővel, megfutamlani kényszerített, seregét ott hagyva, mely utóbb,

bevétetvén Nyitra városa, megadá magát. Az a veszélyes pártütés volt ez, melyben Rozgonyi (Rhocigon) János, Rozgonyi Rajnáld, János esztergami érsek, János pécsi püspök eme Kázmér részén állottak.

Lajos. Valóban fájlalni kell, hogy ezen ifjúnak nemes lelkülete oly botor, önhitt s hálátlan merényletekre veteműlt; így járnak gyakran, a mi Cicerónk szerént, a legjelesb s kitünőbb elmék, hogy a hatalom bősz vágya ragadja, s a kába dölyf és elbizakodás szertelen konokká teszi.

Zsigmond. Más pártütést indítottak ellene az oláhok és erdélyiek, kik János gróf (Joannes Groffus) vezérlete alatt, mintegy ötven ezeren egybecsődűltek, s őt Erdély királyává kiálták ki. Ezeket legyőzvén, közbocsánatot adott, a lázadás főnökein kivűl, kiket irtózatos kínzással ölete meg; mert tüzes fürészekkel gyötrettek s metéltettek szét.

Lajos. Cicerónk utasítását követte a bölcs király, aki azt mondja, hogy pártütésekben a fő czinkosokat ugyan fenyíteni, de a tömegnek megbocsátani kell.

Zsigmond. Valamennyi diadalmai közt legdicsőségesbnek a bosnyákországit tartom. A bosnyák földet a török bírta rég, Tamás király olta, ki a magyar birodalomnak mindig igaz és hív szövetségese vala. Ennek egy gonoszlelkű s hatalomra sovárgó testvére s egy elveteműlt fia volt, kit nagybátyja rábeszélés, ajándékok s főleg azáltal csábíta el, mert azt ígérte hogy királylyá teszi, ha atyja, Tamás király meggyilkolásába beléegyezik. Ekként

atyját, midőn a sereget vezérlené, a két árúló éjjel lesvetve megöli. A fiút legott királylyá teszi a sereg, főleg nagybátyjától tartva, mert sok mindent koholtak, tudnillik hogy a király megöletéséről semmi tudomások nincs, hanem őt ellenséges kéz ejtette el. A megválasztott király tehát atyja szövetségeseivel felhagyva, a török pártjára áll. Hanem ez, bármi nyers és műveletlen, mindamellett azoknak irtózatos gonosztettéről értesűlve, magához hívatván, rögtön elfogatja s mindkettőt megfenyítteti; mert a fiút, szemeláttára megnyúzatja, bordairól lehántva a bőrt, belső részeit lemezetleníti; nagybátyját nyársba vonatva, elevent és érezőt megsütteti, mintha emberek táplálatára szánt étek leendene.

Lajos. Ily iszonyú tettről nem emlékezem hogy valaha olvastam volna, hacsak netalán Servius Tullius, hatodik római király leányát Tulliát hasonlíthatnók méltán hozzá, aki férjét, Tarquinius Superbust, atyja meggyilkolására ösztönözte, s megölt szülője fekvő holt-testén keresztűl hajtatni kocsijával nem iszonyodott; honnan Rómának az az útczája „megfertőztetett“-nek (vicus sceleratus) is neveztetett. Ezért egy neme volt a nemeslelkűségnek, ily szörnyetegekkel ádáz módon bánni el.

Zsigmond. Azon idő óta török uralom alatt állt Bosnyákország. Királyunk tehát Jajczát, ez ország székvárosát, ostrommal beveszi. Azonban e város és vár parancsnoka Monatrig bég volt, majdnem fejedelmi hatalommal bíró vezér a töröknél, ki a várban ostrom alá fogatván, miután a védművek lerontattak s a védelem reménye veszve lőn, a feladás

föltételeit elfogadja, t. i. hogy egymaga, poggyászát és fegyvereit ott hagyva, szabadon mehessen; a többiek mind rabúl estek. Ő maga menekűlt a törökhöz; hanem a többiek szabadságot nyertek, menni ahová akarnak avagy maradni; de a vezéren kivül egy sem találkozott aki visszamenne, olyannyira megragadta mindnyájokat a nagy fejedelem kegyelmessége, ki hadi-jognál fogva megöletheté, de született szívjósága és kegyessége folytán, bocsánatot ada s bántalommal senkit nem illetett.

Lajos. Nagy Sándor példáira emlékeztetel, ki Ázsia meghódított fejedelmeinek visszaadta országaikat; az általa levívott persa király Darius anyja- és nejével oly nyájasan és nemeslelkűleg bánt, hogy halálát hallván Sisigambis, a Darius anyja, keservesen sírt és élni tovább nem akart. Vagy a Cajus Caesáréra, aki fő dicsőségének azt tartá, ha legbőszebb ellenségeinek megbocsátott, s gyakran élt e mondással: „Nincs oly dicsőség, mely téged Caesár haragára méltóvá tenne.“ Vagy inkább a Jézus Krisztus tanításaira, ki maga is könyörgött ellenségeiért, mondván a mi tanúságunkra: Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek. Enyém a boszúállás és én megfizetek, mond az Úr. Semmi sem emel bennünket az istenekhez közelébb, mintha adunk, segélünk, megbocsátunk; a fejedelmek szerencséjének legfőbb adománya az, hogy képesek — s legszebb az, hogy akarnak boldoggá tenni minél többeket, Erőt venni keblünkön; fékezni a harag érzéseit; mértéket tartani a diadalban; a nemes szív-, elme- s jellemmel kitűnő ellenséget nem

csak fölemelni ha leveretve van, hanem előbbi méltóságát öregbítni is: aki ezt teszi, azt nem csak a legjelesb férfiakkal teszem egy vonalba, hanem Istenhez hasonlónak tartom.

Zsigmond. Ekként a fejedelmi székvárossal együtt az egész Bosnyákország a király hatalmába kerűlt; kormánya élére nem régiben az összes magyar föld egyik legjelesb férfiát, Miklós vajdát állítá, egy ősrégi s fényes család ivadékát, ki ez idén számos győzelmet aratott. Három ízben ütközött meg magával a törökkel, ámbár nem rendezett sereggel, hanem mindig portyázó csapataival, mintegy ötezeret levert, s mindig győzelmes leve. Meghódítva Bosnyákországot, az összes Illyriának ama legerősebb várát fogta ostrom alá, mely Szent-Györgynek neveztetik. A vár és a város ingoványok közt fekszik, s azok környezik négy ezer lépésnyire mindenhonnan, s csak egy beúton juthatni hozzá. Hanem a rendkívül erős tél, kedvező alkalomként, segédére volt; mert bár a városiak naponként zúzták a jeget, mindamellett éjjel annyit fagyott, mennyit a nappali munkával végezének; így a majd három hónapig vívott várost ostrommal bevette.

Lajos. A carthagói Hannibállal versenyzett a mi Mátyásunk, kit semmi hideg, semmi zord időjárás, helynek vagy időnek semmi nehézsége kifárasztani nem bírt, s ki Hetruriában szemét elveszítve sem tért el föltett útjáról.

Zsigmond. Azonban itt roppant csapás s veszteség érte a királyt; mert hőn szeretett rokonát Pongrácz Endrét, kit ostrom-közben ágyú-golyó ért,

elveszíté; valóban kitűnő tehetségű, hős és hadügyekben igen jártas ifjú férfit. E rokonáról igen gyakran emlékezik s kora halálát nehéz szívvel szenvedi. Rokona pedig a királynak azon oknál fogva volt, mert anyja és a királyé testvérek valának.

Lajos. Ez a dolgok rende, ó Zsigmond, hogy a jónak örökös társa a rosz, mit Plautus Alcmenája helyesen fejez ki ekként: „Vajmi kevés a gyönyörűség az életben ahozképest ami sújtol. Mindenkinek sorsa ez az emberi életben; akként rendelék az istenek, hogy az örömet társként kísérje a keserv, s ha mi jó ért bennünket, annál több galiba és rosz kövesse rögtön.“ Paulus Aemilius, most a legboldogabb s viszont legsújtoltabb atyának leghűbb képe, szépalakú, nagytehetségű négy fia közűl kettőről, kik örökbefogadás által a Cornelius és Fabius családokba vitettek át, őmaga mondott le, kettőtől a sors fosztotta meg, kiknek egyike, atyja diadalmenetét négy nappal előzte meg temetésével, a második harmadnapra hogy a diadalkocsin látták, elhúnyt. Tehát aki oly gazdag vala, hogy gyermekeit el is ajándékozhatá, egyszerre árvaegyedűl maradt.

Zsigmond. Él még amaz Endrének bátyja, Pongrácz János, Erdélynek kormányzója, ki iment fényes diadalt aratott a törökön. Mert midőn ezek, teméntelen barmot és embert elhajtva, a Temes nevű folyó mellett, estveledvén, tábort ütöttek: kémei által biztosan értesítetvén, hogy henyék és hívalkodók s minden ügyelet nélkül a katonai fegyelemre: virradatkor, rendezett sereggel megrohanja; amazok, e nem is képzelt veszélyen elréműlve, kiki amerre

lehetett, lóra pattanva futott. A foglyok látván, hogy ő közelít, esdekelve könyörögtek Istenhez győzedelemért; hanem a török, a csatát elveszítvén, a foglyok ellen kezdett dühöngeni; mindamellett tízezeret megszabadíta János e dicső győzedelme.

Lajos. Nincs mit csodálni, hogy ily király alatt, ki folyvást diadalt arat, minden máski is hatalmas dolgokat mível, miután, Plato szerént, amilyen a fejedelem, olyan, szokás szerént a többi.

Zsigmond. Egyet azonban ne mellőzzünk ama moldvai győzelmes csatáról: hogy benne királyunk majdnem halálos sebet kapott, mert egy nyil súlyos sebet ejte lábán. Azonban látván, hogy a király sebesültének híre a legvészesb eredményű volna: a nyil tört nyelét saját kezével tépte ki, s vasa három évig maradt még ben testében, s begyógyítható nem volt semmi módon, hármas hegyű s a nyel mellett széles levén. Látván tehát hogy emberi tehetség rajta nem segít, a nagy Isten mindenhatóságához folyamodott a mély vallásos érzelmű fejedelem, s fogadást teve, hogy a Boldogságos Szűz tiszteletére szent egyházat fog Buda védfalai mellett építeni; s amint ez istenes fogadalmat megtevé, az a vas rögtön és magában kiesett.

Lajos. Kétszeres kegyességét beszéled a jó fejedelemnek, mind hogy saját javával nem gondolt, az összes sereg érdekét tekintvén, mind hogy Isten segítségéhez folyamodott, ki a királyokat kegyelni szokta, miután szentelt emberekűl tekintvék e földön s mintegy isteni színt látszanak viselni. Mely mind két esetben magát Aeneást követte példányúl, kit a

mi Márónk mindig „kegyes“-nek fest, mert ő sem hagyta a czombján kapott sebet bekötni, nehogy az ellenségnek okot adjon ezen örvendeni; s utóbb anyja, Venus segítsége által gyógyúlt meg.

Zsigmond. Azonban mellőztünk holmit, amik atyjának, Jánosnak legnagyobb dísze- és dicséretére válnak. Mert midőn egykor Ezembég, az aki Euboeát, mit most Fekete-tengernek (Negroponte) hívnak, meghódítá, dicsőn viselt dolgaival kérkednék, majd minden jelesb s hadi téren kitűnőbb török vezér s különösen Ali-bég jelenlétében, ki a magyaroknak mindig legbőszebb ellensége volt; s ezt kisebbítni s hírnevét csekélyleni kezdé, miután annyi éven át harczolt a magyarral, s még csak egy várost sem volt képes bevenni, hanem egyedül marhák és nyájak elhajtásával pusztítá a földet: Ali-bég, mint mondják, ekként válaszolt neki: „Ha te a magyarral harczoltál volna, vajmi másként fognád emlegetni, s nem is dölyfösködnél annyira mint jelenleg, mivel hitvány görögökkel s elpuhúlt népfajjal csatáztál. Valóban boldog lett volna a török birodalom, ha azon hadierőt, mit a magyar faj ellenében fölemészténk, más nemzetek ellen fordítjuk vala; mert már gyermekkorom óta emlékezem, hogy seregünk mások ellen majd mindig diadalmas volt, de a magyarok által vajmi gyakran megverettünk. Nem emlékezel-e, hogy szüleink Jankónak puszta nevétől gyakran elrémültenek? (mert királyunk atyját Jankónak hívták a törökök, s olyannyira rettegék e férfiút, hogy ha mikor gyermekeik sírtak, Jankónak puszta nevével elijeszték a sírástól, ekként

szólván: Hallgass, itt van Jankó). — Azért ha a magyarokkal kellend harczolnod, dölyföd lohadni fog.“

Lajos. Azért voltak a mi Julius Caesarunk viselt dolgai nagyobbak s nevezetesebbek a Sándoréinál, ki csupán indiai és ázsiai népeket győzött le, kiken, ellent nem állván, erőtvenni vajmi könynyű vala; Caesar pedig éjszaki, nagy erejű férfiakkal csatázott, kik csak testi serénységökkel is képesek voltak ellenfelöket megfélemlíteni; azért gyakran is emlegette, mily szerencsés volt Pompejus, ki legfőbb hadi hírnevét oly harcziatlan fél ellenében vívta ki.

Zsigmond. A török uralkodó tehát meg akarván Ezembég szerencséjét s hősiességét kisérleni, roppant sereget, mint mondják hetvenezernyit, ad át neki, s ő, bizton reménylvén, hogy a szerencse mint mindig, ezúttal is kedvező leend iránta, török esküvel fogadta, hogy azon sereggel az öszves Magyarországot a török uralom alá fogja hajtani. Nem messze tehát Belgrádtól tábort ütött. A király meg' — akkor Csehországban levén — levelet intézett az ország fő uraihoz, hogy a lehető legszámosabb sereget gyűjtsék egybe. S ekként, reményletlenűl, az ostromtól elveretik, s ámbár ott nem egyenlő erővel harczoltak, mindamellett serege, számos csatákban, főleg a könnyű fegyverzetű katonaság, a mieink által minden ütközetben megveretett. Igy folyván ezek, Ezembég megbánta szándokát, s esdekelve hívta segédeül Alibéget, hanem ez megveté a hitvány s kérkedő embert, mert oly dölyfösen lépett

vala föl. Ekként kijátszva, szégyenteljesen elvonúlt, esküvel fogadván, hogy e vár ostromát meg nem kisérli soha, se a török ne gondoljon reá vagy reménylje többé.

Lajos. E botor Ezembéget ama hánykódó gallushoz hasonlíthatjuk, ki a rómaiakat párharczra hívogatta, s Valerius, egy derék római ifjú megölt, s nyakáról a díszlánczot (torques) levette, ahonnan Torquatusnak is hívatott; avagy ama Numánushoz, ki Virgiliusnál a trójaiakkal ingerkedett, s dőreségét oly rútúl megfenyíté Ascanius.

Zsigmond. Azon had okához, mit, mint mondók, a római császár ellen, az ország letartóztatott koronája miatt viselt, más is járúlt. Mert mivel a német nemzetű László király, kire Magyarország uralkodása, örökségijognál fogva nézett, gyerkőcz vala: Fridrik császár, kinek családából való volt ama László, nem engedte meg hogy uralkodjék, mint a kormány terheire még alkalmatlan s képtelen; de ezt ürűgynek tarták, hogy őmaga legyen magyar királylyá. Megtudván tehát ezt János az ország alkirálya vagy kormányzója, Bécset, hol az a gyermek neveltetett, ostrom alá veszi; s midőn a császár sem városát az ostrom alól fölmenteni nem tudta, sem a polgároknak, sem a mi alkirályunknak eleget tenni nem akart: elvégre, a császár ellenére, Lászlót az országba behozzák. Amiből Jánosunk szilárd jelleme kitűnik, aki majdnem köz egyezéssel uralkodhatik vala, mindamellett a magyar birodalmat törvényes király nélkül lenni nem hagyá.

Lajos. Cnejus Pompejushoz hasonlíthatjuk Jánosotokat, aki Ptolemaeust inkább visszahelyzé Egyptom királyiszékébe, hogysem maga uralkodjék; vagy Cajus Caesarhoz, aki Dejotarus-, Armenia és Cappadocia királyának, miután legyőzte, nagylelküleg visszaadta országát.

Zsigmond. Amaz ostrom bizonysága Bécs, hol azon a részen, mely vívatott, erős védtornyok emeltettek, mikről ez erős ostrom óta azt mondják, hogy a Jankó támadása ellen építtettek. Egynek ezekből Mátyás király is ada nevet fogsága folytán, benne tartatván rabúl László király által. S akkor nagy veszélyben forgott vala a császár, mert ha a gyermeket ki nem adja az országnak, Bécs-Újhely, császári székvárosa, is bevétetik. Mert a polgárok már a feladásról gondolkoztak, midőn a császár, nem bízva erejében, a városból titkon éjszaka eltávozott.

Lajos. Hallottuk mi is és láttuk, mily gyáva, fukar, konok, kapzsi s nyomorúlt ez az ember, kiben a neven kívül semmi császári nincs. Azt hiszem tehát, hogy Cajus Caesar, ha előreláthatá vala, hogy méltósága és neve nagy részben azokra szálland, kiket őmaga vert le, az egész fajt és nemzetséget kiirtotta volna, hogy még csak nyoma se maradjon.

Zsigmond. Ezt sem tartom Jánosról elhallgatandónak: midőn még vajda s parancsnok vala, s dicsőn viselt dolgai miatt a legjelesb vezérnek tartatott, és Zsigmond magyar király és római császár fimaradék nélkül meghalálozott: László lengyel

király, örökségijognál fogva követte őt; csakhamar koronázása után, egy nagy hadsereg élén, az ország majdnem valamennyi nagy és fő urai s elsőbb nemesei kíséretében a török földre szállt, mit a mieink Rigómezőnek hívnak, a törökkel megütközendő; nem lelt senkit is Jánosnál képesebbet, kit a viselendő had vezérletével megbízandna, őt itélvén a közmegegyezés legméltóbbnak, kire az összes hadjárat intézése bízassék. Seregünk pedig, mint mondják, ötvenezeret meghaladott; minél sem nagyobbat, sem, a vezérek méltóságát s nemességét tekintve, fényesebbet Magyarországban nem láttak kortársaink; mert egybegyűlt ott Magyarország öszves ereje; volt tizenöt báró — mint nálunk nevezik — egy bíbornok, tudnillik a szent Angyalról nevezett, a konstantinápolyi patriarcha; mert, mint mondják, e hadjárat, mind a pápa, mind a konstantinápolyi császár beléegyezésével indíttatott. De a sereg nem egyesítetett, miként elhatározták volt. Mert midőn a konstantinápolyi császár, a határnap kitűzése végett követét, aki rokona, de vajmi oktalan ember volt, hozzánk küldé, hogy írás nélkül, biztosabban intéztethessék el a dolog: útközben azon rácz fejedelemhez érkezett, kit ők despotának hívnak, hanem e fejedelem királyunk s a török közt ingadoz mindig, s annak pártjára kél, aki erősebb vagy szerencsésebb. Itt a fejedelmet mindenről értesíti; s ez, attól tartván, ha e háborúban mi lennénk győztesek, őmaga is uralmunk alá kerüljön: a követet nagy ajándékokkal megvesztegeti, hogy bármi választ kapjon tőlünk, visszajövet térjen be hozzá.

Amaz, visszatérve, tudatja vele a feleletet. Leveleket koholnak tehát, s más határnapot hazudnak a konstantinápolyi császárnak találkozóúl; azt is elhallgatá, megvesztegettetvén, hogy a rácznál volt. Ekként a mieink, soká várva a segélyt, véleményökben csalódván: midőn a kitűzött napra s megállapított határidőre a török, teméntelen sereget hozva magával, megérkezett: eltérő vélemények merűlnek föl a mieink között. János, mint bölcs vezér, nem javallá a megütközést e roppant haddal; miután a török tábora kétszázezeret meghaladott. Hanem királyunk, mint hős lelkű fejedelem, undoknak tartván a megfutamodást, azt mondá, hogy Isten nem csak a sokaságnak, de a kis számnak is pártfogója, s a csatát harmadnapra rendelé tűzetni. Mert a mieink ekként szoktak mindig a csata napja iránt a törökkel megegyesűlni, kivevén a lesbőli támadásokat. Ezenben népünk Istenhez fohászkodik. Végre harmadnapra, nap keltekor már, megütköznek, s hét óránál tovább keményen folyt a harcz; a mieink, a számlálhatatlan sokaság által mindenfelől körülvétetve, mindaddig amíg lehetett, hősileg megálltak. Végre a diadal az ellenség részére hajlott, s a mieink roppant vereséget szenvedének. Mindamellett János három ízben rendezi újra a sereget, s a királyt sem akarta magára hagyni, — kit már elfogottnak, vagy az elfogatás veszélyében forogni látott — hanem azon csoport mellett soká hősileg vívott, számos sebet kapva a teméntelen ellenségtől; esdekelve kérvén emberei, kik a vezér sebesűltével elcsüggedtek, ne döntsön sikertelen halála által, merészen rohanván

az ellenség közé, végveszélybe mindent (mert ha az a férfiú akkor elesik, országunk menthetetlenűl veszve van) a csatából, kimerűlve és sebesűlten, távozik.

Lajos. Akként tett János, mint Lucius Paulus, ki midőn a rómaiak Cannae mellett a csatát, a másik consul, Terentius Varro esztelensége s léhasága miatt elveszíték, inkább tiszttársa hibáinak helyrehozására, mint személyes érdekére gondolt.

Zsigmond. A királyt magát illetőleg, eltérők ugyan a vélemények; némelyek azt állítják, hogy a csatában esett el, mások szerént a török táborban, több más fő rangú férfiakkal együtt lefejeztetett. De Jánost még ily csatavesztés sem csüggesztette el; hanem kevés hónap alatt kitelhető sereget gyűjtött, s hír szerént, ötször ütközött meg azon évben a törökkel, s mindig diadalmasan.

Lajos. Mind ez valóban fényes előadást igényelne s méltó történelmet érdemlene: sok amit régte vagy újabban írásba tettek, még csak párhúzamba sem jöhet ezekkel.

Zsigmond. Mint bizonyost hallom, hogy ez utóbbi hadjáratot miről beszéltünk, nagy hírű férfiak görög nyelven tárgyalták s kötött nyelven leírák s költeményben magasztalták. Nálunk ugyan mindenkinek ajkain forog, és sokan születésök napjait tőle számítják, mint hajdan a consuloktól.

Lajos. Azon királyról is nevezetes dolgokat beszélnek, mint aki igen nemesszívű, kegyes, igazságos és jótékony vala.

Zsigmond. Sőt azt tartják, hogy azon korig illetetlen szűzességben élt, s azért, mintegy nemesen

folytatott életének öntudatában, veté meg a halált, s erős lélekkel, nagylelkű vértanúként húnyt el a keresztény hitért. Azonban tudd meg, ó Lajos, hogy azon harczban sokkal több török húllt el mint magyar; a csata végeztével, számba vétetvén a halottak fejei, mondják hogy minden magyar fejre öt török jutott, ahonnan szójárás leve nálok, diadalért fohászkodván Istenhez: ne olyat adjon, amilyen e hadban vala.

Lajos. Róma és Carthago gyakran vívott efféle győzelmeket, hogy a veszélyhez közelébb gyakran a diadalmasok valának.

Zsigmond. Gondolod-e hogy atya és fiú enynyi fáradozásai a királyi koronát megérdemelték?

Lajos. Valóban azt tartom, hogy ennyit sem Numa Pompilius nem munkálkodott, sem Tarquinius Priscus, sem Servius Tullius, kik, idegenekűl, mindamellett szennytelen hírnevök miatt, a római nép királyiszékébe emeltettek.

Zsigmond. S a mi Mátyásunkat nem csak harczi dicsőség s vezéri tehetség díszesíti, hanem a léleknek ama szelídebb erényei is otthonosak kebelében: mérséklet, szívélyesség, előadási báj, nyájas társalgás barátaival, hálás érzelem az érdemesek iránt s páratlan bőkezűség; úgy hogy valahányszor ama Germanicus- vagy Vespasianus Titusotoknak hallom említését, kikben a lélek és test minden adományai egyesűlve voltak, mintha mindig a mi Mátyásunk lebegne szemem előtt.

Lajos. A hadvezéri tehetség fő tulajdona ugyan egy királynak, s nem csak dícséretes, hanem

nélkülözhetlen, nem bántalmak okozása, hanem viszszaverése végett, s nem is tartandó tökéletes fejedelemnek, ki haditudomány- és gyakorlattal nem bír. Ezért helyeselte Nagy Sándor Homer öszves versei közűl mindenek fölött azt, hol Agamemnonáról azt mondja*), hogy „a jó király kell hogy egyszersmind nagy bajnok is legyen.“ Flaccus is erre inte: „A szűk nélkülözést zord katonáskodással tanúlja tűrni az izmos gyermek, s a láncsája miatt félemletes lovag fékezze a bősz párthokat, s életét szabad ég alatt s veszélyek között töltse“**). Ekként kéri Aeneas Ascaniust: „tanúlj, gyermek, tőlem erényt és munkabírást“***), és Evander tétova nélkül küldé Aeneással a maga Pallansát, hogy vezénylete alatt a katonáskodást és Mars fáradalmas munkálkodását megszokja kiállani. Mindamellett alig hihető, menynyire megnyeri a királyok és fő urak szívélyessége mind a hazafiak, mind az idegenek szívét, miként Sándorról és Caesarról olvassuk, kikhez inkább nyájas módjuk mint vitézségök miatt annyira ragaszkodtak katonáik, mert a bánás és beszéd még a jótéteménynél is inkább megnyeri az embereket. Hanem a tudományok iránt mily érzéssel viseltetik a ti Mátyásotok?

---

*) βασιλεύς τ' ἀγαθός: κρατερός τ' αχμητής.

**) Angustam, amice, pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat, et Parthos feroces
Vexet eques metuendus hasta,
Vitamque sub divo et trepidis agat
In rebus.

***) Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem.

Zsigmond. Nem is képzelhetnéd ily nagy dolgokat forgató fejedelemről; mindenek fölött pedig a történetek olvasása- s hallgatásában leli örömét.

Lajos. Valóban a legfőbb és királyi tudomány a történetírás; levén, Cicero szerént, „az idők tanúja, az igazság világossága, az emlékezet élete, az élet tanára, a hajdankor ismertetője.“ Ezt kétségbe nem vonja senki. Ugyanis ki tagadná, hogy a történészek ismerése minden derék uralkodónak nélkülözhetlen? Mert a történelemből tanúljuk, milyenek voltak a hajdankornak ama halhatatlanságra méltó férfiai; tanúljuk az országok igazgatásában követett fortélyaikat és rendszabályaikat; megismerjük azon béke- és hadban dicsőn viselt dolgokat s páratlan fényű s álmélásra méltó erényeket, miknek tanúlmányozásából okúlást meríthet korunknak bár mely fejedelme is, s nagy ügyek intézésében a hajdani férfiak fényes előképét tűzheti maga elé, s azoknak példája s gondolkozása által szilárdíthatja saját föltételeit. Mert bár a dicső fejedelem MÁTYÁS, veleszületett képességénél fogva, mind elmemélység mind hős jellemére nézve, akármi nagy ügyek vitelében az ó kor semmi példányára nem szorúlt, miután saját belátása bármely téren elegendő, s idegen nyomokon járnia nem szükséges: mindazáltal elméjének ily fénye s éle mellett is, ha a hajdankori férfiak képét tartja szem előtt, megerősítheti önmagát, s mind azt a mibe fog, annál serényebben űzheti, látván, hogy ő maga is úgy ítél és érez, miként ama régiek ítéltek s érezének. Hány fejedelmet buzdított nagy férfiak példája az

erény útján haladni s gyúlaszta bizonyos nemes versenyben a hajdaniak követésére! Miként Quintus Maximus és Publius Scipio szokták, mint tudjuk, mondani, hogy az elődök képeit látván, lelkök nemes lángolásra lobbant, s a viselt dolgok emlékezete azt a tüzet éleszté a jeles férfiak kebelében, mely mind addig lohasztlan vala, míg azoknak hírnevét és dicsőségét utól nem érték. Mert a történelemben olvasván, hogy Marcus Attilius Regulus a legbőszebb fájdalmakat s a legádázabb kínzásokat szenvedte inkább, hogysem az ellenségnek adott szavát megszegje: ugyan ki ne tökélné el magát, ekként halni inkább, mint undok tettet követni el? S látván mint áldozza föl magát Decius az állam és hadsereg javáért: ki ne készűlne el reá, hogy a haza érdekében bármi veszélyt se remegjen merényleni? A történelem emlékírásaiból megértvén, hogy a mi elődeinket, Pythagorást, Architást, Platót a tudományoknak oly szeretete gyúlasztá, hogy majd az egész világot roppant fáradalmak közt beútaznák: ki ne lángolna mintegy a tudományok szeretetétől? Oly nagy, hidd el, a példák hatása, hogy a lelket a legsúlyosabb s rémesztőknek látszó dolgokra is képessé teszi. Themistocles, amaz athéni nagy férfiú, kérdeztetvén: miért nem tud éjszaka nyugodni? „Miltiades diadaljelei, úgymond, verik el szemeimről az álmot.“ S Nagy Sándor diadalmai gyakran serkenték föl álmából, elméje elé tolakodva, Caesárt. Ki merné tehát tagadni, hogy a történelem a legmélyebb tanúlmányozásra méltó? Mert nem tudni más egyebet, mint ami ez idő szerént történt, annyi,

szeréntem, mint gyermek lenni mindig. Ezért Alexander Mammeas, a császárok egyike, tanácsában fő helyt a történelemben járatos férfiaknak adott, miután az elmúlt s megtörtént dolgok nyomán helyesb s érettebb ítéletet hozhatni a jövendőre nézt. Mindez így levén, ki álmélkodnék, hogy mindazon nevezetes és derék fejedelem, kit a történet ismer, vagy maga is atudományokkal foglalkozott, vagy legalább nagy becs- és tiszteletben tartá s kiváló szeretettel kegyelte a tudomány embereit. Országot jól kormányozni másként nem is lehetne, ámbár sokan nem így vélekednek, kik, semmi tanács által nem támogatva, ismeretektől nem gyámolítva, jeles tulajdonok dísze nélkül, tudomány által nem képeztetve, gyakorlati tapasztalás nélkül, a közügyek kormányzására tolakodnak arcztalanúl, azt hívén, hogy csak az van helyesen, ami botor agyuk szerént intéztetik. Tudjuk hogy a nagy bölcseségű Salamon király nem csak a zsidó fejedelmeket, hanem minden görög bölcsészt s egyptomi és keleti királyt felűlhaladott; olvassuk, hogy a rómaiaknál az idősb Cato, azon ország nagy és előkelő férfia, a tudományok minden nemeiben jeleskedett; ki, nehogy bármiben fogyatkozzék, agg korában is a görög tudományokra adta magát, s valamikor a Senatusba jött, rendesen valami könyvet hozott hóna alatt, hogy ha a Senatust még nem lelné teljesen, míg egybegyűlt, azalatt valamit olvasgathasson s időt ne fecséreljen. Scipio Africanus, Paulus Aemilius fia, nagy tudományos képzettségű férfiú vala, miután Terentius művei is Scipiónak tulajdonítatnak. Julius

Caesar pedig oly gonddal viseltetett a tudományok és írók iránt, hogy a tudósokat nagy jutalmakkal édesgeté mindenhonnan, és hogy a városban levők megmaradjanak, különös kitűntetésekkel buzdította; s ő maga is a tudományoknak élt olyannyira, hogy a tudósok egyező ítélete szerént, egy vonalon állna a legképezettebb férfiakkal. Az ékesszólást úgy tanúlmányozta Caesar, hogy magával Ciceróval, a római szónoklat mestere- és díszével, mérkőznék és versenyezne. Cajus Caesar, lelkének ama rendkivűli elevensége szerént, ugyanazon időben egyszersmind olvasott, írt, válaszolt, hallgatott s irnokainak négy sőt hét rendbeli levelet is mondott tolla alá. Ama dicső Octavianus császár oly érdekeltséggel viseltetett a tudományok iránt, hogy az olvasásra kitűzte órákat soha egyébre mint tanúlmányozásra nem fordítá, s korának minden kitűnő elméit gazdagon pártfogolta; nem csak szónoklatokat, hanem párbeszédeket s egész költeményeket tűrelmesen végig hallgatott, s midőn egyszer az élelmiszerek hiánya Romában annyira zaklató volt, hogy az idegenek s a kézi- és más aljasb mesterségeket űzők a városból közhatározatilag kiútasíttatának: Octavianus Caesar a tisztes tudományok oktatóit, s név szerént az orvosokat és szónokokat, hogy megmaradjanak, e rendszabály alól kivette. Titus Vespasianus, mind arra amit akart, nagy elmetehetséggel bírván, a tudományokkal és fegyverekkel foglalkozott, tanácsban bölcs és tettrekész egyiránt vala, görögűl pedig akként beszélt és írt, mintha csak született görög volna, s énekes és író kitűnő vala.

Hadrianus, szintén nagy barátja a tudományoknak, a túdósokat mind nagy tisztességekkel gyámolítá, mind kincsekkel gazdagította, méltatlannak tartván, hogy azok, kik másokat a nemes tudományok- s feddhetlen erkölcsökre oktatnak, birtok és tisztesség nélkűl legyenek; s ő maga a művészet minden nemével foglalkozott; azon kivül zenész, véső, képíró s szobrász kitűnő vala, s akár merre fordítá elméjét, maga kezével sokkal ügyesebben csinált bármit is meg, mint az e téren gyakorlott művészek. Aurelius Alexandert, kit Mammeásnak is neveztek, keresztény anya gyermekét, sohasem gátolta semmi, hogy naponként, ideje egy részét a tudományokra, a másikat meg' fegyveres gyakorlatokra ne fordítsa, a történetirókat és költőket pedig nagy tiszteletben tartá, félvén nehogy valami becstelenítőt jegyezzenek fel róla az utóvilágnak. Az ifjabb Theodosius a tudományokkal nem csak azért foglalkozott, hogy ismerje és túdósnak látszassék, hanem hogy tudva, jeles dolgokat műveljen s elméjét az erényre gyakorolja; mert testét a fáradalmaknak, elméjét a tudományoknak szentelé, mondván: hogy az ember érzékeit elnyomni és fékezni eként lehet. Martianus, mint ifjú s magányember megveté a tudományokat, midőn császárrá lett, tanúlmányozni kezdé, megtudván, hogy a tudományokban járatlanok, embereknek nem nevezhetők; miután a túdós a tudatlantól annyira különbözik, mint az élő a halottól. Róbert, Siciliának jeles királya és bölcsész, midőn barátjai korholák, hogy a királyoknak a bölcselkedéssel foglalkozni nem szabad, s miért fordít a bölcsészeti

tanúlmányokra annyi időt: gyakran válaszolt ekként: hogy ha a szükség kívánná, inkább országáról mondana le, mint a tudományokról. Amit egykor Nagy Sándor írt vala Aristotelesnek, hogy inkább a tudományokban, mint hatalomban akar kitűnő lenni; s midőn az általa levívott persa király Darius ékszerei között egy nagy értékű szekrényt talált, más használatra nem akarta fordítani, mint Homerusának tokja- s mintegy takarójaúl. S midőn Sygeumban Achilles sírja előtt megállt: „Ó szerencsés ifjú, úgymond, ki tetteid hirdetőjeűl Homért nyeréd.“ És helyesen, mert ha Homér, a tudományok fejedelme és atyja, nem oly művész: ugyanaz a sír, mely Achilles testét eltakarta, tetteit is betemette volna.

Zsigmond. Eme nagy fejedelmekhez sorolható Magyarországnak győzhetlen királya Mátyás, kit hitünk legerősb paizsának lehet és kell neveznünk, ki, ámbár szakadatlanúl vészes csatákat vív ama vad s a keresztény név ellen bősz nemzettel: mindamellett gondja van a tudományok felvirágoztatására is Magyarországban, s ha nem ügyeltek, sok jeles elmétől megfoszt benneteket.

Lajos. Bár jőne mielőbb az a nap, midőn Mátyást mint római királyt és császárt fognók üdvözölni; ezt kívánván s követelvén mind atyja, mind saját érdemei; s valamint tudjuk, hogy Mátyás sorshúzással nyert apostolságot: úgy szabadjon a másik Mátyásról is reménylenünk, hogy császári sors érje egykoron. Ami ha, mint hisszük, elkövetkezik: ó mily beszédet fogunk akkor Mátyás császárhoz

intézni, midőn koronázása végett Olaszországba jöend! Akkor fogja látni a világ, mennyire szeretem én a magyarokat.

Zsigmond. Ha téged, ó Lajosom! szónokolni hallana Mátyás: hidd el, nagyobb tisztesség- s adományokkal jutalmazna ő, mint emez olaszaid, kik, úgy látom, renyhébb- s érzéketlenebbek, mint tudományaid nagysága kívánja; s valóban el is fogok mindent követni, hogy ez értekezetünk az ő kezeibe jusson, s tudja meg ő Felsége, hogy viselt dolgainak Olaszországban is buzgó hirdetője lesz.

Lajos. Azzal ugyan mindnyájan tartozunk, kiknek a szó vagy írás tehetsége adatott, hogy a nagy fejedelmeket érdemlett magasztalásokkal dicsőítsük; mert az erény követeli eme főjutalmat: a dicsőséget, s e kötelesség lerovása becsében növekszik, ha azt netalán azok teljesítik, kiket leginkább megillet, s kiknek az némi tekintetben tartozása. S így vagyok vele én, elismerem és bevallom. Mert ha a magyarok az ékes előadás kedveért látogatják Ferrariát: a ferrarai elme és szónoklat tisztelni s magasztalni tartozik a magyarokat. Ezért nem szűnik meg soha a te Carbód Mátyás a hatalmas és bölcs király, s az ő Zsigmondja, a szeretett főpap, elhalhatatlan emlékét egyiránt híven megőrizni.

MÁTYÁS KIRÁLY

MENYEGZŐJE, 1476.

A PFALZI VÁLASZTÓFEJEDELEM KÖVETEINEK HIVATALOS JELENTÉSE SZERÉNT.

Mária fogantatása utáni csütörtökön, december 12-dikén, az Úrnak 1476. esztendejében a nápolyi király leányát, Beátrixet, Mátyás magyar király királyi pompával fogadta a Székes-Fejérvár melletti síkon, és pedig mintegy ekként s ily renddel.

Először kün a szabadban, egy stadiumnyira a várostól, három sátor állt; az egyik bíbor színű bojtosselyemmel beszegve, a másik kettő másnemű kelmével borítva.

Mellettek roppant tűz lobogott, fa- és rőzséből rakva, hol Mátyás király s a bosnyák király (Újlaki Miklós) lovaikról leszálltak, s Mátyás király, a bosnyák királyt s a pfalzi és szász választó fejedelmek meg' a bajor herczeg követeit jobra állítá, a nádor (magnus comes; Ország Mihály) fia vívén elől a kardot; balról pedig a velenczések követeit s Magyarország érsekeit s püspökeit parancsolá állani.

A sátrak előtt az egész tér, hosszában, tizenkét egész darab égszín kék posztóval volt bevonva, hol két oldalt a főurak, s közepett a király, álltak. Ekkor tehát a limbachi herczeg, mint a királynő küldöttje, a királynak egy gyönyörűen füzött bokrétát (vagy koszorút, sertum) nyújtott át, miről egy gyűrű függött, s a gyűrűben egy nagy értékű gyémánt; s mihamar utána jött a királynő, aranyozott és pompás hintón ülve. Ahogy a posztóval borított

helyre ért, kiszállt, s a posztón vezettetve, midőn mintegy a közepéig ért s szemben volt a királylyal, kisé meghajtá térdét, hanem a király nyájasan fölemelte s a legszívesebben fogadá.

Ekként üdvözölve őt, a király maga a pompás sátorba vezette, a bosnyák király s a többi követek és urak elől s hátúl követvén, miként a király elrendelé, csak hogy a velenczések néha megbonták a rendet.

A királynőt, amint a sátorba lépett, Gábor püspök a király nevében olasz nyelven szólítá meg, s üdvözlé megérkezését, különösen kiemelve a király sajnálkozását hosszú és fáradalmas útja fölött; mire a királynő maga azonnal igen szerényen és nyájasan, kevés, de válogatott és helyes szerkezetű szavakkal felelt, s háláját fejezte ki a király iránt.

Erre mindjárt a pfalzi választófejedelem követe, saját s a szász választófejedelem s Ottó bajor herczeg követeinek nevében, elsőben fejedelmeik távollételét mentegette, s az okokat, miért nem jövének személyesen, elsorolta; majd üdvöt ohajtván nászukhoz a királynak s királynőnek, elmondá, mily örvendezéssel fogadák fejedelmeik e házasságot, az örökkévaló Isten dicsőségére s a keresztény ügy közjavára szolgálandónak tartván azt; mire ismét a királynő, hanem egyik megbízott udvarnoka által, köszönetét parancsolá kifejeztetni, és ámbár örömestebb látná a német fejedelmeket személyesen, mindazáltal a követek iránt megelégedését jelentette ki.

Erre meg' a király a kürtöket megfúvatni parancsolá, s a királynő hószínű díszparipára, s a

király barnapej lóra ült. Mind a két ló pedig királyi pompával volt fölszerelve, zaboláik s minden egyéb készletök aranyból, különben is egész testök dúsgazdagon, arany hímzetű takarókkal beborítva, mikből számos betűzött drágakő ragyogott ki.

De a szabadban kiterített szöveteket, hol a királynő elsőben leszállt, az olaszok, utóbb mások is, szerteszét szaggaták nagy zaj s lárma közt, víván s dulakodván fölötte a pórtömeg.

Király s királynő tehát így, fényes és nagyszerű kisérettel a város felé tartottak; midőn Kristóf bajor herczeg s vele München Vilmos lovag, a városból kijőve, s a város és a sátrak közepett, a királyt beérve, közel a királynő szemeláttára hosszú láncsákkal egybecsaptak, oly erőködéssel, hogy mindketten lefordúltak lovaikról.

Végre a városba ért a menet, miután a velenczések az egész útközben gyakran megbonták, negédből, a rendet, legközelebb akarván lenni a király és királynő mellett.

A városba érvén a király, az öszves, világi és szerzetes, egyházirend roppant sorban jött elébe szent reliquiákkal, s midőn a Szent Istvánéi előtt király és királynő a lóról leszálltak, együtt és ugyanazon kitárt és nyeleken hordott menyezet (velum) alatt a templomba a karba (chorus) vezettettek, hol a király balra, széken, s a királynő jobra szemközt állt, míg amaz egyházi ének: „Téged, Isten, dícsérünk“ énekeltetett.

Innen a király a királynőt a szobájába vezette, a király meg' a préposti lakba ment, s a lépcsőzeten

megállván, a fejedelmeket és fejedelmi követeket ez úttal kegyelmesen elbocsátá.

Más nap, mely szerda volt, a király az összes fejedelmek, követek és nagy számú nemesség kíséretében, ismét a templomba jött, s balra, mint tegnap, az akkori székre telepedett, s mögötte a nápolyi király fia s ugyanazon király követei, a nápolyi püspök és mások, legutól a velenczések. Hanem ezek, midőn utóbb a király összes kíséretével körüljárva az oltárt, ajándokát Istennek benyújtá*), kiki a maga ülőhelyére ment: illetlenűl, nagy szégyenökre, a király rendelete nélkül, a nápolyi király követei elébe tolakodtak.

Midőn a király, adományát leteendő, az oltárhoz mene, Kristóf bajor herczegnek s Eberstein Bernát gróf, Milticz Henrik lovag s Bern és Schauenburg nemes uraknak parancsolá, menjenek elől előtte, a többi fejedelem s fejedelmi követ előtt.

---

*) A mise második részében, mely, ezért, offertoriumnak (felajánlás) neveztetik, egykor a hívek az oltárra rakták le „Istennek felajánlt adományaikat," miken az egyházi szolgák és szegények osztakoztak. Annak emlékezetére ez, mert az öskeresztények az apostolok lábaihoz tették volt le buzgó ajándékaikat; „Istennek adván, aki Isten nevében jóttesz a szegénynyel." A szertartás, valamint az érzés, mely ihlette és fentartá, nincs többé divatban (az itt-ott még fenlevő úgynevezett czéhes-miséken kivűl, midőn a czéh tagjai, körüljárva az oltárt, egy arra tett tányérba vetik adományaikat, hanem saját czéhök javára); helyette (?) némely szegényebb egyházakban, offertorium közben csöngettyűs perselyt hordoznak körűl, mit a protestánsok ágostai felekezete is megtarta néhol, másutt az Úr asztalára tett tányérba teszi le adakozását; Calvín hivei az egyház ajtajánál álló perselybe.

Az ülőhelyen, job oldalt megint, szemközt volt a királynő a királylyal, s előtte az udvarihölgyek ültek*), hátúl meg' temérdek nő- és leánycsoport; a királynőnél leebb pedig Kristóf bajor herczeg, majd a pfalzi és szász választófejedelmek s Lajos és Ottó bajor herczegek követei, s azok után a boroszlói püspök s Magyarország főurai és főpapjai.

A misét Gábor püspök mondotta, püspökök és prépostok segédlete mellett, s az egész templom harsogott a szent énekek és zene hangjaitól. Az Evangeliumot ugyanazon városi prépost, az oltárról levevén, az érseknek nyújtá, s ez, megcsókolandót, a király s királynő elébe vitte.

Az egyházi szertartás végeztével a király ismét szobájába vezette a királynőt, a királyt pedig a fejedelmek és nemesség összes gyülekezete a maga szállására kísérte.

Csütörtökön a bosnyák király és a fejedelmek, a többi fejedelem' és a velenczések követeivel az udvarba jöttek, isteni szolgálatra menendők, s a királyt az egyházba kísérék; midőn útközben a hetyke velenczések, legközelébb akarván esni a királyhoz, szégyenteljesen utasíttattak vissza az első sorba, hogy valamennyi fejedelem és fejedelmi követ előtt menjenek. A templomba érvén, a király az első padnál megállapodott, s mellette a nápolyi király fia, s azután álltak ugyanazon király követei, a velenczések legutól hagyatván. Nemsokára a

*) Pedibus insidebant, talán keresztbe alá tett lábbal, törökösen, ültek, vagy guggoltak.

királynő nagyszerű s királyi pompában, mátkája a magyar király anyjával s számos kísérettel, ugyanazon templomba vezettetve, a kar felsőbb részébe, a nagyoltárhoz közel, ment.

Ott pedig, hol a királynő tegnap, jobra, szemben királyi mátkájával, hanem valamivel leebb, a bosnyák király állt, hímzett és egész hosszában (per totum ductum) arany fonallal és gyöngyökkel átszőtt dolmányban, s rajta arany felsőmentében (amiculum aureum scapulare), melyben ötszáz gyémánt s számos más drágakő vala, s harminczöt font aranyat nyomott*). A király mögött Kristóf bajor herczeg, majd a pfalzi és szász választók, s Lajos és Ottó bajor herczegek követei, s végűl számos fő- és nagy úr állt.

E ragyogó gyülekezethez csatlakoztak az érsekek, püspökök és négy süveges-prépost, s az isteni szolgálathoz a legfényesebb egyházi köntösökbe öltözve, a veszprémi püspök mondván a nagy-misét (officium cantavit) a többiek segédlete mellett; s midőn a szertartás addig ment, hogy már az „Agnus“ hymnus vala éneklendő: ekkor a királynőt az oltár elé vezeték, hol, menyezet alatt, alsó ruhájaig vetköztetve, először arany szövetü díszköntöst, mely a

*) Midőn pár évvel utóbb (1479) Mátyás, Ulászló cseh királyt Ollmützben fogadván, a lakomát a már elhúnyt bosnyák király fia, Lőrincz, szerémi herczeg, mint kir. udvarmester, rendezte volt: az egykorú történelem följegyzé pompás öltözetét („atyjától öröklött öve“ egymaga 60 ezer aranyra becsültetett), valamint a pofot, melylyel, a kir. teremben, egy hetyke cseh úr bántalmát „rövid úton“ megfenyíté.

job karon és hátán nyitva volt, s a testet mez nélkül láttatá, végre ama köntös fölé arany piros bő palástot öltöttek reá.

Ezenben a bosnyák király az aranyalma- és pálczával a vőlegény magyar királyhoz, szemben annak széke elé, vezettetik, s innen a királyt a fő oltárhoz a királynőig kiséri, hol a király s királynő az oltár előtt térdre borúlnak, s a püspök pedig s a többi papok, egyházi énekek- és szokásos szertartásokkal, mindkettőt megáldják. S midőn a királynő e szertartás módja szerént hitet esküvék a keresztény egyháznak: job karja szentelt olaj- és balzsammal megkenetik. Erre a nádor kérdi a királyt: Akarja-e, hogy a királynő megkoronáztassék? S midőn ezt a király igenlé, ugyancsak a nádor s a többi főúr a királynő fejére teszik a koronát. S a trombitások folyvást harsogtaták hangszereiket, oly számosan és erősen, hogy szavát kivenni senkinek sem lehetett.

Ekként a király, királyi palást- és koronával ékesítve, ismét helyt fog ülésén, s lovagi méltóságot oszt, a nápolyi király fiának, Kristóf bajor herczegnek s számos előkelő férfiaknak.

A mise végeztével a király, azon rendben ahogy jött, a maga szállására, valamint a királynő is a számára rendelt terembe visszatér.

Nemsokára rá, kezdetét vette a vendégség. A királynő szállásán, a boltíves terem közepett, jobra négyszögű, s balra más, kerek asztal vala. A négyszögűhöz első a király és királynő ült, majd a király jobjára a nápolyi király fia; a kerek asztalnál

legfölül a nápolyi érsek foga helyt, s mellette a nápolyi király követei, s túlfelől Lajos és Ottó bajor herczegek követei. Az étekhordók s az asztalnál szolgálók mind grófi vagy legalább bárói méltóságban álló urak valának. Készítteték pedig huszonnégy fogás étek, de a nap rövidsége miatt mind föl nem tálaltatott.

A lakoma után azonnal Fridrik ligniczi herczeg, egész pánczélosan és díszöltözetben, lovagjátékot vívott egy csehhel, s amint a láncsákkal összecsaptak, mindketten lehúlltak lovaikról.

Pénteken virradatkor a király és királynő Székes-Fejérvárról Buda felé indúlván, egy Buda és Fejérvár közben eső helytt éjjeleztek, s a legközelébbi vasárnap Budára, nagy pompával, e következő renddel vonúltak be:

Elől, a király és királynő előtt, néhány osztály igen gyakorlott lovasság mene; s a király előtt a fejedelmek és fejedelmi követek s a velenczések, a fölebb említett rendben; kivevén hogy a velenczések, előbbi helyökre állítatva, hol a magyar király és királyi ara s a nápolyi király fia mellett, hol meg' az érsekek, püspökök s fejedelmi követek között imitt-amott akartak lovagolni; míg végre Gábor püspök által, a király parancsa folytán, a sorba, a fejedelmek s fejedelmi követek elébe, vezettettek vissza, mit ők, nem nagy tisztesség levén reájok nézve, vajmi kedvetlenűl teljesítettek.

Majd a király és közvetlenűl a választó- s egyéb fejedelmek követei előtt, kilencz virágzó korú ifjú mene, mint a király komornokai, fényes öltö-

zetben, nemes és pompásan szerelt lovakon, ezüst kardosan, s öltözetökön a királyi czímerek színét viselvén. Azokat ugyanannyi gyermek követte, díszparipákon, miknek zabolája s minden szerszáma telisded tele a legnagyobb s drágább gyöngyökkel. Hanem a király, fejér paripán, túlragyogott mindenkit; lovának valamennyi ékszere arany; a. királynak mind palástja, mind sarui, amikben lovaglott, elborítva gyöngyök- s drágakövekkel; s egyébként is egész lovaglási s öltözeti módja nagy mesterséggel a német szokás szerént volt egybeállítva (??).

A király után egy gyermek lovagolt, kinek termetes lován gyöngyökkel gazdagon hímzett takaró s homlokkötője, koronaként, arany-, gyöngy- és drágakövekkel elborítva, s a gyermek két arany paizst vitt; úgy hogy, véleményem szerént, ez egy ló négyezer magyar aranynyal nem lett volna megfizethető.

Harmadik a királyhoz, fejér, egészen aranyba vert díszparipán, a királynő vala, sárga selyem palástban, fejedelmi ékesen, s ez alatt kék aranyszövetű köntösben s koronával fején; mintha egészen arany- és drágakövekből állt volna. Budára bevonúltakor a királynőnek nyolcz aranyzott díszkocsija is volt hat-hat hófejér lóval.

Az ekként megérkezett király s királynő elébe tehát, a város falain kivűl legelébb a zsidók jövének; elől egy előkelő agg zsidó, lovon, kezében szablyával, min egy ezüsttel tele edény függött, s ebben tíz font ezüst vala. Mellette fia lovagolt, szintén ezüst karddal és edénynyel. Utánok huszonnégy

lovag, mind sötétpiros öltözetben s három-három strucztollal süvegeiken; ezeket két száz zsidó követte, gyalog, piros zászlóval, min egy öt-körmös bagolyláb, s alatta két arany csillag, felül pedig arany hímzetű zsidó díszsüveg (tyara) volt rajzolva. A zsidók mind ephodot*) viseltek fejökön; s a közben, egy menyezet alatt álló öregeket az ifjak vevék környűl, s amint a király megérkezett, mindnyájan énekszóval a Tízparancsot vitték a királynő elébe, örvendező kiáltozással; meglehet azért, mert busás nyereséget reméltek belőle.

Már majd a város falaihoz ért a király, midőn a mellettei réten Kristóf bajor herczeg bajtársai, Stein János és Levan N. lovagok, közvetlen a király és királynő előtt, láncsákkal ütköztek egybe, s mindketten lefordúltak; s midőn rögtön reá két más lovag csapott össze s szintén földre terűlt mindakettő, a királynő ijedtében nagyot sikolta.

Ezenben megkezdődött a városbai vonúlás; midőn végtelen mennyiségű egyháziak, szentek reliquiáival, a kapuhoz közel eső nyílt téren jöttek szembe, s a királynőt nagy tisztességgel fogadák; s aztán onnan, mindig elől menve, a Szűz Mária templomáig vezeték. Ott, miután a „Téged, Isten, dícsérünk“ ünnepélyesen elénekeltetett, a király, ismét kézen fogva a királynőt, kivitte az egyházból, s mindketten lóra ülve, az előbbi rendben a várba

---

*) Ephod (אֵפֹד, görögül 'επωμιδ:) zsidó papi palástszerű felső ruha, mely az egész testet befödte, hanem itt, úgy látszik, nem papok is, s fejökre borítva, talán csuklyával, viselték.

mentek. Hanem a vár hídja előtt a király a fejedelmeket, fejedelmi követeket s a többi urakat kegyelmesen elbocsátá, s ő maga a királynőt a terembe kísérte. Isten áldása nászukra.

Hétfőn Lúczia után a mátka király este felé udvarnagyja s kincstárnoka által a pfalzi és szász, s Lajos és Ottó bajor herczegek tanácsosait s más követeket is a holnapi ebédre a királyi udvarba meghívatá. Ennek folytán kedden Sternach Waczlau reggel a követekhez jött, és, lóháton mindannyian, a királyhoz a templomba vitte, s a király háta mögé közvetlenűl, hanem kisé hátrább, balra, állítá, maga is melléjek állt, hogy kéjelmesen, nem nyomatva a tömegtől, álljanak. S akkor ugyan a szent misét a babiai*) püspök végezte, püspökök és prépostok segédlete mellett, s egyszersmind művészi és gyönyörű zenekísérettel. Mise után a király a fejedelmeket és fejedelmi követeket egy nagy terembe**) vitte magával, s jobra a nápolyi király fiát és követeit s a velenczéseket, s balra meg a pfalzi, szász, bajor Lajos és Ottó követeit állítá. Előtte herczegek, grófok, bárók, lovagok és nemesek roppant tömege állt, hitelt haladó fényű öltözetekben dúskodva mindannyian. S midőn a szőnyeggel bevont ülőkét a király elébe tevék, s a király ugyanott, s a többiek mind ahogy előbb álltak, aszerént fognak helyt: akkor a velenczések a király elé tett s

---

*) Nápolyban.

**) Hypocaustum, oly terem, mely alatt bolthajtás volt s alólról fűlt.

szövettel bevont amaz ülőhelyre jutottak; s egyikök, olasz nyelven, fölemlíté, mennyi szívességgel látták el Velenczében a királynőt, s hogy ők a királynő kíséreteűl rendeltettek, hogy Buda felé minden baj nélkül, a törökök lesvetései miatt, útazhassék, és, szóval, mennyi szolgálatot tettek itt-ott egész útja közben a királynőnek. Ekként szónokolván, a király Gábor püspök által egy-két szóval köszönetét fejezte ki. Majd a ferrarai herczeg követei ültek, a velenczések fölkelvén, ugyanazon padokra, s ők is beszédet tartottak a királyhoz, hanem rövidebben s nem is oly hánytorgva mint a velenczések.

Amint ez meglett, a király egy más fényes étterembe megy ebédhez, s akkor is megint a király mellett, széltől, akartak a velenczések menni, hanem az udvarnagy (marschallus) a fejedelmek követei előtt a magok helyére vezette vissza. Ama terem egy nagyszerű, királyi fényhez méltó palota volt, dúsgazdag és piros selyemszőnyegekkel bevonva, mikbe, elszórtan, számos gyöngy volt betűzve. Benne elől kerek asztal állt, mi előtt a falról egész a földig arany szőnyeg függött, az asztal szélességét megütő. Az asztalra három hosszú szőnyeg volt borítva bojtosselyemből, az egyikbe a királynő czímere, két paizs alakjában, aranynyal s gyöngyökkel beszőve, s felűl két koronával, hanem a más kettőn a királynak hasonlag hímzett czímere látszott. Ez asztalhoz a király és királynő ült, s jobra a nápolyi király fia, az érsek, herczegek s a király többi követei, aztán a ferrarai és velenczei követek; hanem balra, a királynő mellett, legközelébb Kristóf bajor herczeg

s mellette a pfalzi és szász választófejedelmek meg' Lajos és Ottó bajor herczegek tanácsosai. A terem közepett, a királyi asztal előtt, egy kőoszlop körül négyszögű pohárszék volt nyolcz emelékre; az elsőn tálak és medenczék, s a király és királynő poharai s a többi főurak borai álltak a királyi asztal használatára; a többi hét emelék mindütt körös-körül kancsók-, korsók-, kelyhek- és poharakkal tele, s mindezek a lehető legnagyobbak, s arany- és ezüstből művészileg és pompásan metszvék. A legalsó emeléken is két ezűstből készült egyszarvú (monecerotes) volt, az egyik igen nagy, a másik középszerű, s mindkettő a homlokán ezen állat valóságos szarvaival. Az asztal előtt, a padlózaton, szökőkút volt, remek és különös mesterség, három száz font ezüstből, oly magas, hogy egy szálas ember alig érhetné föl; s a kút mellett öt ezüst kenyérkosár. Egy egészen ezüst hordó is függött felakasztva, számos csővel és csappal, miből a királyi s a többi asztalok számára bort szedtek. Ezeken kivűl még nyolcz pohárszék volt; s a szökőkútat, kenyértartókat és egyszarvúakat összeszámítva, az öszves asztalokon kilencz száz nyolczvan darab ezüst edény volt az akkor használat alatti poharakon kivűl.

Midőn a király s királynő ételét hozák, az étel előtt Hinkó, Podiebrád György cseh király fia, s vele a bosnyák király, s e mellett a siléziai herczeg menének; hanem az ennivalót magyar nagyok s fő urak vivék. A többi tálakat is, mik a királyi asztal vendégei elé adattak, ugyanazon főurak hordák; hanem a nápolyi király fia számára rendeltek előtt

négy német és cseh főúr; így a többi olaszok és velenczések étkei előtt négy magyar főúr, s Kristóf bajor herczeg étele előtt Miklós herczeg (dux) és magyar főurak; úgy hogy végre a német fejedelmek követeinek étkei előtt is megint négy-négy magyar főúr mene. Valamint azok is, kik a királyi asztalnál, s mind az olasz mind a német követeknek felszolgáltak az étkek föl- és lehordása körül s egyéb lakománál szükséges dolgokban, mindnyájan vagy grófi vagy bárói vagy előkelő lovagi méltósággal díszeskedének.

A többi nyolcz pohárszék mellé, a királyi asztalnál leebb, nyolcz más asztal is volt terítve, minden pohárszékhez külön asztal, mik mellett elől a királyi udvarhölgyek ültek, s ott a király anyja és a nápolyi király és követeinek tanácsosai, meg' a kormányzó, a nádor s Magyarország egyéb nagyjai és püspökei, kik a többi nyolcz asztalt mind eltőlték.

Elhordatván az asztalok, ugyanazon teremben tánczra kerűlt a sor, s az első körbe, a rend szerént, a választó- s más német fejedelmek tanácsosai állíttattak; továbbá Kristóf bajor herczeg; a harmadikat a király és királynő vezeték, s a király után, negyedik helytt, a nápolyi király fia, menyasszony nővérével, a „der Zeuner“ nevezetű tánczot járta. S miután ötödik helytt a nádor, s hatodikban a limpachi herczeg a tánczot eljárták: annak ezzel vége lett, s a király a maga szobájába, a királyné pedig udvarhölgyei teremébe vonúlt, hol a fejedelmek követeinek, kik odáig kísérék, köszönetet monda s szabadságot ada távozniok.

A legközelebbi szombaton, mely kántor vala, korán reggel jött Sternach Waczel báró, a fejedelmi és birodalmi követeket meghívandó, kik meg is jelentek. S miután a királylyal egy asztalnál, ugyanazon tálakból étkezének: elereszte a király által, szállásaikra tértek. Hanem estve felé Kristóf bajor herczeg s Münsterberg Hinkó lovagjátékra keltek, egy-egy lovas kíséretében, s elébb a herczegek csaptak össze; s ámbár Kristóf herczeg a münsterbergi herczeg paizsát s pánczéla egy részét áttöré, de azért mindaketten levettetve a lóról, aláterűltek. Másod ízben a herczegek után, Stein János lovag, Kristóf herczeg bajtársa, Hinkó herczeg cseh bajtársával csapván össze, mindketten földre gurúlva nyúltak el.

Ugyanazon estvefelé, a király a fejedelmeknek s fejedelmi követeknek értésére parancsolá adatni, hogy holnap, vasárnap, 8 órakor a királyt s királynőt az udvarból az egyházba kísérvén, vegyenek részt a nászszertartásban, mit mindnyájok jelenlétében akar megülleni, s onnan a lakomára jöjjenek.

Vasárnap tehát, 8 körűl, Sternach Waczlau a fejedelmi követeket az udvarba, a király szobájába vitte magával, mely ismét más, a legnagyobb, terem vala, hová az egyházi és világi főméltóságok s fejedelmi követek, grófok és bárók, lovagok és nemesek nagy számmal gyülekeztek; s ugyanakkor érkezett meg legelébb Victorin münsterbergi herczeg, ki eddigelé távol vala.

Utóbb a velenczések, a királynak tisztelkedendők, belépvén, valamennyi fejedelem, a fejedelmek és

városok követei, kik már, az udvarnagy utasítása szerént, helyt fogtak vala, önszántukból fölkelének; s amazok, az udvarnagy már a királyhoz távozván, magoktól, minden utasítás nélkül, valamennyi fejedelem és követ előtt, az első helyt foglalták el. Hanem az nagy becstelenségökre szolgált.

Végre a király, szobájából ama nagy terembe lépvén, mindenkit sorban üdvözöl; mi után mindnyájan kimentek s lóra ültek, valamint a király és királynő is. Igy hát nagy ünnepélylyel s minden nemű pompával mentek a Szűz Mária templomába, hol a király előtt közvetlenűl menő fejedelmek, a nápolyi király küldöttjei, s ezek előtt a német választó- s egyéb fejedelmek követei, végül a velenczések és mások, az udvarnagytól kapott utasításhoz tarták magokat. Az egyház ajtaja előtt leszálltak lovaikról, s ugyanazon rendben mentek a templomba, a nagy oltárig, hol két ülőhely volt szemközt, s nagy értékű arany szövetű vánkosok- s szőnyegekkel díszesen. Az egyiken, jobra, a király, a másikon a királynő állt dúsgazdag piros aranydíszköntösben s rajta palásttal s fején gyöngy-, arany- és drágakövekkel elborított királyi koronával. A király és királynő fölött úgynevezett hordozható menyezet (coelum portatile) vala, vagyis egy kiterített arany lepel, melynek hat nyelét hat főúr (princeps) tartá; Gábor püspök pedig a szentelt vizet, megáldván elébb, hinté el.

Ekkor a király a királynőt kézen fogva, az oltár elé ment vele, s miután a püspök, keresztény szokás szerént, az ő nászesküjöket a legnagyobb

ünnepélyességgel megerősité, mindketten helyökre tértek; s miután a király anyja és a nápolyi király fia, az új házasoknak szerencsét kívántak, s ezek viszont azt megköszönték: kezdetét vette az isteni szolgálat nagy méltóság- s ájtatossággal. Mialatt, kevéssel az áldás előtt, a király kézen fogva ismét a királynőt s az oltár elé állítva, vele együtt térdre borúl, s miután a püspök hosszasan boldogságot esdeklett számukra, fölkelnek s visszamennek helyökre; s az Evangelium s az úgynevezett Béke körűlhordatván*) s az egész szertartás befejeztetvén, a templomból

*) A római egyház szertartása szerént, nagy-mise közben, áldozás (communio) előtt, a lelkész, miután hármas könyörgését elmondá, „az oltárt, mint Krisztus jelképét megcsókolja . . . a diacónt megöleli, mondván Pax tecum az az „Béke veled," ki azon válasz után: És a te lelkeddel, az ekként vett Békét az aldiacónnal, s ez ismét azt a székesegyházakban a többi pappal közli. Ezen szívreható szertartás azon őskori szent szokás maradványa, mely szerént a hívek a Pax után . . . mielőtt a szent áldozáshoz járúltak, nemenként, mely szerént az egyházban szorosan elkülönözve valának, egymást a felebaráti szeretet szent csókjával üdvözlék, mely is békecsóknak neveztetett. E szokás az egyházban a XII századig tartott, midőn a helyett egy a kereszt vagy Krisztus képével ellátott táblácska szokott a híveknek csókolás végett nyújtatni; mivel azonban némelyek büszkesége, kik e szertartásnál is elsőbbség s megkülönböztetés után vágytak, annak alkalmával sokszoros botrányt okozott: később végkép az is megszűnt. Minek némi maradványa azon még ma is fenálló szokás, mely szerint, ha a püspök vagy fejedelem vagy valamely főtekintélyű személy van jelen az ünnepélyes misén: a Pax Domini után az aldiacón a feszülettel hozzá járúlván, azt csókolás végett eme szavakkal nyújtja neki: Pax tecum, honnan is a feszület Pacificalénak neveztetik." — Lonovics József, Egyházi Archaeologia. Bécs, 1857. II kötet, 224. s köv. ll.

távoznak, s az udvarnagy által kijelölt rendben, visszatérnek az udvarba, s a király lakása előtt a lóról leszállván, a királylyal és királynővel egy más nagy terembe mennek.

Hanem a királynőt a király anyja, az udvarihölgyekkel, a király szobájába vezeti el; s a király a bajor herczeget (dux) s Leffelholcz jogtudóst és tanárt, Gazdag Lajos bajor uralkodóherczeg (princes) tanácsosait, a király elé e végre helyzett székre leültetvén, a fejedelmöktől kapott megbízás iránt kegyelmesen kihallgatá. Ezután a király és királynő, s velek a fejedelmek és követek öszves gyülekezete a palotába mentek fel lakomára; hol a királyi és a többi nyolcz asztal s valamennyi pohárszék majdnem akként vala, mint az előbbi kedden fölszerelve s ellátva, s ugyanazon rendben is fogtak helyt mindannyian.

Ekkor tizenkét fogás lehető legválogatottabb étek hordatott fel, s miután az asztalnak vége lett, s a király és királynő kezeiket megmosák s az asztaltól fölkeltek: a fejedelmek követei kezdék benyújtani a királynénak a magokkal hozott ajándékokat; s a királynő, miként mond mindnyájoknak fejenként a szép és kedves ajándékokért köszönetet, tolmácsának, Stein Györgynek*) fejezte ki.

---

*) Ugyane Stein György (Georgius de Lapide), mint követe által kísérlé meg, néhány hónappal elébb, Mátyás király a burgundi herczeg Károly és a Schweiz közötti vitály kiegyenlítését; azonban süker nélkül. V. ö. Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus, König von Ungarn in den Jahren 1476—1490, von A. Ph. v. Segesser. Luzern, 1860. 13 l. s az erre vonatkozó okmányok 68 s köv. ll.

Eközben két lovag áll elő, kik a király s királynő szeme láttára láncsával összecsapva, lovaikról mindketten leterűlnek. Azonban másnap, mely hétfő vala, a limpachi herczeg s Hag János testvére, ugyanazon lovagjátékban ugyan oly eredménynyel szerepeltek; s a király és királynő aranyozott szánon, melybe hófejér ló volt fogva, miután ama mulatságos csatározásoknak szemtanúi voltak, teméntelen más szán kíséretében, a város minden utczáit bejárták.

Végre a Krisztus születésének emléke utáni első szombaton Sternach Waczlau a fejedelmek követeit s egyéb főurakat a hétfőn tartandó királyi vendégségre meghívta; hanem az nap éjjel Pongrácz, erdélyi vajda s a királynak rokona és kedves embere*), meghalálozván, a meghívás máskorra napoltatott el.

Pongrácz hullája hétfőig ott maradt; akkor Gyula-Fejérvárra vitetett, s nagy tisztességgel takaríttatott el, s a király, anyja s számos előkelő urak nagy gyászban valának, s a király parancsára mindennemű lovagjáték s közvigasság elnémúlt. Azonban hétfőn a fejedelmek és követek mind, miként az előtti nap a király megkérte volt, a királyt a gyásztiszteletre az egyházba kísérik. Miről megjegyzendő.

---

*) Dengelegi Pongrácz János, ugyanaz, kiről fölebb (97. l.) Carbo emlékezik, Mátyás királynak anyai ágon nagybátyja. A Carbo által magasztalt testvérét, Endrét, Buday (Polg. Lexicon, III. k. 130. l.) nem említi, sem e (kihalt) család rokonságát a Hunyadi házzal.

Fekete bojtosselyemmel fedett ravatala lakásáról kihozatván, elől számos egyházi férfiak menének; s közvetlenűl előtte harmincznégy égő kis szövétnek vitetett, mikbe ezer darab magyar arany volt beillesztve *).

Majd a templomban, első a király járúlt az oltárhoz, magyar aranyakkal megrakott szövétneket tartva kezében; a király után a nápolyi király fia, majd Kristóf herczeg, s végre a fejedelmek követei, szövétnekekkel mind s a szövétnekekbe illesztett arany pénzekkel; utánok a nápolyi érsek, követ, a sandaui herczeg, a kalocsai érsek s egyéb követek, püspökök s magyar főurak.

Másod ízben ugyanazon módon járúltak az oltárhoz, s összesen, mint hallom, ezer magyar arany s apróbb pénzben két ezer forint ajánltatott fel.

A láncsára tűzött s a ravatal előtt vitt zászló a templom karában (chorus) szétvágatott s a ravatalra vettetett. A templomban az oltár előtti ülőhelyeket a király fekete bojtosselyemmel parancsolá bevonatni.

Január első napján 1477 a király az egyházi és világi főméltóságok- s valamennyi követekkel Szűz Mária templomába jött misehallgatni, főrangú urak roppant kiséretében; majd a templomból a várba menvén mindannyian ebédre, a királylyal,

*) Amint a szövétnek (gyertya?) leégett, húllt alá a pénz, s a nép fölszedte. Úgy tudom, hogy a nemzeti hagyományok és erények classicus földén, a Székelységen, még egy embernyom előtt dívott a szokás, az egybefont halottasgyertyákba, az elhúnyt körülményeihez képest, kisebb-nagyobb értékü ezüst pénzt illeszteni.

királynéval s a többiekkel étkezének, hol az asztalok, pohárszékek és minden egyéb akként volt elhelyezve s látva mint előbb. A királyné még asztalnál üle, midőn az erdélyiek s más városok harminczkilencz nagy aranyozott billikomot s hat gyönyörű lovat és három sólymot Ruthénországból, nyújtottak be, valóban nagyszerű s fényes ajándokúl. Ebéd után tánczra került a sor, melyben, a rend szerént, első helytt a német fejedelmek követei, majd Kristóf herczeg, s a harmadik körben a király és királyné tánczoltak.

Ezzel az összes pompának vége lett, s a követek elbocsáttatván, vissza, hazájokba tértek.

De mielőtt a pfalzi követek Németországba érkezének, Győzedelmes Fridrik, békében és hadban nagy hírű fejedelem, meghalálozott, Lúczia előtti nap, deczember 12-kén, midőn ők távol, Magyarországban valának, költözvén ki csendesen az életből.

És ez rövid leírása annak, ami akkor Magyarországban történt s a mennyegzői ünnepélyre vonatkozik.

FÜGGELÉK

MARZIO GALEOT MUNKÁJÁHOZ.

I.

Marzio Galeot élete.

— — Bevégzem tehát a speculatív philosophusokat illető dolgokat, s áttérek az azokról való beszélgetésre, kik hasznosabb kelméket vettek tanúlmányaik tárgyaiúl, s azon kezdem, aki véleményeivel egy tüzes vitára ada alkalmat, t. i. Narnibeli Galeotto Marzióval.

Egyet sem leltem a mostani irók közt, aki némi gonddal adott volna felvilágositásokat ennek éltéről, ámbár ez sok és különös viszályoknak vala alája vetve. Apostolo Zeno szokott pontossággal szólt róla némely levelében, mely a Fontaninihez írottak között van kiadva; de csupán néhány kevés közlményt ad róla, s ennélfogva némi fáradságomba kerűlt, mindenfelől összegyűjteni az ismertetésére szükséges adatokat, főkép nyomtatott munkákat használván e végre.

Narniban, Umbria városában, született, amiért olykor Galeotto Narni-nak is nevezik. Giorgio Merulának szóló feleletében, melyről később szólunk, azt beszéli nekünk, hogy Padovában tanúlt, és ottlétében, 23 éves korában, kezde, az orvostudomány tanúlása mellett, leczkéket tartani az úgynevezett „humanitatis studium“-okból, és 30 évig visel vala

köztanítói hívatalt. „Legimus publice triginta annos, nam trium et viginti annorum eramus cum docere incepimus; docebamus quidem, et docebamur. Nam medicinae Patavii in studiis humanitatis cum essemus professi operam dedimus„ [a]); és tovább folytatván, mondja, hogy a világért sem adta magát a hívalkodásra vagy időtöltésekre, hanem folytonosan szeretett foglalkodni hol a tudományok tanúlásával, hol a fegyverforgatással, melyben nagyon gyönyörködött, mint nem sokára meglátjuk. Papadopoli és Facciolati nem említik meg Marziót, holott oda kellene sorolni azon híres egyetemnek szintúgy tanúlói mint tanárai közé. A Padovában tartott leczkéiről ugyanazon könyvben másutt is szól Marzio, mondván, hogy midőn Virgilius Georgiconát magyarázta, olykor hallgatója maga Merula, bár idősebb mint ő: „Valde enim ubique gloriatur Merula, quod Galeotti fuerit auditor: homo senior juniorem adoptat praeceptorem. At ego non memini vidisse Georgium in lectione mea, nisi Patavii, cum legebam librum Georgicorum“ [b]). Nem csupán a padovai egyetemben tartott leczkéket Galeotto. Alidosi a Bolognában rhetoricát és poesist tanító tanárok közé számítja 1462-től 1477-ig [c]). De ezen évszámokban bizonyosad hiba van, mert meglátjuk, hogy 1477-nél jóval elébb Magyarországban volt. Említ még Marzio egy Merulával Velenczében folyt

---

[a]) In Merul. Refutatio. Edit. Taurin. 1517. pag. 99.

[b]) U. o. p. 118.

[c]) Dott. Forast. di Teol. stb. p. 37.

vitatkozást [d]), és mást, ugyancsak vele folytatottat, Rómában [e]), a lélek halhatatlansága felett. Ez a másik hihetőleg azon alkalommal történt, a melyről kevéssel alább beszélünk.

Harmincz éven át tartván, mint tőle magától értők, leczkéket, 53 éves korában Magyarországba mene Corvín Mátyás udvarába, ki is ezen tartomány királya vala és híres pártfogója az irodalom embereinek, jelesen az olaszoknak. És ide való azon megjegyzés, hogy Galeotto kétszer tevé meg azt az útat; először II Pál idejében, másodszor IV Sixtus idejében, mint világosan kivehetni egy De dictis et factis Matthiae Regis írott munkájának különböző helyeiből, és ama több ízben említettből Merula ellen. Ebben elbeszéli azt a híres küzdést, mely Csehországban folyt le a nevezett király előtt közte és egy nagy hírű küzdőbajnok, Aleso között, a ki Galeottot kihíván, ez a különben rendkivül kövér ember oly ügyesen bírta mind védni magát, mind megtámadni ellenét, hogy végre megragadá a magahitt ellenséget s magasra fölemelvén, úgy vágta a földhöz, hogy másoknak kelle elvinni félholtan. Mely alkalommal megemlít más hasonló küzdelmeket is, melyeket Olaszhon különböző részeiben vívott: „Citetur ager Patavinus: citetur Veronensis: adducatur Etruria in testimonium: non praetermittatur regio Romana, ubi documenta fortitudinis plurima emisimus.“ Már pedig azt mondja, hogy a

---

[d]) L. c. p. 83.

[e]) U. o. p. 117.

feljebb említett küzdelem akkor történt, midőn Mátyás a II Pál felszólitására hadat visel vala Podiebrád király ellen, mely körülbelől 1467-ben történt. Bizonyos tehát, hogy ezen év tájban ment Galeotto legelőször Mátyás királyhoz. Mi indította ezen útjára, nem mondja. De nincs kétség benne, hogy azon udvar fényének híre s azon Felség bőkezűsége, a túdósok iránt vonzotta oda. Egyébiránt a minő dícséretekkel emlékezik felőle munkáiban mindenha, az azt bizonyítja, hogy ott udvariasan fogadák. Giovio azt mondja, hogy ő ott titkár és mester (maestro) vala. De nekem valószínűebbnek látszik, hogy Jánost, ama Felség természetes fiát, oktatá. Ugyancsak Galeotto beszéli, hogy elvitte oda magával saját egyik fiát, kinek nemkülönben János volt a neve [f]). Ott kezdte írni két könyvét „De Homine", melynek elsejében az ember külső tagjait, másodikban belső részeit írja le, kimagyarázván működésöket, s különbféle boncztani, orvosi, természettani, sőt astrologiai észrevételeket is csatolván hozzá. Ajánlá a munkát Vitéz János esztergami érseknek, nagy tudományú és az irodalmat igen kedvelő férfiúnak, aki aztán 1471-ben pártot ütvén Mátyás ellen, meghalt még azon évben [g]). Azon munkát tehát azelőtt kellett hogy írja; és minthogy Galeotto azt mondja benne [h]), hogy hosszasan élt vele együtt: „diu cum eo vixi," ez által megerősödik amit elébb az azon udvarba való meneteléről mondék. Marzio

[f]) De dictis et factis Matthiae, c. XXIV.

[g]) Bonfin. Rerum Hung. Dec. IV. l. III.

[h]) p. 49.

könyve elhatott Olaszhonba, s olvasta többek közt Merula György, harczokra született férfiú, ki semmire sem vágyott inkább, minthogy valakibe belé akadhasson. Úgy tetszett Merulának, hogy derék alkalmat ad neki arra a Marzio könyve, és tollat ragadt megtámadására, rostálgatván kifejezéseit nem kevésbé mint tanait. Írásmódja, melylyel azt végrehajtotta, a tőle szokott vala, ú. m. bántalmakkal és szidalmakkal teljes. Ezen kritikáját Medici Lőrinczcznek és Juliánnak ajánlá; s megemlíti benne a Pisában akkor újontában nyitott egyetemet: „Sic enim vos partes litterarum suscepistis, ut litteratorio gymnasio in nobilissima Italiae parte constituto, jam leges sanctissime et liberales discipline sic [i]) Laurentium et Julianum parentes appellare possint“ [k]) stb. A pisai egyetem, mint mondva van, 1472-ben lőn megújítva, és ebből a látszik, hogy Merula ebben az évben vagy a következőben adá ki könyvét. Már pedig Galeotto a neki tett feleletben azt veti többi közt szemére, hogy négy évet töltött rostálgatása megírásában: „ad illius siquidem dicta refutanda, quibus quatuor annos impendit, animus inclinabatur“ [l]). Ennélfogva mindinkább megerősbödik, hogy Marzio 1468-ban írta feljebb mondott könyveit. Ha Merula, Galeottot czáfolva, minden önmérsékletről

---

[i]) Ez a „sic“ úgy látszik Tiraboschi hozzátétele, melylyel figyelmeztetni akart, hogy „sanctissime“ és „discipline“ egyszerű e-vel írvák; a „sic“ kétségkívűl zárjel közt vala, s ez írás- vagy nyomdahibából maradt ki. *Br.*

[k]) Az idézett kiadás 53. l.

[l]) U. o. 80. l.

megfeledkezett, emez sem tartotta azt inkább szeme előtt, s ilyes czímek mint bolond, dühöngő, vasra és botra méltó ember, tele marokkal szórvák benne. Nem látom hogy tovább folytatták volna ezen czivakodást, és Merula talán észrevette, hogy nem volt jó neki kikötni ily ellennel. Merula kritikája és Marzio viszonzása együvé szoktak kötve lenni Marzionak ugyanazon két könyvével, melyhez tartoznak. Emez, mindazon két könyvben, mind védiratában, nem egyszer említi bizonyos korholásait Filelfus Ferencz [m]) ellen [n]); másutt meg' azt teszi hozzá, hogy Gianmario, Ferencz fia, ellen is írt: „sicut ostendimus in Invectiva contra Franciscum Philelpham patrem, itemque contra filium, Marium“ [o]), de nem tudjuk, minő tárgy körül forogtak.

Írt Marzio, Mátyás király udvarabeli tartózkodása alatt még egy más munkát, azon királynak ajánlva, e czím alatt: „De incognitis vulgo“. Ez nincs kinyomtatva, hanem vannak másolatai kézíratban a franczia [p]) és sardiniai királyi [q]) könyvtárakban. Ezen utóbbi könyvtár lajstromának kiadói értesítenek, hogy e munkában sok theologiai kérdés van megvítatva, s szélén néhány jegyzést láthatni, melyekben a másoló vagy más valaki, szemére veti Marziónak, hogy tévelygő (haereticus) véleményeket állít. Valóban ez a munka okozá

---

[m]) Francesco Filelfo, Merula György irodalmi neve. *Br.*

[n]) Idéz. kiadás p. 85, 99 stb.

[o]) De doctrina promiscua, c. XXVIII.

[p]) Codd. Mss. Bibl. Reg. Paris. Vol. IV. p. 256. Cod. 6563.

[q]) Bibliotheca Taurin. Vol. II. p. 357.

szerzőjének azon viszályokat, melyeknek őmaga tartotta fenn emlékezetét. Apostolo Zeno azt gyanítá[r]) hogy talán mind mese az, amit némely újabb írók beszéltek a Marzionak tulajdonított hitbeli tévelygésekről (haeresia). De meg kell mondanunk, hogy ő nem látta a „De factis et dictis Matthiae Regis“ czimű munkát, melyben Marzio maga szól arról; és Merula hallgatása, melyre támaszkodik Zeno, igen gyarló erősség a tagadásra, minthogy a tény, mint látni fogjuk, kevéssel azután történt, hogy a „De Homine“ czímű könyvnek általa írt kritikája megjelent. Lássuk elébb, mikép beszéli az ügyet Marzio maga, s aztán szembe állítjuk azt azzal, amit mások mondanak róla.

Szól ő[s]) Vitéz Jánosról, a kevéssel elébb említettük esztergami érseknek vele azon vezeték- és keresztnevű rokonáról, és megdícsérvén ennek egyházi-jog- és szépirodalombeli túdós voltát, azt mondja, hogy mindamellett, a pártütése miatt Mátyás király előtt rosz emlékezetben levő érsekkeli rokonságánál fogva, a király nem szerette hallani ha csak beszéltek is róla. „De történék, folytatja, hogy Galeotto Marzio, kit egyetemes tudománya- s gyönyörű ékesszólásáért a király nagyon szeretett, gyakran forgott azon veszélyben, hogy vagyonát és még életét is elveszti, és hogy „De incognitis vulgo“ czímű könyve miatt, eretnekség vádja alá esék. Az ügy végtére IV Sixtus pápa, igen tudós ember, elébe kerűlt, kinek parancsára borzasztó fogságából Galeotto kimenekűlvén, Rómába mene. Ott Galeotto sok

[r]) Lettere a Mons. Fontanini p. 86, 137.

[s]) De dictis et factis Matthiae regis. c. XXVII.

vetélkedőtársra és megátalkodott ellenségre talált; de a pápa, megvizsgálván tanait, ártatlannak nyilvánitá, s nyomon visszaadta becsületét és vagyonát.“ Tovább folytatólag beszéli, hogy visszatérvén Mátyás udvarába, s kalandjai megbeszélése közben értésére adván a királynak, hogy az akkor Rómában tartózkodott Vitéz János nagy buzgalommal fáradozott az ő ügyének jobbra fordításában, s többek közt kinyerte azt is, hogy a per ne kerüljön neki semmibe: a jó lelkű fejedelem letevé minden haragját János ellen, s azután tekintélyes méltóságokra emelte. Eddig Galeotto. Mi módon történt, hogy Mátyás király pártfogása nem vala elégséges őt bajaitól megmenteni, és hogy hol volt fogva, azt nem mondja. De valamivel több világot nyújt Giovio, ahol „Elogium“-aiban Galeottóról szólván, azt mondja: „Szerencsétlenségére valamely könyvet is írt a szent és erkölcsi philosophiáról; ugyanis azt mondván, hogy aki a józanokosság világa és a természet törvénye szerént élt, elnyerte az örök boldogságot, ezért vád alá veték és elítélék a barátok (monachi). De Sixtus, kinek ő fiatal korában mestere vala, kimenté a fenyegető veszélyből, ámbár nem tehette súlyos gyalázat nélkül (non senza grave infamia). Miérthogy kivivék Velenczében a közpiaczra, hogy ott vallást tegyen tévelygéséről és bocsánatot kérjen érette. Aztán beszéli, hogy az a tragoedia comoediává változék egy furcsa mondás miatt, melylyel Galeotto felele egyvalakinek, ki az ő roppant kövér voltán gúnyolódik vala.“ Hihető tehát, hogy Galeotto, közzé tevén feljebb mondott

könyvét, valami dolgáért Olaszhonba jött, és Velenczében elfogván, börtönbe vetették; és azután hogy megtette ünnepélyes nyilatkozatát (ha ugyan Giovio nem más alapon, mint valami népies hagyomány szerént tette hozzá e körülményt), Sixtus Rómába meghíván, ártatlannak nyilvánítá. Ekkor Galeotto visszamene a Mátyás király udvarába, s ekkor kelle történni annak, amit ama Felség mondatai és cselekvényeiről írt idéztük könyvében beszél, s a mi kúlcsot nyújt nekünk az imént említett tény idejének meghatározására. Mátyás király egyik háborújáról szólván Galeotto, azt mondja [t]: „Ott volt a táborban Galeotto Marzio, ki azért jött vala Olaszhonból, hogy megkérje a királytól leányai számára a jegypénzt, és lássa azon Felség dicsőségét; minthogy azelőtt néhány nappal vette vala meg ostrommal a hainburgi nagy és csaknem megvehetetlen várat.“ Úgy de az Ausztria és Magyarország közt fekvő erős Hainburg vára megszállása és ostroma 1482-be [u]) esik, és ennélfogva azelőtt kevéssel kellett történni a Galeotto viszályainak Olaszhonban. Hozzáteszi továbbá, hogy megnyervén kívánságát, akar vala visszatérni Olaszhonba, s e végre fedezetet kére a királytól, hogy bátorságban mehessen el annyi hadinép között; és hogy Mátyás azt felelé neki, hogy ezúttal menjen csak Magyarországba, hová majd megírja neki, mittevő legyen. Vajjon mindjárt aztán visszatért-e Olaszhonba, vagy tartóz-

---

[t]) U. o. c. XXVIII.

[u]) Bonfin, Dec. IV. L. VI.

kodott-e ott még egy ideig, eldöntésére nincs erősségem. De bizonyos az, hogy legkésőbbre 1488-ban Olaszhonban volt. Bizonyítását egy más munkájából veszem, melynek nyomtatásban a czíme: „De doctrina promiscua“, melyben Galeotto némely orvosi, természettani, astrologiai és mindenféle más tárgyú kérdésekről értekezik, és igen gyakran veszen alkalmat, hogy dícsérgesse Lorenzo de Medicit, kinek a könyv ajánlva van. Látván, mennyire iparkodik Galeotto azon munkájában megnyerni az irodalom férfiai ama nagy maecenásának kegyét, és nem látván benne Mátyásnak legkisebb említését is, erős bizonyossággal vélem következtethetni, hogy ő akkor Olaszhonban volt. Úgy de ezen könyvét 1488 és 1490 közt írta. Említi ugyanis benne a Giovanni Bentivoglio fogságát, és aztán kiszabadúlását, melyért Lorenzo de Medicinek hálálkodik [v]), e pedig 1488 történt [w]); azonkívül meg' arról is szól, minő útat fog követni Venus planeta 1490. „Venus aliquando per integrum annum progredietur, sicut Anno MCCCCLXXX accidet“ [z]). Olaszhonban írta többször említett könyvét is „De dictis et factis Matthiae regis“, a mint világosan bebizonyúl azon beléfoglalt mondásából: „Cum in Ungaria jam duobus annis elapsis fui“ [a]) melylyel eléggé megerősíti, hogy midőn e könyvet írja vala, nem volt ott. Ajánlja pedig Jánosnak, ama Felség természetes

---

[v]) cap. VI.

[w]) Muratori, Annali d'Ital. ad h. a.

[z]) c. XXXVI.

[a]) c. XXXI.

fiának, csakugyan még atyja életében, mivel a végén azt mondja: „Hunc libellum, inclyte Dux, dicavimus tibi, sed censorem judicemque Regem Matthiam constituimus“ [b]); ennélfogva nem lehetett 1490 után írva, mely Mátyás király életének utolsó éve volt [c]).

---

[b]) c. XXXII.

[c]) Annak amit feljebb a Galeotto Marziót eretnekséggel terhelő vádról s az ő elítéléséről megjegyeztem, felderítésére nem keveset szolgál azon elbeszélés, melyet Sanudo a velenczei dogék életébe*) igtatott: „Azon időben“, úgymond az 1477 évre, „feladván a Signoriának az eretnekségi gonoszság (pravita) inquisitora, hogy bizonyos Galeotto Narnio de Montagnana, tanúlt és igen tudós és elhízott ember, a ki Montagnanában lakik, eretnek, et male sentiebat de fide, világi kart (braccio secolare) kért ellene a Signoriától; és elfogaták és börtönbe vetteték. Bizonyos könyvet írt, melyről azt mondta az Inquisitor, hogy kárhoztatandó, és hogy elvitte azt Magyar- és Csehországba, hol sok követői lennének (aveva grandissimo seguito.) Végtére arra ítélék, hogy állítsák egy állványra a piaczon, ördögökből álló koronával a fején, s ott elolvasák az ítéletét, megégeték a könyvét és neki bűnösnek kelle vallani magát azért a mit mondott vagy írt, mint a mi az egyház ellen volna. Aztán elkövetett tévedése büntetéseül hat holnapi fogságra ítélék kenyeren és vízen. Az ítélet végre lőn hajtva, s az állvány felállítva a piaczon, ott levén a minorita szerzetből való inquisitor, mintegy itélőszéken ülve. Kivonczolák Galeottot a börtönből s az ördögös koronával a fején a piaczra vivék. Vala ott egy úri ember, a ki mondá: jaj minő elhízott test! Ez pedig megfordúlván, monda: többet ér egy kövér disznó mint egy sovány bak! Aztán felmene az állványra. Végrehajtódván az ítélet, visszavivék a börtönbe. — Emez Csehországban járván, lebukék a lóról, és megdöglék (crepo). Igen tudós és tréfás ember volt,

---

*) Kiadta Muratori, Scriptor. rerum Ital. Vol. XXII. Az idézett hely p. 1206.

Meddig élt Galetto, nem bizonyos, és még bizonytalanabb mi módon halt légyen meg; mivel két író, kik mind ketten vele egy időben éltek néhány évig, csudásan eltérnek ebben egymástól, s eltérítik az újabb írókat is, mint a kik közűl egy egyiket, más a másikat követi. Giovio azt mondja röviden, hogy vén korában hala meg, Montagnanában, Pádua környékén, közel Estehez, rendkívűli kövérségében megfuladva. Gian Pierio Valeriano ellenben azt beszéli [d]), hogy Galeottot, Magyarországon a Mátyás király udvaránál létében, XI Lajos franczia király meghíván, elindúlván Magyarországból oda utazandó, és Lionba érkezvén, a városba belovagoltában az onnan kijövő királylyal találkozott, s azért le akarván lováról szállani, rémítő kövérsége lehúzá, s oly rohammal bukék a földre, hogy szörnyű halált hala.

Melyikhez tartsuk már magunkat a két tudósítás közűl? Valeriano nehány évvel idősebb vala

---

de nagyon testes és elhízott.“ — Itt nincs szó a pápához való fellebbezésről, sem ártatlansága nyilvánitásáról IV Sixtus által, sőt az van állítva, hogy a reá szabott büntetést kiállotta. Mindazáltal nem lehet megtagadni a hitelt Galeottótól magától, a ki világosan beszéli. Azonkivűl Sanudo lóról való bukás által halatja meg Galeottot Csehországban jártában, és ezen író tekintélyének minden bizonynyal nagy erejünek kell lenni, minthogy Sanudonak értkorú embernek kellett lenni 1498-ig*) s annálfogva ismerhette Galeottot. Én hát az olvasóra bizom, hadd döntse el magának, melyik vélemény hihetőbb az ő halála felől.

[d]) De Litteratorum infelicitate. Velenczei kiadás 1620, L. I. pag. 30.

---

*) Foscarini, Lettere Venez. p. 164.

Gioviónál, és ennélfogva úgy látszik hogy több joga van hitelt igényelni. De ezen elbeszélésében minden bizonnyal téved. XI Lajos 1483 halt meg, Galeotto pedig, mint bebizonyítottuk, 1488 még életben vala. Azt felelhetné valaki, hogy talán vétségből van írva XI Lajos XII helyett. De emez csak 1498 kezdett uralkodni s nehezen képzelem, hogy Galeotto még ekkor élt legyen. Inkább lehetne VIII Károlynak tulajdonítani. De midőn látom hogy Valeriano oly roszúl van értesűlve ezen tény körűlményei felől, félő, hogy állítmányában is csak valami kósza hírt követett. Azonkívül Galeotto, mint mondottuk, oda hagyván Mátyás király udvarát, visszatért Olaszhonba, a honnan e részben sem üti a mértéket a Valeriano túdósítása, mint a ki Magyarországból meneti Francziaországba. Azt hiszem ennélfogva, hogy a Giovio elbeszélése valamint egyszerűebb, úgy helyesebb is, és hogy Galeottot rengeteg kövérsége, melyet neki Merula a már emlegetett könyvében szemére hány, s melyből maga Galeotto tréfát űzött, s melyet erősít a Mazzuchelli Muzeumban létező emlékpénz is [e]), megtikkasztván, fosztotta meg életétől.

Szerzett munkáiról már szólottunk. Sok tudományú embernek, de kevéssé csínos írónak mutatkozik bennök; azonkivűl belé van bőszülve az astrologiába. P. Decolonia [f]), nem tudom mi alapon tulajdonít neki még egy értekezést arról, hogy az

---

[e]) Tom. I. p. 151.

[f]) Hist. litter. de Lyon, T. II. p. 391.

ég a természeti törvényt megtartók számára nyitva áll. De azt hiszem, nem írt ő erről külön értekezést, hanem csak a De incognitis vulgo könyvében vítatta e tárgyat, mint Giovio értesíte. Adványnak azonban fel kell hoznom, hogy ezen Estei könyvtárban van egy versezetke Galeottótól Stella dall' Assassino, vagy, mint mások olvassák, dell' Assissino dícséretére. Leánya volt Jánosnak, a Tolommei családnak Ferrarába telepedett s az imént mondott melléknévvel különböztetett egyik ágából; és ez a nő az, kitől III Miklósnak Ugo, Leonello és Borso nevű három fia leve, s a ki 1419-ben hala meg [g]). A versezet Giovanni dell' Assissinonak van ajánlva, s a Stella dícséreteihez ezen Giovanniét s még más ezen családbeliekét is csatolja. Nem hiszem ugyan, hogy ez Stellának már említett atyja volna, mert mondván a költő, hogy két fénye van azon családnak, elébb Stellát, aztán Giovannit nevezi.

„Duo sunt Ptolomaei lumina gentis,
Quae tantam stirpem decorant et nomina praebent:
Primum Stella choros inter celebranda Deorum;
Ast illud numen mira gravitate Joannes
Assissine es, cui Musae nosterque libellus
Hunc (hic) datur ingenti Stellae confectus honore."

No már én nem látom hihetőnek, hogy a költő az atyát a leányának utána helyezze, és azt hiszem hogy itt más Giovanniról van szó, talán Stellának valamely unokaöccséről, kinek kedveért fogott a költő a nénje magasztalásába. És még valószínűbbé teszi ezt előttem az, hogy Stella 1419 halván meg,

---

g) Scriptor. rerum Ital. Vol. XXIV. p. 184.

felettébb bajosan képzelhető, hogy atyját az 1490 tájig élt Galeotto annyira ismerhette volna, hogy ennek kedveért dícsérgesse leányát, és nem inkább valamely leszármazó rokon kedveért. Egyébiránt ez a versezet azt mutatja, hogy hova sülyedhet a szolgai hízelkedés, midőn Galeotto, oly nőről szólván, kinek hajadon létére három fia volt, nem pirúl annak szeplőtlen tisztaságát magasztalni, egész azon állításig, hogy Isten anyját kivéve, a föld kerekségén Stellánál tisztább erkölcsű nő nem létezett.

II.

Torday Zsigmond ajánlólevele

Miksa római és cseh királyhoz,

Marzio Galeot első kiadása előtt.

Mivel az ember indúlatait s belső mivoltát, fönséges Király, mint egy testi lepel vagy burok takarja — a homlok és szemek úrkodván az arczon, mik színlés- s tettetésre nagy mértékben képesek, mozgást s kifejezést is tetszés szerént öltve föl — kettő az, és pedig magától az embertől eredő, ami bárkinek legrejtettebb lelki és természeti mivoltát leginkább jelzi: a beszéd és cselekvés. Ezért dícsértetik némely régiek e mondása: hogy a beszéd a lélek jellege. A cselekvésről pedig a peripateticusok öszves iskolája tanúskodik, az erényt és bűnt főleg a cselekvés által különböztetvén. Azért, szeréntem legalább, helyeslésre méltó azoknak törekvése

s fáradozása, akik jeles emberek mondásait s tetteit egybegyűjték, s írásba téve, az utóvilág számára fentarták. Mert mintegy fogalmat nyújtanak az olvasónak a béke- és hadban jeleskedő fejedelmek és nagy férfiak erkölcsei-, czéljai- s egész egyéniségéről, s csaknem teljesebben s élethívebben, mint a történetírók bőséges értekezletei, mik a viselt dolgok ismerése végett veendők különösen tekintetbe. Nem fejezi-e ki elegendőleg Lysander lelkületét csak e mondása is: „a hol az oroszlán el nem ér, rókafélével kell megpótlani“; melylyel azoknak roszalását szokta volt megelőzni, kik azt állítgaták, hogy hadviselésben a csalárd fortély nem fér egybe a herculesi hőslélekkel; Herculestől származtatván magokat a lacedaemoniak. Vagy az, amit az Argosiaknak, midőn a határok fölötti villongásban a jogra hívatkoztak, válaszolt: „akié ez a hatalom — úgymond, a kard markolatára ütve — az vitatkozik leghelyesebben a határok fölött.“ Vagy az a tette, midőn a népkormányzati elveket pártoló miletusiaknak megesküdött, hogy senkit sem illetend közűlök bántalommal; s midőn, ebben bízva, eljöttenek, emberei által ölette le mindnyájokat. Ugyanis Lacedaemonban az ellenség iránti hűség s igazság kötelmeit a hasznossághoz szokták vala mérni. Mit ez idő szerént a törökök követnek, és pedig vallásos elveknél fogva. De Lysanderben bizonyos veleszületett gonoszság volt, barátot s ellenséget egyiránt fortélylyal és csellel hálózni be, ádáz kegyetlenséggel párosúlva. Ellenben az athéni Aristides, becsületes, nyílt és egyszerű jellem, azt tartá, hogy semmit sem kell

ahítani avagy megkezdeni ami az igazsággal ellenkezik, vagy egyébként nem tisztes dolog, még ha bíztos alkalomként kínálkoznék is bármi nagy haszon aratására. Róla maradt emlékezetben: midőn az athéni nép őt egymagát bízta meg Themistocles azon javaslatának bírálatával, miről az, a népgyűlésben, a persa háború diadalma után, azt állítá, hogy az államra nézve igen hasznos, de hogy mindenki ismerje, szükségtelen; s előadván, hogy a görög hajóhad titkon felgyújtható, s ily móddal az athéniek az öszves Görögország uraivá lesznek: Themistoclesnek e hozzátevését hallva, a nép feszűlt várakozására a gyűlésbe jő, s monda: Themistocles javaslata igen hasznos ugyan, de a lehető legigazságtalanabb. S a nagy jellemű férfi tekintélye oly súlylyal bírt az athénieknél, hogy Themistoclesnek kijelenték, szót se tegyen többé e dologról; mit őkmagok nem is hallottak. S mily nemes és nagy lelkű férfiút mutat az idősb Africánusnak amaz önmérséklése: midőn, ifjú korában, háborút viselt Hispaniában, egy fejedelmi férfiúnak nagy szépségű aráját hozák el neki, s ő, miután néhány napig a legóvatosb őrizetben tartá, illetetlen adta vissza mátkájának. Melylyel azt nyeré, hogy Hispaniát sokkal könnyebben szerzé meg a római uralomnak, az ország fejedelmei, e nemeslelkűség csodálatában, önkényt járúlván hozzá. Hát az nem magas jellem bizonysága-e, midőn a csatavesztett carthagóiak, a béke ügyében követeket küldöttek hozzá: szóba állani nem akart addig velek, míg L. Terentiust, az előbbi hadjáratkor elfogott római polgárt, eléje nem

hozzák. S midőn előhozatott, maga mellé, a tribunálra *) ülteté, s így válaszolt aztán a carthagóiaknak, s a békét megadva, a háborút befejezte. S midőn, ennyi s ily fényes győzelem és diadal után, elvállalá, hogy testvére, L. Scipio legatusaként Ázsiába küldettessék, s Antiochus, miután a Senatus követeléseit visszautasítva, egy roppant csatában leveretett: bocsánatot esdekelve, a rómaiaknak bárminemű föltételeit elfogadni ajánlkozott: „rómait illet meg — válaszolá — sem nem hajlani meg a sorsnak csapásai, sem el nem kapatni kedvezései által; tudja meg, hogy a békének azelőtti föltételei maradnak. Hogy egyéb halhatatlan mondásait s tetteit immár mellőzzem. Claudius Nerónak valóban természetellenes egyéniségét — több más irtózatos bűntettein kivűl — mintegy szemünk elé állítja némely vonás, miknek egyikét mondásai, a másikat tettei közűl szabadjon itt fölemlítenem. Senkinek nem adott hívatalos állomást a nélkül, hogy hozzá ne tegye: „tudod mit akarok én, s azon legyünk, hogy senkinek se legyen semmie.“ A Várost, a földteke urát, nyilvánosan felgyújtá, s midőn hat nap és hét éjszaka égett: ő a Maecenas tornyából nézte a tüzet, s örvendezve a lángok látomásán, színpadi öltözetben, Ilion vesztét énekelte.

És pedig nem csak a komoly, hanem a tréfás s elmés mondásokból is kiismerszik a nagy emberek egyénisége s belső mivolta. Ama Marcus Cato

---

*) Félköralakú emelvény, a római hadi vagy polgári tisztviselők hivatalos ülőhelye.

Censorinus, természetének sajátszerű gravitását mondataiban is megtartá. Egy tékozlóról, ki tengerparti földeit elharácsolta: csodálja, mondá, hogy a tengernél ádázabb; mit ez alig érint meg hullámaival, ő egyszerre elnyeli. Szép a T. Q. Flaminius mondása, azt tanácsolva a Zacynthus szigetét megtámadni készülő achajaiaknak: vigyázzanak, nehogy a fejét burokja alól kinyújtó tekenősbékaként, veszély ne érje, ha Peloponnesusból kimennek. Elmés volt a macedoniai Fülöp, Nagy Sándor atyja is. Midőn egy valaki által vacsorára hívatott meg, s útközben innen onnan sokan csatlakozván hozzá, ahogy szokott ha királyok mennek valahová, észrevette hogy a gazda zavarba jött, nem levén amit készített elegendő: követeket küldött barátai elébe, s meghagyta mindeniknek, hogy a lepénynek (dessert) helyt hagyjanak. Kik ebben bízva s arra várva, alig illeték meg az étkeket. Miből az lett, hogy a készlet mindnyájoknak elegendő volt.

Nem is lehet sehol a fejedelmek erkölcseit alkalmasabban ítélet alá venni, mint házi s baráti köreikben. E szakmában a görögöknél Plutarchus, a rómaiaknál Valerius Maximus működtek különösen, aki jeles egyéniségeknek dícséretes valamint ellenkező mondásait s tetteit néhány szakaszba foglalta röviden. Utána Macrobius, Augustusnak s némely másoknak élczeit s tréfáit gyűjté össze. Ezeket követve Galeotus Martius, Corvin Mátyás győzhetlen királynak — ki őt udvarába fogadta volt — némely mondásait, valamint tetteit, kiszemelve számosak közűl, csínos írmodorban jegyezte föl. S ámbár közöttök némely

olyast is lelünk, mik az író bírálatát a megválasztásban kívánatosnak mutatják — miután ha azt, amit elhallgatni talán jobb lett volna, mellőzi, más, sokkal fényesebbeket iktathat vala dolgozatába — mindamellett számos emlékezetre- s csodálásraméltó dolgot mond el, miknek olvasása engem ugyan nem kevéssé kapott meg. E munka a vitéz és nagyságos férfiú, Zay Ferencz, dicső római császár ő fölségének tanácsosa- s Magyarország felső részeiben, a Tiszán innen és túl, főhadvezérének kezébe került, a nyalábi várból, hol egyéb becses dolgokkal, Frangepán Ferencz kalocsai érsek tette le, vérszerénti rokona levén Perényi Jánosnak, ama vár urának. Ő másoltatá le számomra a múlt deczemberben, midőn császári parancsok elintézése végett Kassa táján időztem, a kézírati példányt megtartva magának, mint az efféle emlékek nagy kedvelője, ki maga is számos történelmi becsű dolgokat szokott, hallgatóinak nagy élvezetére, elbeszélni atyáink emlékezetéről.

Én meg' ez értekezés kiadását Neked szentelém, dicső Miksa király. S habár tárgya oly kisszerű, hogy talán méltatlannak látszhatnék Fölségedhez: mindamellett azt hittem, nem lesz helytelen, ezt az írót is annak ajánlanom, kinek neve s védelme alá szántam volt Mátyás királynak Bonfin Márk Antal által megírt dolgait. S a királyi magas érzület tulajdona: valamint a nagy és dicső által érdekeltetni, úgy a kicsinyt és csekélyt, de tisztest s őszinte kebelből s helyes oknál fogva eredettet sem vetni meg. S meg is vagyok győződve, hogy Te, irántami nagy kegyességed s királyi kegyelmed szerént,

nyájas arczczal s kegyesen helyeselni fogod törekvésemet.

Martius Galeot, mint maga beszéli, Olaszországból a badeni fördőbe jött a királyhoz, mind hogy lássa őt, mind hogy nászajándokot eszközöljön leányai kiházasításához. Olaszországban, legelőbb Bononiában, a szépmüvészetek és irodalom tanára volt; utóbb Magyarországban magányiskolákban tanított. S miként könnyen következtethetjük, Corvin Jánost, Corvin Mátyás fiát is oktatá, s a budai királyi könyvtár igazgatója volt. S ámbár Philelphus Ferencz mérgesen harczolt is ellene, mindamellett azt tartom, hogy inkább önszeretetből tette azt, hogysem helyes oknál fogva hegyezte tollát oly élesen; ami számos túdós férfiú s jeles művész közös bűne; s vajmi gyakran épen az ellen intézi támadását a haragvó, aki semmit nem vétett. Janus Pannonius pécsi püspökkel a közös tanúlmányozás már Olaszországban baráti viszonyba hozta, ami utóbb, azonegy udvarban élvén, még szorosb leve. Vannak tehát epigrammái Galeothoz, azokon kívűl is, miket e levélhez csatoltam*). Élj boldogúl, királyok dísze. Bécsben Ausztriában, Junius XX-dik napján, MDLXIII évben.

Királyi szent Fölségednek

leghódolóbb szolgája
Torday Zsigmond.

---

*) Lássd a köv. lapon álló költeményeket, s a Jegyzések között a Janus Pannoniust érdeklő szakaszt.

Galeothoz Janus Pannonius.

I.

Haec tibi pannonicis epigrammata mittit ab oris,
Inter hyperboreas maximus Ister aquas.
Nec te mirari nimium, Galeote, decebit,
Esse videbuntur vix mea si qua tibi.
Scilicet ingenio multum locus addit et aufert,
Inter et est sub quo sidere carmen eat.
In Latiis scripsi fortasse latinius oris,
At nunc barbarico barbara in orbe crepo.
Hic Maro ponatur, fiet lyra rauca Maronis,
Huc Cicero veniat, mutus erit Cicero.
In tamen haec tali poteris deducere lima,
Vel critici ut medio nata Helicone putent.

II.

Cum nec amicitia nobis sit junctior ullus,
Nec permessiacis tam madefactus aquis:
Carmina Marcelli, patrios sonantia luctus,
Judicio misi discutienda tuo.
Non ego nunc abs te plausus expecto crepantes,
Nec vanum clames ut Galeote σοφῶς:
Ista dabit vulgus, vel garrula turba clientum,
Tu fac Quintilio me recitasse putem.

III.

Esse quid hoc dicam? rediit, Galeote, libellus,
Pagina sed nullas rettulit alba notas.
Ast ego Aristarchi stellas et acuta verebar
Spicula: Maeonium quis jugulatur opus.
Quid faciam? nisi uti placuisse vel omnia credam,
Omnia vel prorsus displicuisse tibi?
Omnia qui possunt placuisse? relinquitur ergo,
Omnia judicio displicuisse tuo.
Est quiddam ulterius, facturas taedia nugas:
Ne legisse quidem te, Galeote, puto.

JEGYZÉSEK.

3 lap, az Ajánlólevél. — János herczeg, Mátyásnak természetes fia, ismeretlen anyától; magyarnak is, németnek is találgatják a krónikák. Atyjának, kinek arczban hasonmása volt, kegyencze, főleg miután reménye, törvényes utódra hagyhatni a koronát, mind inkább tűnedezett. A nagy hírű Ugoletti Tádét (előbb „expediendae bibliothecae regiae in urbe Florentina praefectus“) udvarába hívta, fia nevelésének vezérletével megbízván; s általában el nem mulaszta semmit, hogy valamint az ország Rendeit János herczeg örökösítésével megbarátkoztassa, úgy viszont hogy ezt azon polczra, mit számára kitűzött, méltóvá tegye. Már gyermeket, mind azon kitűntetésekkel halmozta el, mik egy koronaöröket illetnek; minden ünnepélyes alkalommal, külföldi követek fogadásakor, jobjára ülteté, s dús adományozásaival az ország leggazdagabb emberévé tette. Születése foltját házasság által is törekvék elenyésztetni. Már 1486-ban a milanói herczeg húgát kérette meg, a váradi püspök által, számára; de a német udvar cselszövéseinek sükerűlt a viszonyt felbomlasztani.

Atyjának véletlen halála után mostohaanyjának aljassága s a magyar oligarchia dőresége s undok hálátlansága tönkre tevék Corvín János jövőjét. A szabad királyválasztás alkalmával két egyházi s egy világi főúr állt Hunyady Mátyás fia pártján mind azok közűl, kiknek egy része a nagy király creaturája volt, a másik meg' nem bírta feledni a vas kart, mely féken tartá. Az egy török zultán volt, ki

„sajnálkozását“ nyilvánítva azon egyetlen fejedelem elhúnytán, kit méltó vetélytársául elismert: egy hadsereget ajánlt fel fiának, igényeit a trónhoz érvényesíteni. János herczeg, valódi királyi nagysággal, nem fogadta el a nagylelkű ellenség segedelmét, valamint elutasítá Miksa szövetkezését, — mialatt öröklött javait Báthori István és Kinisi Pál, buzgóságból az új király iránt, a maguk számára, szétrabolták. Magányember maradt, híve mind végig a hazának, ostora a németnek s töröknek egyiránt, s hadjáratai zsákmányával a koldus király udvarát tartogatta.

II Ulászló decretumát 1504-ben így írta alá: „Joannes Corvinus, Liptoviae Dux ac regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Banus.“ Ugyanazon évben october 12d. éjjeli 11 órakor húnyt el, 35 eszt. korában *). Két gyermeke, Kristóf és Erzsébet, kiskorúak haltak el előbb már. Özvegyét, egy Frangepán leányt, a rosz hírű brandenburgi őrgróf György kezére játszá a király. Mag nélkül veszett el, miután neje roppant vagyonát elfecsérlé. Hogy a Hunyadyház minden nyom nélkűl, mint szent mythus maradjon fen a nemzet emlékezetében.

4 lap, [1]). — Jó eleve értesíté ipját Mátyás király (Epistolae Matthiae Corv. Part. IV, 29 lap) hogy, a Porta körűl tartott kémeinek biztos értesítése szerént, Apulia ellen hadjáratot tervez a török. Figyelmeztetése tekintetbe nem vétetett. A török had, Ahmed vezérlete alatt, kiszállt gátlanúl (1480 közepén), s a tartomány kulcsát, Otrantót (Hydruntum) hatalmába vette (urbem incautam, et ex antiquo otio inermem olim factam, írja az olasz Bonfin, Dec. IV. Lib. VI.), oly réműletére az egész Olaszországnak, hogy számosan, maga a pápa is, kiköltözni készűlődtek. Ferdinand király Mátyás segedelmét esdekelte. Ez, fátyolt bo-

*) Sírkövének felírása szerént. Közli azt Ráttkay László, Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. II-dik kiadás, Bécs, 1772. Lib. III. pag. 111.

rítva annyi személyes sérelmére *), annyi ellenség által zaklatva maga is, Magyar Balázs és Nagy János parancsnoksága alatt, 400 gyalog- s 150 lovast indíta útnak. Azonban ipja, eddigi szószegéseit mentegetve, s azon ígérettel, hogy ha Otrantóból a török kiveretik, az „ingét is oda adja“ annyiszor kijátszott vejének (se paratum, usque ad camisiam omnia exponere **), újolag 1200 huszárt (equites levis armaturae, quos huzarones vocamus) kér; mire Mátyás 150 lovassal szaporítá segélyhadát. A két magyar parancsnok, „ut pannonicas italis vires ostentarent“ (Bonfín, u. o.), azon órában, mihelyt az olasz földre kiszállt, megrohaná a várat, és, nagy vérontással mindkét részről, egyik védtornyát be is vevé, úgy hogy a török őrség kiütni többé nem merészlett. Azonban hírét vevén Mahomet zultán halálának (1481 májusban), a várat önként feladva, haza takarodott. S ezzel a kalandos expeditio is véget ért.

Az I szakaszhoz, 5 lap. — Hiába hívogatta fel a pápa az utolsó nemzeti-cseh nagy király, az „eretnek“ Podiebrad ellen a dán és lengyel királyt, a német választófejedelmeket, sőt Fridrik császárt is; Lőrincz bíbornok-

---

*) Így ír, a többi közt, Fontana Ferencz nápolyi követének: „Dolemus, varia credulitate nos tamdiu fuisse delusos. Non tamen subiissemus tam grandem pro rebus christianis provinciam, si scivissemus nobiscum hoc modo agi“.... „Postquam autem nos vidimus, vana credulitate teneri in suspenso, amplius nolumus in rebus vanis spem collocare, sed omnia volumus rebus nostris consulere. Quod et hactenus fecissemus, nisi Ssmus Rex, Pater noster, retardasset.“

**) Erre így válaszolt Mátyás király Rangoni Gábor egri bíbornok-püspök s nápolyi követének: tudja ő, úgymond, hogy mindez szófia beszéd, valamint a többi ígérgetés. Ime a pápa a „pogány“ elleni hadjáratra 200,000 forintot decretált neki az olasz fejedelmektől, azon kötelezéssel, hogy ez öszveg negyedét őmaga fizetendi, de csakis akkor, ha a többi fejedelem lerótta tartozását. Ezek meg' nem adtak semmit; tehát ő szentsége sem. „Videbunt omnes, quod Nos rebus nostris bono modo consulemus, et, auctore Deo, providebimus, quod si pereundum est, primi non pereamus“, végzi méltó elkeseredéssel. Bár tartotta volna mindig szem előtt mind e tanúságot.

legatusa elvégre Budára jött, a császári követ kíséretében, segélyt s Podiebrad koronáját ígérve Mátyásnak, s apostoli-királyi kiváltságait az egyházi rend fölött újakkal öregbítve (episcopatuum progressus Regis arbitrio concessi, una cum potestate, pontifices et sacerdotes profanae subjiciendi censurae). A nemzet nagyjai, saját hazánk szorongatott állapotára, s az illetők ígérgetéseinek történetileg ismeretes hiúságára utalva, minden áron ellenzék a szintoly igazságtalan mint czél- és eszélytelen vállalatot; a két követ ármányai elkapák a szintoly buzgalmas mint hírnevet és hatalmat ahító ifjú fejedelmet: a hét évig dúlongott, mindkét részre vészes hadjárat „ex observantia“ a szent szék iránt, megnyittatott (Bonfín, Dec. IV. Lib. II). „Sem dölyf nem indít bennünket, sem valami földi nyereség, hanem a szánalom az ártatlanúl elnyomottak —, tisztelet a sz. Szék — és buzgalom az igaz hit iránt; nem is várunk a földön semmi más jutalmat, mint a hadviselés elmaradhatatlan következményét a békét, s azoknak, akik iránt most jótéteménynyel viseltetünk, elismerő hajlandóságát.“ Ily modern modorban szól a király azon manifestumában, melylyel vállalatát igazolni törekvék. — Azonban tettre kerűlvén a dolog, nem csak cserben hagyák a fényes ígéretek, sőt ő Szentsége mihamar próbát teve, régi védencze, a császár javára, Mátyás ellen, használni föl ildomosan a magyar király elfoglaltatását. Lőrincz bíbornok egy csoport söpredék néppel — „keresztesek“ pompás neve alatt — kísérte a magyar tábort, valódi csapásként; ebből állt a pápai segélyhad; a császárnak szint' oly csekély mint nyomorú lovascsapatát kénytelen volt Mátyás haza utasítani, hasznosabbnak látván, fölszerelés- s élelmezésök költségeit kész pénzben kérni helyettek („remiserat illos Matthias, causatus ineptum militiae genus hominum, stipendia 1000 equitum quam equites habere maluit“. Epist. Matthiae Corv. Pars III, 37 levél). — Hadjárata kezdetben egy pusztító s diadalmas roham volt. Julius 12-dikén 1468 már Olmütz előtt állt; az igen catholicus város nyílt kapukkal várta, s ezen

túl hadi működéseinek központja lőn. Ezenben a török Erdélybe tör; a magyar had vezérei békét sürgetnek; Podiebrad újolag késznek ajánlkozik reá. Mátyás személyes értekezletre hívja meg Olmützbe aprilis 4-dikére. Podiebrad elfogadá a meghivást, hanem Olmütz helyett, mely az ellene támadt catholicus és oligarchiai párt fészke volt, Sternberg várost tűzve ki találkozóúl. Ott jött öszve a két király, csekély kísérettel, s a négyszem közti értekezlet után a kiengesztelés s barátság érzéseivel vált el. Mátyás, Podiebrad két hős fia, Victorín és Hinkó (Henrik) kíséretében, a béke hírével tért vissza Olmützbe. A pártot ütött cseh főurak és papok felbőszűlve fogadák azt; a szent Szék képviselője excommunicatióval fenyegette Mátyást, ha az egyezkedést, mit az eretnekkel a pápa jóváhagyása nélkül kötött, rögtön meg nem semmisíti; sőt a királyfiak elfogatását javaslá. Ezt érinti e szakaszban Galeot. Mátyás oly magas szívű volt az undok tanácsot visszautasítani, amily gyönge, a politicai cselszövények ellenében. Az olmützi párt, hálául, királyának kiáltotta ki, s a legatus, egy brünni templombeli sz. Mária-szobor koronájával, Csehország királya- és Morvaország őrgrófjává koronázta.

9 lap, IV szakasz, [2]). — Hihetőleg azon lengyel követségre vonatkozik itt Galeot, melynek megbízó levele Kázmér királytól (Datum in Throki, feria quinta ante festum S. Aegidii 1480) Mátyás király levelei közt, III rész, 51 szám, 100 l. áll.

Tegyünk itt egy pár szót Mátyás építkezéseiről. — Nem hiában tartá, mint Galeot több helytt kiemeli, egyik főő fejedelmi tulajdonnak a magnificentiát: ő teljesen képviselte azt, ragyogó tettekben, s azon pompában is, melylyel udvarát körűlvevé; néha parvenui ostentatióval is, mint I Napoleon. Az egykorú följegyzések fenmaradt töredékeiből oly képét állíthatjuk össze a magyar királyi udvarnak, mely valamint hatalomban, úgy pompában is alig volt meghaladva ephemer tartama alatt. Álmélkodva beszélik a

krónikások : a király palotáiba porphyr lépcsők vezettek, ércz kargyertyatartókkal világítva; szintén porphyrba vésett réz ajtófeleken járó kettős-ajtók a termeken, miket majd tarka mozaik kövezet, majd a legváltozatosb ékítményekkel elborított koczkapallók (parquet), drága fali festmények, bársony és arany szőnyegek, ezüst ágyak és karszékek s egyéb butorzat a gazdagság és művészet remekeivé emeltek, a római császárikor fényűzésére emlékeztetve (Egy terem boltja, például, a bolygócsillagok járását mutogatta „őrült pazarlással“, insano sumptu). Különös fénynyel szerelteté föl Mátyás azon nyaralókat, hol háborgó életének rövid szűnperczeit kinyugová. A számos (tatai, pesti, budai két) királyi park márványból épített villákat környezett, miknek csarnokait és folyosóit mozaik vagy ércz szobrok tarták, vagy üveges sikátorok vettek körül. A kertekben tömkelegek, roppant kalitkák vas sodronyból, tele bel- és külföldi madarakkal; a dísz- és gyümölcsfák között fedetlen sikátorok sétahelyekül, márvány ívezeteken függő-kertek, szökőkutak, hideg- és melegfördők érczkádakkal, halastavak, roppant vadaskertek, szelíd- és vadállatokkal, s közben, a gyönyörű kilátások teljesb élvezése végett, tornyok, ezüstszínű cseréppel fedve mind, több emeletre, s azokban kiszögellő ét- és mulatótermek, roppant drágaságú kristály-üveg ablakokkal, s falaik elborítva művészi festmények- s pompás szövetekkel stb.

S mind ezek fölött Székes-Fejérvártt szándékozott a nagy király a maga emlékét megörökíteni, hol egyszersmind dynastiája sírboltja is leendett. A munka megkezdetett, akként, hogy költségességét s pompáját tekintve „opus insanum dictum, ut quo uno duntaxat caetera superiorum regum opera obscurare sit visus“ (Bonfin, Dec. IV. Lib. VII). — Egy évvel halála után idegen, keresztény uralkodó dúlatta fel a magyar királyok székegyházát, s Mátyás király trónlan fia, az utolsó Hunyady hamvait mint lomot ereszték szélnek 1856-ban. Megilleté e vandál tett a kort, mely elkövette.

Hadd álljon itt még a Galeot által magasztalt Visegrád — e földi paradicsom *) — rövid leírása Oláh Miklós prímástól (1493—1568); pedig az ő korában már a Jagellók rohadt epochája Visegrádra is reá nyomta pusztító nyomait.

„Visegrád, mit a németek Plintenburgnak hívnak, város, Budától nyugatnak öt mérföldnyire, hiúz **) s másnemű vadakkal bővölködő rengeteg erdőség tövében. A város élén, keletnek, áll a mind gyönyörű fekvése, mind pompás mivolta folytán kibeszélhetetlenűl nagyszerű királyilak, palták- és egyéb valóban fejedelmi épűletekkel ékeskedő, miután egy ízben négy királynak s azok szokásos kíséretének egymaga kéjelmes szállást adott ***), levén benne, a mint mondják, háromszáz ötvennél több terem. Kapuja a mintegy két száz ölnyire folyó Dunára nyílik; s ez és a város és kapu közötti tér fákkal van beültetve. A túlsó oldalon, keletre a palotától, egy szőlő- s gyümölcsfákkal kedveskedő kert van. Belépve a kapun, azonnal egy roppant, zöldelő, rétvirágokkal elborított tér nyúlik el szemeink előtt. Benn, száz és néhány lépésnyire a kaputól, kezdődik a lépcsőzet, négyszögű kövekből, hét vagy nyolcz ölnyi széles, s mintegy negyven lépésnyi magas. Itt, a királyi udvar számárai tág és nagyszerű boltok vagy boros-pinczék fölött, szintén négyszögű kövekkel borított, négy felől íveken nyugovó tér (area quadripensilis, terrasse) van,

*) Castelli püspök s pápai követ egyik nagy érdekű jelentését IV Sixtushoz ily kelettel fejezi be: Ex Vissegrado, paradyso terrestri, die XXV Octobris MCCCCLXXXIII. — Ugyanő így ír egy helytt Mátyáshoz, lelki épűletére integetve az intést csak e részről tűrő királyt: Quoties mente repeto, quod frequentissime fit, quam magnificas et superbas aedes struxit atque struit in delectis locis Ssma Majestas Vestra, non sine ingenti sumtu admirando fieri puto.

**) Szerző szerént ugyan a visegrádi erdő „pardorum aliarumque ferarum altrix“. De a pardus nem jelent, tudtommal, egyebet mint párduczot; itt tehát, a középkori írók modora (néha gondtalansága) szerént, csupán auxesisként állhat.

***) V. ö. e királyi látogatásról Bonfínt, Dec. II. Lib. IX.

beültetve, kellő arányokban, tavaszszal gyönyörűn illatozó s a szemet gyönyörködtető hársfákkal. Közepén veres márványból bámúlatos művészettel faragott szökőkút lövell ki, a Musák képszobraival, melynek tetejében Cupido alaka, márvány tömlőn ülve, préseli a szintoly ízletes mint hideg vizet, mely a közel hegy forrásából, csatornán vezettetve ide, kellemes morajjal húll a csöveken keresztül egy márvány csészébe, s ebből egy kerekded medenczébe. E forrásból ama Corvín Mátyás király parancsára — kinek műve mind ez építkezet amiről beszélek — miután rendesen diadalmakat üllt, bor patakzott, s mint a régi emberektől hallám, majd fejér, majd piros, amit fölebb, a hegy tövében, mesterségesen bocsátottak a csatornákba. E helytt szokott maga a király is tavaszi s nyári időben, a virágok között sétálni, a szabadban szellőzni, enni, néha a követeket is kihallgatni s nekik választ adni.

Mondják, hogy e helytt történt egykoron eme szintoly nevetséges mint emlékezetes dolog. Egy török követ, amint, szokás szerént, az udvarnokok a városból a palotába hozták megbízatásának előadása végett, s a kapuban, honnan a fölebbi térre nyílik a kilátás, kissé megállapodott: eltekintve e bájos és pompás hely s a lenn és fönn, hol a király volt, hemzsegő, s selyem, ezüst és aranyszövet ruhákban öltözött s nagy részben — magyarjaink szokása szerént — ezüst övek- s kardokkal s arany boglárokkal ékeskedő udvarnokok serege fölött: rögtön oly ámúlat és csodálkozás kapta meg, hogy minden mondandóiról megfeledkezett, s midőn a lépcsőzeten a király elé menne föl, meglátva őt — kitől nagy, mintegy vérben forgó szemei miatt, megrettent mind az aki reá tekintett *) — a már előbb megfélemlett ember mind inkább rémedezni kezde, úgy annyira, hogy hosszas hallgatás után, semmi mást nem tudott mondani, mint: „A

*) Jól jegyzi meg Bél Mátyás e helyre: „Szokása volt Mátyásnak, hogy bár nyájasan fogadta a külföldi követeket, de próbára is tette örömest, bírnak-e elég képességgel a dolgok vitelére; s hogy ezt különösen a törökökkel tevé, kétségbe nem vonható.“

császár üdvözöl! a császár üdvözöl! Kérdvén a király, mit akár még, egy ígét sem felelt. A király, látván a hitvány ember ámúlatát, az őt környező főurakhoz fordúlva: „Lássátok, úgymond, mily barmok pusztítgatják, köz renyheségünk folytán, országunkat s más keresztény fejedelmekéit; de gondom lesz, amennyiben tőlem függ, fékre vetnem e barmokat, ne szágúldozzanak oly kényök-kedvök szerént. Ha, félretéve a hívakodást s belvillongásokat, ugyanezt mívelnék más fejedelmek is: jól folyna a kereszténység dolga.“ S azzal a követet visszavezetteti szállására. „Menj, úgymond, jöjj magadhoz, térj eszedre.“ — Visszahívatván, sok idő mulva, értésére adatta a király: menjen haza, s tudassa urával, küldjön helyette olyat, ki a követséghez ért. Ekként kénytelen vala, szégyenteljesen, hanem, a király méltóságához képest, dúsgazdagon megajándékoztatva, visszatérni.

Ezt, habár nem igen tartozott ide, mindamellett sem akartam elhallgatni.

Belül, oldalt eme tértől, a hegy tövében, emelkedettebb helyen áll egy gyönyörű és, miként a többi épűletek nagy része is, muzív-művekkel ékes kápolna, s ebben egy nagy becsű zeneszer, mit köznyelven orgonának hívnak, számos ezüst csővel ellátva; azonfelűl a Szentség-háza (reservaculum corporis Domini *), s a legtisztább aranyozott alabástromból remekűl készített rakottművek- és lapokkal ékes három oltár. Innen kelet felé, a bámúlatos mesterséggel épített s aranyozott menyezetű királyi paloták két felé nyúlnak el. Az egyik út fölviszen, egy hosszúdad palotához,

---

*) A mostani tabernaculum. Mátyás korában ez nem az oltáron állt, mint jelenleg, hanem — az oltár melletti evangeliumi oldalon — vagy egy a falba alakított s góth művészettel kerített fülkében (így a kisebb egyházak- és kápolnákban. V. ö. Ipolyi Csallóközi műemlékei közt a 7, 9, 10 és 11 számú ábrákat), vagy egy különálló toronykában (u. o. 3. sz. alatt, s így a kassai székegyházban stb.). Neve, az elavúlt latín egyházi műnyelven pastoroforium (Sacramentshäuschen) volt.

közvetlenül a hegy alatt, a másik az épületek lennebb fekvő osztályaihoz vezet le. Itt is, az udvar közepén, egy alabástromból fellövellő szökőkút van, mit márvány szobrokon nyugovó s a nyári nap hevétől védett boltívezet vesz körül. Itt az épületek éjszaknak, majd ismét nyugotnak fordúlnak, s ablakaik mind a széles mederben folyó Dunára nyílnak, kimondhatatlan gyönyörködtetésére a nézőnek, főleg miután szemben, túl a Dunán, Maros, egy német gyarmatváros ka, látszik, s fölötte egy inkább hosszú mint magas, s szőlővel egészen beültetett hegy nyúlik fel.

Ezt a királyi lakot, bájos fekvésén kivűl, oly pompás épületek díszesítik, miknek párját számos országokban hiában keresnéd; én ugyan ily fényes palotákat, ahány országot eddigelé beútaztam, nem láttam sehol. Még magában Páris városában is, a Parlament-házának nevezett épületben, hol a törvénykezés foly és királyi ügyek tárgyaltatnak, egyetlen egy teremet láttam, mely, az itteni és a budai paloták mintájára, aranyozott oszlopok- és táblás menyezettel van művészileg alkotva.

A királyi lak fölött, a meredek hegy csúcsán, mindenfelől erdős oldalakkal, mint valami fészek, látszik a hatalmas vár. Ennek parancsnokai, ősi szokásként, nem csupán a király tetszése, hanem az egész ország választása szerént, az ország nagyjaiból választatnak. Itt őriztetik az általunk szentnek nevezett korona, az ország kiváltságai- s egyéb jogaival; falak veszik mindenfelől körűl. E két országnagyot kemény eskü kötelezi, hogy a koronát e várból — a falakat kibontva — csupán az öszves ország és király közös határzatából vigyék ki; ami egyedül a király és királynő koronáztatásakor szokott történni. Ezen országnagyok két más várparancsnokot helyettesítenek, kiknek egyike egy fél éven át folyvást a korona őrzésével foglalkozik, s ez idő alatt még csak lábát sem merészli halálosbüntetés alatt kitenni, míg tiszttársa által föl nem váltatik.

Ama vártól, le a meredek bérczen, alacsony kőfal visz egy másik várba, mit a Duna mos, s Vízi-várnak

hívnak, mely, bástyáival, a királyi udvar mellett elnyúló gyönyörű kertet s magát az udvart védi s a várossal összeköti“ — *).

Eddig Oláh. Tartsuk eszünkben, hogy nemzetünk egykori nagyságának eme szent helye, a „pogány“ zivatarok után, béke idején, dúlatott fel.

U. o. [3]). — „Két álló órát töltöttek el“. Galeot szerént „hora aequinoctialis“-t. Nagy tudományú barátom Brassai szerént, némely nemzetek hajdanta az astronomiai napot (dies) 24 órára oszták ugyan, hanem felezve, külön az éjelt és nappalt; árnyékóráik is ez értelemben voltak felosztva. Ennél fogva a nyári órák egyenként hosszabbak voltak mint a mi egyenletes óráink; csupán a napéjegyen alkalmával vágtak egybe velek. „Aequinoctialis hora“ tehát tulajdonkép annyi mint justa hora, az az sem nem bővebb sem nem szűkebb a közepesnél. Tempo giusto, mondja, hasonló értelemben, egy zenészeti műszó.

11 lap, V szakasz, [4]). — Tanítványa számára írván e munkát Galeot, némely kitételeihez, ahol szükségesnek véli, magyarázatokat told; itt a példabeszéd latín elnevezésének (proverbium) értelmezését („vera semper esse proverbia, nam proverbium non insulse probatum dicitur verbum“) a király szájába adja e latin conversatióban; mert magyarrá téve, ez adomának élcze elvesz, miután nyelvünk e birtokosígét habeo nem használván, a szójátékot sem adhatja vissza: „cum nihil habemus, tunc deterius nobiscum agitur, quam cum habemus caseum.“ — A király által idézett eme példabeszédet, talán innen, gyűjteményébe sorozta Dugonics.

12 lap, VI szakasz, [5]). — Hasonlag magyarázza itt tanítványának Galeot a péntek latín nevét, dies Veneris, mondván: „jam diu enim dies a planetis denominatur, quoniam prima illius diei hora, planeta, unde nomen accipit,

---

*) Nic. Oláh, Hungaria. Bél: Adparatus ad historiam Hungariae. Pozsony, 1735. Dec. I. Monum. I. pag. 11.

dominatur. Sed sextam ibi feriam, cum sexta a feria diei dicta debuisset, more ecclesiastico nominant. Feria enim festum dicitur, et is dies a dominico, id est feriato, die sextum obtinet locum."

U. o. [6]). — A bőjt, mint „abstinentia a carnibus", fenvan a kereszténység első századai óta, de hogy az mint „jejunium", az az teljes étlenség, rovatott volna, Galeot szerént, különös terhűl, a magyarok péntekeire: történelmi nyomát nem ismerem. Mindamellett, mint egykorú tanúság, még ha puszta hagyományt beszélne is, figyelmet érdemel.

U. o. [7]). — Tibiscus quem Titiam vocant; és

13 l. [8]). — Quem Hungari coelestem piscem vocitant, magyarázza Galeot. Igy:

U. o. [9]). — Inter caeteros pisces, habet bonos et grandes eos, quos antiquitas primo turnos, postea lupos, a vi quam exercent, ut putat Varro, nos vero a similitudine dentium et voracitatis, dictos putamus. Sed hic piscis, vocabulo adaucto, lucius dicitur; lycos enim graece lupus, et y transit saepe in u, unde Sullam dicimus et Syllam, interpositaque litera, ne lucus pro sylva intelligatur, lucius dicitur.

24 lap, XIII szakasz. — Hogy Mátyás király, miként maga Galeot, sőt általában kortársai, az astrologiának nagy híve volt, Bonfín is beszéli. Udvara túdósai közt látjuk a század egyik legnagyobb csillagászát, az első naptár szerzőjét (Joannes de Monte Regio). Ficinus 1489-ben Budára küldé Valori Fülöpöt Florenczből — hol, Naldi vezetése mellett, a Medici könyvtár kincseit másolgatá, negyed magával, a király számára — „De vita valida et longa coelitus comparanda" a királynak ajánlt munkájával, „ut Regi prosperae valetudinis prolongandaeque vitae praecepta medica ex siderum in terrestria corpora imperio derivata viva quoque voce inculcaret." Ajánlólevelében oly hosszú életet ígérvén a királynak, a milyet Pythagoras, Democritus s a tyanai Apollonius értek, „az égi testek mozgását s befolyását

figyelmesen észlelvén.“ — Tudjuk, hogy a legközelebbi tavaszszal meghalt a király.

29 lap, XIV sz. [10]). — Zsigmond király piacza jelenleg a várbeli székegyház előtti tér.

32 lap, [11]). — Galeot, mint látjuk, mindig lel vagy csinál alkalmat, egy-egy bókot csapni ott, hol ildomosnak véli. Igy e szakaszban a St. Severino családnak; azonban fényes jóslatait nem igazolta a következés. — Midőn Zsigmond tiroli-osztrák herczeg 1487 elején a velenczei terűletet — (az udvari historiograph, herczeg Lichnowski szerént is, VIII kötet, 89 l. „auf unedle, in neuer unritterlicher Zeit oft wiederholte Weise“) — megtámadá: a Senatus, miután a császár közbevetését hiába kereste, nyakrafőre gyűjtött hadinépe vezérletével az olasz háborúkból híres Aragona di St. Severino Róbertet bízta meg. Az első csata előtt Róbert kisebb fia, a Galeot által magasztalt Antal-Mária, a német tábor elé lovagolva, párbajra hívá fel annak vezéreit. A kihívást gróf Sonnenberg János fogadta el. A küzdők fegyvere láncsa és kard; aki legyőzöttnek ismeri el magát, ezt kiáltsa: Szent Katalín; a diadal díja: a vesztes fél lova, pánczéla, fegyverei s ezer darab arany. Antal eltörte a német láncsáját s a kardot kicsavarta kezéből: de ez, a helyett hogy legyőzetését elismerné, leszökött lováról s buzogány- s gyilokkal védte magát. Antal erre eldobta kardját, s birokra kelvén, ellenfele ismét alólra esett, hanem tőrével oly sebet szúrt vívótársán, hogy ez kénytelen volt Sz. Katalínt kiáltani. De azért a német had Sonnenbergnek itélte a diadalt. — Talán az utolsó párbaj ez, mely „nemzeti ügygyé“ tétetett.

A julius 4-kén vívott csatában foglyúl esett Antal-Mária. — Atyja, Róbert, Callianót fogta ostrom alá (aug. 10-d.); itt meg hagyta magát az ellenségtől lepetni, s serege, szétszóratván, az Etsch hajóhídján keresztűl keresett menekvést. Róbert a folyamnak rohant, s belé fúladt.

33 lap, XV sz. [12]). — Bonfín beszéli (Dec. IV. Lib. II): 1468-ban, Brünnt bevevén Mátyás, a spielbergi várat

fogta ostrom alá; Podiebrad segélyűl sietett, s a két ellenséget csak a folyam választotta el, mi mögé vette magát Mátyás, hogy be ne kerítessék. Podiebrad a túlsó partról hányta szemére, hogy koránsem vallásos buzgalom, hanem személyes önérdek és dícsvágy ontat vele annyi vért. Mátyás párharczra hívta az agg férfiút — „rómaiasan". Mint általában jelesb kortársai, nem bírt a classicai világ csodálása- s utánzásában mértéket tartani. Gyönyörködéssel fogadta el az egyűgyű mesét, mely őt Corvinus Messalával — ki, első római, hatolt át a dalmát bérczeken s egyszersmind Croatia, rectius Corvacia, az az Horvátország keresztapja lőn — rokonítá, s szóban és cselekvésben Róma hőseit tűzé ki — bár inkább statusférfiait! — példányaiúl. Számos vonás és nyilatkozata Galeotnál s e jegyzetekben mutatja ezt.

34 lap, XXVII sz. [13]) — „Quisque enim mensam ante se paniceam habens", mond Galeot. A kiket, tekintélyekűl, emez, előttem kétes hely értelmezése iránt megkerestem, eltérő véleményben vannak mindannyian. Elsorolom a nyomadékosabbakat, a jártasb olvasó ítéletére hagyva a választást. — Paniceum vel panicenum, quaedam vestis, vestis quasi pannosa, dicta quod sit diversis pannis obsita; tehát nem kenyeres- vagy kenyérasztal, hanem valami szövettel beterített asztal. — Panis nem csak kenyeret, hanem mindenféle eledelt jelent: mensa panicea aligha nem ebédlő, miként Thuróczinál a mensa tavernicalis — kincstár. — Mensa panicea azon kenyérszelet vagy karaj, mit evésközben öseink kezökben tartottak, hogy a leves étek el ne csepegjen. Ezt mutatja a szöveg; de magában is mensa nem egyéb mint lap, tábla, különösen olyan, a mire holmit rakni szoktak; így mensa az a pad is, melyre az eladó rabszolgák állíttattak.

U. o. [14]). — Structor „der den Tisch zubereitet und zugleich die Speisen vorlegt." Baróti Szabó Dávid (Kisded Szótár, 2-dik kiadás, Kassa, 1792, 13 l.) szerént: Tálnok ételelosztó, étekkel bánó, felbontó.

36 lap, XVIII sz. [15]). — Rangoni Gábor, azon „névtelen“, s gyakran hontalan, idegenek egyike, kik a nagy király körűl vadásztak, s többnyire sükerrel, szerencsét. Ifjú korában, mint Capistrán János szerzetes- és útitársa, vele együtt kerűlt hazánkba, s részt vett a belgrádi fényes diadalban is. Majd, II Pius megbízásából, Cseh- és Morvaországban irtogatta volna Huss János hitét és híveit; azonban, Podiebrad miatt, nem igen boldogúlván, 1460-ban az osztrák és magyar földre küldetett, szintén mint „specialis inquisitor pravitatis Hussiticae“. Úgy látszik, nem süker nélkül; az 1462: 2 tczikkely élet- és vagyonvesztést monda a „publicae damnatae haeresi adhaerentes“ fölött, azonban, hála e nemzet elmételyezhetlen józaneszének, csakis papíron. Rangoni ezen apostolkodása közben nyerte meg az igen buzgalmas király kegyeit. Már 1471-ben őt küldé, Zápolya Istvánnal, III Fridrik álnok hitegetésében bizakodva, a német birodalmi diaeta Rendeihez Regensburgba, kieszközleni cseh királylyá választatásának helybenhagyását s az Ulászlóénak megsemmisítését. 1472-ben erdélyi püspök, folyvást az udvar körűl találjuk. 1473-ban Gúthi Ország Mihály nádorral Opolyba megy, békét kötni a lengyelekkel; süker nélkül ez úttal is. 1474-ben a táborba, majd Boroszló alá kíséri a diadalmas királyt, s egy gúnyverssel ostorozza a nagylelkűleg elbocsátott (nyolcz ezer) lengyel hadi fogolyt. Ő üdvözölte 1476-ban az ország nevében, olasz nyelven a Székes-Fejérvárra érkezett királyi arát. 1477-ben, hosszas galibák után *), bíbornok (az első a sz. Ferencz rendéből) s a király öszves birodalma terűletén sz. széki követ (praesbyter cardinalis SS. Sergii et Bachi, in Regno Hungariae, Bohemiae et omnibus terris ac locis temporali dominio Regis Matthiae subjectis Apostolicae Sedis legatus). Ugyanez évben azon megbízottak egyike, kik, december 1-jén, Korneuburgban III Fridrikkel a békét

*) Sixtus pápának a királyhoz, Rangoni kineveztetése miatt és ellen intézett azon levele, melyre Galeot hivatkozik, Epistolae Matthiae Corv. Pars IV. 12 lap.

megköték. 1478 vége felé Rómába ment, átvenni bíbornoki jelvényeit. Ez útjában jelenté ki ismeretlen származását (eddigelé rendesen csak „Veronensis“-nek neveztetett): Rangoni Miklós, olasz főúr természetes fia volt egy pór leánytól Modenában. Ezen túl többnyire Rómában időzött, nemcsekély hátrányára megyéjének, mit Sirokai László neopoli püspök által kormányoztatott; de a királynak föltétlen bízalmát bírva mindvégig. Általa sürgettette Sixtusnál az öt éves Hyppolit szégyenletes kineveztetésének megerősítését Magyarország prímásává; őt küldé 1481-ben Nápolyba követül az ipjához *). — Ugyancsak Rómában halt meg Rangoni 1486-ban.

39 lap, XX szakasz. — Sabácz várát 1475 télben fogta ostrom alá Mátyás, s 30 nap múlva, egy éji rohammal, bevette, előbb mintsem a megszállás híre elterjedhetett. Diadalmát Róma, Velencze, sőt az egész kereszténység megünneplé. Bonfín szerént (Dec. IV. Lib. III.) ez ostrom alatt a király, közlegényruhában, csupán másod magával, egy zivataros éjjel, fáklyafénynél a vár bástyái alá csolnakázott. A török folyvást lövette a kémlelőt, s Mátyás a Caesar ismeretes szavaival nyugasztalá remegő hajósát. — Ugyancsak Bonfín beszéli (Dec. IV Lib. VIII.), hogy más ízben, török ruhában, csupán egy ember kíséretében, csatlakozott egy a török táborba élelmet szállító csapathoz, s árpát árúlgatva a vezér konyhája számára, az egész napot estig ott tölté. Más nap értesíti erről a vezért, s bizonyítékúl elsorolja a sátorába hordott étkeket. A megriadt ellenség tovább állt. — Hogy Mátyás, annyi hadban s annyi zagyva nép között soha személye körűl őrséget nem tartott, Bonfín is kiemeli (Dec. IV. Lib. VII.). Hogy a királyi palotába az olasz feleség pompavágya hozta be legelébb a fegyveres fődözet gyáva luxusát, tudjuk. Azelőtt a bejárás a magyar királyhoz nyitva állt mindenki előtt.

---

*) Hadd említsem itt föl Mátyásnak azon nagy érdekű levelét hozzá, 1481 május 10, mely Epistolae Matthiae Corv. Pars IV, 252 l. áll.

A lovagkor a személyes bravourban látta a legfőbb erényt, s ennek dicsőségét kereste mindenek felett, gyakran vakmerészen, okatlanúl is. Hadd álljon itt a következő adoma, úgy mint azt Gregoriancz Pál, győri és zágrábi püspök, beszéli (Breviarium rerum Hungaricarum; Bélnél: Adparatus ad historiam Hungariae. Dec. II. Mon. II. Pozsony, 1746, 114 lap):

„A dicső magyar király Mátyásról a következő igaz történetet beszélik. Bécs-Újhelyt ostromlotta Ausztriában (1487), s ő maga a várostól nem messze ütött táborban volt. Akkor küldött hozzá Bajazet török fejedelem egy előtte nagy tekintetben álló követet, ki máskor az egyiptomi királynál s egyéb keleti uralkodóknál fontos megbízásokban működött, s akként nyilatkozék, hogy azon fejedelmeket, kikhez küldve volt, ékesszólása s tekintélye által mindenre amit csak uralkodója kívánt, rá-bírni képes; amit hogy Mátyás királynál is kiviend, kérkedett. Ezt mielőtt a követ megérkezett, bemondák Mátyás királynak, ki, nagylelkűségéhez képest, föltevé magában, hogy a hetyke ember dicsekedésén hasonló módon teend ki. Kitüzetvén tehát a követ számára a kihallgatás órája, vele együtt a megszállt város bástyái alá ment, egyszersmind parancsot adván, hogy döntő rohamot intézzenek ellene. Amint hát ott a vet- s lőfegyverek és puskagolyók zápora között forogtak, parancsolá, adja elé követi megbízatását; ami, úgy ahogy, megtörténvén, ő rögtön, tételről tételre megválaszolta, s a követet elereszté. Hanem ez, a nyilak és golyók közepett adott válaszról teljesen megfeledkezve, elútazni s fejedelméhez visszatérni nem merészelvén, esdekelve kérte a királyt, ismételje a választ. Mit azonban semmi módon ki nem nyerhetett. Ennek folytán szokta volt Mátyás mondani, Bajazetnek is értésére adván: „küldjön eszesebb követeket hozzá, kik a választ amit kapnak, megvinni képesek.“

Vessük utána, s ezt méltó kevélységgel, hogy Bécs-Újhely, miként Boroszló is, ereklyeként őrzi maiglan mind azt, a mihez Mátyás emlékezetét köti. Mi gondunk ez ereklyék

hitelességére; azt bizonyítják, hogy a hős király nem csak kőfalakat, hanem szíveket is tudott hódítani, s nevét kegyelettel őrzi, ellenséges földön is, a hagyomány.

40 lap, XXII szakasz [16]). — A lélek és test ama szoros viszonya, mit Mátyás kiemel, az előkori tudomány egyik fő tana volt, s alapja egyszersmind a maiglan fenálló egyházi szabálynak. Már Origenes hivatkozik reá; sz. Ágoston tiltja: calvum aut reburrum, et similis notae hominem non constituere sacerdotem; de a bénaság egyházi fogalma a kor nézetei, s különösen és főleg, az érdekek döntő súlya szerént, változott (ma, látjuk, néha a sántaság sem az). Galeot szerént: „Nonne instrumentum vetus aduncarum narium viros atque reburros a sacerdotio abdicat.“ Mikor terjesztetett ki az egyház e tiltó rendelkezése a piszékre is, nem tudom; nyomozzák, ha úgy tetszik, a szakértők.

42 lap, XXIII szakasz [17]). — Mátyás hadi dicsősége culminált; Ausztria első családai s 72 erőssége hódolt a magyar királynak, s a futó császár 60—90 aranyával szede kölcsönöket, vagy gazdag polgárlányokat késztetett udvaronczai nejévé, hogy hű szolgálataikat ekként „megjutalmazva“, egyszersmind magának is legyen szükség esetében — s mikor nem volt az? — mihez nyúlnia. Két olasz megmenté a császárt: a pápa és a magyar királyné. Mátyás eldobá a kardot s az eddigi vérontás sükerét; béke köttetett Ausztriával, a csehekkel is, tulajdonkép a fiatal deli Ulászlóval. A Galeot által említett találkozást, Olmützben, Mátyás indítványozá. Ulászló már ott várt, midőn Mátyás, julius 17-én 1479-ben megérkezett. A pompát, melylyel vendégeit ellátta, a persa királyok s a babyloni Ahasverus fényűzéséhez hasonlítják az egykorú krónikások. Valamennyi vendég szállása pazar pompával szerelve föl, különösen az Ulászlóé; termei falait arany és selyem szőnyegek s kárpitok boríták. A lakomák, színi előadások s tornák változatos sora 15 napig tartott; s midőn elváltak, Ulászló összes kíséretét fejedelmi ajándékokkal halmozta el

Mátyás, úgy hogy annak „egy úri tagja, de sőt egy szolgája sem maradt adomány nélkül.“ Ulászló, emlékűl, szállása összes bútorzatát kapta; a királytól szobái arany szőnyegeit, az arany ágytakarókat s roppant értékű díszasztalt, Beatrixtól pedig aranyszövetű díszköntöst, fejedelmi öltözeteket, pompás nyúgágyakat s egyéb nőtlen fejedelemnek szükséges ékszereket (Bonfín, Dec. IV. Lib. V.) Ulászló augustus 5-én távozott, s Mátyás egy mérföldnyire kísérte el hitszegő neje czinkosát. És sietett haza — az olmützi dáridó alatt újolag betört a török — pénz- és véráldozatra szólítani a nemzetet. És az országgyűlés új sereget, új adót adott, hanem törvénybe iktatá azt is, hogy támadó háborúra öt évig senkit ne lehessen készteni, s a király tartsa tiszteletben az ország törvényeit s szabadságait, s tanácsosai jóváhagyása nélkül börtönbe vetni vagy száműzni senkit ne szabadjon. — Sem a király ragyogó egyénisége nem igézte meg, sem hatalma nem rémeszté el a hazafiúi tartozás érzületét; s a király is, méltó önérzetében, annyi diadal között, elég nagy maradt, a nemzet szavának értékét és súlyát méltánylani.

44 lap, XXIV szakasz [18]). — Galeot itt is magyaráz ifjú olvasója számára: „Strena vero a strenua idest a dextra, donum significare, non est dissimile graecitati, quae *θῶπον* nominat donum, quod per palmam datur, unde et *τετράθορον*, laterem, Vitruvius architectus quatuor palmorum esse testatur.“

49 lap, XXVI szakasz [19]). — Az adriai tenger szigeteit s partvidékeit, váltogatva, zagyva kalóz csoportok szállották meg, elnyomatva vagy űzetve újabb hatalmasb jövevények által. Még csak neveiket sem tisztázhatja ki, annál kevésbé tartá fön létezésök nyomát a történelem. A terjeszkedő Róma gyakran fenyítgeté 183 év óta K. sz. e. rablójárataikat: de végleg csak Augustus hódította meg, 34 eszt. K. sz. e. s egyesíté a Japidia, Liburnia és Istria nevű „három-egy“ terűletet s az Italia és Macedonia közötti tengerpartot, s Illyricumnak nevezte el. — Méltó joggal

vélé tehát horvát „testvéreink“ egy része, 1848 előtt, illyrré követelni magát, míglen, annyi válogatás után, gondolom, Kvaternik úr felfödözései által, az „igaz útra“ térittetett.

50 lap, XXVII szakasz [20]). — Az a három János, kit e szakasz elején Galeot említ, a két Vitéz és a szerencsétlen Cesinge, költői nevén Janus Pannonius, Galeotnak, mint hozzá intézett versei mutatják (l. alább), nagy barátja.

Zrednai Vitéz János. Mátyásnak első ünnepélyes cselekvése volt koronázása után, hogy egykori tanítóját, most nagy-váradi püspököt, és utódait Bihar vármegye örökös - főispánjaivá nevezte, s a személyes esküttétel alól feloldozva, 1464-ben; s a következő évben, május 15-én, névnapja előestéjén, primássá s bíbornokká, ugyanazon kiváltságokkal mint Biharban. Midőn 1471-ben a magyar birodalom trónjára meghívott 13 éves Kázmér az országba tört, s Mátyáshoz hív a 75 megye közül kilencz, s az ország főpapjaiból kettő maradt: a vészes támadás élén az agg primás állt. A betörés hírére haza siet a cseh földről Mátyás, a meglepett trónkövetelőt szét- és kiveri és — amnestiát hirdet, a primást egy külön szerződéssel biztosítva (A december 19-én kelt okmányt közlé Török János: Magyarország primása. Pest, 1859. Okmánytár, 79 lap). A fergetegen, mely fenyegette, ekként erőt vevén, Budára hívja meg Vitézt, s ott, a szerződésileg kikötött salvus conductus daczára, elfogatja, s Visegrádra küldi. Az országos Rendek sürgetése folytán szabadon és haza ereszté ugyan, de oly megalázó viszonyok közé, amit Vitéz túlélni nem bírt. Meghalt augustus 9-én 1472. — Vessük ide, hogy sírját s emlékkövét, a vár romaival együtt, egyik utóda, gróf Barkóczy Ferencz szóratta szét 1763-ban.

A másik Vitéz János (Joannes cognomine Vitéz, quod latine dicitur miles, est enim nomen familiae, magyarázza Galeot) a primás vérszerénti rokona, Olaszországban nyerte tudományos képeztetését; Galeot tanítványa Bolognában volt. 1481-ben lett szerémi püspök. A követ-

kező évben őt és Rangonit küldé Rómába Mátyás, hogy a pápa előtt az Ausztria ellen indított hadviselés vádját őróla le, s a császárra hárítsák. A király halála után Vitéz is hitszegő lett a Hunyady-ház iránt, s Ulászló által azonnal veszprémi püspökké, s később a bécsi egyház commendatorává neveztetett.

52 lap, [21]). — A nyolczadik égkör megfordúlása, octavae spherae revolutio. Az óvilág három részre osztá a világegyetemet (universum): 1) a csillagos-ég (az álló csillagok, Fixsternenhimmel); 2) a bolygók (a hét planéta); s 3) a hold alatt levők. Plato nyolcz részre: az öt bolygó, a nap, hold és a csillagos-ég (e fölött volt a mennyég, coeli coelorum, hol az Örökvalóság lakozik). „Az egh jarasa tudoy kilencz kereksegoket valaztanak el: Hodet, Mercuriuset, Napet, Marset, Jupiteret, Saturnuset, az chyllagos mennyet es az első ingot.“ (Beythe István, Vasárnapi epistolák. Vj Varat, 1572, 4r. 62 lap). — Ptolomaeus csillagászati rendszere 12 sphaerából áll; ezeknek nyolczadika a csillagos-ég. „Octavum jure mundum supremum quis nuncupabit, qui contra, quam caeteri, movetur, caeterosque secum trahit.“ E nyolczadik sphaera megfordúlása tette az úgynevezett magnus annus-t, azaz huszonhatezer évet, mely alatt a kos csillagkép, az egész kört megkerűlve, a napéjegyenlet pontjához visszatér. — Galeot a nagy idő költői jelzése végett használja e kitételt.

U. o. [22]). — Pyrus cucurbitinus, Kreszneric szerént (I. 293 l.) kármán körte. Így már Pázmánnál (Predikációi 701 lap), a nagy tudományú Podhraczky figyelmeztetése szerént.

U. o. [23]). — Galeotnál: „Aurum venae rhenanae“, talán az, mi a classicusoknál (péld. Juvenál, IX. 31) vena secunda, az az nemtiszta, vegyes, salakos arany. — Az itt emlegetett szőlő-arany olyannyira szerepelt az irodalomban is, hogy a derék Weszprémi István Galeot után három század múlva sem tartá szükségtelennek, szemlét tartani e kérdés fölött (Magyarországi öt különös elmélkedések.

Pozsony, 1795. 119—58 lap: A magyarországi szőlőtőkéken nőtt s nevelkedett aranyról). — A hazánk iránt annyi érdekeltséggel viseltető Tollius Jakab bőven szól ez irodalomról, s maga is az uralgó véleményhez csatlakozik (Epistolae itinerariae. Amsterdam, 1700, 121—5. l.). A tokaji, utóbb más nemesb boraink különös erejét s zamatát a földében rejlő aranynak tulajdoníták; tüzetes dolgozatokban fejtegetve az állítás alaposságát. Igy Henninius, Becher 1641, Löwenheim 1661, Spener, Hanemann, Paterson Hain János, eperjesi orvos stb. Fortunius Licetus, paduai orvos, a szerémi szőlőben talált aranyat, Held Máté, a Rákóczy-udvar orvosa, 1651-ben, a sáros-patakiban, Köleséri a bábolnaiban stb. Első Rayman Ádám, eperjesi orvos hazánkfia volt 1718-ban, ki e bárgyú hitet felvilágosítani törekedett, azonban nem nagy sükerrel, miután még a múlt század második felében Mead Richard angol kir. főorvos hagyatékának árverésekor szertelen áron kelt el egy hazánkból került asszú szőlőfürt, amolyan arany morzsákkal szemein; sőt tudós bajvivót is lelt még 1773-ban e kérdés, mint annyi más balgaság, egykor, valamint bölcs napjainkban. — Jankowich Miklós (Tud. Gyűjt. 1828. I. 20—4. l.) beszéli, mily gyakran fordúltak elé még az ő korában is a Galeot által említett, s a régi arany világban ékszerül használt aranysodrony csomók, s példákat idéz, miként fogott hülyeség, s gyakran szolgai érzület is, kezet, eme kincseinknek is részint megsemmisítésére, részint elidegenítésére.

53 l. XXVIII szakasz. — Amit e helytt Galeot nyelvünkről, azon felszínességgel mond, mely, irányunkban, maiglan jellemzi a külföld bölcseit: tényként ment „szájról-szájra“, vagyis tollról-tollra, s végre minmagunknál is hitelt talált. Sic ungaricus sermo nostra aetate primum scribi coepit. Itaque si quis monstrasset duntaxat talem codicem (Miksa császárnak), non indonatus abiisset, nam princeps fuit liberalissimus, mond Beatus Rhenanus (Rerum Germanicarum Libri III. Basileae, 1531). Kollár (Analecta Vindob. II kötet, 702 hasáb) is azt hitte, hogy magyarúl a XV század

végén, vagy a XVI elején kezdettek írni. Sőt a buzgó Cornides sem merte Galeot állítását megkétleni; „tempore ergo Galeoti Martii vix ultra infantiae aetatem adhuc progressa fuerit scriptura sermonis hungarici“, így ír Prayhoz, martius 21d. 1773. Mily örömmel „födözte föl“ tehát, a Telekiek levéltárában, Weér András pár sornyi nyugtáját 1473-ból! — Hadd vessem ide, hogy e két férfiú levelezése, valódi kincstára a historiai ismereteknek, s megbecsülhetlen adalékúl szolgálna culturai s irodalmi fejlődésünk történelméhez, a kir. egyetem könyvtárában hever.

54 lap, XXVIII szakasz [24]). — Hainburgot 1482 september 30d. vette be Mátyás, mit azért jegyzek meg, mert ezen túl nem terjeszkedik Galeot.

56 lap, XXVIII szakasz [25]). — Quaeris, quis regum nostrorum primus nomen suum litteris subscripserit? Primus, quod ecquiden sciam, hoc fecit Matthias Corvinus, quamquam is ipse etiam perraro. Cornides Prayhoz, april 12d. 1779.

57 lap, XXIX szakasz [26]). — Vízkereszt, epiphania, az az Megjelenés ünnepe, ez nap jelenvén meg az új csillag a bölcseknek; innen festum magorum vagy trium regum; de a magyarok a Krisztus megkereszteltetésének ünnepére űlik. „Mikor a magyarok keresztyénekké lettek, s elegyesleg voltak a pogányokkal, azt rendelték a magyar fejedelmek, hogy ezen a Vízkereszt napján a pap minden ember házához elmenjen a kereszttel, áldást mondani, s akkor kitanúlja, ki a keresztyén. A mely szokás még maig megvan mind a római, mind pedig a görög eklézsiákban, noha most már sokan nem tudják, mi a fundamentoma ezen ceremoniának“. Karap Péter, A régi és újabb kalendáriumokról. Debreczen, 1822, 12 l. — Hazánk classicai földén, a Székelységen, egy embernyom előtt még dívott a Galeot által leírt pap-látogatás. Innen a Királyhágón, főleg a tótok közt, maiglan is űlik ez nap a házkeresztelés vagy szentelés ünnepét.

U. o. [27]). — Laki Thúz János, mint tárnok, egybegyűjté, hogy „veszendőbe ne menjenek“, a tárnoki törvényeket és statutumokat; később, tótországi bán, olyannyira szaporítgatá különben is roppant vagyonát, hogy Mátyás a Zágrábban tartott kir. törvényszék elé idézteté, de megmondá előre, hogy megjelenni nem fog (Bonfín). S úgy lőn. Thúz, a bírói eljárás elől Velenczébe szökött, családjával és hatvan ezer darab aranynyal. Elég, hogy ott a patriciusok közé soroztassék. Hazáját nem látta többé soha. Mily furfang ügyességgel síklik el a kényes ügyön az ildomos Galeot! — Egyébiránt a király elmés mondatát, mit, leebb, Galeot idéz, Buday Ferencz (Polg. Lexicon, III kötet 417 l.) így adja, s hihetőleg helyesebben: „Régi példabeszéd: ebnek eb, papnak pap a barátja.“ Hogy Mátyás eféle nyájas élczei mögött néha meggyőződés s a komoly valóság is sötétlett, mutatja a XI szakaszban idézett leczkézése, de bizonyítják az oly rendelkezései is, mint, például, az, melylyel a kerczi apátságot „ob dissolutam abbatum vitam“ végkép feloszlatá, 1477.

58 lap, XXX szakasz. — Gattus János, kit Galeot e szakaszban szerepeltet, nagy hírű „disputator“ volt a maga korában, s egyike azon, főleg olasz, kalandoroknak, kiket a szerencsevadászat a nagy király udvarába lépezett. 1469-ben már Siciliában leljük, hol apát úr, utóbb püspök lőn.

66 lap, XXXI szakasz [28]). — Szűz Mária nevét viselő egyház több volt az ország fényes fővárosában. Galeot hihetőleg a várbeli székegyházra vonatkozik; ott ment végbe Mátyás esküvője is.

U. o. [29]). — Báthory Miklós, az országbíró István (elesett Várnánál) fia, s a Szilágyi Mihály gyermektelen nejének, Margitnak testvére; tudományos képeztetését Olaszországban nyeré, s a hittan doctora lőn. Elébb szerémi, 1475 óta váczi püspök. Bonfín magasztalva említi szónoki tehetségeit. Mátyás nagy kedvezéssel viseltetett az olasz finomságú ember iránt, s jus patronatussal adományozá, de, a püspök visszaélései miatt, sajátkezűleg tépte szét 1484-ben

az okmányt. — Ulászló pártosainak egyike ez is Corvin János ellenében. Meghalt 1506-ban.

70 lap, XXXII szakasz [30]). — Nagy-lucsei Dóczy Orbán, kir. kincstartó, koronaőr (Báthory Istvánnal), győri püspök, s Gúthi Országh Mihály nádor halála után kir. helytartó. Mátyás kegyenczeinek egyike, kihez, mikor ember és pénz kellett, nem fordúlt hiában soha. Mindemellett csupán a királyné és testvére, Arragonia bibornok közbevetése menté meg 1484-ben a börtöntől. A kiengesztelődött király új kegyelmekkel tetézte Dóczyt; egri, majd, Ausztriát meghódítva, bécsi püspökké nevezte. — Mátyás halála után Beatrix és Ulászló legbuzgóbb pártosa lőn Corvin János ellen. Meghalt 1492-ben.

72 lap, [31]). — Galeot, hihetőleg, sz. Jeromosnak azon 383 eszt. kelt levelére vonatkozik, melyet Fejér (Codex Dipl. Tom. VII. Pars II. p. 56) is közöl. Jeromos ott a mozgásba indúlt népek, ezek közt a „hostes Pannonii“, dúlongásait említve, „praeterea taceo, úgymond, ne videar de Dei desperare clementia“.

Marzio Galeotnak szerény hely jutott az irodalom történelmében. Szabadjon fölebb közlött életírását*) egy pár észrevétellel megtoldanom.

Tiraboschi szerént Galeot csak látogatókép, s már idősb (53 eszt.) korában volt honunkban; mert 30 évi tanárkodását Olaszországra szorítá. De én azt hiszem, hogy a XXVII szakaszban említett rövid fogságán kivűl, szakadatlanúl vagy többnyire itt tartózkodott 1467 és 1482 között. Azon adomákat, miket e művébe sorozott, „többnyire mint fül- és szemtanú“ beszéli el (3 l.); azok közűl egy sem megy vissza a cseh hadjárat kezdetén, 1468, s

*) Az olasz irodalom legbővebb s alaposb történetírója, Tiraboschi után, Storia della letteratura italiana, VI kötet, I rész, 1400—1500. II-dik fejezet: Filosofia e Matematica. Fordítását nagy tudományú barátom Brassai úr szívességének köszönöm.

Hainburg ostromán, 1482, túl. A király vitatkozása Gattus Jánossal (XXX sz.), kit Magyarországba Galeot hozott, legfölebb 1468-ban történhetett*), miután Gattus, mint említénk, már 1469-ben hon, Siciliában, apátúr vala, s nem többé sz. Domokos rendebeli szerzetes. S miután Galeot, De homine czímű munkája criticusának, mint fölebb láttuk, azt lobbantá szemére, 1472-ben, hogy rostálásával négy évig küzködött: ő tehát azt legalább 1468-ban, s Magyarországban írta, ajánlván azt a prímásnak, akivel pedig „soká élt együtt“ (cum quo diu vixit).

Hainburg ostroma alatt Magyarországba utasítatván a király által Galeot (XXVIII sz.), meddig maradt itt, nem mondja. De hogy még Mátyás életében elhagyta hazánkat, mutatja az, hogy, Tiraboschi szerént, 1488-ban Medici Lőrincznek ajánlá, szokásos olasz szertelenséggel, De doctrina promiscum czímű munkáját. E közben (1482—8) írta ezt, ami nagy királyunkról, miután St. Severino Robertet magasztalva említi benne (XIV sz.), aki, mint láttuk, 1487 augustus 10d. esett el. Hogy Olaszországban írta: e passusából következteti Tiraboschi: „midőn Magyarországban már két évet töltöttem“ (XXXI sz.). Sem e hely nem bizonyít arra nézve semmit, sem nem valószinű, hogy az ildomos olasz végleges eltávozásaig halasztotta volna a dicsőséget és magasztalást szerető király tömjénezését. De később nem is tekinthette volna az 1469-ben született János herczeget oly gyermeknek, ki a dies Veneris s a lucius (VI sz.), meg' a strena (XXIV sz.) stb. latín elnevezésének értelmezésére szorúlt, s kinek gyönge korát a példák sokaságával túlterhelni ovakodik (XXXII sz.).

Galeot, mint annyi hontársai, „szerencsét próbálni“ jött a nagy hírű, tudományszerető király közelébe; ismeretségét, majd kegyeit, úgy látszik, később nyerte meg.

---

*) Katona ugyan azt mondja (XVI k. 417 l.), hogy „mind ebből nem következik, hogy Galeot tiz évnél tovább volt Mátyás körűl“; de következik-e az ellenkezője?

E közidőbe eshetik tanárkodása magányiskoláinkban*), utóbb tartózkodása Vitéz János prímás udvarában, mit fölebb említett munkája kiadásával akart meghálálni.

A tudományára s testi erejére egyiránt hiú túdós és kalandor, sok nemű tulajdonaival, mint képzett viador, magister bonarum artium (értsd: az ékesszólás és költészet tanára), orvos**) és udvaroncz egy személyben, könnyen behízelegheté magát a királynál; hogy sokaknál, s nagy mértékben szúrt szemet, maga beszéli (55 lap). Kezdetben, Ugoletti Tádé és Foncini Bertalan előtt, a budai könyvtár igazgatója, később, úgy látszik, csupán „személye körül" tartá a király. Hogy János herczegnek nevelője volt, nem tudom honnan következteti mind Torday, mind Tiraboschi; őmaga nem mondja, s tudjuk, hogy az Ugoletti volt.

Kétségtelen, hogy oly kövér testű volt, hogy, ama lovagló korban, hintón (rheda currulis) kellett járnia; de azt a hagyományt, mely szerént Lyonban, XI Lajos franczia királynak udvarlandó, lováról leszállva, elbukott, s ennek következtében halt volna meg***), és pedig 1478-ban, már jeles túdósunk Schier megczáfolá (Dissertatio de bibliothecae Budensis Matthiae Corvini ortu, lapsu, niteritu et reliquiis, Bécs, 1766, 17 l.). Leghihetőbb az, amit Jovius, vagy, Tiraboschi szerént Giovio, mond (Elogia doctorum virorum, 90 l.), hogy rögtön, „arvina suffocatus" halt meg.

---

*) Első kiadója, Torday Zsigmond említi ezt, s talán utána: Vossius (De hist. Latin. Lib. III, p. 660.). Weszprémi István (Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia. Cent. I Lipsiae, 1774, p. 50.) esztergami tanárnak mondja, s Tordayra hívatkozva; azonban Torday nem említi ezt.

**) De homine, cap. XV, p. 140.

***) Így beszéli Joannes Pierius Bellunensis (Tiraboschinál, Gian Pierio Valeriano), De literatorum infelicitate. A Tiraboschi által idézett kiadás, Velencze, 1620, 30 lapján, vagy Francofurti ad Moenum, 1678, p. 52. — Ugyan ezt beszéli Haner, Script. rerum Hung. I, p. 53. azon hozzátétellel, hogy Galeot a király meghívására ment Francziaországba, s véletlenül találkozott vele Lyonban.

Galeot munkái a következők:

De egregie, sapienter et jocose dictis et factis Matthiae Regis, ad Incl. Ducem Joannem ejus filium. Első ízben Torday Zsigmond közlé, Bécs, 1563, 8r; lenyomatta Bongarsius, Scriptores rerum Hungaricarum, Francofurti, 1600, és Schwandtner, Scriptores, Bécs, 1746, I 528—68 ll. Külön kiadta Bocatius János, Kassán, 1611, 8r. „Salamon Hungaricus," fő czímmel, s ugyan így a Jezsuiták (a II szakasz kihagyásával), Bécs, 1723, 32r. — Weszprémi, fölebb idézett munkája 53 lapján, azt mondja ugyan: „et alias saepius" is megjelent; én egyéb kiadásait nem ismerem.

De homine interiore et ejus partibus Libri II. Első kiadása, ívrétben, év és hely nélkül*); állítólag Velenczében, 1476-ban; de én alig hiszem, hogy a kegyvesztett Vitézhez szóló ajánlólevelét akkor tette volna közre az élelmes olasz. — Valla Lőrincz ellen intézett kikelését hasonló hangon torolta vissza, mint fölebb láttuk, Merula György, s Megjegyzései (Adnotationes in Galeottum) Galeot czáfolatával (Objectorum refutatio) együtt jöttek ki több ízben: Mediolani, 1490, ívrétben, Basileae, 1517, 4r, Oppenheimii, 1610, és Francofurti, 1619, 8rétben.

De incognitis vulgo Libri II ad Matthiam Corvinum Regem. Azon szabadelvű s paradox nézetek a vallás és egyház körül, miket e munkájában fejteget, vitték az Inquisitio börtönébe, honnan, mint láttuk, csak Mátyás hatalmas pártfogása szabadítá ki. A munka kéziratban maradt; később Oporinus közre akarta bocsátani, de nem szerezheté meg. Megvan, a Tiraboschi által említett két könyvtáron kívűl, a bécsiben is.

De doctrina promiscua Liber, varia multiplicique eruditione refertus. Florentiae, 1548, 8r. Lugduni Batavorum, 1552, 12r. Francofurti, 1612, 12r. Olaszúl Florenczben, 1615, 8r.

---

*) A ritka könyv példányát bírja a Teleki-könyvtár Maros-Vásárhelytt. V. ö. Catal. Tom. IV, p. 19.

Hogy De sacra, moralique philosophia, valamint De astrologia ad latinitatem revocata, és Commentarii in Virgilium czímű műveket is írt, vagy legalább szándékozott megírni, Galeot, maga beszéli De homine czímű munkájának De pectore szóló szakaszában.

Carbo Lajos Párbeszédéhez.

„Carbo Lajos, Gaza Tivadar tanítványa, Giraldi által azon költők közé számíttatik, kiknek Leonello és Borso herczegek korában nevök volt; számos dolgozatot hagya hátra versben és prosában, virágos de alszerű stylben. Borsetti a ferrárai egyetem tanárai közé sorozza (Historia Gymn. Ferrar. Tom. II, p. 38, cc.), azon rendeletre hívatkozva, mely őt 1456-ban a szónoklat és költészet nyilvános tanárává teszi. S valóban a ferrarai számvevőszék actái közt van Borso herczegnek egy decretuma 1458-ból, mely neki évenként 100 líra fizetést utalványoz a többi tanár fizetéséből arány szerént lehuzandót. Borsetti hozzá teszi, hogy Carbo 1465-ben Bolognába ment át, s onnan visszatért megint Ferrarába, de nem mondja, mely évben. Azonban Borso herczegnek egy más, 1466 decemberben költ rendeletéből tudjuk, hogy „Clarissimi oratoris et eximii artium doctoris Domini Magistri Ludovici Carbonis redeuntis ex Bononia ad studium Ferrariae“ részére bizonyos javadalmak engedtetnek. Meghalt, Giraldi állítása szerént, 1482-ben. Strozzi Titus-Vespasian fennyen magasztalja őt egy hozzá intézett epigrammban, melyben, a többi közt ezt mondja (Carmina, 49 l.):

Doctus es, et culti placido sermonis ab ore
  Dulcior Hyblaeo copia melle fluit.
Nec minus orator, quam vates optimus, idem
  Nunc patriae linguam tradis utramque tuae.

Barbarus est, quicunque capi virtutibus istis
Se negat et tantum non probat ingenium.

Borsetti különféle kötött és kötetlen munkákat tulajdonít neki, mikből azonban egy sem került sajtó alá, kivevén ezt: De elocutione oratoria, melyet övének állít. Azonban ez, mint Baruffaldi megjegyzi (Supplem. ad historiam Ferrar. Gymnasii, Tom. II. pars II. p. 17), egy más Carbo Lajosé, ki, costacciarói születés, egy századdal utóbb élt. Ugyancsak Baruffaldi némely más munkáit is idézi a régi Carbónak, mikhez sorozandó még egy beszéde Casella Lajos fölött, mely az Este-herczegi könyvtárban őriztetik; valamint két emlékérmet is említ, mely tiszteletére veretett (ibid. p. 128.), melyek után azt lehet következtetni, hogy „poeta laureatus“ volt; mit még nagyobb bizonyosságra emel a Diario Ferrarese, hol a Borso herczeg temetésén mondott beszédét említvén, így szól: „Carbo Lajos mester, koszorús költő (poeta laureato) beszéde Hercules úr és Borso herczeg dicsőítésére, mely a népnek igen tetszett“ (Scriptores rerum Ital. Vol. XXIV p. 236). Guasco — ki őt, nem tudom mily alapon, reggióí születésűnek állítja (Stor. letter. p. 14), de Strozzi idézett versei ferrárainak mondják — Carbónak latín verseiről értekezik, melyek a reggióí minoritáknál egy kézírott codexben őriztetnek. Inkább könnyed, mint elegans költőnek tartja; s mulatságos dolog látni, mily fennyen dícséri magát, hogy kedvese tetszését megnyerje. Egyebek közt egy a pápánál végzett követségéről is emlékezik, melynek következtén grófi czímet nyert:

„Pontifici summo placuit facundia nostra,
Qui comitis titulum jussit inesse mihi.“

Ennyit mond Carbóról az olasz irodalom legbővebb történésze Tiraboschi (Storia della Lett. Ital. Venezia, 1796, Tom. VI, par. III. p. 849). Gessner Konrád egy pár sorral érinti csak (Bibliotheca. Tiguri, 1583, p. 554.). Nálunk semmi más nyomát nem találom, Janus Pannonius

két, ugyancsak tompa, epigrammján kívűl*), mit, hihetőleg olaszországi érintkezéseik közben írt.

Mátyás király dicsőítésére készített fölebbi Párbeszéde is kézíratban, sőt, mint látszik, ismeretlen maradt. Eredeti példányát — egyik becses töredékét a Corvinának, a halhatatlan Teleki József hagyományából az Academia könyvtára bírja; innen közlé azt a nagyérdemű Toldy, Analecta Monumentorum Hungariae historicorum, literariorum, maximum inedita. I. kötet, 192—216 ll.

A társ, kit az ildomos olasz eme Párbeszédében szerepeltet, Hampó Erneszt Zsigmond. Atyja, János, zsidó, Istvánffy szerént schwab, származású, királyi kincstartó, Túrócz, Zólyom és Körös vármegyék főispánja, tótországi bán, s kir. adományzás folytán Szklabina, Túrócz, Liptó, Zólyom és Csáktornya várak ura; Mátyás azon okmányban, melylyel túróczi főispánná nevezi, oly magasztalásokkal árasztja el, hogy saját jeles tetteit is részben e kegyenczének tulajdonítja. Meghalt 1486-ban. Fiai, Zsigmond és János, Csáktornyai praedicátumot vettek föl. Zsigmond, 1475-ben pécsi püspök, azon kevesek egyike, kik a Hunyady-ház hívei maradtak. 1493-ban kir. kincstartó; mint ilyet, az 1495-diki országgyűlés elmarasztalta s fogságba vetteté. Négyszáz ezer darab aranyat fizetett váltságáúl. Meghalt 1504-ben. — Testvére, János, kir. főlovászmester, Dalmát-, Horvát- és Tótországi bán, s Lindvai Bánffy Miklós özvegyének, a Gregoriancz meséjéből ismeretes Margit, sagani herczegnőnek férje; ennek unokáiban szakadt magva, 1541-ben, a dúsgazdag családnak.

---

*) De Ludovico Carbone.

Qui nunc es carbo, nempe olim pruna fuisti?
Pone animos, fies mox, Ludovice, cinis.

Orator simul et poeta Carbo est,
Non est hoc aliud profecto, quam si
Mas et foemina Carbo diceretur;
Sic plane Hermaproditus ergo Carbo est.

Janus Pannonius és Galeot.

Cesinge János, vagy írói nevén Janus Pannonius, Zrednai Vitéz János prímás húgának gyermeke; a korán elárvúlt fiút nagybátyja vette gondjai alá, s már 13 eszt. korában az akkor első rangú ferrarai egyetembe küldé, s tizenegy évig neveltette ott. A nagyhírű Guarini nyilatkozata szerént, oly tehetségű növendéke egész tanári pályája alatt nem volt mint Cesinge; s tanár és tanítvány, a kor szokása szerént, fellengző költeményekkel dicsőítgeték utóbb is egymást. De Olaszországnak egyéb, első rangú túdósai is baráti viszonyban álltak a tudomány két nyelvét, a görögöt és rómait, egyenlő s ritka készséggel kezelő ifjúval. — Tanúlmányait befejezve, hazajött, s rövid ideig fegyvert viselt; de a király, hihetőleg nagybátyja iránti tekintetből, mihamar titeli préposttá, majd pécsi püspökké nevezte, pápai dispensatio mellett, mielőtt a törvényes kort elérte, s állomása javadalmait mindennemű bányanyithatási s szabadhasználati kiváltsággal (a püspöki megye területén) nevelte 1464-ben. A következő évben Rómába s Velenczébe küldé (Rozgonyi Jánossal), a török ellen ígért segedelem sürgetése végett. 1469-ben a cseh hadjáratra kísérte királyát Cesinge. Mind e kegyelmeket számos magasztaló költeményekkel viszonozta*). Ha Bonfín nem téved**), ő vonta be az agg Vitézt azon pártütésbe, mely a trónra a gyermek Kázmért hívá meg; őmaga 200 lovassal ment hódolólag elébe Nyitrára. A párt buktával, Zágrábba menekült, s a király, úgy látszik, hagyta lappangani. Ott halt meg, mihamar a prímás halála után, 1472 második felében, 36 eszt. korában. Tetemeit, titokban, a király boszújától remegve, Pécsre szállíták papjai, s beszurkolt koporsóban rejtegették,

---

*) Ezeknek egyikéből látjuk, hogy a király személyesen is meglátogatta.

**) Invitum avunculum suum in conjurationem attraxerat. Dec. IV, Lib. III.

míg a király, történetesen értesülve erről, ünnepélyes eltakarításukat megengedte, sőt parancsolá *).

Cesinge, mint költő, kora színvonalán állt, s annak nagyságai közt ünnepeltetett. Guarini egy mély érzésű költeményben kesergé egykori kegyencze halálát **), ki, Bonfín szerént, „aeternum sui desiderium non minus Pannoniae, quam Italiae reliquit.“ De a költő is jóformán hitte magát; „Ille ego Pannoniae gloria prima meae,“ így szól egy helytt, horatiusi őszinteséggel s önérzettel. Azonban ez „az ő Pannoniája“ idegen föld maradt szívének; magyarrá honosúlni vissza nem bírt soha, s fájdalommal, sőt néha keserűn, ahítozott mindig ifjukorának másodhazája felé.

Dolgozásai kéziratban, elszórva hevertek soká, az egy Marcellushoz intézett Panegyriconján kívűl, mit a költő Canciuncula Hilarius, Velenczében bocsáta közre. A hív Zsámboki (Sambucus) átkutatá Magyar- és Olaszországot, főleg Annales-ei után, miket, állítólag, versekben írt meg; azonban süker nélkűl, s poetai átkot szórva netaláni elsikkasztóira.

Cesingét Ferrarában tanítá Galeot (mit Tiraboschi nem említ). Költeményei mutatják a benső viszonyt, melyben álltak. Ezért festé azonegy lapra mindkettőjöket Mantegna Endre, híres paduai festő, mit Cesinge, mint látni fogjuk, hálásan megénekelt. S hadd álljanak itt együtt a Galeotra vonatkozó azon költeményei is, miket Torday, Ajánlólevelében említ, de nem közölt. Nem költői becsök miatt, hanem egyébnemű érdekességöknél fogva. Az első darab — mint írója nevezi, elegia — életírási tekintetben is becses

---

*) Indoluit Rex tanti viri casum, falsum eorum metum ac opinionem increpuit, et ne poeta insignis sepulchri honore fraudaretur, honestissimas mox exequias edixit. Bonfín.

**) Pannoniae decus, et nostri lux maxima secli,
Hic situs es, cunctis, Jane, gemende bonis.
Te nemus Aonium, laceris te Musa capillis,
Te posita moestus flevit Apollo lyra.

adalékokat nyújt. S aztán, ez a kor, melyben gyötrődünk, úgy sem ér reá az effélékkel bíbelődni; hát még utánok járni!

Mind ez okadatolja vagy, legalább, mentse ki e pár lapnyi anthologiát.

Ad Galeottum Narniensem.

Si, Galeotte, meo te collaudavero versu,
  Det veniam nobis caetera turba, precor.
Quippe licet multos habeam praedives amicos,
  Vincitur a meritis caetera turba tuis;
Et si versiculos facio non prorsus inerteis,
  Doctrinae, fateor, munus id esse tuae.
Per te conscendi celsas Heliconis in arces,
  Gorgonei fontem pes ubi rupit equi;
Per te Parnassi peragravi rosida Tempe,
  Tu monitor, tu dux, tuque magister eras.
Accipe nunc carmen, quod nobis ante dedisti:
  Collati fructum muneris auctor habe.
Par est, ut carpat de palmite vinitor uvas:
  Cultori messem reddere debet ager.
Et jam ut propositas exordiar edere laudes,
  Imprimis patriae nobilitate nites.
Nemo adeo est amens, quin Umbros praeferat agros
  Omnibus Italiae fertilitate locis,
Nec quoque gauderet se hac gente Propertius ortum,
  Ni studio belli, ni foret apta togae.
Urbs ibi consurgit praerupti in vertice saxi,
  Nobiliumque ducum, pontificumque parens.
Cui victrix forteis transcripsit Roma colonos,
  Nar fluvius nomen, mons Nituusque dedit.
Haec tibi sat clarae genus haud ignobile stirpis
  Praebuit, et quantas exigit usus opes.

Quae cum corda fero producat idonea Marti,
  Bella quibus semper sanguinolenta placent:
Tu potius Phoebi voluisti evadere miles,
  Haud veritus cytharam praeposuisse tubae.
Nam simulac teneri permisit flosculus aevi,
  Coepisti Musis invigilare sacris.
Donasti viridem castris tamen inde juventam,
  Et satis hac etiam parte peritus eras.
Rursus te saevis studium revocavit ab armis,
  Et tibi Thespiadum signa ferenda dedit.
Nec te militiae miror tentasse laborem,
  Herculeo dignum robore corpus habes;
Praecipue fortem scis exercere palaestram,
  Et superas cunctos strenuitate viros.
Sed non est tantum robusto in corpore laudis,
  Ingenio quantus semper habetur honos.
Hoc te Bellonae suasit praeferre Minervam,
  Doctaque posthabito numina Marte sequi;
Multa pererrasti Latiae vagus oppida terrae,
  Pectora dans doctis erudienda viris;
Demum Ferrariam felici es sorte profectus,
  Et Phaetontaei flumina clara Padi.
Hic erat eloquio praestans undante Guarinus,
  Pieridum Latio summus in orbe parens;
Hunc tu per geminos audis cum sedulus annos:
  Luce tibi parcus nocte soporis eras.
Ipse ego tunc Italas primus devectus ad urbes,
  In castris coepi tiro merere suis,
Magnus amicitiae junxit nos protinus usus,
  Ex illo noster tempore crevit amor.
Idem nos tenuit thalamus, tum mensa duobus
  Communem semper praebuit una cibus;
Saepius ad mediam noctem vigilavimus ambo,
  Cum cuperent somnos lumina fessa dari.
Saepius ante diem ternis surreximus horis,
  Cum foret in tepido dulce cubare thoro.

Fidere cui possem, nullum te praeter amabam,
  Nullus qui curam vellet habere mei,
Tu pariter fratrisque vicem, patruique gerebas,
  Inque loco matris, inque parentis eras;
Quantum sis de me meritus, si dicere vellem
  Ora prius nobis mille petenda forent.
Nec me alius docuit (soleo quod saepe fateri)
  Apta in legitimos cogere verba pedes.
Nunc quoniam vates inter numerare vetustos,
  Imbutus monitis glorior esse tuis.
Et merito, nam te fingendi carminis artem
  Callidius, quovis judice, nemo tenet.
Singula tu proprias servare vocabula vires
  Cogis, et in sedes dirigis apta suas.
Nec nisi delectos curas adnectere sensus,
  Et quos antiqui non posuere patres.
Cum multi historici, cum scribant multa poetae:
  Illa tamen memori pectore cuncta tenes.
Nosti stagna, lacus, nosti aequora, flumina, montes,
  Quo populi jaceant ille vel ille loco.
Nil, cujus nequeas rationem reddere, profers,
  Hoc et Maeonides fecit et ipse Maro.
Utile scis dulci, brevitati jungere lucem:
  Seu sequeris summum seu mediocre genus.
Et velut ursa suos narratur lingere partus,
  Consimili versus sedulitate polis.
Ergo fluunt, apteque sonant, quotiesque leguntur
  Nescio quid tecti nectaris intus habent. —
Haec satis ad numeros, nunc carmine prorsus omisso,
  Enitar mores commemorare tuos.
Hi nisi dicantur, simulac moriere, latebunt,
  Illud in arbitrio posteritatis erit.
Non ego divitias parvi te pendere miror,
  Quas tantum demens vulgus habere cupit.
Sed longe est ipsas majus te spernere laudes,
  Quae sanctos etiam philosophosque movent,

Nulla libido potest te frangere, nullus honoris
Ambitus, argenti nulla domare sitis.
Comis es, ut Caesar, vincis pietate Metellum,
Attiliumque fide, relligione Numam.
Res hominum praesens animo sic arduus alto
Despicis, ut coelo jam videare frui;
Nec tibi terrori est horrendae mortis imago,
Maximus in terris sit licet ille timor.
Qui cum virtutum tanto sis agmine septus,
Audeo te cuivis aequiparare Deo.
Quin etiam spes est, aevo te posse futuro
Has animi dotes accumulare tui.
Nunc tibi bis denis successit septimus annis
Cum sis doctus, adhuc doctior esse potes.
Quod facere ut valeas, longaeuam ducere vitam
Dent tibi torquentes ferrea fila Deae. —
Hoc Galeotte tuo breve dedico carmen honori:
Ingratae mentis ne reus esse ferar.
At vos Lectores ne fictis credite verbis,
Me illi blandicias composuisse leves.
Sic vivam Phoebo, sic vivam gratus Iaccho,
Ut mea de vivo pectore dicta fluunt,
Assentando quidem nam cur ego vener amorem,
Si me plus oculis diligit ipse suis.

Tu nunc in patria laetum me vivere credis,
Cum tamen in dubio sit mihi vita loco.
Nunc fluidus laxa procumbit sanguis ab aluo,
Nunc saevit rapida tertia febre dies.
Si natalis humus nobis tam triste parabat
Hospitium, melius non rediisse fuit.
Quod te si incolumen, superi, Galeotte, reservant:
Dimidia videar parte valere mei.

Qui pueros elementa doces, rutilare capillum
Si doceas, facias plus, Galeotte, lucri.

Unde tibi, ut nuper quod erat pice nigrius atra,
Jam subito rutilum fit, Galeotte, caput?
Non magis intonsi radicat coma torta Sycambri,
Nec si quam Crathis perluit aut Sybaris.
Quae, precor, ars istud, vel quae fortuna peregit?
An potius diuum nobile munus habes?
Hoc mirum posset mutatis addere formis,
In nova discernit qui rude membra chaos.
Ipse ego te primo dubitaui agnoscere visu,
Mox fictum dixi ferre capillitium.
Jam tango, vix credo tamen, cura irrita multis
Canitiem tincto dissimulare pilo.
Hic nihil est fuci, sed de radicibus imis
Pullulat, et penitus nascitur iste color.
Ergo ut vera tibi est, ita sit longaeva iuuentus,
Nec decus hoc senio laeserit ulla dies.
Quae fieri e pulla potuit sic flaua, meretur
Ut fiat nunquam candida caesaries.

Cur et tu, rogo, cur poeta cum sis,
Parnassi tamen arce derelicta,
Cum capsa, Galeotte, cum bacillo
Romanam peregrinus is in urbem?
Hoc plebs credula gentium exterarum,
Hoc laruas solitum timere vulgus,
Hoc turbae faciunt hypocritarum,
Tu senti mihi, quod putauit olim
Vafri callidus Euatli magister,
Aut diuum Theodorus abnegator,
Vel sectae pater ille delicatae,
Summum qui statuit malum dolorem.
Sin devotio jam beata cordi est,
Si torto juvat ambulare collo,
Cuncta et credere, quae dies per omnes
Rauca praedicat altus è cathedra
Albertus Pater, et loquax Rubertus,

Gaudens lacrimulis anicularum,
Dilectis, age, dic valere Musis,
Sacras rumpe fides, et alma Phoebi
Claudo carmina de fabro Deorum.
Nemo relligiosus et poeta est.

Pectora si magnum redolerent nostra Maronem,
Diuinusque meo sub corde lateret Homerus,
Et mea centenis resonarent guttura linguis:
Vix Galeotte tibi meritas persolvere grates
Munere pro tali facundia nostra valeret.
Tot tibi sint igitur grates, quot littus harenas,
Tmolus habet vites, maturas Gargara messes,
Dulcis Himettus apes, vastas Hyrcania tigres,
Quot gruibus Strymen, niveis palus Asia cygnis.
Glandibus Epirus, quot abundat frondibus Ide,
Quot fluvii pisces, quot sidera stellifer axis,
Terra feras, nutrit volucres agitabilis aer,
Quot segetes aestas, vernalia tempora flores,
Quot pater Autumnus dulces in vite racemos,
Humenteis pluvias quot bruma novissima gignit,
Irrigui pictis quot abundant floribus horti,
Arboribus montes, maturis frugibus agri.
Ergo vale, et nostri reminiscere semper amoris.

Quaeris amem quam te, breuiter, Galeotte, docebo:
Ante mori quamuis junior opto tibi.

De luctu Galeotti viri doctissimi cum Aleso Pannonio.

Qualis in Aetola moerens Achelous arena
Herculea legit cornua fracta manu:
Talis luctator Galeotto victus Alesus
Turpia puluerea signa reliquit humo, o

Matthiae Regi Latiae placuere palaestrae,
  Risit Strigonia clarus ab arce pater.
At te ne pudeat ludi cessisse magistro
  Improbe, Mercurius noster et ista docet.

Laus Andreae Mantegna pictoris, Patavini, 1458.

Qualem Pellaeo fidum cum rege sodalem
  Pinxit Apelleae gratia mira manus:
Talis cum Jano tabula Galeottus in una
  Spirat inabruptae nodus amicitiae.
Quas Mantegna igitur tanto pro munere grates?
  Quasve tibi laudes nostra Thalia canet?
Tu facis ut nostri vivant in secula vultus,
  Quamvis amborum corpora terra tegat;
Tu facis immensus cum nos disterminet orbis,
  Alter in alterius possit ut esse sinu.
Nam quantum à veris distant haec ora figuris?
  Quid nisi vox istis desit imaginibus?
Non adeo similes speculi nos lumina reddunt,
  Nec certans puro splendida lympha vitro:
Tam bene respondet paribus distantia membris,
  Singula tam proprio ducta colore nitent.
Num te Mercurius divina stirpe creavit?
  Num tibi lac, quamvis virgo, Minerva dedit?
Nobilis ingenio est, et nobilis arte vetustas,
  Ingenio veteres vincis, et arte, viros.
Aedere tu possis spumas ex ore fluentes,
  Tu Veneris Coae perficere effigiem:
Nec natura valet quicquam producere rerum,
  Non valeant digiti quod simulare tui.
Postremo tam tu picturae gloria prima es,
  Quam tuus historiae gloria prima Titus.

Ergo operum cultu terras cum impleveris omnes,
  Sparseris et toto nomen in orbe tuum:
Illicet accitus superas transibis ad arces,
  Qua patet astriferae lactea zona viae:
Scilicet ut vasti pingas palatia coeli,
  Stellarum flammis sint variata licet.
Cum coelum ornaris, coelum tibi praemia fiet,
  Pictorum et magno sub Jove numen eris,
Nec tamen his fratres cedent pietate poetae,
  Sed tibi post Musas proxima sacra ferent.
Nos duo praesertim, quorum tua dextera formas
  Perpetua nosci posteritate facit.
Interea haec gratam testantur carmina mentem,
  Vilior his Arabi thuris acervus erit.

Nyomatott Bécsben, Jacob és Holzhausennél.

LIBRARY OF CONGRESS
0 009 177 005 2